

Univerzitetna založba **Annales**

Milan Bufon

OSNOVE POLITIČNE GEOGRAFIJE

OSNOVE POLITIČNE GEOGRAFIJE

MILAN BUFON

OSNOVE POLITIČNE GEOGRAFIJE

Univerzitetna založba **Annales**

KOPER 2015

Milan Bufon: OSNOVE POLITIČNE GEOGRAFIJE

KNJIŽNICA ANNALES MANUEL

Tehnični urednici: *Alenka Obid, Jana Volk*

Recenzenta: *dr. Anton Gosar, dr. Vladimir Klemenčič*

Tipične strani: Dušan Podgornik

Avtor prikazov: *Milan Bufon*

Izdelava prikazov: *Miha Staut in Harpha Sea d.o.o.*

Stavek: *Preprinta d.o.o.*

Založnik: *Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Univerzitetna založba Annales*

Za založnika: *Rado Pišot*

dopolnjena izdaja

Elektronska publikacija, dostopna na: <http://www.zrs.upr.si/monografije>

CIP – Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

911.3:32(075.8)(0.034.2)

BUFON, Milan

Osnove politične geografije [Elektronski vir] / Milan Bufon. – Dopolnjena izd.
– El. knjiga. – Koper : Univerzitetna založba Annales, 2015. – (Knjižnica Annales
Manuel)

ISBN 978-961-6964-48-7 (pdf)

281903104

Kazalo

9 UVOD

I. DEL

17 RAZVOJ POLITIČNE GEOGRAFIJE

17 Razvoj klasične političnogeografske misli od Aristotela do Ratzla

19 Ratzel in socialni darvinizem

22 Ratzlovi nasledniki: od geopolitike do sodobne politične geografije

24 Sodobna politična geografija

35 GEOPOLITIKA IN INTERPRETACIJA SVETOVNE KARTE

35 Razvoj klasične geopolitike

46 Nove perspektive v geopolitiki in politični geografiji oblasti

55 SVET KOT ENOTEN POLITIČNOGEOGRAFSKI SISTEM IN GLOBALNE RAZVOJNE TEZE

55 Sistemske teorije v politični geografiji

60 Kolonializem in svetovni imperializem ali povezovanje in hierarhizacija družbeno-teritorialnih enot na globalni ravni

79 OSNOVNE ZNAČILNOSTI DRŽAV

79 Države kot temeljni družbeno-prostorski fenomeni

83 Strukturno-morfološka analiza držav v politični geografiji

95 POSEBNE POLITIČNO-TERITORIALNE ENOTE

95 Posebne politično-teritorialne enote na državni ravni

97 Posebne politično-teritorialne enote na poddržavni ravni

111 PROBLEMATIKA RASTI DRŽAV TER DRŽAVOTVORNIH SREDIŠČNIH OBMOČIJ

111 Razvoj držav in oblikovanje politične karte sveta

115 Kolonializem in širjenje državnih imperijev

123 Državotvorna središčna območja in dominantne skupnosti v državah

133 ORGANIZIRANOST DRŽAVNEGA OZEMLJA

133 Unitarna in federalna državna ureditev

137 Politična geografija poddržavnih teritorialnih enot

163	POLITIČNA GEOGRAFIJA ODNOSA DRŽAVA-DRŽAVLJANI TER GEOGRAFIJA VOLITEV
163	Politična geografija lojalnosti in lokalnosti
169	Geografija volitev
	II. DEL
183	MEDDRŽAVNI ODNOSI IN NADDRŽAVNE ORGANIZACIJE
183	Organizacija združenih narodov
188	Druge mednarodne organizacije širšega pomena
193	Evropske mednarodne organizacije
197	Druge regionalne mednarodne organizacije
207	PROBLEMATIKA PROSTORSKEGA IN DRUŽBENEGA RAZMEJEVANJA
207	Meje v sistemu narava-kultura-družba
208	Meje v naravnem okolju
211	Meje v kulturi – etnocentrizem ali nastop prve, druge in tretje osebe množine
215	Na stiku družb in kultur: akulturacija
221	Hierarhija družbenih in kulturnih prostorov: dom, lokalna skupnost, regija, država, svet
227	RAZVOJ IN KLASIFIKACIJA POLITIČNIH MEJA
227	Politične meje: projekcije družbene moči ali linije mednarodnega ravnovesja?
230	Klasifikacija političnih meja
241	SPREMINJANJE MEJA IN RAZREŠEVANJE MEJNIH KONFLIKTOV
241	Spreminjanje meja v Evropi in "boundary making"
247	Razmejitveni procesi na izbranih območjih sveta
261	POLITIČNE MEJE V SLOVENIJI IN NA OBMOČJU NEKDANJE JUGOSLAVIJE
261	Razvoj zunanjih meja na območju nekdanje Jugoslavije in v Sloveniji
270	Razvoj notranjih meja na območju nekdanje Jugoslavije in mejni konflikti po letu 1991
283	MEJE NA MORJU
283	Razvoj koncepta morskih meja in morski pasovi po mednarodni konvenciji o morskem pravu
295	Razmejitvev Jadranskega morja in sporno vprašanje morske meje med Slovenijo in Hrvaško
307	POLITIČNA GEOGRAFIJA PRIHODNOSTI
307	Politična geografija mednarodnih gospodarskih izmenjav
313	Politična geografija mednarodnih družbenih dogajanj

328	Politična geografija “praznih” območij
333	Problemska politična geografija
337	OSNOVNA BIBLIOGRAFIJA
339	KAZALO TABEL
339	KAZALO PRIKAZOV
343	STVARNO IN IMENSKO KAZALO

UVOD

Knjiga **Osnove politične geografije** je prvi in edini političnogeografski učbenik na Slovenskem. Prvič je izšla (v dveh zvezkih) leta 2001 na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, kjer sem ustanovil Katedro za politično geografijo in vodil istoimensko dodiplomsko študijsko usmeritev, v dopolnjeni in razširjeni obliki pa je bila knjiga objavljena pri Založbi Annales v Kopru leta 2007 po prenosu mojega pedagoškega dela na Univerzo na Primorskem in pričetku delovanja Oddelka za geografijo na Fakulteti za humanistične študije te nove univerze leta 2003. Učbenik je namenjen študentom *Politične geografije* in vsem tistim, ki se želijo seznaniti s temeljnimi vsebinami te dinamične discipline, s pomočjo katere odkrivamo različne elemente in faktorje v oblikovanju in preoblikovanju politične karte sveta ter sploh strukturo in procese, ki zaznamujejo razmerje med *političnimi* in *prostorskimi* fenomeni. Pričujoči učbenik pa ne predstavlja celotne vsebine političnogeografskih obravnav in problematik, ampak želi biti predvsem sistematičen prikaz osnov, na katerih temelji političnogeografsko znanje in političnogeografski raziskovalni interes. V njem je prikazan historiat političnogeografske misli ter njenih teoretičnih in metodoloških aspektov, s posebnim poudarkom na geopolitiki ter politični geografiji držav in meja, ki predstavljajo vsaj od utemeljitelja Politične geografije *Friedricha Ratzela* dalje glavno interesno področje te geografske discipline. Slednja je v času do druge svetovne vojne doživela izreden porast, pretesna navezanost na državne interese svetovnih sil in njena aplikativna usmerjenost v geostrateške študije pa je politično geografijo kot akademsko disciplino v povojnem obdobju sredi 20. stoletja močno oškodovala in skorajda privedla do njenega umika iz univerzitetnih okvirov.

Vendar je obsežna prenova njenih teoretično-metodoloških nastavkov v kasnejših desetletjih prispevala k njenemu ponovnemu izrednemu vzponu, sprva v angloameriškem, nato pa tudi v drugih geografskih okoljih. Danes se politična geografija uvršča med vodilne ali vsaj najbolj dinamične geografske discipline, kar je tudi razumljivo, saj se nahajamo v obdobju nenehnih in globokih političnih transformacij, ki se odvijajo na različnih družbenih in prostorskih ravneh. V Sloveniji se je politična geografija razvila predvsem na pobudo mojega dolgoletnega mentorja, profesorja *Vladimira Klemenčiča* in njegovega dela v okviru Oddelka za geografijo Filozofske fakultete Univerze v

Ljubljani pri proučevanju slovenskih obmejnih in etnično mešanih območij. V posebno čast mi je bilo, da sem ga po njegovi upokojitvi lahko tam nadomestil in privedel do diplome številne briljantne študente, ki so si za svoja dela s področja politične geografije tudi redno prislužili fakultetne nagrade. Čeprav je politična geografija na Slovenskem relativno nova disciplina, saj se je intenzivneje razvila šele po letu 1991, pa se je v tem času uveljavila kot ena izmed najbolj uspešnih geografskih smeri v Sloveniji. Močno obžalujem, da te svoje vloge politična geografija oziroma sploh družbena geografija v Sloveniji ni uspela zadržati in da sedaj njene raziskovalne interese, z mnogo slabšimi rezultati, prevzemajo celo druge vede. Tudi v tem pogledu se Slovenija oddaljuje od drugih razvitih držav, kjer se vse bolj zavedajo pomena proučevanja součinkovanja med družbo in prostorom v kontekstu povečane globalne soodvisnosti, kateremu lahko daje prav geografija bistven doprinos.

Ta učbenik pa seveda ni in tudi ne želi biti *politična geografija Slovenije*, niti ne želi predstaviti *razvoja politične geografije v Sloveniji*. Prvi vidik bi bil vreden posebne obravnave, še zlasti, ker se je njen mednarodni položaj po osamosvojitvi in njenim vključevanju v mednarodne integracijske procese močno spremenil in se spričo nadaljnjih političnogeografskih in geopolitičnih transformacij v srednje-vzhodni Evropi spreminja tudi po njenem vstopu v EU in v schengenski prostor. Temu vprašanju, posebej spreminjanju čezmejne soodvisnosti in povezanosti, smo se deloma posvetili v delu *Na obrobju ali v osredju? Slovenska obmejna območja pred izzivi evropskega povezovanja* (Založba Annales, Koper, 2008), medtem ko smo aktualne probleme *geografije obmejnosti* v Evropi in širše obravnavali v delu *"Ne vrag, le sosed bo mejak!" – Upravljanje integracijskih procesov v obmejnih območjih* (Univerzitetna založba Annales, Koper, 2011). Toda tudi drugi vidik bi bilo potrebno poglobiti, še posebno zato, ker je slovenska politična geografija glede na ostale družbene in humanistične vede nadpovprečno mednarodno vpeta in je v mednarodni strokovni kontekst prispevala marsikatero originalno zamisel in teoretično-metodološke vsebine, še posebno v odkrivanju kulturnih podlag političnogeografskih procesov v obmejnih in etnično mešanih prostorih oziroma v prostorih družbenega in kulturnega stika. Tem vsebinam smo namenili številne razprave, nenazadnje tudi v knjigi *The New European Frontiers – Social and Spatial (Re)Integration Issues in Multicultural and Border Regions* (Cambridge Scholars Publishing, Newcastle upon Tyne, 2014), ki sta jo z mano uredila znana družbena oziroma politična geografa Julian Minghi in Anssi Paasi. Učbenik torej ne predstavlja številnih pomembnih vsebin sodobne politične geografije, ki se prvenstveno usmerja v proučevanje pojavov in problemov, ki jih v družbeni in prostorski dimenziji odpirajo sočasni procesi *družbene in prostorske konvergence in divergence*, se pravi oblikovanja in razgrajevanja družbenih prostorov. Vse te pojave, ki gredo od regionalizma do nacionalizma, od integracije do globalizacije, od obravnave

razmerja med narodom in državo ter med centri in periferijami, od mednarodnih in medetničnih konfliktov do razvoja čezmejnega sodelovanja in koeksistenčnih praks, sem poskusil nekoliko podrobneje prikazati na primer v knjigi *“Med teritorialnostjo in globalnostjo – Sodobni problemi območij družbenega in kulturnega stika”* (Knjižnica Annales Majora, Koper, 2004), medtem ko sem družbenogeografska vprašanja evropskega prostora podrobneje predstavil v knjigo *“Združeni v različnosti” – Oris evropskega družbenega prostora* (Univerzitetna založba Annales, Koper, 2012), sodobna globalna vprašanja pa v knjigi *Družbena geografija sveta – Globalni sistemi in regionalne dinamike* (Univerzitetna založba Annales, Koper, 2014). Slednja je nastajala skoraj sočasno s prenovljeno izdajo **Osnov politične geografije** in je prav tako izšla v sodobnejši, elektronski verziji, ki omogoča hitrejšo distribucijo med zainteresiranim bralstvom in ažurnejše posodabljanje obravnavanih vsebin.

Ta knjiga obravnava torej le temeljne vsebine politične geografije, ki pa ostajajo še vedno tako obsežne, da sem jih razdelil v več zaokroženih poglavij. V prvem delu se bralec najprej seznaja z razvojem politične geografije, s problematiko *geopolitike* in interpretacije svetovne karte, z elementi, ki oblikujejo svet kot enoten političnogeografski sistem in globalnimi razvojnimi tezami, v nadaljevanju pa še z osnovnimi značilnostmi držav in drugih politično-teritorialnih enot, s problematiko širjenja držav ter državotvornih središčnih območij, z vprašanjem organiziranosti državnega ozemlja in končno še s politično geografijo lojalnosti in lokalnosti ter geografijo volitev. V prvem delu učbenika so torej zbrane klasične političnogeografske vsebine s posebnim poudarkom na prikazu razvoja političnogeografske misli in strukturno-morfoloških vidikov politične geografije držav. V drugem delu se učbenik loteva vprašanj mednarodnih odnosov oziroma odnosov med družbenimi skupinami, zaradi česar prihaja do politične delitve prostora in njegovega razmejevanja. V tem sklopu so zato uvodoma prikazani temeljni aspekti *mednarodnih odnosov oziroma zapleteni sistem mednarodnih organizacij*, osnovni procesi prostorskega in družbenega razmejevanja ter problematika kontaktnih območij in hierarhizacije družbenih prostorov, medtem ko so v nadaljevanju podrobneje prikazani razvoj in klasifikacija političnih meja, problematika spreminjanja meja in razreševanja mejnih konfliktov, razvoj političnih meja v Sloveniji in na območju nekdanje Jugoslavije ter temeljni vidiki *maritimnih meja*. Ta del zaključuje še poglavje o politični geografiji prihodnosti, v katerem so predstavljene nekatere novejšje političnogeografske tematike, ki gredo od politične geografije mednarodnih gospodarskih izmenjav in mednarodnih družbenih dogajanj do politične geografije “praznih” območij, in ki vključuje še krajši prikaz tistih problem-skih vsebin v politični geografiji, ki zahtevajo podrobnejšo in poglobljenejšo obravnavo ter izražajo vse večjo soodvisnost sodobnega sveta in njegovih političnih sistemov.

Na koncu vsebuje učbenik seznam temeljne literature, s pomočjo katere so bila napisana posamezna poglavja, ter tudi potrebna imenska kazala. Pri pisanju tega učbenika, in še zlasti njegovega prvega dela, smo se naslonili na številne političnogeografske učbenike, ki so bili doslej objavljeni v anglo-ameriškem okolju, pri čemer smo posebej upoštevali knjigo *Political Geography*, ki jo je napisal *Martin Ira Glassner*. Ta knjiga predstavlja po svoji vsebini in metodološkem nastavku obenem nekakšno kontinuiteto s predhodnimi istoimenskimi učbeniki, ki so jih pripravili najprej *Norman Pounds* ter nato še *Harm de Blij* po letu 1967 in je v mednarodnem akademskem okolju dolgo veljala za osrednji oziroma "klasični" političnogeografski učbenik. Zadnjič je bila dopolnjena (v sodelovanju s Chuckom Fahrerjem) leta 2003, nekaj let pred smrtjo njenega glavnega avtorja, s katerim sem bil tudi sam v dokaj tesnem stiku. Ker pa nam sodobne družbene in politične spremembe v stroko vnašajo vedno nove poglede in vsebine, sem v tej izdaji poskusil v učbenik vgraditi tudi pomembnejša novejša spoznanja svetovne politične geografije in njene aktualne raziskovalne interese ter vse tiste nove informacije, ki izhajajo iz burnih političnogeografskih dogajanj, ki smo jim bili priča v zadnjem desetletju. Naloga študentov in drugih bralcev je seveda, da s svojimi pripombami pripomorejo k nadaljnjemu izboljšanju **Osnov politične geografije**.

Milan Bufon

I. DEL

RAZVOJ POLITIČNE GEOGRAFIJE

- **Razvoj klasične političnogeografske misli od Aristotela do Ratzla**
- **Ratzel in socialni darvinizem**
- **Ratzlovi nasledniki: od geopolitike do sodobne politične geografije**
- **Sodobna politična geografija**

RAZVOJ POLITIČNE GEOGRAFIJE

Razvoj klasične političnogeografske misli od Aristotela do Ratzla

Politična geografija je relativno nova disciplina, saj se je kot samostojna geografska panoga začela razvijati po objavi Ratzelovega dela "*Politische Geographie*" leta 1897. Teme, ki jih politična geografija obravnava, pa so vendarle veliko starejše in segajo pravzaprav v sam začetek razvoja humanističnih in družbenih ved ter proučevanja odnosa med človekom in njegovim življenjskim okoljem. V tem smislu se je s političnogeografskimi vprašanji ukvarjal že *Aristotel* v svojem znamenitem delu "*Politika*", ki je izšlo več kot tristo let pred našim štetjem. V njem obravnava model idealne države in trdi, da sta temeljna elementa vsake države število njenih prebivalcev in njene teritorialne razmere, kar skupaj določa moč posamezne države. Med koncepte, ki jih je uvedel *Aristotel* in s katerimi so se kasneje veliko ukvarjali politični geografi, sodijo:

- optimalni obseg prebivalstva in državnega ozemlja za učinkovito državno ureditev ter spreminjanje njunega obsega glede na spremenjene razvojne razmere v družbi in tehniki;
- razporeditvene značilnosti prebivalstva;
- lokacijski, strateški, ekonomski in morfološki problemi državnih prestolnic;
- položaj in funkcija meja in mejnih območij v državnem kontekstu;
- problemi notranje integracije držav ter meddržavnega sodelovanja.

Omeniti pa je treba, da je *Aristotelovo* delo, kljub "modernosti" marsikatero obravnavane teme, tako kot večina filozofsko-znanstvenih tekstov vse tja do 19. stoletja, polno determinističnih razlag družbenih in prostorskih pojavov, kakršna je naslednja:

Ljudje iz severnih dežel in zlasti Evrope so v splošnem duhoviti (sposobni samostojnega razmišljanja), vendar nezadostno obdarjeni z znanjem in bistroumnostjo; zaradi tega ostajajo relativno svobodni, a ne dosegajo vidnega političnega razvoja in ne izkazujejo nikakršne sposobnosti do

vladanja nad ostalimi ljudstvi. Ljudje iz Azije so obdarjeni z znanjem in bistrumnostjo, a so premalo duhoviti; zaradi tega ostajajo podrejeni in sužnji drugih ljudstev. Grki, ki žive v vmesnem prostoru, združujejo najboljše lastnosti evropskih in azijskih ljudstev in razpolagajo tako z duhovitostjo kot bistrumnostjo: prva lastnost jih dela svobodne; druga jim omogoča, da dosegajo najvišjo stopnjo v političnem razvoju in izkazujejo sposobnost do vladanja nad drugimi ljudstvi - samo da bi dosegli politično enotnost. (Povzeto po: Aristotel, Politika, 7. knjiga, 7. poglavje)

Naslednji grški mislec, ki je posegal v političnogeografsko problematiko, je *Strabo*, ki je živel približno v začetku našega štetja. Za razliko od Aristotela se ni toliko zanimal za male države, ki so bile tako značilne v grški dobi, temveč za države velikega formata, kakršen je bil tedaj rimski imperij. V svojem delu "*Geografija*" je Strabo proučeval potrebne komponente za obstoj in razvoj rimske države in pri tem poudarjal pomen močne centralne vlade ter poznavanja in obvladovanja državnega ozemlja.

Po razpadu rimskega imperija se je pričela v Evropi, kjer je zavladala krščanska dogma, približno tisoč let dolga doba znanstvenega "mrka", medtem ko se je v arabskem muslimanskem svetu geografija razvijala dalje. Za razvoj politične geografije je bil še posebno pomemben *Ibn Khaldun*, ki je v 14. stoletju objavil delo "*Uvod v zgodovino*" in v njem razmišljal o dveh najbolj značilnih elementih arabske družbe, plemenih in mestih, kot dveh fazah v družbenem razvoju. Tako je uvedel koncept življenjskega cikla državnih tvorb, a tudi koncept teritorialne identitete, saj je v svojem delu trdil, da se ta lahko razvije le z razvojem stacionarnih mestnih družb in opustitvijo nomadskega pašništva. V nasprotju s prevladujočim determinizmom je Ibn Khaldun menil, da na človekovo življenje ne vpliva le fizično okolje, temveč tudi kulturna in historična izkušnja.

Z razvojem pomorstva in merkantilne ekonomije v Evropi se je od 16. stoletja dalje pojavljalo vse več geografskih del in drugih publikacij, ki so posegale na političnogeografsko področje, a jih označuje izrazito *deterministično razumevanje* odnosa med družbenimi tvorbami oziroma državami in fizičnimi lastnostmi prostora. Tako je *Jean Bodin* (1530–1569) menil, da je nacionalni "karakter" docela v funkciji fizičnih danosti okolja; istega mnenja je bil baron *Charles de Montesquieu* (1689–1755), ki je živel več kot sto let kasneje. Po njegovem mnenju topla klima prispeva k razvoju despotstva in suženjstva, hladna pa spodbuja demokracijo in svobodo, o čemer naj bi pričal različen politični razvoj v Evropi in Aziji. Medtem ko so na evropskem kontinentu številnejše srednje ali male države in prevladujejo zato svobodna ljudstva, se v Aziji pojavljajo veliki imperiji, ki vključujejo mnoga zatirana ljudstva. Podobna "klasifikacijska" vnema je spodbudila znanega francoskega naravoslovca *Buffona* (1707–1788), da je v skladu s tedanjo socialno strukturo in imperialistično miselnostjo zagovarjal po eni strani primat bele rase nad ljudmi drugih ras,

po drugi strani pa piramidalno urejeno hierarhijo znotraj bele rase, ki se je od monarha preko plemičev in meščanov spustila do ravni kmetov.

V kasnejšem obdobju se je v političnogeografskih delih uveljavila uporaba biologističnih analogij, ki so prav tako izvirale iz determinističnega razumevanja družbenih procesov v prostoru, a je nanje močno vplival darvinizem. Karl Ritter (1779–1859) je v začetku 19. stoletja razvil tezo, da so kulture – ali bolje rečeno civilizacije – organske enote in se kot take v skladu s svojim življenjskim okoljem oziroma možnostmi, ki jih ponujajo fizične danosti prostora, rojevajo, dosegaajo zrelost in naposled zamrejo. V tem kontekstu se je sredi 19. stoletja v družbenih vedah uveljavilo tudi opazovanje procesov oziroma “zakonitosti” rasti posameznih družbenih enot, kar je prispevalo k razvoju koncepta *pozitivizma*, po katerem naj bi bilo mogoče posamezne kulture oziroma civilizacije in državne sisteme ne le klasificirati ali rangirati po stopnji doseženega razvoja, temveč z ozirom na najbolj razvita družbeno okolja tudi napovedati njihov možni bodoči razvoj. Ta koncept je odprl kasneje intenzivno debato o tem, ali je družbeni razvoj neka konstanta, ki deluje neodvisno od zunanjih, tudi prostorskih dejavnikov, ter sploh vprašanje relativizacije razvojnih elementov in dinamik. Problematika razvojne dinamike v času in prostoru pa je nazadnje spodbudila tudi razmišljanja o strukturnih aspektih fenomena, na katera se sklicujejo tako marksistični kot neomarksistični proučevalci družbenega in prostorskega razvoja ter razmerij med družbeno-ekonomskimi in družbeno-političnimi enotami.

Ratzel in socialni darvinizem

Na prehodu iz 19. v 20. stoletje se je razvil za tisti čas nov koncept tako imenovanega *socialnega darvinizma*, ki ga je utemeljil angleški filozof Herbert Spencer (1820–1903). Nanj se je v svojih delih naslonil njegov sodobnik Friedrich Ratzel (1844–1904), ki je definiral državo kot “*organizem, ki je navezan na prostor*” in zato potrebuje za svojo rast tudi vse večje ozemlje. To pomeni, da se posamezne družbe in države razvijajo le tako, da tudi fizično povečujejo svoj obseg na škodo sosednjih držav. Podobno si je Ratzel zamislil tudi spreminjanje politične karte sveta kot odraz boja za obstanek med sosednjimi državnimi organizmi oziroma iskanja njim lastnega življenjskega prostora. Te zamisli je razvil v posebno zakonitost o prostorski rasti držav, ki jo je strokovni javnosti predstavil že leta 1896. Po Ratzelovem mišljenju je za rast držav osrednjega pomena tesna povezanost med prebivalstvom in državo, saj se slednja tako po velikosti kot obliki navezuje na distribucijo prebivalstva; po drugi strani se živi organizem, ki ga predstavlja prebivalstvo, navezuje na državni prostor v materialnem in duhovnem pogledu, saj

na njem živi in iz njega črpa sredstva za svoj obstoj. Dogajanja v strukturi prebivalstva nato vplivajo na razvoj države, njeno rast ali dezintegracijo, sledeč naslednjim "zakonitostim":

- Velikost države rase z njeno kulturo. To pomeni, da širjenje geografskega obzorja prinaša nova območja za prostorsko širjenje prebivalstva. Politično obvladovanje tega prostora in njegova notranja integracija zahteva po Ratzlovem mnenju veliko energije, in v tem okviru igra pomembno vlogo kultura kot združevalni dejavnik in sredstvo homogenizacije.
- Rast države sledi drugim izrazom rasti oziroma dinamičnosti prebivalstva. Ratzel se tu nanaša na difuzijske procese na različnih področjih družbenega življenja, ki se odvijajo hitreje od rasti držav, ki se jim prilagajajo, in zavzemajo tudi obsežnejše teritorialno območje od državnega. V tej zvezi namenja avtor posebno pozornost komercialnim odnosom, ki utrjujejo pot političnim odnosom in kolonizaciji, ter geografskemu raziskovanju kot temelju širjenja držav.
- Rast države se udejanja z aneksijo manjših enot v državno enoto ter s širjenjem notranjih integracijskih procesov. Na tem mestu je Ratzel širjenje države primerjal z rastjo rastlin, ki tem bolj uspevajo, čim bolj so zakoreninjene v zemlji; podobno si narodi in države prisvajajo določeno ozemlje in ga preoblikujejo v njim lastno življenjsko okolje.
- Meje so državni periferni organ, nosilke državne rasti in njene branilke. S spreminjanjem državnega obsega se spreminjajo oziroma premikajo državne meje in s tem prilagajajo širjenju kulturnih, ekonomskih in političnih dejavnikov rasti izven državnega ozemlja. Večja ko je želja posamezne države po širjenju svojega ozemlja, večji bodo razvojni impulzi, ki jih bo ta pošiljala na sosednje ozemlje.
- Pri svoji rasti težijo države po doseganju ugodnejšega položaja in so zato prostorsko selektivne. To se pravi, da jih prvenstveno zanimajo kvalitetnejša ozemlja od manj kvalitetnih in strateško manj pomembnih, kar je po Ratzlovem mnenju lepo razvidno pri kolonizacijskem procesu v Ameriki, ki je najprej zajel morsko obalo, rečne tokove, jezera in rodovitnejše ravnine; to so obenem odprta območja, ki omogočajo nadaljnjo dinamiko v procesu rasti držav.
- Prva vzpodbuda za rast države prihaja od zunaj. Pri tem Ratzel opozarja, da je bil v zgodnjih fazah uveljavljanja držav zelo pomemben vpliv družbenih skupin iz odprtih prostorov kot so stepe in puščave, kar je prispevalo k uveljavljanju ideje o obsežnejših državnih teritorialnih enotah.
- Splošna težnja po teritorialni aneksiji in združevanju se prenaša od države do države in postaja vse bolj intenzivna. Prostor je pokazatelj po-

litične in gospodarske moči posamezne države, hkrati pa se v situaciji politične kompeticije manjše države želijo enačiti z večjimi.

Kot utemeljitelj "sodobne" politične geografije je Ratzel močno vplival na razvoj te geografske discipline v evropskih in ameriških akademskih krogih. Mnogi so Ratzlu očitali deterministično razumevanje družbenih in prostorskih procesov, drugi so mu priznavali prispevek k uveljavljanju družbeno-geografske dimenzije v času, ko je bila geografska veda izrazito usmerjena v fizičnogeografsko razmišljanje in so bili problemi odnosa med človekom oziroma družbo in prostorom povsem odsotni tudi v družbenih in humanističnih vedah. V tem smislu je bilo Ratzlovo delo "*Politische Geographie*" iz leta 1897 pomembno dopolnilo k letu 1882 izdani knjigi "*Anthropogeographie*". V tem prvem političnogeografskem učbeniku je podrobneje utemeljil svoj koncept o državah kot "živih" in na prostor vezanih organizmih, katerih dinamizem se kaže v nenehnem širjenju in krčenju prostora, ki ga ti organizmi zasedajo. Poudaril je zlasti tri osnovna geografska dejstva, ki urejujejo značilnosti in rast držav, in so še danes aktualna:

- države so *teritorialni fenomeni*, to pomeni, da vsaka država zaseda neko določeno ozemlje in jo lahko zato opredeljujemo v fizičnogeografskem pogledu glede na njeno lokacijo, a tudi v političnogeografskem pogledu v razmerju do sosednjih držav;
- države so *družbeni fenomeni*, se pravi, da predstavljajo določeno socialno grupo, ki se tesno identificira z geografskim prostorom svoje države; sposobnost rasti in dinamičnost prebivalstva tako vpliva na potencialno rast države, kvaliteta državnega ozemlja pa na potencialno rast prebivalstva;
- države opredeljuje nek *razvojni proces*, kar pomeni, da se vselej razvijajo v določenih naravnih okvirih, ki jih postopoma dosegajo s širjenjem prvotnega teritorialnega jedra.

Zaradi te težnje nastajajo nenehni konflikti med sosednjimi državami v primerih, ko ni na voljo dodatnih, še "nezasedenih" površin. Na tej osnovi je nastal tudi koncept tako imenovanih *naravnih meja* posameznih držav, na katere so se te sklicevale, ko so se želele širiti na račun svojih slabotnejših sosed. V nemškem okolju so ta koncept utemeljevali s pojmom "*Lebensraum*", kot življenjski prostor, v katerem se država-organizem lahko razvija. Sam Ratzel je razlikoval med dvema vrstama življenjskega prostora: *državnim* ali splošnim in *naravnim* oziroma tistim, ki ga posamezni človek in posamezne socialne grupe doživljajo kot svoje naravno življenjsko okolje.

Čeprav je Ratzlov pojem "življenjskega prostora" doživel močno politično instrumentalizacijo v prvi polovici 20. stoletja, pa je vendarle uvedel v sodobno geografijo zelo pomemben koncept človekove *teritorialnosti*, ki so ga v

geografiji pričeli ponovno razvijati šele po drugi svetovni vojni. Spomniti velja tudi na dejstvo, da je sam Ratzel svoje "zakone" o širjenju držav pojmoval bolj kot splošno tendenco kakor pa absolutno nujnost in da je v svojih delih opozarjal na to, da je mogoče analogije med razvojem držav oziroma družb in razvojem živih organizmov uporabljati le do določene mere oziroma izključno v smislu odnosa, ki ga te imajo s prostorom. Vsekakor je Ratzel razvil politično geografijo kot sintetično in v teoretično razglabljanje usmerjeno znanstveno disciplino, ki je dobila pomembno mesto v raziskovanju soodvisnosti med prostorskimi danostmi ter razvojem družbenih in političnih fenomenov.

Ratzlovi nasledniki: od geopolitike do sodobne politične geografije

Med pomembnejše Ratzlove učence, ki so na začetku 20. stoletja nadalje razvijali njegovo razmišljanje o značilnostih držav, sodi Šved *Rudolf Kjellen* (1864–1922), ki velja za utemeljitelja *geopolitike* kot "teorije, ki državo pojmuje kot geografski organizem ali prostorski fenomen". Pri tem se je posebno posvečal procesiološkimi aspektom razvoja posameznih geografskih območij v specifične kulturne in politične prostore. V tem smislu je proces nacionalizma kot oblikovanja nacionalnih držav razlagal s človeku imanentnim "geografskim instinktom". Kjellen je bil mnenja, da je treba razlikovati med različnimi stopnjami v analiziranju držav, ki jih je imenoval "*geopolitika*" ali proučevanje (fizično)geografskih aspektov držav, "*demopolitika*" ali proučevanje demografskih aspektov držav, "*oekopolitika*" ali proučevanje državnih ekonomskih resursov, "*sociopolitika*" ali proučevanje socialne strukture držav ter "*kratopolitika*" ali proučevanje oblik državne organiziranosti in oblasti.

V Evropi se je *geopolitika* najbolj razvila v Nemčiji v času po prvi svetovni vojni, ko je v Münchnu general in geograf *Karl Haushofer* (1869–1946) ustanovil celo posebno revijo "*Zeitschrift für Geopolitik*". V njej je skušal povezati nekatere akademske poglede s čisto aplikativnimi cilji nemškega imperializma, ki so bili kasneje docela podrejeni nacističnim vojno-političnim zahtevam. Za razliko od politične geografije, ki proučuje *države iz prostorskega vidika*, je bila geopolitika v tej luči opredeljena kot veda, ki proučuje *prostor iz državnega vidika*, torej kot izrazita "uporabna" disciplina za uveljavljanje interesov velikih sil.

Kot taka se je v povezavi z geostrateškimi študijami ohranila tudi po zloumu nacistične Nemčije, ko so jo v svojih vojaško-diplomatskih inštitucijah večinoma razvijale nove svetovne velesile z Združenimi državami Amerike in Sovjetsko zvezo na čelu, medtem ko se je politična geografija kot akademska disciplina poskušala razbremeniti svoje neprijetne geopolitične dediščine. To ni bilo lahko, ker so se politični geografi v začetku 20. stoletja tako zapletli v

raziskovanje in zagovarjanje oblasti, da je bilo kasneje težko ločiti politično-geografske od geopolitičnih oziroma geostrateških obravnjav. Zaradi tega so geografi to nekdanjo cvetočo disciplino po drugi svetovni vojni skoraj povsem opustili oziroma so se omejili na deskriptivne orise posameznih specifičnih politično-geografskih pojavov na regionalni ravni v času, ko se je v družbeni geografiji že močno razvilo moderno sistemsko in v kvantitativno analizo usmerjeno proučevanje.

Tovrstni pristop je ponazoril eden izmed utemeljiteljev sodobne politične geografije *Richard Hartshorne*, ko je leta 1954 definiral politično geografijo kot *“vedo o prostorskih razlikah in sorodnostih v političnih pojavih v luči celotnega kompleksa regionalno-prostorskih razlik in sorodnosti na fizičnem, biotskem in kulturnem področju”*. Toda že v začetku šestdesetih let se je, začenši z ameriški geografi, pričel oblikovati nek nov interes za politično geografijo kot bolj kvalitativno orientirano družbenogeografsko disciplino. Tako jo je leta 1964 *Jackson* definiral kot *“vedo o političnih fenomenih v njihovem prostorskem kontekstu”*, medtem ko sta *Kasperson* in *Minghi* leta 1969 to definicijo rahlo modificirala v smislu vede, katere glavni smoter je *“prostorska analiza političnih fenomenov”*.

Ne glede na dokaj široko definicijo raziskovalnih smotrov sodobne politične geografije je ta disciplina še naprej posvečala največ pozornosti državi kot najbolj izrazitemu družbenemu in prostorskemu fenomenu. Še leta 1950 je *Hartshorne* trdil, da se države “nahajajo pred stalno nevarnostjo razpada in napada sosednjih držav in si morajo zato zagotoviti najvišjo stopnjo lojalnosti pri prebivalcih vseh območij v državi ter se pri tem meriti z lokalnimi ali regionalnimi lojalnostmi in dejavnostjo drugih državnih enot”.

Na ta funkcionalni vidik državne organizacije v zasledovanju politične, a tudi ekonomske kontrole ter homogenizacije državnega ozemlja se je naslonil tudi *Norman Pounds*, ki je leta 1972 navedel naslednje elemente, ki naj jih proučuje politična geografija pri analizi posameznih držav:

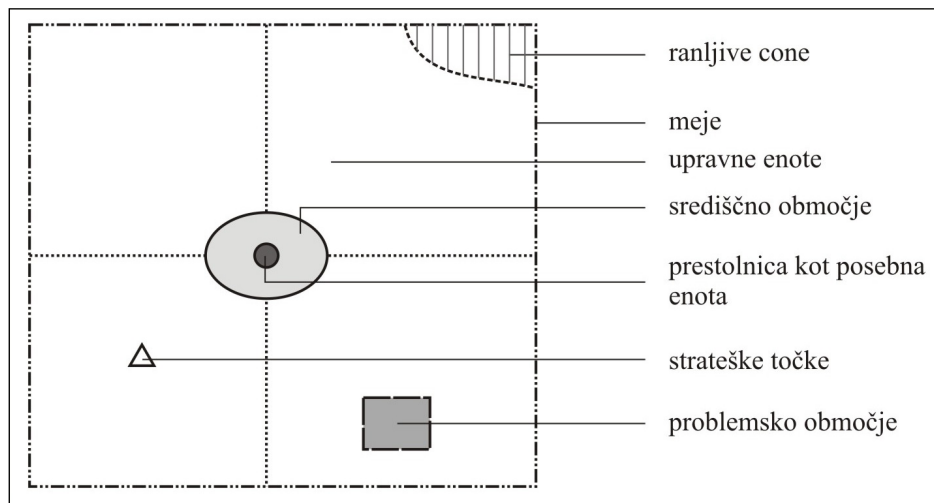
- geografsko prekrivanje države z narodom, ki naj vključuje tudi aspekte razvoja državnih političnih meja in z njim povezanih teritorialnih zahtev, vprašanja prisotnosti skupin drugih narodov v mejah države in lastnega naroda izven teh meja;
- vire in druge resurse, s katerimi razpolaga država, vključno s strateško-lokacijskimi aspekti položaja države v regionalnem in širšem geografskem kontekstu, njeno velikost in obliko ter probleme komunikacije in prometne povezanosti, se pravi notranje integracije in enotnosti; v ta sklop sodi tudi analiza demografske in ekonomske strukture države, njene razvojne stopnje in drugih povezanih vprašanj;
- družbeno povezanost prebivalstva s posebnim poudarkom na različnih stopnjah lojalnosti oziroma prostorske identitete v okviru države;

- geografske razsežnosti državnih mednarodnih povezav na političnem in vojaškem področju;
- trgovina in mednarodne ekonomske vezi;
- nacionalno vedenje in percepcijo lastnega in sosednjih območij.

Kasneje je politična geografija razširila svoj interes na različna raziskovalna področja tudi na nad- in poddržavnem nivoju, o čemer bo več govora v naslednjih poglavjih, ter se ob regionalnih študijah vse bolj posvečala tudi bolj komparativnim in sintetičnim razlagam prostorskih in političnih fenomenov. Posebnost sodobne politične geografije so ob raziskavah na mezo- in makroravni tudi obravnave različnih političnogeografskih problemov na mikroravni, na primer pri proučevanju lokalne ali regionalne identitete, manjšinske situacije v klasičnih in modernih urbanih okoljih ali različnih aspektov volilnega obnašanja in prostorske delimitacije volilnih okolišev, ki sestavljajo tako imenovano volilno geografijo. Spremembe z ozirom na klasično politično geografijo zadevajo tudi samo raziskovalno vsebino, ki ni več osredotočena na genetsko-procesno proučevanje posameznih fenomenov, ampak se posveča različnim aspektom prostorskih interakcij v omrežnih in regionalnih okoljih, kvantitativnim strukturnim aspektom in sistemski analizi, vključno z diskusijo o razmerju med centri in periferijami, kakor tudi kvalitativnim interpretacijam človekovega odnosa do prostora in družbenega okolja ter vprašanjem njegove prostorske percepcije oziroma teritorialnosti v vse bolj integriranem globalnem kontekstu. Na ta način se politična geografija vrača v središče geografskega dogajanja in se ponovno uveljavlja kot ena izmed pomembnih analitičnih in sintetičnih ved o razmerju med človekom in prostorom ter kot nenadomestljivo sredstvo razumevanja sprememb v sodobnem svetu na prehodu od mednarodnih političnih konfliktov do iskanja možne medčloveške koeksistence po sistemu "združenosti v različnosti".

Sodobna politična geografija

Sodobna oziroma povojna politična geografija je torej podedovala koncept vede, katere namen naj bi bil prvenstveno orientiran k proučevanju "političnih enot" oziroma držav kot zaključenih prostorov, kar je privedlo k temu, da so se nad drugimi vidiki uveljavili zlasti morfološki, lokacijski in drugi *regionalnoanalitični pristopi*. Prav tako številni so bili historični ali *genetski pristopi*, ki so se pretežno ukvarjali z opisovanjem razvoja posamezne državne tvorbe ter njenega ozemlja ali meja.

Prikaz 1: Glavni elementi politično-teritorialnih enot po Whittleseyu

Poskus kombinacije obeh glavnih tradicionalnih političnogeografskih raziskovalnih tokov je opravil na primer že med obema vojnama *Derwent Whittlesey*, ki je menil, da je poglavitni predmet interesa politične geografije politična teritorialna enota, ki jo sestavljajo neko centralno ali *središčno območje*, različne sestavne ali *administrativne enote nižjega ranga*, razna *problemska območja*, bolj izpostavljene ali *ranljive cone*, prestolnice ali *glavna mesta kot posebne enote*, *strateške točke* in *meje*. Vsi ti deli države vplivajo na njen razvoj in se oblikujejo na osnovi specifičnih naravnih danosti, čeprav gre po avtorjevem mnenju upoštevati tudi vrsto posebnih vplivov, kot so vojne posledice, migracije prebivalstva, ozemeljska odkritja ali spremembe v tehnologiji in koriščenju naravnih virov, a tudi zgodovinske okoliščine, saj si lahko marsikatero značilnost v razvoju in strukturi držav razložimo le z njenim razvojnim procesom.

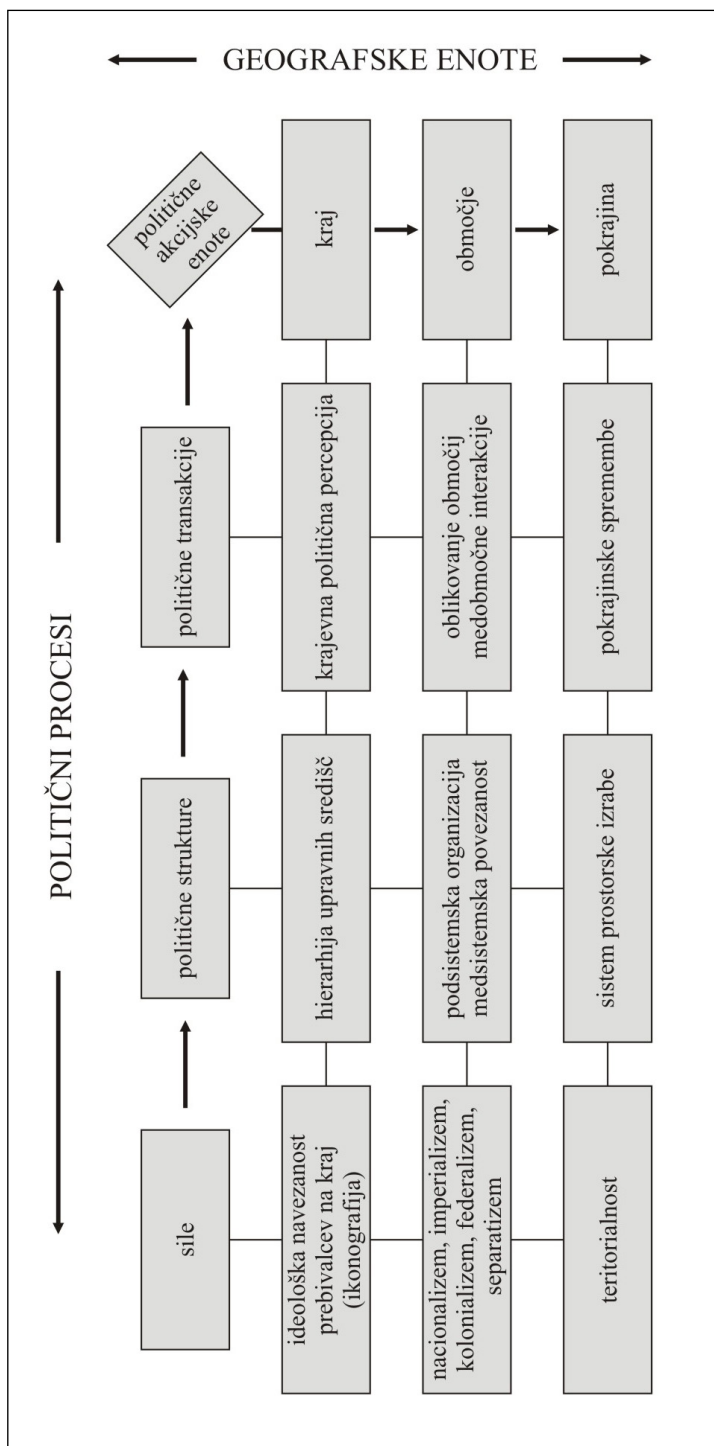
Po drugi svetovni vojni so se na pobudo *Richarda Hartshorna* pričeli poudarjati tudi funkcionalni aspekti državne organizacije oziroma politično organiziranih teritorialnih enot. Avtor je pri tem razlikoval med notranjimi in zunanjimi državnimi funkcijami.

Pri prvih gre izpostaviti državno kontrolo nad svojim ozemljem s težnjo po institucionalni, družbeni in ekonomski *homogenizaciji* in *standardizaciji* posameznih državnih podenot in območij ter brisanju ali odstranjevanju regionalnih razlik. Ta proces odpira vrsto raziskovalnih problemov za politično geografijo, ki naj raziskuje regionalne razlike na poddržavnem nivoju in vzroke za nastanek in obstoj teh razlik oziroma centrifugalnih in centripetalnih silnic, ki delujejo v državi. Hartshorn je še zlasti podčrtal problem *notranje komunikacije*, ki jo ovirajo fizični in demografski dejavniki, med slednjimi zlasti nizka stopnja

poseljenosti perifernejših območij ali prisotnost centralnemu državnemu aparatu nenaklonjenega prebivalstva ali takega, ki ima več stikov s sosednjimi območji drugih držav kakor pa z drugimi predeli lastne države; ta primer je še posebno pogost v obmejnih območjih, kjer je prišlo do spreminjanja poteka meja. Avtor poudarja, da so prav socialne ovire v notranji komunikaciji najbolj pomembne, saj ostajajo družbenokulturne razlike najbolj persistentne in tudi najtežje premostljive. Zaradi tega povzroča težnja državnih oblasti po poenotenju državnega ozemlja v predelih s posebnimi jezikovnimi, verskimi, a tudi izobrazbenimi, političnimi in gospodarskimi značilnostmi večji odpor in potencialne konflikte.

Za razumevanje vseh teh procesov bi morala torej politična geografija posvetiti več pozornosti ne le ekonomskim, temveč še zlasti socialnogeografskim aspektom območij s posebnimi družbenimi značilnostmi. Hartshorn je bil mnenja, da so bili od *centrifugalnih* v tradicionalni politični geografiji še toliko bolj zanemarjeni *centripetalni* aspekti v oblikovanju državnih teritorialnih enot. Ti temeljijo v prvi vrsti na državotvornem procesu, ki izhaja iz neke potrebe oziroma iz nekega razloga za oblikovanje in obstoj držav in pri tem sledi bodisi nacionalnemu konceptu pri združevanju oseb s sorodnimi kulturnimi značilnostmi bodisi konceptu središčnih območij ("*core-area*") kot začetnih propulzivnih enot, čeprav naj bi bila taka območja v državotvornem procesu manj bistvena oziroma omejena le na nekatere primere (Francija, Argentina ali Mehika). Politični geograf naj bi v tem sklopu proučeval zlasti sledeče: v katerem teritorialnem obsegu je prisotna zavest o potrebi po obstoju države oziroma kako razširjeno je identificiranje prebivalstva z vrednotami, ki jih predstavlja obravnavana država, kako intenzivna je ta identifikacija ter v kolikšni meri se območje, v katerem je prisotna, ujema z državnim ozemljem. V osnovi gre za proučevanje *razmerja med narodom in državo* ter za ugotavljanje, ali obstajajo deli države, ki jih naseljujejo pripadniki drugih narodov, oziroma, ali živi obravnavani državotvorni narod tudi v delih sosednjih držav. Z ozirom na obstoječe stanje v smislu državne identifikacije in na stopnjo notranje diferenciacije držav se nato oblikujejo različne državne ureditve, ki se med seboj razlikujejo predvsem v stopnji centralizacije oziroma razmerja med centralnimi oblastmi in posameznimi predeli države.

Končno je Hartshorn opredelil še *zunanje funkcije držav*, ki se nanašajo zlasti na prostorske, ekonomske, politične in strateške odnose z drugimi deli sveta. Prostorski odnosi zadevajo določevanje teritorialnih limitov sosednjih držav oziroma političnih meja; v tej zvezi je interes politične geografije usmerjen v proučevanje razvoja političnih meja in odnosa obmejnega prebivalstva do mejnega vprašanja, kakor tudi stopnje prepustnosti teh meja. Ekonomske odnosi so pomembni, ker pri njih odkrivamo, v kolikšni meri se posamezna država vede kot samozadostna enota oziroma je odvisna od drugih. Politični

Príkaz 2: Političní procesi in geografske enote po Cofenu in Rosenthalu (1971). Avtorja sta v shemi poskusila prikazati interakcije med različnimi oblikami človekove politične aktivnosti in različnimi prostorskimi enotami. Na primer: interakcije med političnimi transakcijami in krajem so osnova za oblikovanje krajevne politične percepcije, razmerje med političnimi strukturami in območji (regijami) pa se izraža preko postopkov oblikovanja teh enot ali oblik medobmočnih interakcij.

odnosi zadevajo obliko mednarodne komunikacije, ki se je zlasti v preteklosti izražala na pogosto neenakopraven način z nastankom kolonij, protektoratov in podobnih oblik politične kontrole in odvisnosti. Strateški odnosi izhajajo iz lokacijske specifičnosti vsake države, nanje pa vplivajo seveda tudi politični odnosi s sosednjimi in drugimi državami. Sicer pa je bil Hartshorne mnenja, da predstavlja za razvoj politične geografije največjo oviro dejstvo, da se mora prvenstveno posvečati enkratnim primerom, kar ne dopušča oblikovanja posebnih teoretičnih modelov.

Drugačnega mišljenja je bil *Stephen Jones*, ki je v petdesetih letih 20. stoletja prav tako objavil odmeven članek, v katerem je zagovarjal potrebo po enotni teoretični podlagi v političnogeografskem raziskovanju in razlikoval med naslednjimi, v logično sosledje povezanimi osnovnimi elementi pojavljanja političnogeografskih fenomenov:

politična ideja → odločitev → gibanje → prostor → politična enota

Tudi ta postopek pa je seveda mogoče aplicirati le v posameznih konkretnih primerih in ne vodi v bistveno večjo generalizacijo političnogeografskega pristopa v skladu s težnjo, ki se je od konca šestdesetih let dalje uveljavljala v geografskem raziskovanju nasploh. Nove generacije političnih geografov so iskale zlasti odgovore na naslednja vprašanja:

- katere sorodnosti v pojavnem in strukturnem pogledu je mogoče opaziti med obravnavanimi fenomeni;
- v kolikšni meri se novi raziskani primeri razvijajo podobno z že znanimi oziroma katere nove pogoje je mogoče opaziti v obravnavanem slučaju;
- katere generalizacije je na osnovi zgoraj zastavljenih vprašanj mogoče opraviti v sorodnih ali diferenciranih geografskih strukturah;

Na osnovi razmišljanja o političnih procesih in njihovih prostorskih lastnostih sta v začetku sedemdesetih let *Cohen* in *Rosenthal* oblikovala interakcijski model, ki je izpostavil različne faze in aspekte političnih procesov in njihovih prostorskih dimenzij. V istem času sta *Cox* in *Reynolds* uvedla zanimivo analogijo med lokacijskim odločitvenim procesom in politično geografijo, in upoštevala še zlasti reakcije, ki jih posamezne lokacijske in politične odločitve sprožajo v posameznih regionalnih kontekstih.

Ta aspekt je spodbudil *Edwarda Sojo* k razmišljanju o novi paradigmi geografske analize političnih sistemov, ki jo je mogoče strniti v naslednje točke:

- Kot družbena veda se geografija prvenstveno posveča prostorski organizaciji človekove družbe. Od ostalih družbenih ved se torej razlikuje po svojem prostorskem pristopu, a ohranja tesne vezi z drugimi družbe-

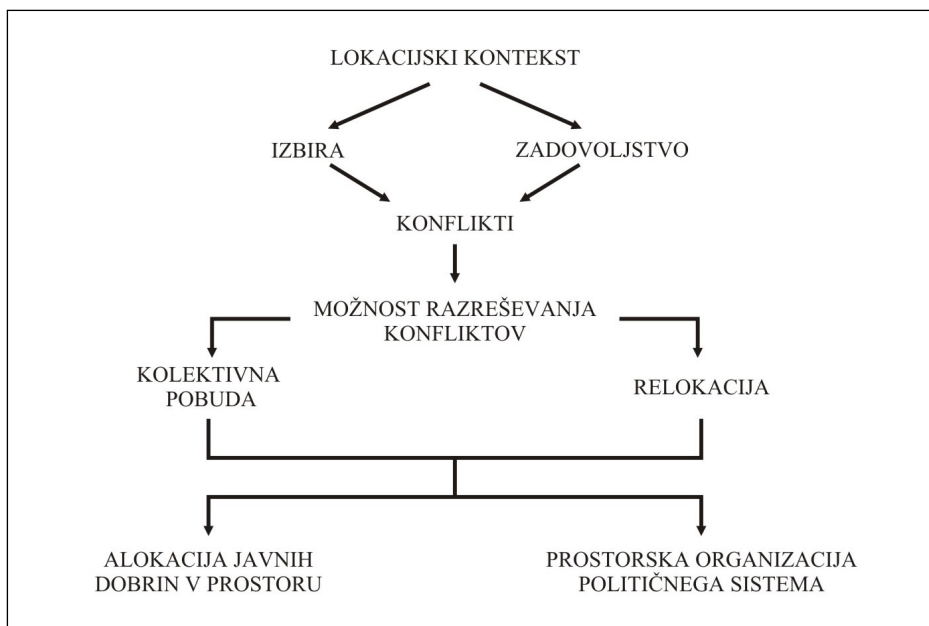
nimi vedami, ki proučujejo povezanost med človekom, družbo in okoljem.

- Glavno osnovo za geografsko analizo gre iskati v lokaciji posameznih družbenih fenomenov v prostoru ter njihovi interakciji. Te aspekte proučujeta tako regionalna kot prostorska analiza: prva se osredotoča na lokacijske lastnosti in njihov vpliv na formalno prostorsko organizacijo; druga pa obravnava zlasti različne prostorske interakcije, ki vodijo k oblikovanju različnih funkcionalnih prostorov.
- Tako regionalna kot prostorska analiza se povezujeta v konceptu prostorskih sistemov, ki se oblikujejo kot združbe lokacijskih elementov in regionalnih enot; združbe povezujejo različne skupne ali komplementarne lastnosti.
- Prostorske sisteme in njihove elemente je torej mogoče raziskovati na osnovi njihovih strukturnih lastnosti, a tudi na osnovi njihove razvojne dinamike, vključno s procesi prostorske difuzije in vedenjskih oblik pri sprejemanju prostorskih interakcij in organizacij.

Kakor vidimo, je Soja politično geografijo postavil v tedaj "modni" plan-sko-analitični okvir, čeprav je pri njem vendarle zaznati poseben interes za razmerje med "spontanimi" oziroma funkcionalnimi in različnimi "formalnimi" družbenimi prostori. Primeri prvih so lahko različne kulturne pokrajine ali območja, v katerih prebivalci izkazujejo podobno prostorsko vedenje, primeri drugih pa so razne planske in upravne regije.

V začetku šestdesetih let so se torej v politični geografiji uveljavili novi trendi, ki so zajemali različne elemente oziroma področja, zaradi česar je težko opraviti neko enotno kategorizacijo sodobnega razvoja te geografske discipline. Novosti zadevajo v glavnem štiri osnovne tematske oziroma vsebinske sklope, in sicer *škalo (raven) raziskanih vsebin*, sam *raziskovalni predmet, metodologije* in končno *teorije*, ki so se jih pri raziskovanju posluževali politični geografi.

Glede skale pri političnogeografskem proučevanju je značilno, da so se sodobne obravnave nekoliko odmaknile od tradicije, ki je bila izrazito usmerjena k proučevanju držav in meddržavnih odnosov. Še posebno se je povečal interes za političnogeografske probleme na mikro- oziroma poddržavni ravni: v angloameriškem okolju se je na primer razvila posebna specializacija, to je geografija volitev (*electoral geography*). Njen glavni namen je proučevanje volilnih okrajev, njihovega nastanka, razvoja in spreminjanja, družbenih razmer v volilnih okrajih, družbenega odnosa do volilnih okrajev ter prostorskih aspektov volilnega vedenja. Kasneje se je volilna geografija umestila v širši koncept *upravne geografije*, ki se ukvarja s političnimi in prostorskimi problemi odnosa država-državljeni oziroma centralna oblast-lokalna skupnost, povečalo se je nadalje število obravnav političnogeografskih problemov in procesov

Prikaz 3: Politični sistem v lokacijskem kontekstu po Coxu in Reynoldsu (1974). Ta model podčrta efekte razhajanj med izbirami oziroma željami in ustreznim zadovoljevanjem družbenih potreb, kar lahko pri določenih družbenih ali etničnih skupinah sproži politično nezadovoljstvo in konflikte. Možnosti razreševanja teh konfliktov se po eni strani nanašajo na posebne pobude prizadetega prebivalstva (na primer oblikovanje regionalne stranke), po drugi strani pa na ukrepe centralnih oblasti (na primer pobude za relokacijo določenih storitev). Rezultat je torej lahko dvojen: učinkovita alokacija javnih dobrin in storitev oziroma drugačna prostorska organizacija političnega sistema. Oba po svoje spet vplivata na lokacijski kontekst in sprožata nove reakcije.

v urbanih območjih, mest in mestnih predelov z oziroma na njihovo različno družbenokulturno sestavo, a tudi razvojnih in integracijskih problemov in procesov marginalnih regionalnih skupnosti in manjšin ter obmejnih območij. Na drugi strani se je povečal interes tudi po proučevanju razvoja naddržavnih struktur in globalnih sistemov.

V vsebinskem pogledu so se v večji meri pričeli poudarjati prostorski interakcijski elementi in dejavniki z vidika kroženja materialnih dobrin, storitev in idej. Obravnavani so bili nato različni aspekti in problemi politične oblasti, reševanja konfliktov, sistemov vrednot, teritorialnosti in družbeno-prostorske identitete, percepcije, lokalizacije in administrativne politike, se pravi vsebinska področja, ki so se jih doslej lotevali politologi, sociologi in psihologi, z razliko, da je bila tokrat uvedena docela nova raziskovalna in interpretativna perspektiva. Seveda so nova raziskovalna področja terjala tudi nekoliko spre-

menjeno raziskovalno metodologijo, ki se je naslonila zlasti na kvantitativne analitične metode na eni strani ter na bolj kvalitativno usmerjeno proučevanje vedenjskih vzorcev na drugi strani. Pri svojih proučevanjih se je naslonila na raziskovalne rezultate in metode političnih ved, ekonomije, sociologije, planerskih ved, a tudi sodobne antropologije in ekologije. Čeprav je pri prevzemanju novih metodoloških pristopov in pri disciplinarnem poglobljanju posameznih vidikov razmerja med družbami in okoljem v splošnem politična geografija zaostajala za drugimi vedami, to "zamudništvo" ni bilo nujno negativno, saj je tako politična geografija do novih raziskovalnih metodologij in pogledov zavzela bolj kritično pozicijo, obenem pa jih znala povezovati v bolj smiselne, celovitejše in trajnejše interpretativne sheme.

V tem smislu je sodobna politična geografija reagirala tudi na pogost očitek, da posveča preveč pozornosti opisovanju stanja in procesov, premalo pa oblikovanju teoretičnih sistemov. Toda težave na tem področju ostajajo, saj je danes v politični geografiji pravzaprav le malo teorij ali teoretičnih nastavkov, ki bi bili splošno sprejeti in razširjeni. Teorije, ki so bolj splošnega značaja, temeljijo predvsem na interpretaciji odnosa med družbenimi skupinami in prostorskimi enotami, oziroma med procesom oblikovanja državnih sistemov, regij in kulturnih pokrajin. Pri tem procesu ustvarjanja različnih hierarhičnih enot v geografskem prostoru je bil posebno izpostavljen fenomen človekove *teritorialnosti* pri dojemanju in upravljanju prostorskih enot. Drugi aspekt sodobne politično-geografske teorije zadeva odkrivanje oblik in načinov delovanja različnih kulturnih in družbenih prostorov ter njihove sistemske in funkcionalne organizacije, na primer pri proučevanju ločenega ali sočasnega uveljavljanja povezovalnih ali razdruževalnih elementov družbenega in prostorskega razvoja v procesih *globalizacije* in *integracije* v odnosu do *nacionalizma* in *regionalizma*. V tem okviru gre omeniti še prenovljene verzije starejšega geopolitičnega koncepta *centralnosti* in *perifernosti*. Te so sprva prenesle ta koncept v interpretacijo kolonializma in dekolonizacije v luči odvisnosti perifernih in revnejših predelov sveta od razvitih centralnih območij, pri čemer so prevzele bolj neomarksistično ali radikalno obarvano razumevanje tega vprašanja in razvile novo sistemsko teorijo pri razumevanju razvoja globalnih odnosov. Vendar pa lahko procese in probleme družbene in prostorske *konvergence* in *divergence* interpretiramo ne le na planetarni, temveč tudi na regionalni meddržavni in poddržavni ravni, kar politični geografiji v času vse večje specializacije znanosti odpira novo, sintetično usmerjeno interdisciplinarno in povezovalno raziskovalno perspektivo pri interpretaciji in usmerjanju vse bolj soodvisnega sveta in človeštva.

Tako zastavljena disciplina je pričela ponovno vzbujati povečan interes med družbenimi geografi: politična geografija je na ta način leta 1979 dobila status samostojne skupine v okviru močnega združenja ameriških geografov

in postala v naslednjih letih ena izmed najbolj dejavnih skupin v tej zvezi sploh. Leta 1982 je bila ustanovljena revija "*Political Geography Quarterly*", ki je leta 1992 začela izhajati vsak drug mesec in se kmalu uveljavila kot ena izmed najbolj citiranih geografskih revij; končno je tega leta tudi dotedanja političnogeografska skupina (*World Political Map Study Group*) pri svetovni geografski zvezi IGU pridobila status polnopravne komisije in znatno razširila število svojih članov in delovno aktivnost. Zanimivo je, da se je komisija pri svojem poimenovanju tudi kasneje izogibala izrazu "politična geografija" zaradi nasprotovanja predvsem ruskih geografov, ki so v politični geografiji še vedno videli negativne aspekte medvojne nemške geopolitike. Šele leta 2001 se je preimenovala v *Commission on Political Geography*. Vsekakor je o njenem rastočem pomenu v sistemu geografskih znanosti dovolj zgovorno tudi dejstvo, da je bil nekdanji predsednik te komisije Kolossov izvoljen za predsednika celotne Geografske zveze.

Čeprav v politični geografiji še vedno ni enotne oziroma bolj podrobne definicije o tem, kateri naj bi bili smotri te discipline – mimo dejstva, da je njen raziskovalni interes usmerjen k proučevanju razmerja med političnimi in prostorskimi fenomeni in procesi –, to pomanjkanje "eksaktnosti" ne predstavlja nujno tudi večje pomanjkljivosti. Nasprotno, prav zaradi tega je sodobna politična geografija znanstvenoraziskovalno odprta, "radovedna", fleksibilna in interdisciplinarnemu raziskovalnemu in interpretativnemu delu naklonjena disciplina, in kot taka omogoča nove možnosti sinteze in povezovanja v sicer močno specializiranih geografskih in drugih znanstvenih okoljih ter boljše razumevanje kompleksnih in navidez protislovnih pojavov v današnjem svetu in v njegovih različnih družbenih prostorih.

GEOPOLITIKA IN INTERPRETACIJA SVETOVNE KARTE

- **Razvoj klasične geopolitike**
- **Nove perspektive v geopolitiki in politični geografiji oblasti**

GEOPOLITIKA IN INTERPRETACIJA SVETOVNE KARTE

Razvoj klasične geopolitike

Termin *geopolitika* je, kakor smo videli že v uvodnem delu tega poglavja, v politično geografijo uvedel švedski politolog Kjellen v začetku 20. stoletja, a v bistveno drugačnem pomenu, saj je s tem pojmom razumel tisti sklop proučevanja držav, ki naj bi obravnaval njihove fizičnogeografske značilnosti. Dejansko pa se je kasneje s terminom geopolitika opredeljevalo tisti *del politične geografije, ki proučuje države v kontekstu globalnih oziroma makroregionalnih družbenih, političnih in prostorskih danosti in procesov po eni strani ter politični in razvojno-strateški potencial posameznih geografskih območij po drugi strani*.

Pred in med drugo svetovno vojno so v vojaško in politično vplivnejših državah geopolitiko razumeli kot aplikacijo geografskih informacij in gledanj na oblikovanje in razvoj državne zunanje politike. V tem smislu so geopolitiko enačili z aplicirano politično geografijo; ta nova znanstveno-politična veda se je v tedanji Nemčiji razvila kot šovinistična, agresivna in nedemokratska verzija psevdo-znanosti, katere glavni cilj je bil podpiranje nacistične politike in propagande. Zaradi teh lastnosti je nemška "*Geopolitik*" močno škodila ugledu politične geografije nasploh in ovirala njen razvoj v povojnem obdobju, še posebno pa razvoj tistega njenega dela, ki se je ukvarjal z globalnimi razvojnimi in strateškimi problemi in procesi. Na ta način se je geopolitika ponovno intenzivneje pojavila na političnogeografski "sceni" šele v osemdesetih letih prejšnjega stoletja in odtlej doživela, tako kot politična geografija nasploh, ponovno povečan interes številnih raziskovalcev, še zlasti v času blokovske delitve sveta, ko so geopolitiko interpretirali kot tisti del politične geografije, ki se prvenstveno posveča različnim aspektom meddržavnega ali boljše medblokovskega rivalstva na ravni Vzhod-Zahod.

Sicer pa ima tudi geopolitika globlje korenine. Z razvojem merkantilizma in kolonializma, ki sta na prehodu iz 19. v 20. stoletje zadobila svetovno razsežnost, se je namreč razvil tudi interes po celovitejšem razumevanju globalnih političnih razvojnih procesov in politične strukture sveta. V tem času sta lastne poglede na ta vprašanja uveljavljala zlasti *Alfred Mahan* (1840–1914) in *Halford Mackinder* (1861–1947), ki ju smemo uvrščati med utemeljitelje

geopolitike in katerih teze še danes vplivajo na razumevanje geopolitičnih procesov v svetu.

Mahan je bil admiral, strokovnjak za zgodovino pomorstva in predstojnik ameriške akademije za vojno mornarico; kot tak je močno vplival na to, da so ZDA v začetku 20. stoletja prevzele vlogo svetovne sile. Čeprav ni nobenega izmed svojih številnih del posvetil izrecno geopolitičnim vprašanjem, pa so slednja v njegovih delih vendarle prisotna in jih je mogoče strniti v naslednje točke oziroma opažanja, ki jih je Mahan izpeljal iz analize Mercatorjeve karte sveta:

- na svetu obstaja kontinuiran in neprekinjen sistem oceanov in morij, ki vodi k enotnemu sistemu oceanske komunikacije;
- na svetu obstaja obsežna transkontinentalna država, ruski imperij, ki skorajda nima dostopa do morja in odprtih voda;
- okrog te transkontinentalne državne tvorbe se nameščajo evropske maritimne države ter države južne in vzhodne Azije z dostopom do Indijskega in Tihega oceana;
- poleg tega obstajajo na svetu tri otočne države, ki niso povezane z evrazijskim svetovnim centralnim območjem: Velika Britanija, Japonska in Združene države Amerike.

Dostop do odprtih morij in oceanov je bil po mnenju avtorja v obdobju rastoče svetovne trgovine za države nadvse pomemben razvojni dejavnik. Ladje morajo po Mahanovem mnenju imeti v domači državi varna pristanišča in uživati pri potovanjih podporo in varstvo držav, katerim pripadajo. Izhajajoč iz te predpostavke je avtor prav v pomorstvu, pomorskem trgovanju in ustvarjanju kolonialnih posesti kot območij varovanja pomorskih izmenjav oziroma prenašanja državnih varstvenih ukrepov na drugi ekstrem pomorskih poti, videl ključ za razumevanje ekonomskega in političnega razvoja litoralnih držav. Temu nasprotno je videl v Rusiji tipičen primer slabosti kontinentalnih držav, ki kljub svoji obsežnosti ne morejo konkurirati morskim silam z veliko manjšim teritorialnim potencialom, kakršna je Velika Britanija. Mahan je menil, da imajo prav zaradi svoje "otočne" lege tudi ZDA odlične razvojne možnosti in bodo z nadzorom Atlantskega in Tihega oceana in z odprtjem Panamskega kanala prevzele vlogo prve svetovne morske sile. Nadalje je Mahan ugotovil šest faktorjev, ki prispevajo k razvoju države v morsko silo:

- geografska lokacija države, pri čemer je pomembno, ali je država odprta do enega ali več morij, v kolikšni meri so vode, na katere meji država, prometno povezane ter kolikšen je nadzor, ki ga izvaja država nad morskimi trgovskimi potmi in lukami. Drugi aspekt, ki ga gre tu upoštevati,

je obseg kopne meje oziroma razmerje med morskno in kopno mejo: večji je delež morskih meja, večje so geostrateške prednosti držav;

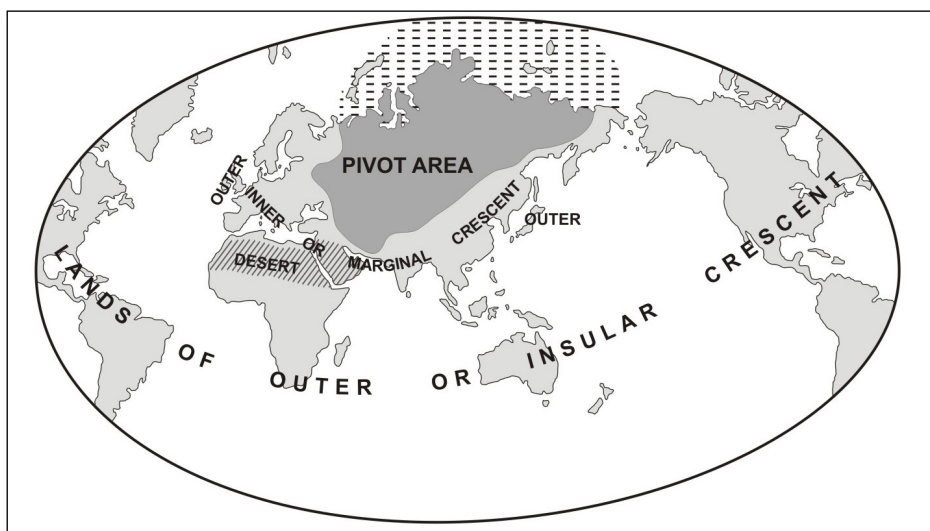
- fizični izgled držav, pri čemer je mišljen zlasti relief in obalni tip v luči dostopnosti do morja, možnosti razvoja pristanišč, njihove oblikovanosti in lege;
- ozemeljski obseg in zlasti dolžina obale ter možnosti njenega varovanja;
- število prebivalcev, v kolikor je zadosti obsežen demografski potencial neobhodno potreben za politično-vojaško in pomorsko evolucijo držav;
- nacionalni karakter oziroma predispozicija prebivalstva do mednarodnega trgovanja in pomorstva;
- vladna usmerjenost in politika oziroma njen interes do podpiranja mednarodnega trgovanja in razvijanja pomorskega prometa ter domačih demografskih in teritorialnih potencialov.

Mahan je posvečal precej pozornosti tudi geopolitičnemu položaju Rusije ter njenim ekspanzijskim načrtom v Aziji. Sodil je, da si želi Rusija zagotoviti dostop do toplih morij v Indijskem in Tihem oceanu na območju med Afganistanom in Iranom ter preko kitajskega ozemlja. Zaradi tega je bilo po njegovem mnenju potrebno ustvariti okrog Rusije močan varovalni obroč, saj je spričo njene centralne lege na kontinentu dejansko nepremagljiva. V tem smislu je Mahan ne le postavil temelje za ameriško politiko do Sovjetske zveze v povojnem obdobju, ampak tudi prvič uvedel v geopolitiko pomen središčnosti na evrazijskem kontinentu (*Heartland Concept*), ki ga je kasneje razvil Mackinder. Vsekakor je Mahan postavil tri temeljna načela, po katerih naj se ZDA kot morska in s tem svetovna velesila ravna in po katerih se je nenazadnje ravnala tudi Velika Britanija pri razvoju svojega imperija:

- razvijanje ustrezne transportne komunikacije;
- obvladovanje pomorske komunikacije in svetovne trgovine;
- onesposobljanje potencialnih globalnih konkurentov.

Za razliko od Mahana je bil Mackinder geograf in je zaradi svojih geopolitičnih spisov verjetno postal najbolj znan predstavnik te stroke v negeografskem okolju. Svojo teorijo o razvoju svetovnih sil je zasnoval na razmerju med morskimi in kontinentalnimi silami in jo predstavil v znanem članku "*The Geographical Pivot of History*". V njem je uvodoma ugotavljal, da je v času širjenja kolonialnih imperijev svet postal nedeljiva celota, v kateri je mogoče zato odkrivati geografske osnove svetovne zgodovine. Analizo svetovne karte je pričel s fizičnimi danostmi in pri tem ugotovil, da sestavlja

slednjo obsežna kontinentalna masa, ki vključuje Evropo, Azijo in Afriko ter nekaj osamljenih "otokov", med katere je prišteval obe Ameriki, Avstralijo, Veliko Britanijo in Japonsko. Tako opredeljena kontinentalna masa obsega dve tretjini celotne kopne površine in sedem osmin vsega prebivalstva na svetu. Mackinder je to ozemlje imenoval "svetovni otok" in ga delil nato v dve enoti. *Središčno območje* obsega ozemlje med Arktičnim morjem, Urali in Himalajo, za katerega je menil, da predstavlja za pomorske sile nedosegljivo in zato povsem varno "trdnjavo"; to središčno območje, ki ga je avtor opredelil tudi kot "pivot area" ali "heartland", obdaja ozemeljski pas, ki ga je imenoval "inner or marginal crescent" (notranji ali robni polmesec), iz katerega je morje dostopno neposredno ali preko plovnih kanalov. Preostalo kopno ozemlje izven osrednje kontinentalne mase pa je opredelil kot "outer or insular crescent" (zunanji ali otočni polmesec).

Prikaz 4: Originalna Mackinderjeva karta (1904)

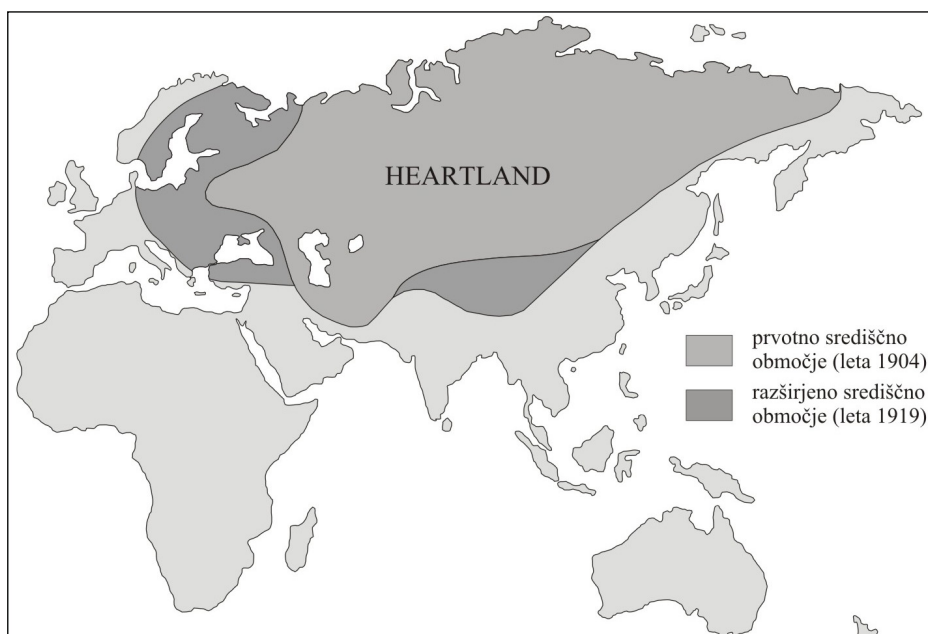
Središčno, stepno območje je po Mackinderjevem mnenju pogojevalo svetovno zgodovino, saj so od tu prihajala mobilna in osvajalska ljudstva, ki so zagospodarila zunanjemu obroču. Z razvojem pomorstva je Evropa znatno izboljšala svojo dotedanjo periferno pozicijo in z ustanavljanjem kolonij dosegla kontrolo nad obalnim ozemljem, ki je bilo kar tridesetkrat obsežnejše od prvotnega. Kljub temu je Mackinder verjel, da bo evrazijsko središčno območje v teku 20. stoletja z razvojem železniškega omrežja ter notranjega prometa in trgovanja nadoknadilo zamudo, še posebno v primeru, da bi prišlo do zavezništva med Rusijo in Nemčijo oziroma da bi Kitajska v zavezništvu

z Japonsko prevzela od Rusije vlogo osrednje kontinentalne sile. Ob koncu prve svetovne vojne je svoj prvotni koncept središčnega območja nekoliko modificiral in razširil na ozemlje baltiške in podonavske Evrope, Turčije in Mongolije. Poleg tega je postavil naslednjo strateško "formulo":

Kdor vlada vzhodni Evropi, obvladuje središčno območje;

Kdor vlada središčnemu območju, obvladuje svetovni otok;

Kdor vlada svetovnemu otoku, obvladuje svet.

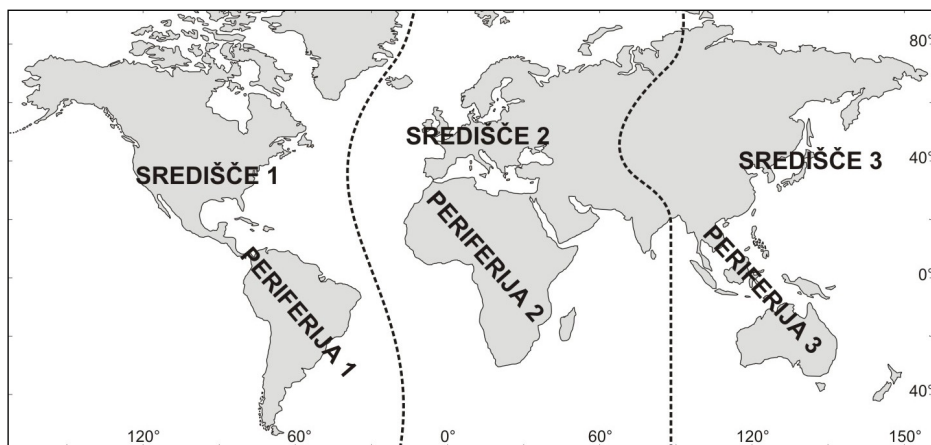
Prikaz 5: Spremembe v Mackinderjevi geopolitični karti. Po prvi svetovni vojni je Mackinder središčno območje razširil še na srednje-vzhodno Evropo in Mongolijo.

Pri tem gre razumeti, da je Mackinder z izrazom "vzhodna Evropa" opredelil območje stika med središčnim območjem in notranjim polmesecem, kar odgovarja v bistvu ozemlju sedanje srednje-vzhodne Evrope. Proti koncu druge svetovne vojne, ko je moč Nemčije, kateri se je zgornja formula najbolj prilagajala, pričela toniti, je Mackinder ponovno spremenil svoje globalne strateške poglede in pričel poudarjati pomen čezatlantske zveze med zahodno Evropo in ZDA pri "zadrževanju" obratnega širjenja Sovjetske zveze, potem ko je sama, prav tako sledeč zgornji Mackinderjevi formuli, prevzela nadzor nad vzhodno Evropo. Mnogi so sicer Mackinderju očitali, da je bila njegova

interpretacija svetovne zgodovine preko geografskih danosti zelo poenostavljena in pomanjkljiva, saj ni upoštevala realnih družbenih in fizičnih danosti prostora in se je vse preveč ozirala na trenutna razmerja moči ter na tedaj znano tehnologijo. Poleg tega se je njegova razlaga prostorskih aspektov mednarodnih političnih odnosov, tako kot pri Mahanu, povsem naslanjala na Mercatorjevo karto in docela spregledala dejstvo, da je evrazijski kontinent preko stalno zaledenelega Arktičnega morja dejansko združen s Severno Ameriko, kar seveda ne ostaja brez posledic v dobi letalske in raketne komunikacije, ki sledi najkrajšim zračnim linijam. Vsekakor je Mackinder močno vplival na svoje sodobnike in kasnejše avtorje geostrateških konceptov. Nenazadnje velja spomniti, da je geopolitična delitev na Zahodno in Vzhodno Evropo, ki jo je izvedel leta 1919, natančno anticipirala tisto, ki se je uveljavila v času bipolarne delitve kontinenta po drugi svetovni vojni.

Ena izmed oblik aplikacije Ratzlovih oziroma Kjellnovih in Mackinderjevih tez je bila že omenjena nemška "*Geopolitik*", ki je bila povsem podrejena nacistični ideologiji in njenim osvajalnim težnjam ter je zaradi tega v kasnejših letih diskreditirala tako geopolitično kot sploh političnogeografsko interpretacijo političnih in teritorialnih fenomenov. Nemška geopolitika je imela močan propagandni namen in je izhajala iz teze oziroma prepričanja, da je zaradi potreb nemškega življenjskega prostora nujna državna ekspanzija na račun manj "virilnih" sosednjih držav, kakršni sta bili Poljska in Češkoslovaška; poleg tega je nemška geopolitika, izhajajoč iz Mackinderjevih teorij o pomenu kontinentalnega središčnega območja, polagala najprej veliko težo na zaveznitvo s Sovjetsko zvezo pri delitvi vzhodne Evrope, kasneje, po nemškem napadu na to državo, pa zagovarjala potrebo po neposrednem vojaškem nadzoru tega strateško pomembnega območja. Sicer pa je nemška geopolitika na pobudo Haushoferja in njegovih učencev izdelala tudi teorijo o tako imenovanih *pan-regijah*: osrednja pan-regija bi imela svoje središče v Evropi oziroma v Evropi dominantni sili, ki bi svoj vpliv razširila še na afriški kontinent ter v jugozahodno Azijo do vključno Indije; vzhodni pan-regiji, ki obsega preostali azijski kontinent in Oceanijo, bi gospodarila Japonska; medtem ko bi ameriška pan-regija imela seveda svoje središče v Združenih državah Amerike. Na teorijo o pan-regijah so se kasneje naslonili zagovorniki regionalne ali regionalizirane geopolitike, kot sta Cohen in Galtung.

Teorija o središčnih kontinentalnih območjih je tudi v naslednjih letih zaposlovala politične geografe. Na osnovi kritične interpretacije Mackinderjevih tez je na primer *Nicholas Spykman* leta 1944 menil, da je od evrazijskega središčnega območja mnogo bolj pomemben zunanji litoralni (robni) pas, ki ga je sam imenoval "*rimland*". Dejansko je bil v času blokovske konfrontacije ameriški prioritetni cilj prav ta, da Sovjetski zvezi kot vladarki "heartlanda" prepreči dostop in kontrolo nad "*rimlandom*", medtem ko je

Prikaz 6: Regionalne geopolitične enote po zamisli nemške geopolitike

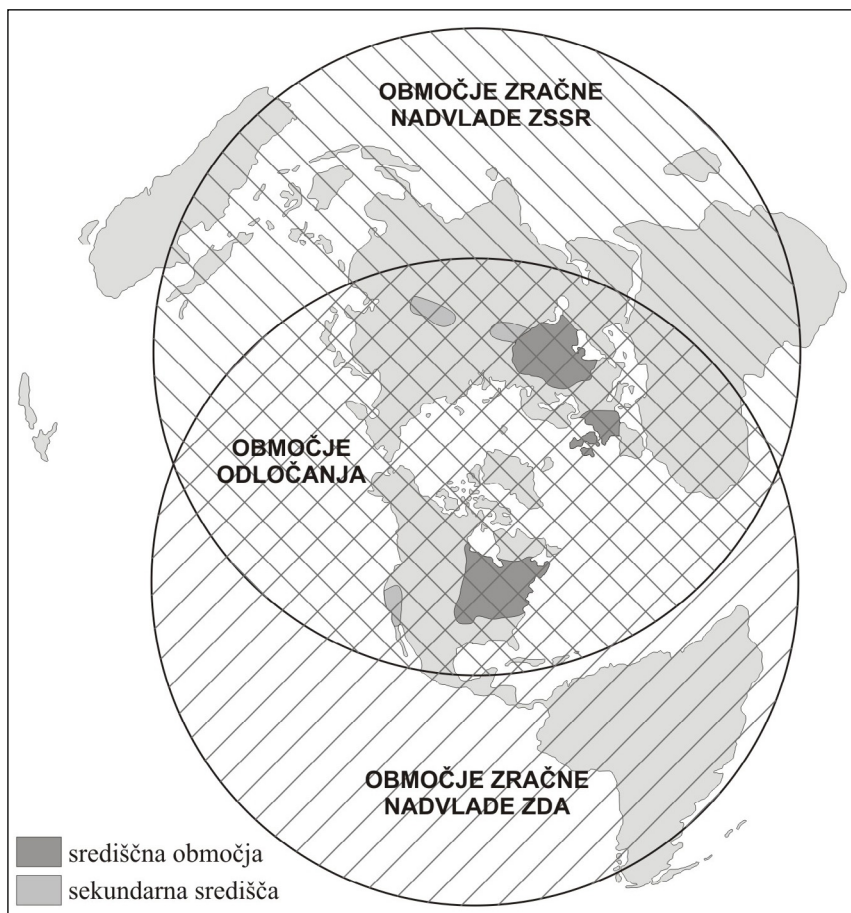

Prikaz 7: Prenova Mackinderjevih tez. Spykman je nadaljeval Mackinderjevo geopolitično interpretacijo in uvedel razmerje "heartland – rimland", vendar je za razliko od svojega predhodnika poudarjal razvojne prednosti "rimlanda" v odnosu do "heartlanda".

ustanovitev severnoatlantske zveze dejanska aplikacija pozne Mackinderjeve teze o strateškem pomenu tega medkontinentalnega bazena. Nadaljnji prispevek k razmišljanju o "heartland-rimland" teoriji so v drugi polovici petdesetih let ponudili še nekateri ameriški politični geografi, na primer *Donald Meinig*.

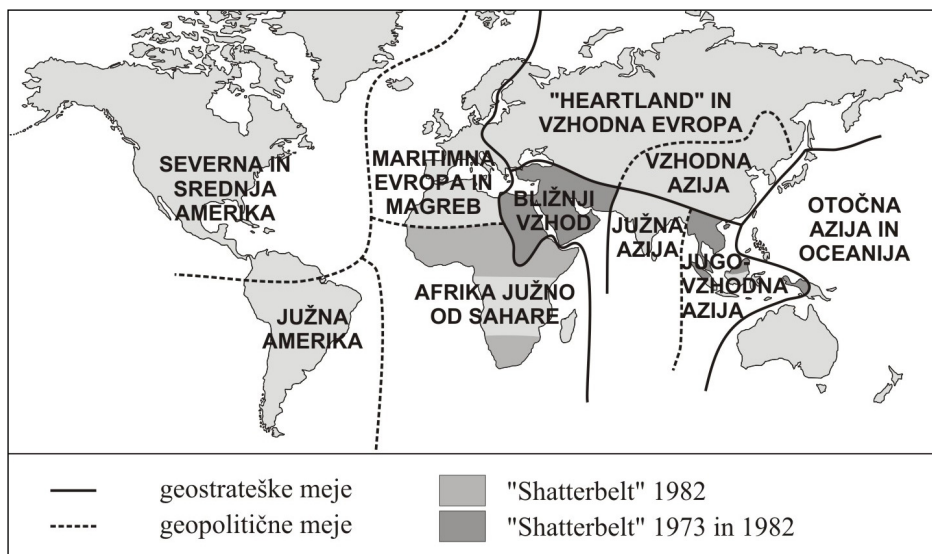
Novo je bilo v geostrateškem razmišljanju izhodišče, ki ga je v 40. in 50. letih razvil ameriški strateg *Alexander de Seversky*, o pomenu kontrole zračnega prostora, ki naj bi bilo pomembnejše od nadzora kopnih in morskih prostorov. V svojem delu je spodbujal ZDA, da prevzamejo nadzor nad zračnim prostorom na zahodni hemisferi, in prvič za prikaz svojih tez uporabil azimutsko ekvidistančno projekcijo, iz katere je razvidno, da se "usoda" sveta nekako odloča na severnem tečaju, nad katerim sta se prekrivali interesni sferi obeh tedanjih velesil. Njegovo razmišljanje je vsekakor prispevalo k temu, da so se ZDA v tistem času pričele intenzivno opremljati za obrambo severne črte svojega zračnega prostora.

V geografskem okolju se je z geopolitičnimi aspekti sodobnega sveta v sedemdesetih letih ukvarjal še ameriški geograf *Saul Cohen*, ki je prenovil oziroma poglobil teorijo o pan-regijah in poudarjal dejstvo, da je svet sočasno razdeljen na širša vplivnostna območja, ki jih je razmejil z *geostrateškimi mejami* (v bistvu gre za mejo med tako imenovano "zahodno civilizacijo" in ostalim svetom), ter na funkcionalnejša makroregionalna *geopolitična območja*, v katerih se izražajo interesne sfere ZDA, maritimne oziroma zahodne Evrope, Sovjetske zveze oziroma Rusije, Kitajske in Japonske. Isti avtor je kasneje opravil tudi neko hierarhizacijo politične karte sveta in poleg zgoraj navedenih svetovnih velesil opredelil še 27 sil drugega reda, med katere je uvrstil Indijo, Brazilijo, Kanado, Avstralijo, Indonezijo, Mehiko, Nigerijo, Južnoafriško republiko in Argentino, ter večje število držav tretjega, četrtega in petega reda. Rezultat te delitve je s številnimi prekrivanji interesnih prostorov označena ter veliko bolj zapletena in dinamična geostrateška in geopolitična podoba sveta kot jo je ponudil zgolj bipolaren teoretičen koncept. Cohen je v geopolitiko uvedel tudi nove izraze, ki ostajajo še danes v splošni rabi, na primer "*shatter belt*" (pas črepinj), s katerim je opredelil vmesna območja, pri katerih prihaja do prekrivanja med vplivnostnimi conami, kar povzroča stalno konfliktnost in nestabilnost ter zato pogoste spremembe v poteku meja in podobi politične karte (po Cohenu so taka območja predvsem Bližnji vzhod in jugovzhodna Azija), ter "*gateway region*", pojem, s katerim je v začetku 90. let opredelil srednjevzhodno Evropo in Karibe. Ta "vmesna" območja prav tako označuje pogosto spreminjanje politične karte, vendar za razliko od "shatter" pasu izkazujejo "gateway" območja manjšo stopnjo konfliktnosti in bolj poudarjeno integracijsko funkcijo.

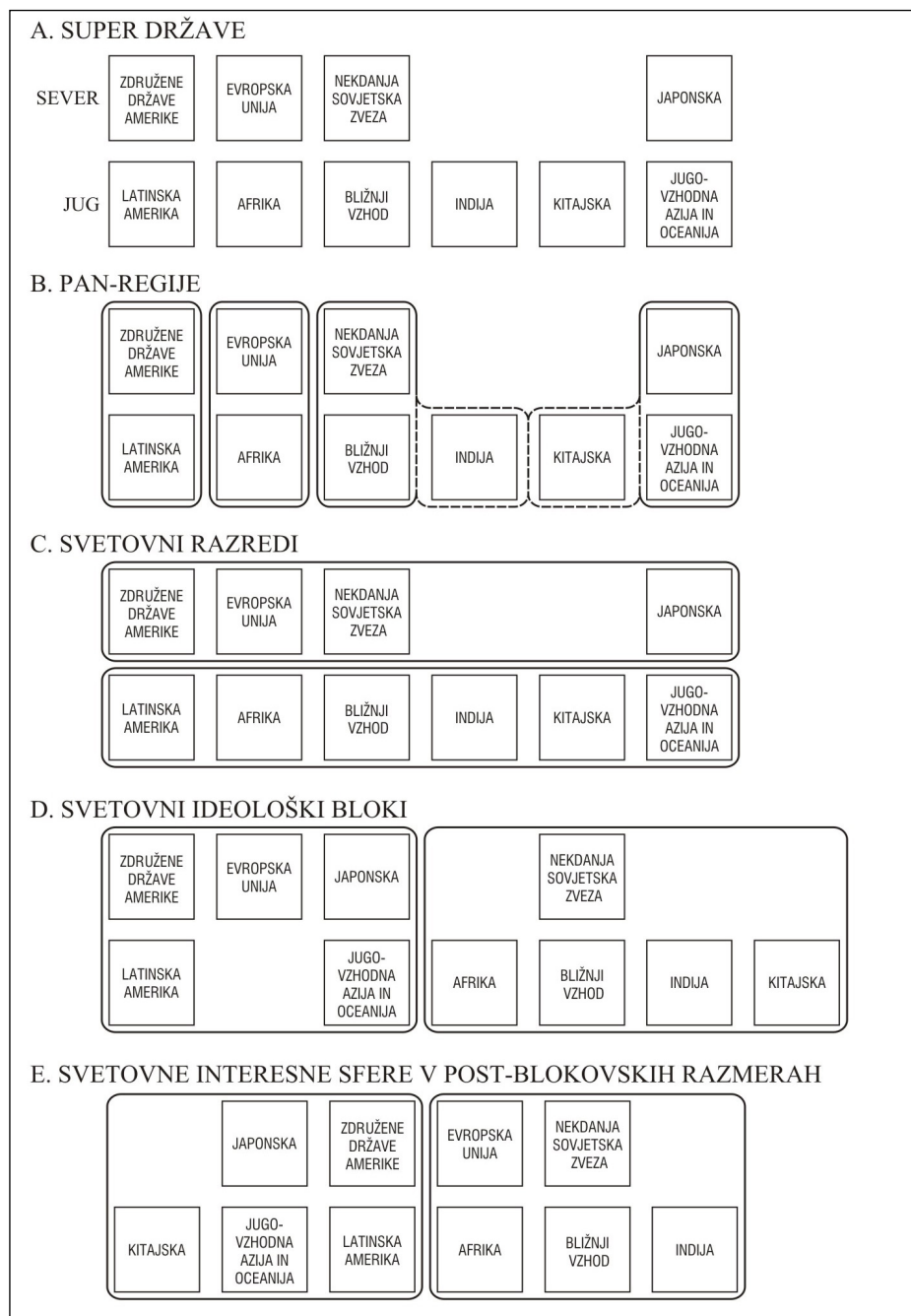
Prikaz 8: Zračni prostor vstopi v geopolitiko. De Seversky je s svojim "azimutskim" pogledom opozoril na pomen obvladovanja zračnega prostora v času hladne vojne in atomskih raket.

Rezultat določene relativizacije geopolitičnih prostorov, do katere je prišlo zlasti po koncu bipolarne delitve sveta, je tudi napovedovanje različnih alternativnih ali sočasnih geopolitičnih scenarijev. Politolog *Johan Galtung* je na primer sprožil razmišljanja o različnih možnih kombinacijah tako imenovanih naddržavnih politično-teritorialnih enot ali "super-držav", ki jih je deloma sam evidentiral: ZDA in EU na svetovnem zahodu, Sovjetska zveza ali tako imenovana "Ruska unija" (RU) in Japonska na svetovnem vzhodu ter Latinska Amerika, Afrika, Bližnji vzhod, Indija, Kitajska in jugovzhodna Azija z Oceanijo na svetovnem jugu. Te enote se lahko na primer povezujejo v *vertikalne pan-regije*, tako da si ZDA kot središčno območje priključijo Latinsko

Prikaz 9: Regionalna geopolitika ter območja geopolitičnega in geostrateškega stika. Cohen je po drugi svetovni vojni razvil regionalno geopolitiko in uvedel tako imenovana "shatterbelt" območja.

Ameriko, EU Afriko, RU Bližnji vzhod in Japonska jugovzhodno Azijo z Oceanijo; pri tem scenariju ostajata Indija in Kitajska neodvisni območji. Drug scenarij predvideva grupiranje zgoraj navedenih enot v samo dve družbeni in ekonomski makro-enoti: *svetovni sever* in *svetovni jug* po principu razvitosti oziroma t. i. *svetovnih razredov*; tretji scenarij je prav tako dokaj poenostavljen in se naslanja na klasično blokovsko oziroma ideološko delitev v *zahodno* in *vzhodno družbeno-politično interesno sfero*: v prvo sodijo ZDA, EU, Japonska, Latinska Amerika in (pretežno) jugovzhodna Azija z Oceanijo, v drugo Sovjetska zveza oziroma RU, Kitajska, Indija ter (pretežno) Bližnji vzhod in Afrika. Zadnji scenarij je v bistvu le delno predelana variacija tretjega v pogojih postblokofske delitve, kjer naj bi se namesto ideološko-političnih tendenčno oblikovali dve *družbeno-ekonomski interesni sferi*: *ameriško-pacifiška*, ki bi vključevala še Japonsko, Kitajsko, jugovzhodno Azijo z Oceanijo in seveda Latinsko Ameriko, ter *evropska*, ki bi temeljila na kooperaciji med razširjeno EU ter RU kot Skupnostjo neodvisnih držav na območju nekdanje SZ in vključevala še Afriko, Bližnji vzhod in indijski podkontinent.

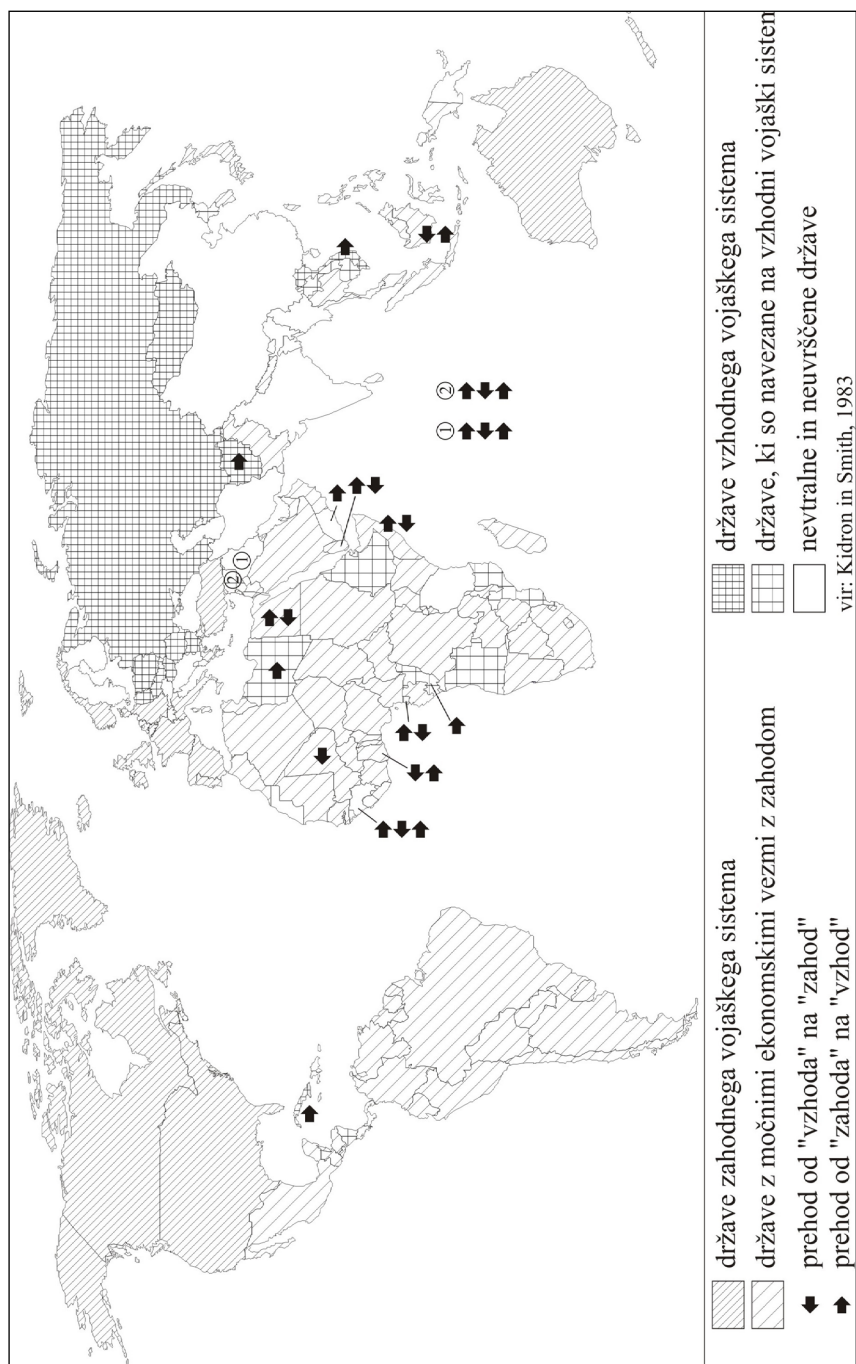

Prikaz 10: “Super-države” in njihovo povezovanje. Galtung je evidentiral več naddržavnih politično-teritorialnih enot in opozoril na različne možne oblike njihovega povezovanja.

Nove perspektive v geopolitiki in politični geografiji oblasti

Sodobna kritika geopolitičnega pristopa in interpretacije prostorskih aspektov mednarodne politike poudarja predvsem nezmožnost geopolitike oziroma geopolitičnih teorij, da bi dojemale realnost sveta, še zlasti tistih dogajanj, ki se ne skladajo z izdelanimi teoretičnimi nastavki. Druga slabost takih teorij je ta, da zaradi razvoja v mednarodni politiki, vojaške in komunikacijske tehnologije ter drugih dejavnikov kaj hitro zastarajo. Sploh naj bi geopolitična in geostrateška razmišljanja po koncu hladne vojne in po razpadu bipolarne delitve sveta izgubila vsakršen smisel, saj je večina konceptov, ki jih je v tem času razvila geopolitika, slonela ravno na prepričanju, da je bipolarnost trajno geopolitično stanje v svetu, teritorialno obvladovanje pa sredstvo izvajanja geopolitične nadvlade. Med take koncepte sodi na primer koncept o "državah-blazinicah" ali vmesnih območij, koncept o teritorialni polarizaciji mednarodne politike in zavezništev ter s tem povezana koncepta "domino teorije" ali "finizacije" oziroma o spreminjajočih se orientacijah zaradi "vdora" enega bloka v interesno območje drugega ter rušenja ustvarjenega ravnovesja sil.

Vsekakor se je prav v odporu do t. i. "imperialne" geopolitike, posebej v času vietnamske vojne, razvila tudi tako imenovana *geografija vojne in miru*, ki je zlasti poudarjala izredno nesorazmerje med sredstvi, ki se v svetu namenjajo oborožitvi, in sredstvi, ki se namenjajo za družbeni in gospodarski razvoj v manj razvitih območjih. Izračunano je bilo tako, da so samo ZDA v obdobju 1946–2002 za oborožitev in vzdrževanje svojega vojaškega potenciala porabile nad *devetnajst tisoč milijard dolarjev*, od tega kar tretjino za časa Reaganove administracije. Ob koncu hladne vojne so vse države na svetu porabile za vojaške namene na letni ravni preko tisoč milijard ameriških dolarjev, kar pomeni, da so te države v povprečju za vsakega vojaka porabile okrog 30 tisoč dolarjev, medtem ko so znašale sočasne investicije v izobraževanje le slabih 500 dolarjev na šoloobveznega učenca. To nadalje pomeni, da je bil v tem času v svetu za vojaške namene v eni sami uri uporabljen denarni ekvivalent take količine hrane, da bi lahko z njo oskrbeli nad milijon prebivalcev. Po letu 1991 poteka svetovna oborožitevna "tekma" veliko bolj enostransko, saj zadeva predvsem ZDA, vendar ni prav nič oslabela, saj ostaja vojaška poraba na ravni obdobja hladne vojne, razvoj tehnologije pa je privedel do tega, da je danes cena *enega samega vojaškega helikopterja "Apache"* na primer ekvivalentna strošku za razvoj *namakalnega omrežja za okrog pol milijona pridelovalcev* v manj razvitem okolju in da ZDA v *eni sami uri* porabijo za vojaške namene potrebni denarni ekvivalent za *dvoletno oskrbo* z zdravili v celotni vzhodni Afriki. Pomembna pa je tudi geografska lega držav oziroma njihova stopnja razvitosti, saj porabljajo države v razvoju za svojo oborožitev

Prikaz 11: Geopolitična struktura v času "hladne vojne". Struktura bipolarnega sveta je bila kompleksna in je poznala številne "prestope" v zavezniški usmerjenosti.

relativno višji delež bruto družbenega proizvoda kakor pa razvite države, ki se tudi redkeje neposredno vključujejo v vojaške konflikte.

Na osnovi rastoče nevarnosti nuklearnega konflikta se je v šestdesetih letih prejšnjega stoletja pričel širiti tudi interes za ustanavljanje "nuklearnoprostih" območij. Prvo med temi so proglasili v Južni Ameriki leta 1967, zaradi česar so na primer Francozi svoje atomske teste prenesli iz Gvajane v Polinezijo. Kot nuklearnoprosti območja so proglasili še Antarktiko (leta 1959), zunanji zračni prostor (leta 1967), oceansko dno (leta 1970), južni Pacifik (leta 1985), jugovzhodno Azijo (1995) in Afriko (1996). Ob nuklearnem vprašanju se je kot pomembna tema sodobne geopolitike uveljavilo tudi vprašanje nadzora in izkoriščanja mineralnih virov in surovin. Že po prvi svetovni vojni so ZDA pripravile seznam 28 surovinskih elementov, ki so jih opredelile kot "strateško pomembne minerale". Vpliv teh mineralov na geopolitična dogajanja je na primer stalno prisoten pri reševanju bližnjevzhodne krize oziroma je bil opazen tudi pri političnih posledicah odločitve držav proizvajalk nafte leta 1973, da za štirikrat povečajo ceno nafte. Značilen je nadalje v odnosu zahodnih sil do nekaterih nekdanih azijskih republik Sovjetske zveze ali do Južnoafriške republike v obdobju apartheida ter njenega nadzora namibijskega ozemlja, saj se na tem območju nahaja skorajda polovica svetovnih zalog mangana in kroma ter okrog 80 % zalog kovinskih rud platinove skupine.

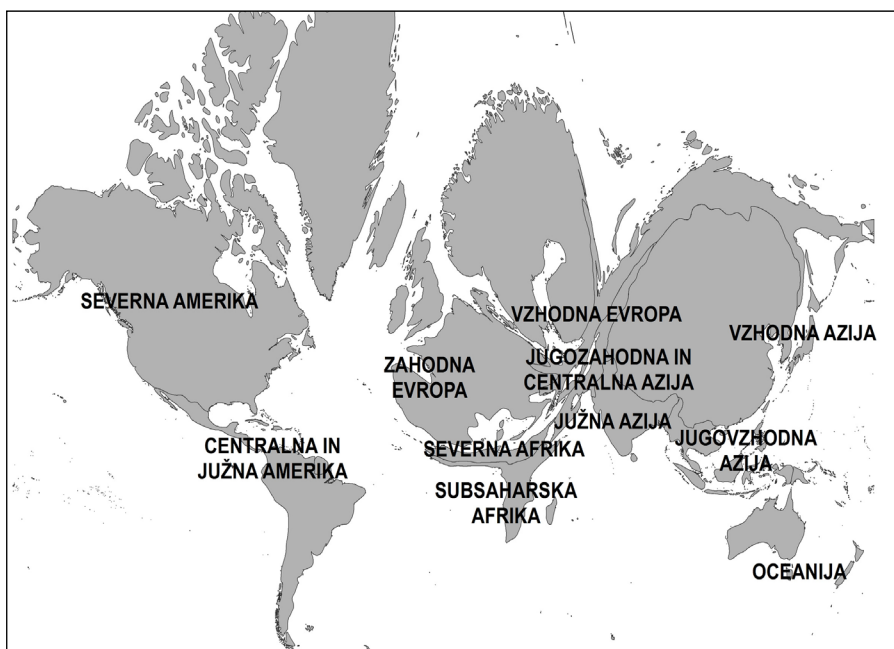
Sodobna geopolitika se je posvetila tudi temeljnemu vprašanju sistema oblasti v družbenem in prostorskem kontekstu, ki ob teritorialnih vključuje tudi neteritorialne elemente. Prva ugotovitev se nanaša na dejstvo, da izid kateregakoli konflikta ni odvisen od absolutne, temveč od relativne moči nasprotnih interesov oziroma od ciljev ali namenov, ki jih ta konflikt izraža. Tako kot se na primer slabotnejši otrok med pretepom na šolskem dvorišču izogne porazu s tem, da pritegne v konflikt druge sošolce in prijatelje, na podoben način si v politični konfrontaciji šibkejša stran povečuje politično moč s tem, da širi namene pričetega konflikta. Povečevanje organiziranosti delavskih sindikatov v prejšnjem stoletju je izražalo namen, da se razširi prvotno lokalno usmerjene konflikte med delodajalci in delojemalci na višjo, vsedrjavno ali celo mednarodno raven. Po istem principu se na primer revnejše države pri uveljavljanju svojih interesov najraje zatekajo po pomoč k Združenim narodom. Vpliven angleški družboslovec Immanuel Wallerstein je v svoji analizi svetovnih politično-ekonomskih procesov opredelil štiri osnovne institucije, znotraj katerih in med katerimi se uveljavljajo politična razmerja in konflikti med različnimi interesi: *države, narodi, socialni razredi in gospodinjstva*. Dejansko se je politična geografija v zadnjih letih ukvarjala s prostorskimi vidiki, ki izhajajo iz političnih razmerij v vseh zgoraj navedenih družbenih okoljih. V nadaljevanju se bomo še nekoliko zaustavili pri geopolitičnih temah, kakršne nakazujejo svetovna politična in ekonomska razmerja.

Ta razmerja izražajo preprosto dejstvo, da je politična in ekonomska moč posameznih držav ali delov sveta zelo različna in *relativizirana*, kar pomeni, da politična moč ne sledi nujno ekonomski in obratno, a tudi, da tako ena kot druga nista nujno izraz "objektivnih" pokazateljev neke države ali njene "specifične teže", med katere bi lahko uvrstili državni obseg ali površino ter število prebivalcev. V ekonomskem pogledu bi, izhajajoč iz "objektivnih" pokazateljev, kakršni so državna površina, število prebivalcev, proizvodnja jekla ali število vojakov, smeli pričakovati, da je na primer Brazilija "močnejša" od Švice; v resnici je položaj obeh držav zaradi strukturne naravnosti svetovne ekonomije ravno obraten, saj je švicarski bančni sistem pomemben del svetovnega finančnega trga, do katerega je Brazilija močno zadolžena, švicarske multinacionalne družbe, na primer Nestlé ali razne farmacevtske družbe, pa so soudeležene v brazilski ekonomiji sledeč profitnim interesom svojih švicarskih delničarjev. Skratka, na švicarski, "objektivno" šibkejši strani je celoten gospodarski sistem, kar ji omogoča, da se v ekonomskem "konfliktu" z Brazilijo uveljavi kot "zmagovita" stran. Toda odnos med ekonomsko in politično močjo ni nujno linearen: ekonomsko močnim državam ni vselej potrebno izkazovati tudi politične moči in so zato praviloma politično liberalnejše, saj svoj *politični in teritorialni vpliv* uresničujejo posredno z *nadzorom gospodarskih sistemov in tokov*. Po drugi strani pa veliko ekonomsko šibkejših držav teži po izkazovanju lastne politične moči tudi preko avtoritarne naravnosti svojih družbenih režimov.

Drugi element, ki izhaja iz analize "moči" posameznih držav in njihove uspešnosti pri razreševanju mednarodnih konfliktov, je sposobnost teh držav ali vodilnih elit v teh državah, da pri teh konfliktih uspejo pridobiti *naklonjenost lastne ali mednarodne javnosti*. Poraz ZDA v Vietnamu je klasičen primer situacije, ko je objektivno šibkejša stran uspela zmagati v konfliktu z močnejšo stranjo tako, da je na svojo stran pridobila ameriško in mednarodno javnost. Podobno kot širjenje in krčenje javne podpore eni ali drugi strani vpliva na izid mednarodnih konfliktov, vpliva nanje tudi *širjenje ali krčenje teritorialne baze*, iz katere posamezne strani črpajo podporo. V primeru konflikta med vodilnim narodom in manjšinskim narodom, ki se v neki državi na primer poteguje za neodvisnost, je seveda od volilne baze, se pravi od obsega območja, v katerem izvajajo morebitni plebiscit, močno odvisno, kakšen bo nato volilni izid oziroma kako se bo konflikt razrešil. Če bo volilna baza zajela celotno državo in vse volilce, lahko pričakujemo, da bodo na volitvah zmagali "unionisti", katerim se bodo "separatisti" uprli z orožjem ali s prepričevanjem domače in mednarodne javnosti o upravičenosti lastnih zahtev; če bo na primer prav zaradi uspešnosti prepričevanja domače in mednarodne javnosti volilna baza omejena le na območje, v katerem predstavljajo "separatisti" večino, a kjer je prav tako prisotna konsistentna manjšina "unionistov" oziroma pripadni-

Prikaz 12: Relativizirana karta sveta na osnovi populacijske "teže" posameznih držav (stanje za leto 2014)

Prikaz 13: Relativizirana karta sveta na osnovi ustvarjenega BDP v posameznih državah (stanje za leto 2014)

kov na državni ravni vodilnega naroda, bo izid volitev v korist "separatistov" ustvaril v novi državi novo manjšino in povsem preobrnil vloge obeh skupin: dotedanji "unionisti" se bodo spremenili v "separatiste", dotedanji "separatisti" pa v "unioniste". Tudi v tem primeru gre pričakovati, da se bodo novi "separatisti" tokratni, prav tako demokratični in legitimni odločitvi volilne baze, uprli z orožjem ali novim prepričevanjem domače in mednarodne javnosti o upravičenosti lastnih zahtev. S takim scenarijem se pravzaprav srečujemo v vrsti mednarodnih konfliktov: od tistega na območju nekdanje Jugoslavije, do tistega na Irskem ali do tistega med Izraelci in Arabci.

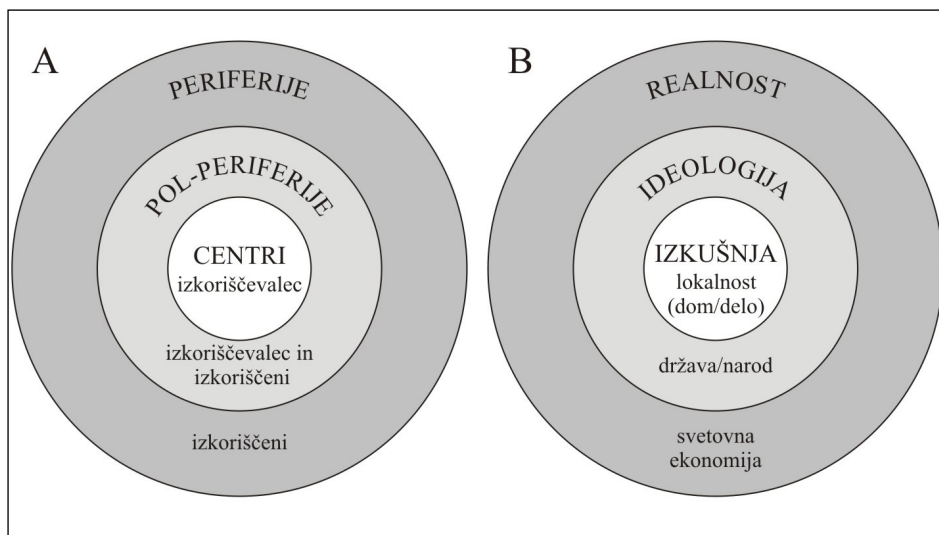
Nadaljnje vprašanje, s katerim se je spoprijela sodobna politična geografija, zadeva *prostorsko in družbeno skalo političnih razmerij*. Wallerstein si je na ta način glede oblikovanja politično-ekonomskih odnosov zamislil neko trostopenjsko horizontalno in vertikalno prostorsko strukturo. Prva, o kateri bo več govora v nadaljevanju, ločuje naslednje enote:

- *izkoriščevalski centri*;
- *delno izkoriščevalske in delno izkoriščene polperiferije*;
- *izkoriščene periferije*.

Tej je pri oblikovanju družbeno-političnih odnosov komplementarna vertikalna tristopenjska prostorska struktura, ki obsega:

- *lokalno raven*, ki izraža človekov funkcionalni in izkustveni prostor;
- *državno raven*, ki z vnašanjem določenih ideoloških filtrov, kakršen je nacionalizem, posreduje med lokalno in globalno dimenzijo človekove aktivnosti;
- *svetovno raven*, ki v bistvu uravnava odnose tako na lokalni kot na državni ravni.

Če je na primer na lokalni ravni prevladujoča skupna skrb vseh prebivalcev ta, da bi živeli v miru in da bi na svetu ne bilo več vojnih konfliktov, je realnost svetovne ravni ta, da ti konflikti ostajajo in se pogosto iz mednarodne, svetovne ravni, kjer se porajajo kot konflikti širših političnih ali ekonomskih interesov, prenašajo na državno in lokalno raven kot ožji nacionalni ali etnični konflikti, podobno kot so na primer lokalni potresi izraz sproščanja napetosti ter uravnavanja med svetovnimi ploščami. Drug primer te trostopenjske ravni je lahko lokalna skrb za usodo nekega večjega gospodarskega obrata, ki zaposluje veliko domače delovne sile; pod vplivom strank se ta skrb prenese na državno raven, ki se odloči za obsežnejšo finančno podporo gospodarskemu obratu in s tem bolj za ideološko, kakor pa strukturno rešitev problema, saj je usoda obrata v resnici še najbolj odvisna od realnih razmerij na svetovnem trgu in razvoja mednarodne konkurence.

Prikaz 14: Sistemi uveljavljanja oblasti v prostoru. Wallersteinova tristopenjska horizontalna (A) in vertikalna (B) prostorska struktura političnih razmerij.

Sodobni kritiki Wallersteinovega modela svetovne središčno-periferne strukture so poudarili zlasti nastop novih vmesnih družbeno-prostorskih elementov, kakršni so *regije* kot vmesni prostori med lokalno in državno ravnjo ter *makroregije* med državno in globalno ravnjo, kar je rezultat po eni strani regionalizacije državnih sistemov na poddržavni stopnji, po drugi strani pa njihove integracije na naddržavni stopnji.

SVET KOT ENOTEN POLITIČNOGEOGRAFSKI SISTEM IN GLOBALNE RAZVOJNE TEZE

- **Sistemske teorije v politični geografiji**
- **Kolonializem in svetovni imperializem ali povezovanje in hierarhizacija družbeno-teritorialnih enot na globalni ravni**

SVET KOT ENOTEN POLITIČNOGEOGRAFSKI SISTEM IN GLOBALNE RAZVOJNE TEZE

Sistemske teorije v politični geografiji

Glede na vse bolj očitno *globalizacijo* svetovnega ekonomskega in političnega dogajanja so se od 80. let prejšnjega stoletja dalje v politični geografiji ob regionalnih študijah in poglobljanju specifičnih političnogeografskih problemov in procesov vse bolj uveljavile tudi celostne interpretacije spreminjanja politične karte sveta v okviru tako imenovanih "*world-systems*" analiz. Ta aspekt je zlasti prisoten v delih angleškega političnega geografa *Petra Taylorja*, ki je na političnogeografsko področje prenesel marsikatero zamisel že omenjenega, v angloamerškem okolju vodilnega interpreta sodobnih družbenih dogajanj *Wallersteina*. Slednji je združil razmišljanja in koncepte francoskih zgodovinarjev in kulturnih antropologov, na primer *Fernanda Braudela* in njegovo "*longue-durée*" perspektivo ter *Claude Levi - Straussa* in njegovo *strukturalistično* razumevanje družbenih in kulturnih kontaktov in izmenjav, z neomarksistično oziroma radikalno kritiko sodobnega razmerja med razvitimi in manj razvitimi deli sveta oziroma svetovnimi centri in periferijami. *Wallerstein* je tako sodil, da je mogoče sicer zelo različne pojavne oblike družb v času in prostoru združiti v tri večje tipološke skupine po načelu produkcije:

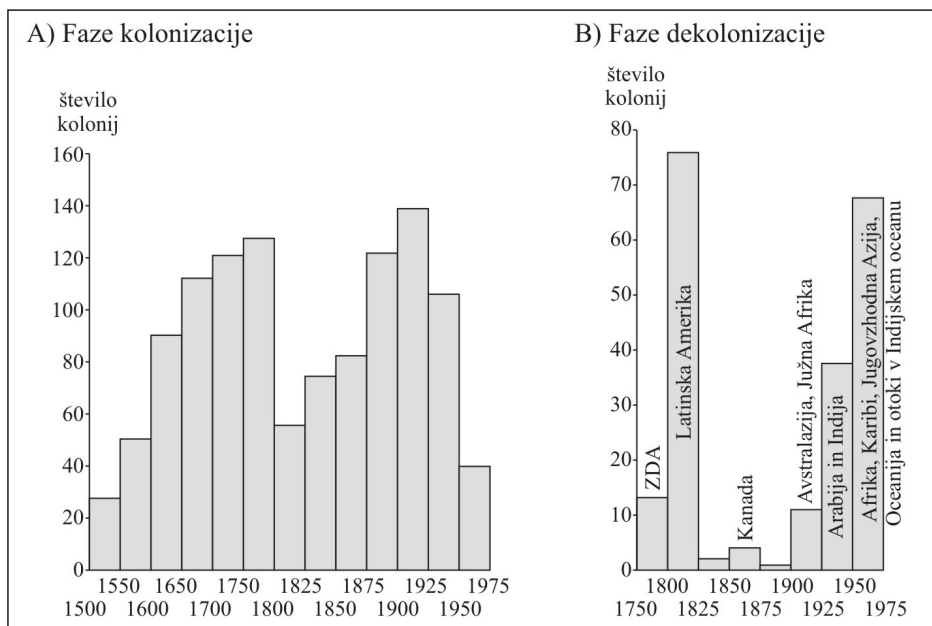
- minisistemi, ki obstajajo znotraj manjših, na družinskih in sorodstvenih vezeh temelječih družbenih skupinah, v okviru katerih poteka izmenjava med omejenimi specializiranimi načini pridobivanja primarnih sredstev. Te nekdaj zelo številne minisisteme sta nato absorbirala dva različna širša sistema, in sicer:
- imperiji, ki temeljijo na razviti agrarni produkciji, ki jo nadgrajujejo obrtne dejavnosti in državna administracija; slednja skrbi za redistribucijo ustvarjenih materialnih dobrin po kriterijih družbene razslojenosti, ki ustvarja velike neenakosti med proizvajalci in koristniki, ter
- svetovne ekonomije na kapitalistični osnovi, ki temeljijo na dinamičnih tržnih načelih; te ekonomije so v preteklosti bile podrejene svetovnim imperijem in se zato niso uspele razvijati, z izjemo evropske, ki se je

pojavi po letu 1450 in dobila po letu 1557 in propadu špansko-habsburškega in francoskega imperialnega rivalstva oziroma njuni težnji po nadvladi evropskega kontinenta značaj vodilnega svetovnega sistema, ki se je kot tak polno uveljavil okrog leta 1900 in na svetovni ravni povsem prevladal po letu 1991.

Predvsem pa je bil Wallerstein mnenja, da je družbeno in zgodovinsko preoblikovanje svetovne "scene" in njene politične podobe v izrazitem nasprotju z modeli, ki so jih izdelali pozitivistično usmerjeni zagovorniki *razvojnih faz*, po katerih je vsaka družbena enota zaključen sistem, ki sledi splošnim razvojnim fazam po bolj ali manj enakomernem sosledju, čeprav se te faze v posameznih družbah ne pojavljajo sočasno. Faze si sledijo od tradicionalnih družb do pridobivanja elementov za razvoj, razvijanja, doseganja zrele razvojne stopnje in končno do uveljavljanja sodobne družbe, ki jo označuje masovna poraba. Zagovorniki systemskega pristopa pa so naglašali, da je taka razvojna teorija v bistvu nekakšno "a posteriori" izdelano pričakovanje, da bodo vse družbene enote težile po doseganju istih ciljev po nekem mehanskem avtomatizmu, medtem ko naj bi bilo po njihovem mnenju ravno razmerje, ali bolje nesorazmerje, med razvitimi in manj razvitimi družbami sestavni del vsakršnega produkcijskega sistema in torej tudi novega *svetovnega sistema*.

Na evropskem družbeno-ekonomskem in družbeno-kulturnem hegemonizmu osnovan svetovni sistem, ki ga najbolje izraža prevladujoča *evrocentrična interpretacija časa in prostora*, je sprva obsegal evropski kontinent in evropske posesti v Ameriki in postopoma zajel večji del sveta preko družbeno-kulturne asimilacije ter družbeno-gospodarske inkorporacije tam obstoječih predhodnih sistemov ali njihove emarginacije. V okviru tega sistema je mogoče odkriti različne *geopolitične cikle*: George Modelski je na primer razlikoval obdobje 16. stoletja, v katerem je kot svetovna sila prevladovala Portugalska, obdobje 17. stoletja, ko je to vlogo prevzela Nizozemska, obdobje 18. in 19. stoletja z uveljavljanjem Velike Britanije in končno obdobje po prvi svetovni vojni, ko so si mesto prve svetovne sile pridobile ZDA in tako prekinile dolgotrajni geopolitični evrocentrizem. Na tej podlagi je Taylor ob koncu 20. stoletja izdelal časovno-prostorsko matriko spreminjanja politične karte sveta, ki v časovnem pogledu obsega deset faz izmenjujoče si rasti in stagnacije, kot jih je opredelil ruski ekonomist Kondratijev, v prostorskem pogledu pa prostorske tipologije (središčna območja, polperiferije in periferije), ki jih je opredelil Wallerstein v svoji horizontalni strukturi oblasti.

Poudariti je treba, da se Taylorjeva matrika nanaša na oblikovanje moderne, na industrializaciji in tržni ekonomiji temelječe globalne geopolitične podobe sveta, ki se je po Kondratijevu pričela pri fazi 3, to je v obdobju od leta 1780–90 do leta 1810–17, z razvojem tekstilne industrije in parnih strojev, medtem ko naslednja obdobja rasti opredeljujejo železniški promet

Prikaz 15: Ciklično spreminjanje geopolitične karte. Po Taylorju je tudi proces kolonizacije in dekolonizacije izraz cikličnosti pri preoblikovanju svetovnih sistemov.

in jeklarstvo (od leta 1844–51 do 1870–75), razvoj parnikov ter pridobivanje plinske in električne energije (od leta 1890–96 do 1914–20) ter naftne, kemične in avtomobilske industrije (od leta 1940–45 do 1967–73). To pomeni, da je uvedba neke nove tehnologije vplivala tudi na sistem produkcije in s tem na geografsko prerasporeditev središč, polperiferij in periferij znotraj sistema. Novo fazo rasti ob zaključku dvajsetega stoletja lahko končno povežemo z elektronsko industrijo oziroma širjenjem elektronske komunikacije in biotehnoškimi napredkom, za katero se zdi, da je ponovno utrdila ameriško premoč, a je tudi odprla nove razvojne možnosti svetovnim polperiferijam pri širjenju njihove industrijske produkcije. V obdobju pred nastopom industrializacije gre po Taylorjevem mnenju razlikovati med dvema daljšima ciklusoma, znotraj katerih se prav tako izmenjujeta obdobji rasti in stagnacije: faza razvoja fevdalnega sistema (približno v letih 1050–1250), faza krize fevdalnega sistema (1250–1450), faza novih odkritij in trgovanja (približno 1450–1600), kateri sledi faza konsolidacije in relativne stagnacije tako imenovanega agrarnega kapitalizma do začetkov industrializacije.

Ne glede na bolj ali manj upravičene pomisleke glede opravljenih poenostavljanj pri izvedbi zgornje periodizacije ter primernosti uporabe ekonomskih ciklusov rasti in stagnacije pri spremljanju zgodovinskega in geopolitičnega

Tabela 1: Taylorjeva prostorsko-časovna matrika oblikovanja globalne geopolitične podobe sveta

	Središča	Polperiferije	Periferije
Faza 1	Začetna geografska ekspanzija iz Iberskega polotoka in ekonomska rast severozahodne Evrope	Relativni zaton mest srednje Evrope in Sredozemlja	Španski imperij v "novem svetu" in drugi val fevdalizma v vzhodni Evropi
Faza 2	Konsolidacija dominantnosti severozahodne Evrope ter holandsko-angleško in nato francosko-angleško rivalstvo	Območja relativnega zaostajanja vključujejo sedaj tudi Iberski polotok, Švedsko, Prusijo in severovzhodni del ZDA	Krčenje imperijev v Latinski Ameriki in vzhodni Evropi. Francoski porazi v Indiji in Kanadi
Faza 3	Industrijska revolucija v V. Britaniji, "nacionalna" revolucija v Franciji. Poraz Francije	Relativni zaton vseh polperiferij. Nastanek ZDA	Dekolonizacija in ohranjanje formalnega nadzora v Indiji ter neformalnega v Latinski Ameriki
Faza 4	Utrditev britanske ekonomske nadvlade. Začetki socializma v zahodni Evropi	Začetek selektivne rasti v Severni Ameriki in srednji Evropi	Ekspanzija britanskega vpliva v Latinski Ameriki. Odpiranje vzhodne Azije
Faza 5	V. Britanija kot "delavnica sveta" v času svobodne trgovine	Reorganizacija polperiferij: državljanska vojna v ZDA, združevanje Nemčije in Italije, vstop Rusije	Klasična doba "neformalnega" imperializma ter rast Latinske Amerike
Faza 6	Upad V. Britanije v korist ZDA in Nemčije. Druga socialistična internacionala	Upad Rusije in mediteranske Evrope	Ekspanzija: boj za Afriko. Obdobje klasičnega imperializma
Faza 7	Konsolidacija Nemčije in ZDA kot ekonomskih sil. Oborožitvena tekma	Vstop Japonske, Kanade in Avstralije	Konsolidacija novih kolonij v Afriki in rast trgovine v Aziji
Faza 8	Poraz Nemčije ob ohranjanju britanskega imperija. ZDA utrdijo ekonomsko nadvlado	Socialistična zmaga v Rusiji in nastanek SZ. Vstop Argentine	Zaostajanje periferij in porast protesta
Faza 9	ZDA svetovna velesila. Novo obdobje proste trgovine	Porast vzhodne Evrope in "hladna vojna". Vstop držav OPEC	Socialistična zmaga na Kitajskem. Dekolonizacija in pojav "neokolonializma"
Faza 10	Relativni zaton ZDA v korist Evrope in Japonske. Atomska oborožitvena tekma	Vstop "malih Japonsk" v vzhodni Aziji in novih regionalnih sil: Kitajska, Brazilija, Mehika, Indija. Porast zadolženosti polperiferij. Razpad SZ in komunističnega režima v Evropi	Huda ekonomska kriza in konflikti. Širjenje revščine

razvoja, prihajajo tudi pri tem poskusu razlage globalnih političnogeografskih procesov do izraza nekatere temeljne svetovne razvojne težnje. Te se nanašajo na povečano dinamiko transformacij oziroma na krčenje trajanja posameznih razvojnih faz na eni strani, na drugi strani pa na povečevanje obsega prostorskih enot, ki se vključujejo v skupne razvojne trende, kar se kaže v *globalizaciji* družbenih, ekonomskih in političnih dogajanj. Globalizacija se je še posebej povečala po razpadu bipolarnega svetovnega reda, kjer so neuvrščene države bile kot nekakšen "ostanek" v procesu družbeno-politične delitve sveta ali potencialno polje širjenja posameznih vplivnih sfer. Z razpadom ločenega "vzhodnega" ali komunističnega svetovnega sistema so danes v bistvu zelo redke tiste družbene in teritorialne enote, ki niso vključene v svetovno ekonomijo in ne sprejemajo "pravil igre", kakršna je določil sodobni "zahodni" tržni kapitalistični sistem. Tudi Kitajska se v gospodarskem pogledu vse bolj vključuje v ta sistem in v njem tudi prevzema vse vidnejšo vlogo, čeprav skuša ohranяти lasten, na komunističnem principu osnovan družbeni red. Vendar v procesu globalizacije ne gre toliko za zmanjševanje razlik v stopnji razvoja, ker se te med bolj dinamičnimi in propulzivnimi deli sveta ter manj razvitimi območji praviloma še povečujejo. Izhajajoč iz Wallerstein-Taylorjeve interpretacije svetovnih dogajanj bi lahko celo trdili, da je prav obstoj notranjih razlik nosilni element svetovnega družbeno-ekonomskega in političnega sistema. Značilno za globalizacijo je zato, da se z njo povečujejo ritmi finančne akumulacije in gospodarske rasti v tistih delih sveta, ki vodijo sistem produkcije, širjenje tega sistema pa omogoča tudi natančnejše merjenje notranjih razlik ter stopnje soodvisnosti.

V preteklosti so namreč različni "igralci", kakor lahko na kratko opredelimo različne družbeno-teritorialne formacije ali civilizacije, igrali hkrati različne "igre" in pri tem uporabljali različna pravila ter zasledovali različne cilje. Zaradi tega je bila možnost izmenjave informacij, kakor tudi primerjanja njihove "uspešnosti" nizka. Temu nasprotno pa sedijo danes vsi "igralci" v bistvu okrog iste igralne mize, uporabljajo skupna pravila igre in torej zasledujejo iste cilje. To pomeni, da se je s tem znatno povečala možnost izmenjave informacij in se zato tudi veliko hitreje dosega zastavljene cilje. Druga posledica zgoraj opisanega procesa pa je ta, da je sedaj možno tudi "igralce" veliko lažje rangirati po doseženih rezultatih in stopnji uspešnosti. Kako naj bi namreč definirali bogastvo ali razvojno stopnjo tistih družb, v katerih ljudje ne delajo zaradi dohodka, kjer je energetska poraba minimalna in kjer ni avtomobilov, telefonov ali osebnih računalnikov? Ko bi recimo za kriterij blagostanja vzeli razpoložljivi prosti čas, bi v obdobju sobivanja različnih civilizacijskih in družbenih modelov odkrili, da ga je bilo največ med tako imenovanimi primitivnimi ljudstvi, med katere sodijo na primer danes le redki preostali južnoameriški, afriški ali avstralski lovci in nabiralci, ki za

oskrbovanje s hrano in njeno pripravljanje porabijo dnevno manj kot štiri ure, preostali čas pa preživijo v brezdeltu oziroma ga uporabljajo za razne družbene dejavnosti, med katerimi zavzema skupna poraba pridobljenega posebno mesto.

Toda pridobivanje vedno novih "igralcev" za skupno igro in utrjevanje pretoka informacij med "igralci" z njeno difuzijo ne povečuje le obsega primerljivosti in medseboj povezane "*ekumene*", ampak omogoča tudi hitrejšo doseganje ciljev ali "zadetkov". Ta možnost se najbolj plastično izraža v eksponentni rasti družbenega razvoja ali bolje družbenih razvojnih elementov. Če se je človek vrste "*homo erectus*" na Zemlji pojavil pred več kot milijonom let, je kot "*homo sapiens sapiens*" ustvaril prve poslikave šele pred 30 tisoč leti, razvil kmetijstvo in živinorejo pred 8 tisoč leti, pisavo, filozofijo, umetnost in računstvo pred 4 tisoč leti in pričel oblikovati svetovni družbeni in ekonomski sistem pred 500 leti, večino odkritij, ki zaznamujejo današnjo civilizacijo, opravil v zadnjem stoletju, večino tehnologij, s katerimi dnevno operiramo, pa uvedel šele v zadnjih nekaj desetletjih.

Ob časovni dimenziji oblikovanja današnje družbene in politične podobe sveta pa je za geografe še posebno pomembna prostorska dimenzija tega procesa, ki je "igro", kakršno so razvili v zahodnem delu evropskega kontinenta, prenesla na globalno raven. Ta aspekt verjetno najbolj ponazarja razvoj kolonializma in imperializma, se pravi fenomena, ki je obenem najbolj izrazit pokazatelj dejstva, da gre v "novi", globalni igri "zmaga" oziroma napredek nekaterih v škodo številnih drugih "soigralcev", ki so v igro vstopili pod prisilo ali pa zato, ker zanje enostavno ni več alternative. Nenazadnje gre glede sodobne globalne "igre" opozoriti še na dejstvo, da postajajo spričo vse večjega števila "igralcev" in njihovih vse višjih denarnih "vložkov" tudi "dobitki" vse večji: če je namreč res, da postaja "igra" s tem navidez bolj "demokratična" in da je možnosti za "zmago" več, pa je tudi res, da ostaja "zmagovalec" slejkoprej le eden, večinoma tisti, ki "vodi" igro in vanjo vnaša systemske inovacije, kar seveda po eni strani povečuje konkurenčnost in vlaganja v "razvoj", po drugi strani pa povečuje razlike med "zmagovalci" in "poraženci", ne le *med* družbenimi oziroma državnimi sistemi, ampak tudi *znotraj* teh sistemov.

Kolonializem in svetovni imperializem ali povezovanje in hierarhizacija družbeno-teritorialnih enot na globalni ravni

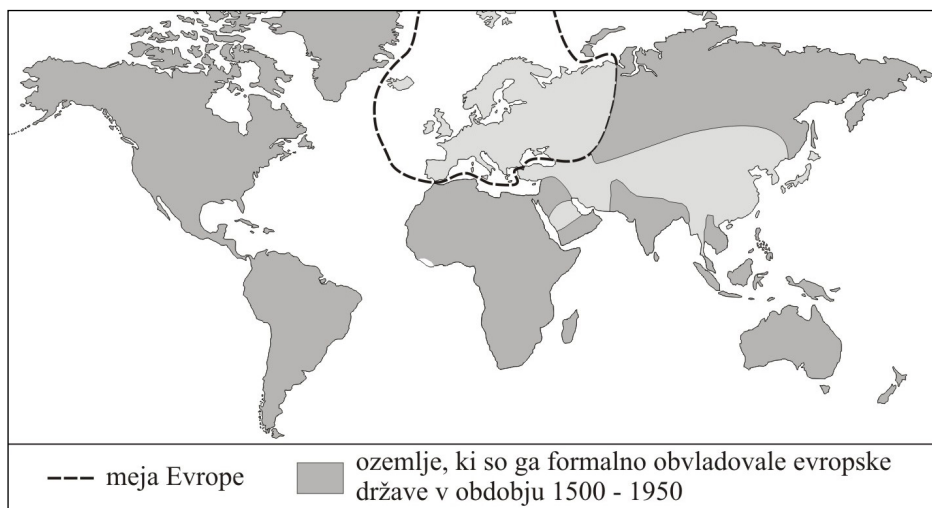
Kot je bilo že omenjeno, se je pričela centralno-periferna struktura v svetovni ekonomiji udejanjati približno od leta 1500 dalje z odkritjem in podrejanjem "novega sveta" ter z razvojem prekomorske izmenjave blaga in ljudi znotraj ter izven evropskega kontinenta. Prvi se je v prekooceansko ko-

lonialno ekspanzijo usmeril Iberski polotok, ki mu je arabski nadzor južnega Sredozemlja onemogočal kopno trgovanje z Afriko in Azijo preko Bližnjega vzhoda. Zaradi tega so *Portugalci* razvili poseben sistem obmorskih mest, na primer Goa v Indiji, Colombo, Melaka (današnji Singapur) in Macao, od koder so nato izvažali v domovino poper, cimet in druge dišave. Toda to seveda še niso bila kolonialna ozemlja v conalnem smislu, temveč le točkasta trgovska oporišča. Kolonije v klasičnem pomenu besede so se zato razvile šele v Ameriki, kjer so *Španci* osvojili najprej Karibske otoke in se nato po odkritjih Cortesa in Pizarra premaknili tudi na območje Mehike in današnjega Peruja. V istem času so Portugalci zasedli vzhodno polovico Brazilije do črte, ki jo je leta 1494 določil papež in je po dogovoru delila interesni sferi obeh evropskih pomorskih sil v "novem svetu". Tako se je pričelo intenzivno izkoriščanje ameriških kolonij, kamor so evropske sile predvsem iz Afrike "izvažale" sužnje za delo na plantažah sladkornega trsa ter v rudnikih srebra in zlata, "uvažale" pa pridobljene surovine. S tem se je ne le večji del tedaj znanega sveta podredil evropskemu družbenemu in ekonomskemu modelu, temveč se je pričela tudi njegova notranja družbena in teritorialna hierarhizacija.

Razumljivo je, da so od leta 1600 dalje tudi druge evropske sile, Nizozemska, Anglija in Francija, želele sodelovati pri eksploataciji "novega sveta" ter pri njegovem vključevanju v nov ekonomski merkantilistični sistem, in tako pričele izpodrinjati iberski državi pri prekooceanskem prometu. Pri tem je bila sprva najbolj uspešna Nizozemska, ki je v začetku 17. stoletja razvila močno trgovsko mornarico in vzdrževala glavnino prometa med Evropo, Antili, Indonezijo, Indijo ter Severno in Južno Ameriko. Po letu 1650 pa sta nadzor nad svetovnimi morji prevzeli Anglija in Francija. Anglija je še posebej utrdila trgovino z Zahodno Indijo, medtem ko je Francija prevzela nadzor nad proizvodnjo sladkorja v Antilih in trgovino s sužnji med Afriko in Ameriko, ki jo je v začetku 18. stoletja večinoma prevzela Britanija. Slednja je po sedemletni vojni sredi 18. stoletja naposled premagala Francijo in tako postala nesporna vodilna svetovna pomorska sila. To vlogo je še utrdila v 19. stoletju, ko so bili formalni in neformalni deli britanskega imperija pomembni členi v razvoju industrializacije in trgovske ekspanzije Velike Britanije v vseh delih sveta.

Nova razvojna doktrina, ki je temeljila na industrializaciji in prekooceanskih posestih, je ob koncu 19. stoletja prevzela tudi druge evropske države, predvsem *Nemčijo*, ki je leta 1890 že prehitela Britanijo v proizvodnji jekla. Na ta način se v tem času pričenja klasična doba *imperializma*, ki je bila posebno dejavna pri kolonialnem razkosanju Afrike, kjer so evropske vodilne sile dotlej nadzirale le obalne predele. Obenem je bil prehod iz 19. v 20. stoletje tudi čas, ko se je kot kolonialna in imperialistična sila pojavila prva neevropska država, to so ZDA, ki so pričele širiti svoje vplivno območje na Srednjo in Južno Ameriko ter otoke v Tihem oceanu.

Obdobje kolonializma in klasičnega imperializma se je deloma zaključilo ob koncu prve svetovne vojne, dokončno pa po drugi svetovni vojni z razbitjem nemškega in japonskega imperija in uveljavitvijo novega, bipolarnega reda, ki je evropskemu kontinentu odvzel vodilno vlogo in jo dodelil "ne-evropskim" robnim silam, to je ZDA in Sovjetski zvezi. Tedaj se je pričela masovna *dekolonizacija*, zaradi katere je samo v letih 1943–1990 nastalo kar 98 novih držav iz nekdanjih kolonialnih ozemelj, to je približno polovica vseh obstoječih držav na svetu. Pomen kolonializma za preoblikovanje politične karte sveta in meddržavnih odnosov pa je mogoče ugotoviti že z dejstvom, da z izjemo Liberije v Afriki, Turčije, Perzije, Kitajske, Tajske in Japonske v tem pet stoletij dolgem in za oblikovanje sodobne podobe sveta odločilnem obdobju ni bilo dežele, ki bi ne bila pod neposrednim vplivom kake evropske sile. A tudi zgoraj navedene države so večinoma delovale kot nekakšne vmesne, tamponske tvorbe med vplivnimi območji različnih sil in bile zaradi tega pod njihovim izmeničnim vplivom (primer Tajske).

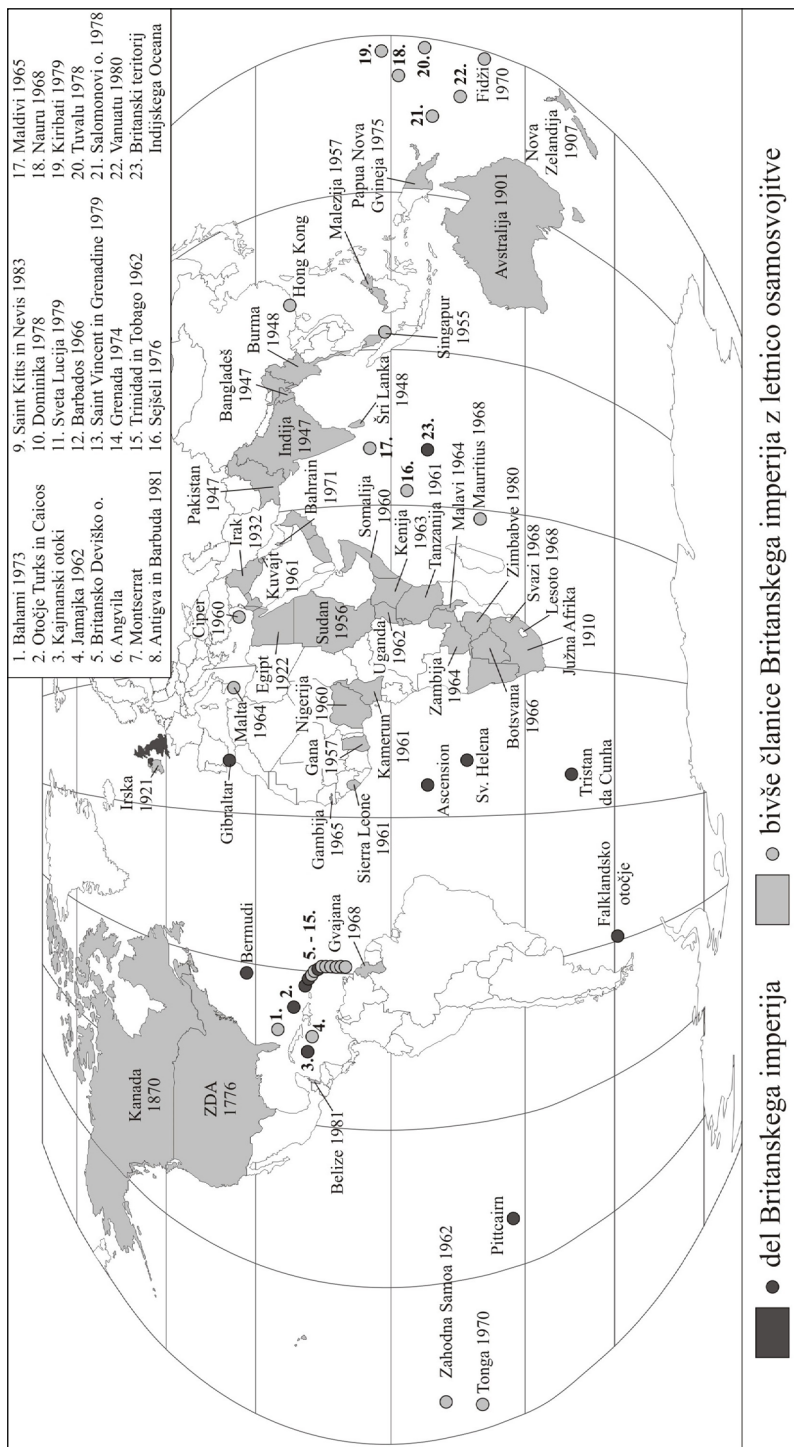
Prikaz 16: Geografski obseg evropske politične kontrole svetovnega sistema

Proces *kolonializma* ali *imperializma* lahko zato interpretiramo tudi kot proces ustvarjanja obsežnih perifernih območij, ki so podrejena odločitvam prostorsko veliko manj obsežnih, toda kapitalsko in politično odločilnih centrov. Ustvarja se, skratka, *hierarhizacija družbenega in geografskega prostora na globalni, planetarni ravni*. Temeljna strategija vodilnih evropskih sil od začetka 16. stoletja do druge svetovne vojne je bila usmerjena k oblikovanju **formalnih imperijev**, se pravi k neposrednemu teritorialnemu podrejanju kolonialnih posesti centralni oblasti. Zanimivo je, da je tudi pri procesu kolonializma

opaziti neko ciklično gibanje, saj je prvi kolonizacijski val dosegel višek v obdobju 1650–1750, nakar se je pričela dekolonizacija Latinske Amerike, naslednji kolonizacijski višek, ki je bil tokrat usmerjen na afriški kontinent, pa beležimo v letih 1875–1900. Iz tega kronološkega pregleda izhaja, da sta obema kolonizacijskima viškoma sledili fazi dekolonizacije, ki se hkrati umeščata v širšo geopolitično transformacijo politične karte sveta. Tako je dekolonizacija Latinske Amerike obenem pomenila zaton obeh dotedanjih kolonialnih sil, Španije in Portugalske, na rang polperifernih dežel znotraj evropskega kontinenta, nekdanje kolonialne posesti v Latinski Ameriki pa so bile vključene v interesno sfero nove evropske sile, Velike Britanije, ki si je na ta način poleg formalnega ustvarila še lastni *neformalni imperij*.

Organizacija tako “sestavljena” in fragmentiranega britanskega imperija je bila zato dokaj kompleksna in uporabljeno je bilo hkrati načelo “*direct*” in “*indirect rule*”, se pravi neposrednega in posrednega nadzora ozemelj, ki so sodila v britansko interesno sfero. Protisloven je bil tudi nastop britanskih oblasti, ki so po eni strani zagovarjale tezo o temeljni enakosti vseh prebivalcev kolonij, po drugi pa bile prepričane o superiornosti britanskih ljudi in o njihovem civilizacijskem poslanstvu na zasedenih ali kontroliranih ozemljih, ki so zavzemala dobršen del svetovnih površin. Britanski imperij je na ta način predstavljal prvi svetovni prosti trg, za katerega je bilo potrebno poskrbeti za varne plovne poti in seveda za njihovo ustrezno oskrbo. Po odprtju Sueškega prekopa leta 1871 se je značilno povečal britanski interes za Bližnji vzhod in za ustvarjanje britanskim interesom primernega ravnovesja s perzijsko državo in ruskim kontinentalnim imperijem. To skrb so od Britancev podedovali po drugi svetovni vojni Američani, ki so bili tokrat primarno usmerjeni k varovanju naftne eksploatacije v območju, se pravi k posrednemu nadzoru tega območja. Tako se je pričelo obdobje tako imenovanega *neformalnega ameriškega imperializma*, ki je nadomestil britanski oziroma *evropski formalni imperializem*.

Neformalni imperializem je seveda povezan s procesom dekolonizacije, ki je v drugi polovici 19. stoletja zajel Latinsko Ameriko, po drugi svetovni vojni pa najprej vzhodni del azijskega kontinenta, kjer so medvojna japonska osvajanja zmanjšala dotedanji evropski vpliv, nato pa Afriko ter nekatera otočja v Oceaniji in v Karibih. V Aziji je bil dekolonizacijski proces najtežavnejši v Indokini, ker se mu je najprej uprla Francija zaradi želje po ohranjanju lastnega kolonialnega imperija, nato pa še ZDA, ki so v osamosvojitvenih težnjah tega območja videle nevarnost prodiranja sovjetskega vpliva in torej rušenja blokvske ureditve poveljne politične karte sveta. Podobno težnjo po vrinjanju interesov tedanjih velesil v dekolonizacijski proces je mogoče zaslediti na afriškem kontinentu. Tudi zaradi tega razloga je prišlo do dokaj presenetljivega fenomena, in sicer, da se s procesom dekolonizacije politična karta sveta ni bistveno spremenila. To, kar so bile dotlej notranje administrativne

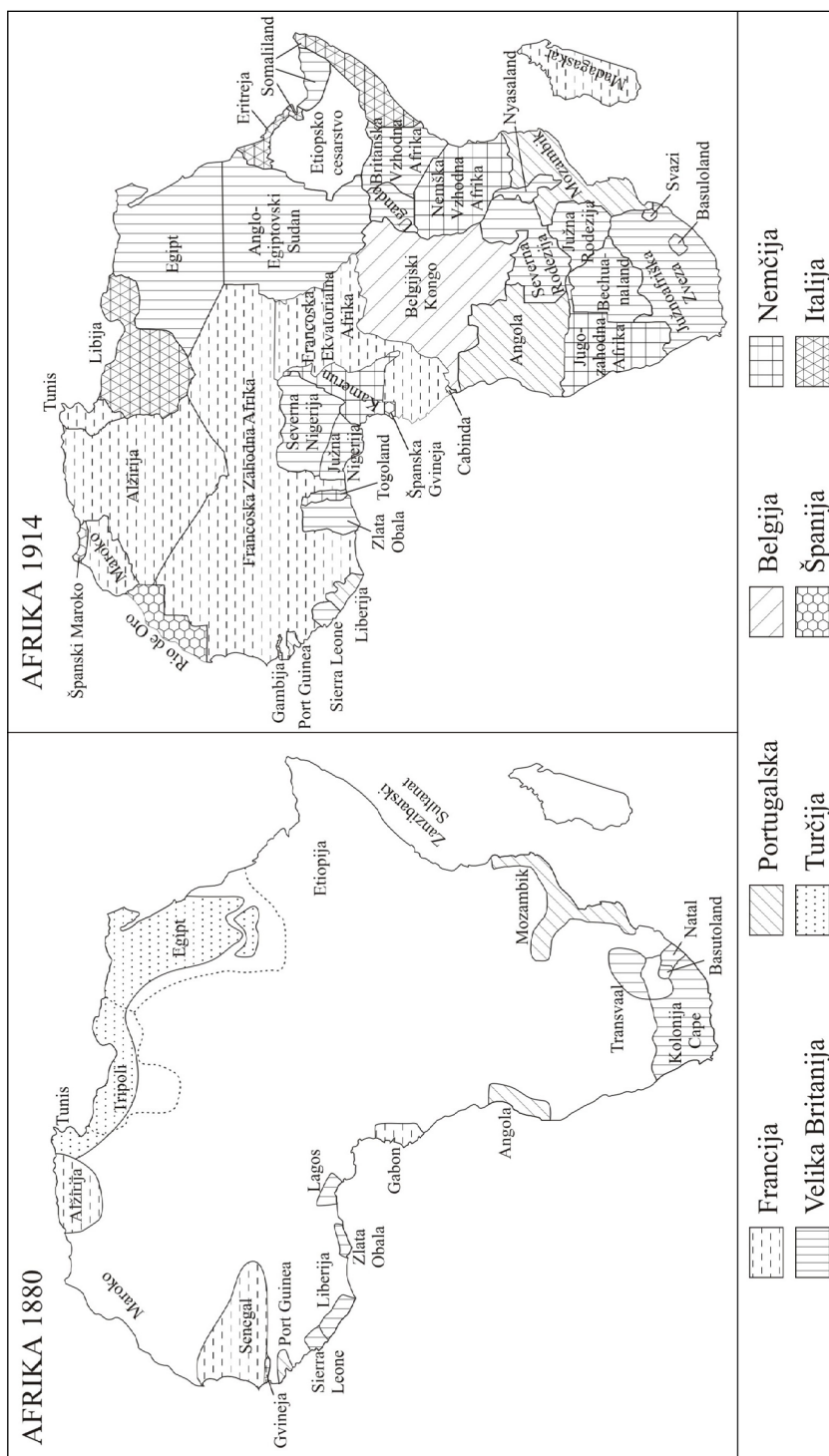

Prikaz 17: Prvo globalizacijsko obdobje pod britansko krono. Dolgo let je kot vodilna svetovna sila veljala Velika Britanija, ki je ustvarila obsežen imperij, "v katerem sonce nikoli ne zaide".

meje ali meje vpliva posameznih kolonialnih sil, so postale sedaj politične meje novih samostojnih držav, njihovi notranji problemi oziroma problemi neusklajenosti teh meja z notranjo etnično in plemensko strukturo pa so ostali nespremenjeni. Termin "*neokolonializem*", s katerim tudi izražamo pojav neformalnega imperializma, je bil tako prvič uporabljen ravno na afriškem kontinentu, ko je predsednik ene prvih samostojnih afriških držav (Gana, 1957), *Nkrumah*, sodil, da so se v številnih postkolonialnih državah v resnici spremenile le barve zastav in nekaj drugih nebistvenih elementov, dejansko oblast pa so ohranile prejšnje ali prevzele nove sile. Neokolonializem ali neformalni imperializem se v tem pogledu naslanja na šest pomembnejših elementov, in sicer:

- dediščino preteklih političnih odnosov;
- sedanjo delitev dela in način proizvodnje;
- transnacionalne korporacije;
- organizacijo mednarodne pomoči;
- vračanje dolgov mednarodnim finančnim družbam;
- mednarodne proizvodne kartelev.

V pogledu preteklih političnih odnosov je značilno, da so se, kljub osamosvojitvi nekdanjih kolonialnih posesti, ohranile bolj ali manj formalne politične zveze, ki jim načeljuje nekdanja kolonialna sila, na primer Commonwealth ali bolj neformalna zveza frankofonskih držav. Odras teh odnosov je končno tudi dejstvo, da so ohranile večjo stopnjo odvisnosti, in s tem večinoma tudi nižjo stopnjo družbenega in gospodarskega razvoja, tiste države, ki so doživele daljše obdobje kolonialne odvisnosti ter v okviru te odvisnosti tudi intenzivnejšo eksploatacijo. Na podobni osnovi temelji navsezadnje obstoječa *mednarodna delitev dela*, saj so nekdanje kolonije bile kot periferna območja vključene v svetovni trg oziroma v zadovoljevanje potreb evropskega gospodarskega sistema po primarnih virih in so bile zato usmerjene v intenzivno proizvodnjo zelo omejenega števila blagovnih vrst, povečini v rudarstvu in kmetijskem sektorju, medtem ko so morale vse ostale vrste blaga uvažati iz evropskih centrov, kjer se je ravno na osnovi pridobivanja surovin iz kolonialnih periferij široko razvila predelovalna industrija. V Zambiji na primer predstavlja baker še danes skorajda edino izvozno dobrino; v Jamajki obsega večino izvoza boksit, v drugih karibskih državah pa sladkor. Nekdanje kolonialne države ostajajo zato v ekonomskem pogledu povsem odvisne od svetovnih trgov oziroma od gospodarsko razvitejših držav-uvoznic in velikih družb. V odnosu med svetovnimi centri in svetovno periferijo se poleg tega uveljavlja izrazito neenakopravna izmenjava, saj je zaradi nižje produktivnosti periferij vloženo delo v njihove proizvode mnogo višje kot v proizvode visoko produktivnih centrov; to pomeni, da se z izvozom proizvodov iz periferij v

Prikaz 18: Kolonizacija Afrike. Klasični kolonializem je posebno prizadel afriški kontinent: iz zgornje karte je lepo razvidno, kako so evropske sile vanj prodirale z obale in naposled povsem razkosale celino.

Prikaz 19: Formalna dekolonizacija Afrike. Po drugi svetovni vojni se je pričela intenzivna dekolonizacija afriškega kontinenta, vendar je njegova sedanja politična podoba jasen izraz preteklih kolonialnih delitev.

centre na osnovi cen, ki jih določa svetovno tržišče, prenaša tudi dodatna vrednost, ki še povečuje razkorak med bogatimi in revnimi predeli sveta.

Ta sistem najboljše poosebljajo transnacionalne korporacije, saj profit, ki ga pridobivajo pri proizvodnji v perifernih območjih, vse bolj prenašajo med svoje delničarje in ga le v minimalni obliki reinvestirajo v prvih, vse manj pa tudi v drugih. V svojem uveljavljanju so transnacionalne družbe pomembno prispevale k "razvoju nerazvitosti" v perifernih območjih in nemalokrat vplivale na družbeni in politični ustroj perifernih držav, v katerih so delovale. Tako je na primer leta 1910 ameriška družba United Fruit Company pripravila ZDA k invaziji Hondurasa; ista družba je v sodelovanju s CIO leta 1954 organizirala v Gvatemali upor proti novi vladi, ki je želela uresničiti zemljiško reformo; največje ameriške naftne družbe so bile udeležene pri strmoglavljenju iranske vlade leta 1953, ker se je ta nagibala k nacionalizaciji naftnih polj; ameriška telekomunikacijska družba ITT je bistveno prispevala k padcu Salvadora Allendeja v Čilu, ker je ta želel nacionalizirati bakrove rudnike itd. Interesom transnacionalnih družb, ki predstavljajo za mnoge države v razvoju pglavitnega "delodajalca", se v določeni meri podreja tudi sama državna ureditev. Ta proces vodi zlasti pri manjših in šibkejših državah k oblikovanju tako imenovanih "banana republik", ki marsikdaj niso nič več kot nekakšen podkupljiv in podkupljen upravno-politični podaljšek transnacionalnih družb oziroma varovalec njihovih interesov v lokalnem okolju. Kot primera "banana republik" sta bili velikokrat omenjeni Dominikanska republika in Panama, v to skupino pa bi lahko uvrstili še marsikatero druge države v Latinski Ameriki in drugje po svetu.

Posebno mesto v razmerju svetovni center - svetovna periferija zavzema mednarodna pomoč, ki se v zadnjih desetletjih iz centrov pretaka v periferijo. V obdobju blokvske delitve je mednarodna pomoč manj razvitim državam težila tudi k širjenju obeh interesnih sfer; poleg tega je ta pomoč mnogokrat bolj koristila transnacionalnim gospodarskim družbam kot lokalni vladi ali lokalnemu prebivalstvu. Tudi danes se položaj ni bistveno izboljšal, saj je število držav donatork, kljub povečevanju, do katerega je prišlo v začetku 21. stoletja, dokaj omejeno, finančni obseg mednarodne pomoči pa ostaja konstantno nizek (skupaj znaša v absolutnih vrednostih pod 100 mrd USD na leto), saj se giblje od manj kot 0,1 % BDP do okrog 0,5 % v večini razvitih državah. Samo v nordijskih evropskih državah (in sedaj v bogatejšem delu Arabskega polotoka) se ta delež dvigne preko praga 0,5 % BDP in se približuje 1 % BDP, kolikor naj bi po nasvetu OZN znašal minimalni prispevek razvitih za mednarodno pomoč. Drug problem predstavlja dejstvo, da se zaradi slabo razvitih demokratičnih struktur v državah koristnicah s sredstvi mednarodne pomoči velikokrat okoristijo le vladajoče elite ali celo le člani vladajoče družine, velikokrat pa se prejeta

pomoč uporablja v večji meri za oboroževanje kakor pa v razvojne namene. A tudi s strani razvitih držav poteka mednarodna pomoč v različnih oblikah. Če je po eni strani res, da denar, ki naj bi bil namenjen manj razvitim delom sveta, vzdržuje dokaj razvejano birokratsko strukturo različnih zahodnih fundacij in organizacij, ki v praksi skrbijo za prenos teh sredstev in za neposredno uresničevanje razvojnih projektov in programov, pa po drugi strani dodeljevanje bolj ali manj ugodnih kreditov povzroča dodatno povečevanje obsega zadolženosti v manj razvitih državah, se pravi, da gre dobršen del donacij v bistvu za poplačilo dolgov do zahodnih bank. Mednarodna pomoč zato mnogokrat predstavlja zgolj finančno profitno operacijo ali investicijo in dejansko ne odpravlja stanja odvisnosti svetovnih periferij. Velikokrat je bila denarna pomoč povezana tudi z obvezo države koristnice, da prejeti denar uporabi za nakup blaga iz države donatorke. Ta sistem so običajno uporabljale ZDA v odnosu do raznih latinskoameriških držav in je bil seveda usmerjen k stimuliranju lastne industrijske proizvodnje in izvoza. Rezultat je naraščanje razlik med razvitimi in manj razvitimi območji sveta, ki so morda danes teritorialno manj obsežna kot v preteklosti, a zato tudi v vse večjem zaostanku za vodilnimi svetovnimi ekonomskimi silami.

Prevelika zadolženost se v mnogih državah že nevarno zajeda v obseg družbenega proizvoda, tako da je Mehika leta 1982 naznanila, da ne bo mogla več izplačevati svojega dolga mednarodnim organizacijam. Ker bi bankrot države mehiškega formata spravil v težave celoten svetovni finančni sistem, je slednji znova posegel po izrednih posojilih oziroma po reprogramiranju dolga, da bi prejel denar, ki mu ga je bila Mehika dolžna po "redni" poti. Stopnja zadolženosti manj razvitih držav na ta način obsega več tisoč milijard dolarjev, samo vračanje dolgov pa v mnogih državah presega polovico vrednosti izvoženih dobrin. V letu 2003 je v večini afriških državah obseg zadolženosti dosegal ali celo presegal vrednost BDP; posebno dramatične so bile razmere v Somaliji, Liberiji, Burundiju, Gvineji Bissau, Gambiji in Mavretaniji, kjer je zadolženost za dvakrat do več kot desetkrat presegala vrednost BDP. Precejšnjo stopnjo zadolženosti pa so imele tudi nekatere ameriške (Nikaragva, Gvajana, Belize, Kuba in Argentina) in azijske (Kirgizistan, Mongolija) države, kjer je stopnja zadolženosti dosegala ali celo presegala vrednost BDP, ter nekatere vzhodnoevropske države (Estonija, Latvija, Hrvaška in Moldavija), kjer se je stopnja zadolženosti gibala med 80 in 90 % BDP. S programom odpisa dolgov manj razvitim državam, se je ta v zadnjih letih v povprečju bistveno zmanjšal, še vedno pa je leta 2012 obsegal v Gvineji-Bissau in Burundiju 200–260% BDP, v Libanonu, Jamajki, Maliju, Laosu, Zimbabveju, Kongu in DR Kongu pa med 90 % in 155 % BDP.

Toda zadolženost se tendenčno povečuje tudi zaradi sistemskega povečevanja razlik med povprečnimi mezdami v razvitih in nerazvitih predelih sveta,

Tabela 2: Gibanje pomoči manj razvitim v % BDP v obdobju 1998–2013

1998		2003		2013	
Danska	1,0	Norveška	0,9	Zdr. arab. em.	1,25
Norveška	0,9	Danska	0,8	Norveška	1,07
Nizozemska	0,8	Luksemburg	0,8	Švedska	1,02
Švedska	0,7	Švedska	0,7	Luksemburg	1,00
Luksemburg	0,6	Belgija	0,6	Danska	0,85
Francija	0,4	Francija	0,4	VB	0,72
Belgija	0,3	Irska	0,4	Nizozemska	0,67
Finska	0,3	Švica	0,4	Finska	0,55
Irska	0,3	Finska	0,3	Švica	0,47
Kanada	0,3	Nemčija	0,3	Belgija	0,45
Švica	0,3	VB	0,3	Irska	0,45
VB	0,3	Avstralija	0,25	Turčija	0,42
Avstralija	0,25	Kanada	0,25	Francija	0,41
Japonska	0,25	Avstrija	0,2	Nemčija	0,38
Nemčija	0,25	Grčija	0,2	Avstralija	0,34
Nova Zeland.	0,25	Japonska	0,2	Avstrija	0,28
Portugalska	0,25	Nizozemska	0,2	Kanada	0,27
Španija	0,25	Nova Zeland.	0,2	Islandija	0,26
Avstrija	0,2	Portugalska	0,2	Nova Zeland.	0,26
ZDA	0,1	Španija	0,2	Japonska	0,23
		Italija	0,15	Portugalska	0,23
		ZDA	0,1	ZDA	0,19
				Italija	0,16
				Španija	0,16
				Estonija	0,13
				Grčija	0,13
				J. Koreja	0,13
				Slovenija	0,13
				Češka	0,11
				Madžarska	0,10
				Poljska	0,10
				Slovaška	0,09
				Latvija	0,08
				Izrael	0,07
				Rusija	0,03

saj je v izdelkih evropske industrije, ki jih uvažajo manj razvite države, vgrajena višja cena evropske delovne sile, medtem ko so izdelki iz manj razvitih držav, ki jih uvažajo evropske države, cenejši prav zaradi cenejše delovne sile v teh državah. Tako je mogoče oceniti, da je vrednost proizvodnje v manj razvitih državah skorajda za polovico manjša od vrednosti, ki bi jo ta imela, ko bi bila ustvarjena v razvitih državah. Uveljavljanje enotnega svetovnega trga torej ne pomeni ustvarjanje enakih pogojev v vseh delih sveta, temveč povečevanje komparativnih oziroma sistemskih razlik med razvitejšimi in manj razvitimi območji, ki jih vse bolj izkoriščajo in tudi same "proizvajajo" oziroma "usmerjajo" prav že omenjene transnacionalne korporacije. Če je bila na primer še leta 1800 povprečna delavska mezda v takratnem svetovnem sistemu skorajda enaka v vseh območjih, ne glede na geografsko lego, se je v kasnejšem obdobju povprečni dohodek na prebivalca realno zmanjševal (skorajda razpolovil) na manj razvitem svetovnem "jugu" in v še večji meri realno povečeval (skorajda potrojil) na razvitem svetovnem "severu". Posledica takega procesa je, da znaša danes povprečni BDP na prebivalca v zahodni Evropi celo več kot 34.500 USD, v subsaharski Afriki pa manj kot 1000 USD, med ekstremoma, se pravi med najbolj razvitimi in najmanj razvitimi državami po BDP na prebivalca, pa znaša razmerje celo več kot 1 : 450. Leta 2013 je namreč v maloštevilnih najbolj "bogatih" državah (Avstralija, Katar, Luksemburg, Norveška in Švica) BDP na prebivalca znašal med 65 tisoč in 105 tisoč USD, v številnejših najbolj "revnih" (Burundi, Centralnoafriška republika, Etiopija, DR Kongo, Liberija, Madagaskar, Malavi, Niger in Somalija) pa manj kot 500 USD.

Gospodarsko in politično odvisne države so poskusile izvajati večji nadzor nad lastno proizvodnjo in s tem zmanjšati stopnjo odvisnosti zlasti na dva načina: z medsebojnim povezovanjem v interesna mednarodna združenja, kakršno je bilo gibanje neuvrščenih v času bipolarne ureditve svetovne politične "scene", ter z oblikovanjem različnih gospodarskih kartelov, ki naj bi doprinesli večji dohodek pri izvozu blaga v razvite države. Med temi je prav gotovo najbolj znan in pomemben naftni kartel. Čas nastanka tega kartela sega v začetek 60. let, ko so ameriške transnacionalne naftne družbe, znane pod imenom "Sedem sester", želele zmanjšati odkupno ceno nafte od 2,1 na 1,8 dolarjev na sodček. Temu namenu se je uspešno uprla Venezuela, država, kateri je nafta pomenila 90 % celotnega izvoza. Venezuela se je nato pričela dogovarjati z bližnjevzhodnimi državami pridelovalkami nafte, da bi tako oblikovali skupno cenovno strategijo v odnosu do multinacionalnih naftnih družb. Na ta način je leta 1960 nastala organizacija OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries), v katero so najprej pristopile države Irak, Iran, Kuvajt, Saudska Arabija in Venezuela, kasneje pa še Katar, Indonezija, Libija, Alžirija, Združeni arabski emirati in Nigerija. Organizacija je pri za-

sledovanju svojih ciljev dosegla največji uspeh v 70. letih, ko je v razvitem svetu prišlo do znatnega porasta industrijske proizvodnje, ki je temeljila na uporabi naftnih derivatov. Leta 1972 je OPEC-u uspelo doseči izvozno ceno 2,5 dolarjev za sodček (nekaj več kot 150 litrov), leta 1974 pa je ta organizacija enostransko dvignila ceno nafte na kar 11,7 dolarjev za sodček; temu porastu je sledil še eden v letu 1979, ko je nafta dosegla že neverjetno vrednost 30 dolarjev za sodček in skoraj 40 dolarjev v letu 1980. Efekt naftnega kartela je bil izreden: razviti svet se je moral spopasti z varčevalnimi programi, dotedaj revne države-izvoznice nafte pa so se povzpele med najbogatejše države na svetu. V 80. letih je cena nafte na svetovnih trgih ponovno padla zaradi neenotnosti držav proizvajalk in pojava novih "ponudnikov" (Rusija, ZDA, Kitajska, Mehika, Norveška, Velika Britanija, Kanada in Brazilija) izven kartela. Ponovni porast od okrog 23 na okrog 30 dolarjev na sodček je cena nafte doživela ob koncu 90. let, vendar tokrat ne toliko zaradi posebnih ukrepov OPEC-a, temveč predvsem zaradi špekulacij na mednarodnih finančnih trgih in teženj velikih predelovalno-distribucijskih korporacij, da se znebijo nekatereh manjših konkurentov. Dohodki velikih naftnih koncernov (ExxonMobil, BP in Royal Dutch Shell) namreč kar za trikrat presegajo dohodke največjega svetovnega proizvajalca nafte, Saudske Arabije, ki je leta 2004 na ta račun pridobila okrog 110 mrd USD. Bolj strukturni porast je cena nafte oziroma njenih derivatov doživela po letu 2004, ko je najprej dosegla vrednost okrog 40 USD, leto kasneje pa že med 50 in 70 USD, saj je v tem času svetovno povraščevanje zaradi povečane industrijske proizvodnje na Kitajskem in v Indiji preseгло obstoječe črpalne in predelovalne kapacitete; od leta 2008 se je cena nafte giblala okrog 100 USD. Visoke cene so odprle pot tudi zahtevnejšemu in ekološko problematičnemu izkoriščanju zalog v morskih globinah in v t. i. "naftnem pesku" s pomočjo odprtih kopov ter pridobivanju plina v skalnih zajedah (t. i. "hydraulic fracking"), kar je omogočilo Kanadi in ZDA, da se po letu 2009 uvrščata med večje svetovne energetske producente. V letu 2014 je tako prišlo, predvsem zaradi povečane eksploatacije in manjše rasti porabe, do ponovnega padca cene nafte, ki se sedaj giblje okrog vrednosti 60 USD.

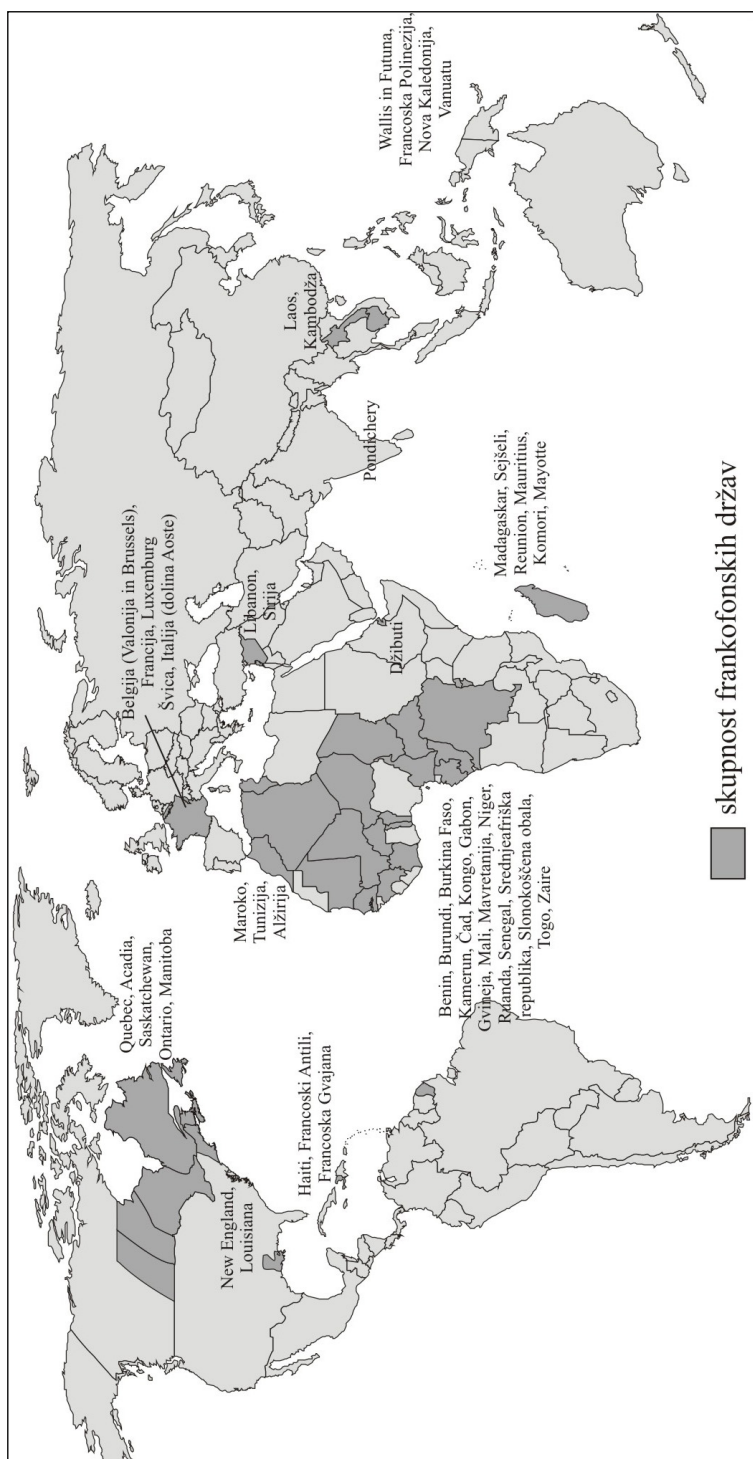
Po zgledu OPEC-a, ki je prvotno nadziral približno 75 %, danes pa le še okrog 30 % svetovnega trga, so nato nastali še razni drugi karteli: leta 1962 kakavov (COPAL, sedaj 75 % svetovnega trga), v katerega so pristopile države Togo, Nigerija, Kamerun, Gana, Slonokoščena obala in Brazilija; leta 1967 bakrov (CIPEC, sedaj 30 % svetovnega trga), v katerega so vstopile DR Kongo, Zambija, Čile in Peru; leta 1970 gumija (ANRPC, Indonezija, Vietnam, Tajska, Malezija in Sri Lanka); leta 1971 kositrov (ITC, Avstralija, Indonezija, Malezija, Tajska, DR Kongo, Nigerija in Bolivija); leta 1973 kavov (*Coffee Mondial*, Indonezija, Brazilija, Kolumbija in Angola); leta 1974 boksitov (IBA, Avstralija, Gana, Gvineja Bissau, Jamajka, Haiti, Dominikanska republika in Surinam); istega

leta bananov (UPEC, Kolumbija, Ekvador, Panama, Kostarika, Nikaragva, El Salvador, Gvatemala in Honduras); ter leta 1975 železov (AIOEC, Avstralija, Indija, Švedska, Tunizija, Mavretanija, Gvineja Bissau, Sierra Leone, Brazilija, Venezuela, Peru in Čile).

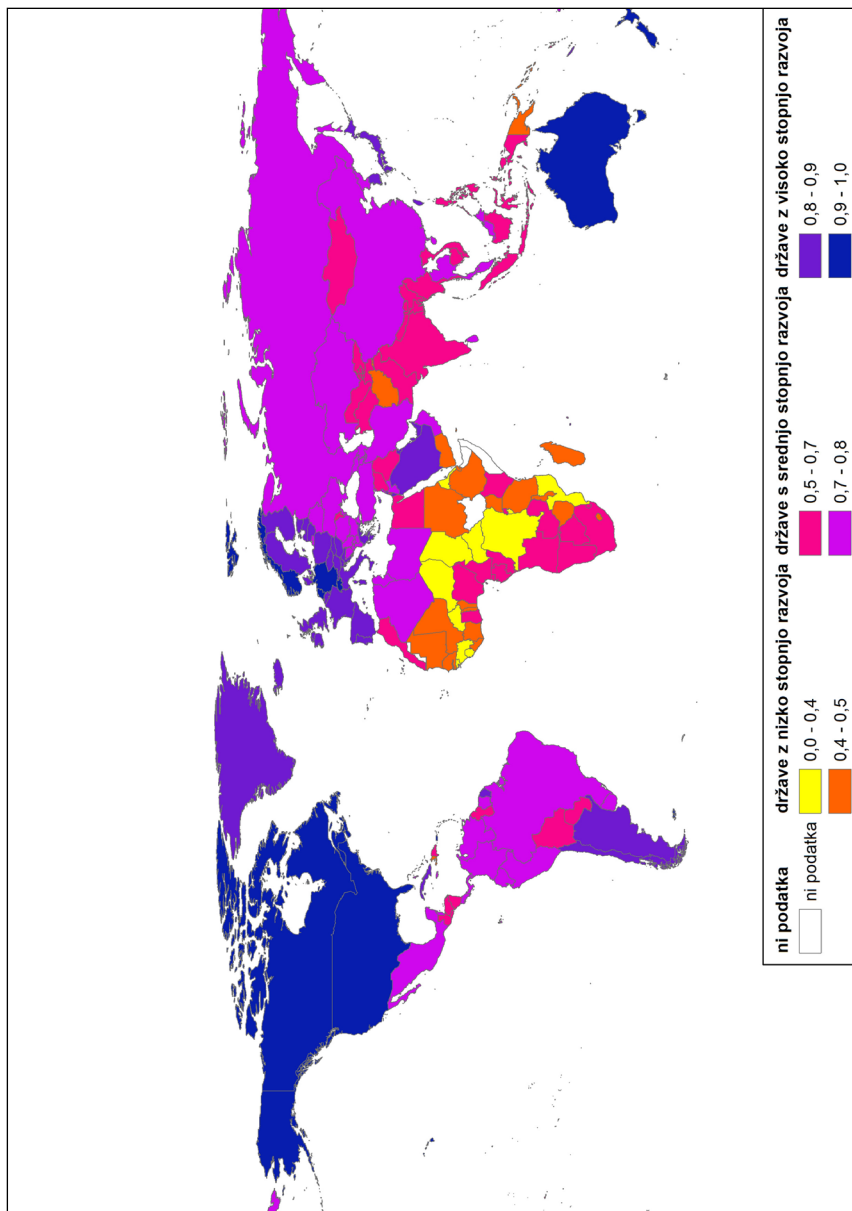
Uspeh vseh teh kartelov pri sooblikovanju izvozne cene surovin je bil različen: če je namreč nafto in druge rudne vire mogoče skladiščiti oziroma pri njih uravnavati eksploatacijski tempo, tega ni mogoče narediti pri kmetijskih pridelkih, ki se hitreje kvarijo, kakor na primer banane. Omeniti velja tudi, da izven področja črpanja nafte v arabskih državah, ki so prevzele neposreden nadzor nad eksploatacijo, ostaja ne le distribucija, ampak tudi proizvodnja velikokrat v rokah velikih transnacionalnih podjetij, zaradi česar države v razvoju nimajo prave kontrole nad trgovino z naravnimi viri. Drug problem predstavlja dokajšnja neenotnost držav članic posameznih kartelov, ki se včasih prevesi celo v izrazit konflikt. Kljub temu je dejavnost raznih kartelov z OPEC-om na čelu vendarle pripomogla k bolj uravnovešenemu izkoriščanju in vrednotenju naravnih virov in prispevala k vsaj delni gospodarski rasti pomembnejših držav izvoznic.

Vsekakor ostajajo med nekdanjimi kolonialnimi silami in nekdanjimi kolonijami zlasti gospodarske in družbeno-kulturne vezi dokaj močne. O obstoju teh vezi pričajo bolj ali manj formalizirane skupnosti, kot so *Commonwealth* ali *Skupnost frankofonskih držav*, dejstvo, da imajo nekdanje kolonialne sile nad svojimi nekdanjimi kolonijami še danes v okviru mednarodne skupnosti vlogo nekakšnih "tutorjev" ali pa dejstvo, da se nekdanje kolonije v pogledu gospodarske menjave še vedno najraje ozirajo na svoja "matična središča". Manj znano, čeprav dokaj vplivno dejstvo pa je, da je *Evropska unija* oziroma tedanja EGS sklenila z večino držav, ki so nekdanje kolonije članic te zveze, poseben gospodarski sporazum, ki je znan pod imenom *Lomejska konvencija* po glavnem mestu Toga, kjer je bil sporazum prvič podpisan leta 1975. Na osnovi tega sporazuma se je oblikovala tudi posebna transkontinentalna zveza približno 60 nekdanjih kolonij v Afriki, Karibih in Pacifiku (od tod tudi njen naziv ACP), s katero EU paritetno sodeluje pri vprašanih skupnega pomena na ravni zunanjih ministrov, ambasadorjev in parlamentarnega predstavnistva. Države ACP imajo tako lahko status pridruženih članic EU (nekdanje francoske kolonije) ali pa uživajo posebne ugodnosti pri gospodarskem sodelovanju s to zvezo. To sodelovanje je pripomoglo tudi k temu, da se je po zgledu EU na afriškem kontinentu razvila *Afriška unija*, ki želi spodbujati politično in ekonomsko sodelovanje med svojimi članicami.

Sodobno podobo svetovnega "sistema" ter razmerje med svetovnimi centri in svetovno periferijo morda še najbolj ponazarja tipološka členitev *Svetovne banke*, ki razlikuje med petimi različnimi podsistemijskimi enotami: na svetovnem "severu" srečujemo *tipologijo industrijskih in tržno usmerjenih ekonomij*, ki

Prikaz 20: Frankofonska zveza. Skupnost frankofonskih držav je za razliko od Commonwealtha bolj neformalna značaja, a prav tako gradi sedanje politične, ekonomske in kulturne odnose na osnovi preteklih vezi.

Príkaz 21: Družbeno-razvojna delitev sveta. OZN je izdelala poseben indeks (Human Development Index) za merjenje družbene in ekonomske razvitosti držav. Vrednosti indeksa gredo od 0 do 1.

poleg severnoatlantskih držav vključuje še Avstralijo in Japonsko, ter *tipologijo srednje- in vzhodnoevropskih tranzicijskih ekonomij*, na svetovnem "jugu" pa *tipologijo držav-naftnih izvoznih z visokimi dohodki*, *tipologijo držav-naftnih uvoznih s srednjimi dohodki*, ki obsega večji del latinskoameriških držav, ter *tipologijo držav z nizkimi dohodki*, ki obsega dobršen del afriških in azijskih držav. Po tipologiji OZN, ki je upoštevala različne indikatorje družbene razvitosti in na tej osnovi izračunala za vsako državo poseben indeks "humanega razvoja" (*Human Development Index*), je "meja" med razvitim severom in nerazvitim jugom še bolj markantna. Po tej klasifikaciji dosegajo najvišji indeks razvitosti v sklenjeni obliki države Evrope in Severne Amerike, posamezno pa še Japonska, Avstralija z Novo Zelandijo in južna Latinska Amerika; vmesno stopnjo razvitosti dosegajo preostale države Latinske Amerike, države severne Afrike in Bližnjega vzhoda, Kitajska in druge države azijsko-oceanskega pasu ter države v južni Afriki; najmanj razvite ostajajo države centralne Afrike in južne Azije. "Notranja" razmerja v zgoraj opisanem sistemu danes uravnavajo vse bolj številna mednarodna telesa in različne organizacije, o katerih je več govora na drugem mestu in ki med drugim teže tudi k bolj paritetni organizaciji izmenjav na ravni svetovni centri – svetovne periferije. Brandtova komisija v okviru OZN je na primer že leta 1980 objavila poročilo z naslovom "*Sever - Jug: program za preživetje*", v katerem je zahtevala uresničevanje novega svetovnega reda, ki naj bi dokončno odpravil s formalnim in neformalnim imperializmom. Podobno je OZN ob prehodu v novo tisočletje sprožila dokaj ambiciozen program "*Millennium Development Goals*", ki, poleg odprave razvojnih neravnovesij, želi tvorneje poseči tudi v problematiko trajnejšega razvoja. Možnost dejanskega uresničevanja tega in drugih programov pa je seveda odvisna od bodočega razvoja družbenih, ekonomskih ter političnih procesov.

Razkroj bipolarne svetovne politične ureditve, kateri se je tudi gibanje neuvrščениh težko izognilo, naj bi po pričakovanjih mnogih doprinesel določeno mednarodno razbremenitev, ki bi lahko bila nedvomno koristna za manj razvita območja, saj bi bilo mogoče neznanske vsote, ki so jih velesile namenjale oborožitvi, uporabiti v miroljubne namene. V resnici se ta pričakovanja niso izpolnila, poraba za vojaške namene se po letu 2001 ponovno močno povečuje, mednarodno sodelovanje in solidarnost pa nenehno zavirajo številni konflikti in sistemska nesorazmerja. Čeprav se svet vse bolj intenzivno povezuje v en sam družbeni, ekonomski in politični sistem, ki ima svoje središče na severnih obalah Atlantika in Tihega oceana, pa to ne pomeni, da so v svetu družbeno-ekonomske in družbeno-kulturne razlike ter potencialne konfliktne situacije sedaj odpravljene in odstranjene. Zato ima v takih okvirih politična geografija še večjo in odgovornejšo nalogo, da sledi sodobnim procesom integracije in globalizacije ob upoštevanju teritorialne specifikke ter perspektiv multikulturne koeksistence.

OSNOVNE ZNAČILNOSTI DRŽAV

- **Države kot temeljni družbeno-prostorski fenomeni**
- **Strukturno-morfološka analiza držav v politični geografiji**

OSNOVNE ZNAČILNOSTI DRŽAV

Države kot temeljni družbeno-prostorski fenomeni

Države kot družbeno-prostorski fenomeni so že od nekdaj v središču zanimanja politične geografije. Države je ta disciplina na različne načine opisovala, klasificirala in analizirala, o problematiki držav pa so razpravljali že vsaj od časa Aristotela in Platona dalje. Še danes so države, kljub številnim novim raziskovalnim temam, s katerimi se srečujemo pri proučevanju razmerja med političnimi in prostorskimi pojavi in procesi, prav gotovo eden izmed glavnih predmetov političnogeografskih razprav, kar seveda ni presenetljivo, saj so države v zadnjih dveh stoletjih postale dominantna oziroma najbolj razširjena oblika politične organizacije v svetu in prav nič ne kaže, da bo v bodoče ta njihova vloga bistveno drugačna.

Problematika države kot družbeno-prostorskega fenomena je izredno kompleksna in večplastna, saj se v državi v najbolj vidni obliki prostorsko tako rekoč skristalizirajo družbeni in kulturni procesi, ki obsegajo vprašanja človekove teritorialnosti in etnocentričnosti. Ti procesi so se v moderni dobi na evropskem kontinentu, ki je v tem času prevzel vlogo središčnega družbenega, ekonomskega in političnega območja sveta, uveljavili v povsem novi obliki z nacionalizmom, to je gibanjem, ki je po eni strani težilo k temu, da bi politično karto kontinenta prilagodilo nacionalni strukturi, po drugi strani pa k temu, da bi politični organizaciji prostora podredilo tudi narodnostno in jezikovno strukturo. O tem, za razumevanje sodobnih družbenih in prostorskih pojavov tako pomembnem fenomenu, je več govora v delu *Med teritorialnostjo in globalnostjo*, kjer smo poglobili nekatere sodobne probleme politične geografije ter območij družbenega in kulturnega stika. V okviru sistematike politične geografije bi na pomen nacionalizma opozorili le z dejstvom, da so mnogi politični geografi ravno v razmerju med državo in narodom videli osrednje raziskovalno polje te discipline. Končno nam o prepletenosti pojma naroda in države govori že dejstvo, da se v mnogih jezikih za oba pojava uporablja isti termin.

Kaj je torej država? Država je na eni strani delimitiran del zemeljskega površja, se pravi *teritorialna enota*, po drugi pa *družbena in politična enota*, ki se

izraža tudi na simbolni ravni in zahteva, čeprav ne vselej tudi doseže, lojalnost svojih prebivalcev - državljanov. Običajno morajo teritorialne oziroma družbene in politične enote, zato da dosežejo status države, izpolnjevati naslednje lastnosti:

- razpolagati morajo z določenim *ozemljem*, ki ga od sosednjih ozemelj delijo bolj ali manj splošno priznane meje;
- imeti morajo stalno naseljeno *prebivalstvo*, ki v oblikovanju in delovanju države vidi možnost razreševanja oziroma izpolnjevanja lastnih političnih, družbenih, kulturnih in ekonomskih potreb oziroma pričakovanj;
- oblikovati morajo lastno *državno upravo* in *vlado*, se pravi administrativno in politično organizacijo, ki skrbi za razreševanje zgoraj naštetih primarnih civilnih potreb;
- organizirati morajo družbenim zahtevam primeren *ekonomski sistem*, ki se v skrajnem primeru omejuje na monetarni nadzor in usklajevanje zunanje trgovine;
- urediti morajo za uspešno družbeno in ekonomsko povezovanje primeren *prometni in komunikacijski sistem*.

Navedene lastnosti zadevajo aspekte, ki so jih podrobneje obravnavali družbeni in politični geografi, vendar tudi geografija ne more mimo dveh drugih, s prostorom sicer nepovezanih, temeljnih kriterijev za obstoj držav, in sicer državne *suverenosti* in *mednarodne priznanosti*. Oba koncepta se v bistvu izražata na meddržavni ravni, se pravi, da izhajata iz mednarodne kolokacije držav in zato v bolj posredni obliki posegata v geografsko interesno področje. Kot regionalna veda pa je bila geografija še zlasti usmerjena v raziskovanje "posebnih" primerov, saj je dejansko vsaka država pojav zase, in čeprav je precej jasno, katere so splošne lastnosti držav, so njihove pojavne oblike v svetu v resnici vse prej kot uniformne.

Če je v okviru tako imenovane vestfalske politične organiziranosti mednarodno priznanje tisti ključni akt, po katerem neka politično-teritorialna formacija pridobi status "države", pa je vsekakor ena temeljnih značilnosti "modernih" teritorialnih držav ravno navezanost na določeno ozemlje, na katerem so suverene. Princip izvajanja upravne *jurisdikcije* nad nekim, sicer omejenim, ozemljem izhaja iz staroveških in kasneje srednjeveških mestnih statutov, medtem ko princip posestne *suverenosti* predpostavlja obstoj neke absolutne avtoritete, kakršno so v preteklosti poosebljali cesarji in kralji, ki pa so svojo oblast izvajali po osebni hierarhični liniji in ne po teritorialnem ključu. Oba principa sta se tako prvič povezala z nastopom modernih držav, v katerih sedaj nastopa kot nov akter družbenega in političnega dogajanja državna birokracija, se pravi tisti državni aparat, ki "v imenu suverenega ljudstva" skrbi za varnost in organizacijo države, zbira po teritorialnem principu

rekrute za vojsko in nabira davščine. V politični geografiji so raziskovalci velikokrat poudarjali tudi pomen ločevanja med legalnim ali "*de iure*" ozemljem in efektivnim ali "*de facto*" ozemljem.

To razlikovanje se lahko nanaša na notranjo državno kontrolo, se pravi na del državnega ozemlja, ki ga vladne sile dejansko upravljajo, saj se v velikem številu neevropskih držav ob "uradnih" vladah pojavljajo še mnoge druge regionalne in lokalne sile, ki efektivno nadzirajo del državnega ozemlja in ga s tem odvzemajo kontroli centralnih oblasti. To so lahko na primer razne uporniške sile, manjšinske, klanovske ali tribalne skupine, "narcos" ali mafijske skupine; skrajni primer je Somalija, ki je že od leta 1991 ostala brez vsakršne centralne oblasti in je *de facto* razdeljena na več avtonomnih delov (Somaliland od leta 1991, Puntland od leta 1998 in Jugo Zahodna Somalija od leta 2002). Nekaj podobnega se sedaj dogaja z Libijo, v določenem smislu pa tudi z Irakom in Afganistanom.

Razlikovanje med legalnim in dejanskim državnim obsegom pa se nanaša tudi na samo družbenogeografsko strukturo državnega ozemlja, v katerem je efektivno poseljeno ozemlje lahko bistveno manjše od državnega. Za poseljeno državno ozemlje se v literaturi pogosto uporablja izraz *ekumena*, s katerim se označuje tudi osrednje, najgostejše poseljeno in v družbenem in gospodarskem pogledu najbolj razvito državno območje. Neenakomerna državna struktura pa povzroča obenem nastanek *centralnih* ali središčnih in *perifernih* ali marginalnih območij ter posebne odnose in razvojne težnje na ravni center – periferija, o katerih je prav tako več govora v delu *Med teritorialnostjo in globalnostjo*.

Sicer se je v okviru politične geografije z vprašanjem države podrobneje ukvarjal že Friedrich Ratzel kot njen utemeljitelj. Na njegovo gledanje in razumevanje fenomena je močno vplival darvinizem, a tudi tedaj prevladujoči fizični determinizem. Bolj ali manj deterministično in organsko osnovane interpretacije države kot družbenega in prostorskega fenomena so bile v geografiji prisotne do konca druge svetovne vojne. Izjemo je predstavljala, kot je bilo omenjeno že v prejšnjem poglavju, zlasti Derwent Whittlesey, ki je dokaj natančno opredelil naloge politične geografije pri proučevanju državnih sistemov in državnih enot. Takoj po drugi svetovni vojni je Jean Gottmann analiziral politično karto sveta in njeno spreminjanje ter ugotovil, da predstavljata razmerje med dvema glavnima dejavnikoma: gibanjem, ki povzroča nestabilnost, in ikonografijo, ki omogoča stabilnost. Ta razmišljanja je kasneje razvil ameriški geograf Richard Hartshorne in uvedel tako imenovani funkcionalni pristop k političnogeografskemu proučevanju držav. Slednji je svojo pozornost usmerjal zlasti k odkrivanju razmerja med centrifugalnimi in centripetalnimi silami, ki hkrati delujejo na državno strukturo in na njeno funkcionalno organiziranost. K razvoju razumevanja države kot izraza družbe-

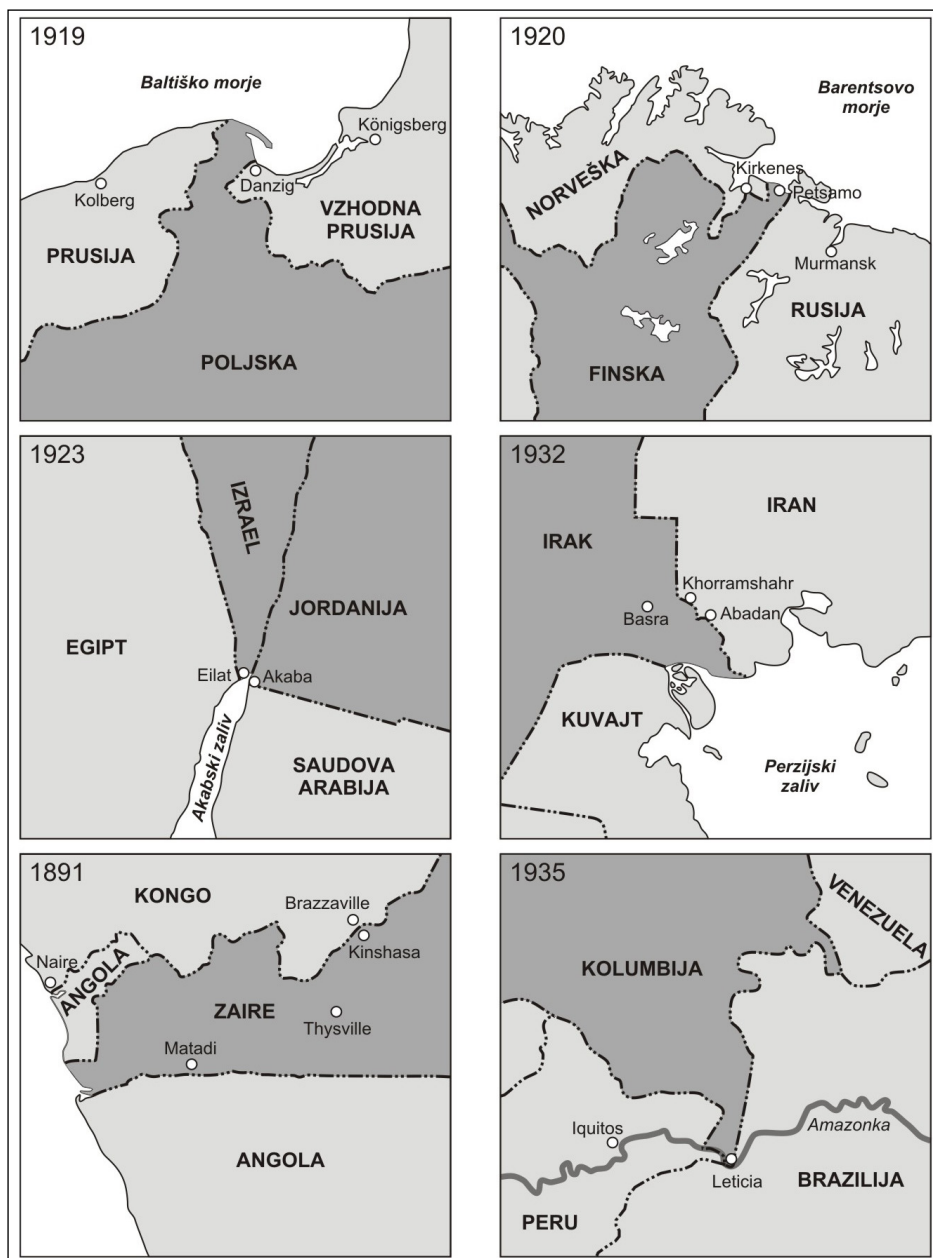
nih integracijskih teženj je prispeval nadalje znani družboslovec *Karl Deutsch*, ki je poudarjal, kako je za nastop držav na svetovni in zgodovinski "sceni" potrebnih več sočasnih dejavnikov: uveljavljanje tržne ekonomije, nastajanje središčnih območij, rast mest, razvoj osnovnih komunikacijskih temeljev, koncentracija kapitala, rast individualnega samozavedanja in grupnih interesov, prebujanje etnične in narodne zavesti ter povezovanje etnične in narodne zavesti s političnimi cilji in družbenim razslojevanjem. Deutsch se je sicer zavedal, da se z razvojem državnih struktur in mednarodno kompeticijo prvotni nacionalizem lahko spreminja v imperializem, kjer močnejša država prevzame dominantno vlogo nad drugimi, vendar je bil mnenja, da se tudi šibkejša države razvijajo po istih principih kot dominantne in zato s časom slednje tudi oslabijo in se naposled razkrojijo. V določenem smislu izhaja iz sorodne ciklične interpretacije družbenih fenomenov v prostoru tudi *Jonesova* "poenotena prostorska teorija", po kateri se ti fenomeni uveljavljajo v sosledju ideje, odločitev in gibanja v prostoru. Družbena gibanja in procesi s tem geografski prostor preoblikujejo v specifična območja, ozemlja ali teritorije, med katere sodijo tudi države. Končno se je s teoretičnimi aspekti fenomena države v sedemdesetih letih ukvarjala še politična sistemska analiza, ki je na pobudo *Cohena* in *Rosenthala* obravnavala strukturne in procesiološke aspekte držav v okviru neke sistemske logike ter se zanimala za samo organizacijo političnih sistemov, lokacijske procese znotraj sistemov in stopnjo prepustnosti posameznih sistemov.

Fenomen države so seveda v različnih okoljih oziroma družbenih sistemih obravnavali različno. Za danes v svetu prevladujoč kapitalistični družbeni sistem je država v večji ali manjši meri še vedno razdeljevalec določenih javnih storitev (šole, bolnišnice, javna varnost, javni promet, komunalne, poštne in telekomunikacijske storitve), ni pa njihov ekskluzivni distributer. Za sodobne razvite države je zato vedno bolj značilno, da se njihova dejavnost usmerja v reguliranje in spodbujanje čim ustreznejše, učinkovitejše in z državnim proračunom usklajene javne politike. S tem se na nek način država uveljavlja kot razsodnik in razreševalec socialnih konfliktov v posredovanju med različnimi družbeno-ekonomskimi dejavniki. Po drugi strani pa se z notranjo decentralizacijo državnih sistemov in sočasno mednarodno integracijo države, ali bolje rečeno državne vladne strukture, uveljavljajo tudi kot posredovalni člen med lokalno in mednarodno stvarnostjo. Sicer so marksistično orientirani proučevalci že v preteklosti poudarjali, kako je država kot politično-administrativna enota tesno povezana z ekonomskim sistemom oziroma načinom produkcije in zaradi tega tudi njegov izraz, čeprav jim ni povsem uspelo obrazložiti pojave, da isti način proizvodnje, to je kapitalizem, dejansko "proizvaja" tako različne državne sisteme.

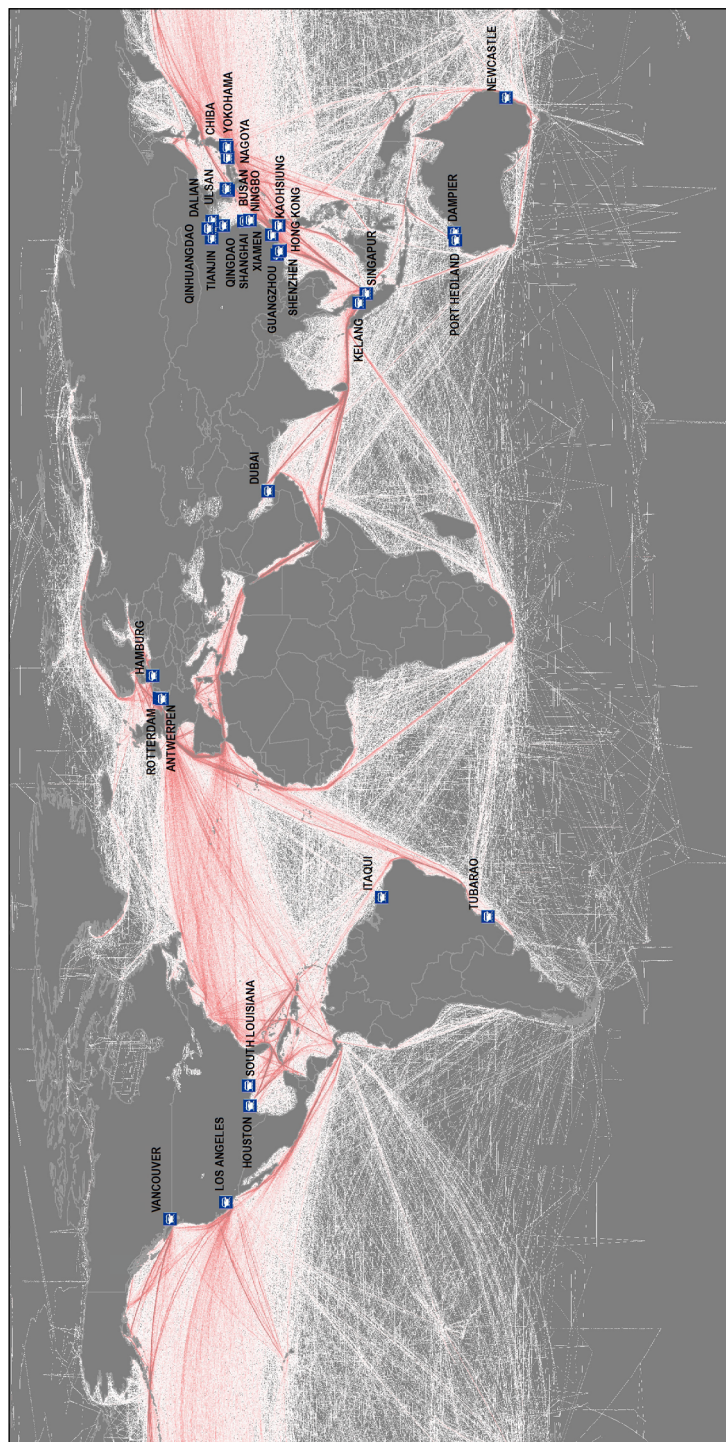
Strukturno-morfološka analiza držav v politični geografiji

Bolj kot k sodelovanju pri razmišljanju o teoretičnih vidikih držav kot politično-teritorialnih fenomenov pa je bila politična geografija tradicionalno usmerjena k proučevanju konkretnih teritorialnih in morfoloških aspektov držav in zlasti vprašanj njihove *lokacije, obsega in oblike*.

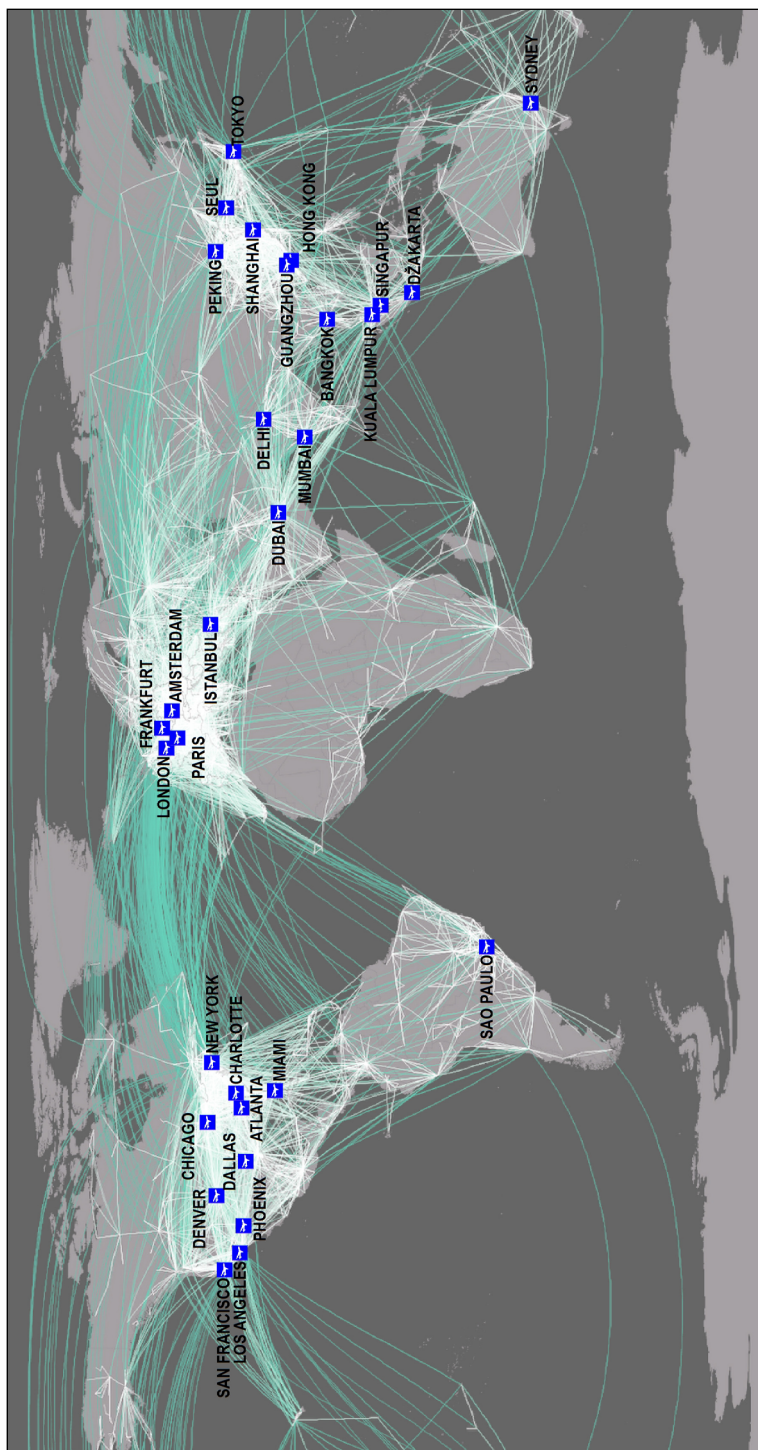
Lokacijska analiza raziskuje vplive geografske lege na strukturo in razvoj držav oziroma njihov odnos do zemeljskih in morskih danosti, do naravnih in drugih virov, a tudi do sosednjih političnih enot. V ta sklop se uvršča tudi analiza državne komunikacijske dostopnosti in povezanosti ter v širšem smislu vprašanje geostrateške lokacije držav. Klasična politična geografija je glavno pozornost namenila obravnavi geografskih lokacijskih aspektov, zlasti odkrivanju vpliva fizičnih geografskih dejavnikov na družbeni in ekonomski razvoj držav. Po tem gledanju *geografska širina* določa klimatske značilnosti države, slednje pa determinirajo tudi tip družbene in gospodarske organizacije posameznih držav. Zagovorniki determinizma so na ta način poudarjali, da klimatske značilnosti za vsako stopnjo tehnološkega razvoja določajo bolj ali manj ugodna območja: zgodnje civilizacije so se razvijale v subtropskih puščavskih območjih, medtem ko se danes najbolj razvite države nahajajo v zmernih geografskih širinah. Prav tako je lokacijska analiza poudarjala pomen *kontinentalne* ali *maritimne lege* držav. Na tej osnovi je nastala tudi teorija o tako imenovanih središčnih območjih, o kateri je bilo že govora na drugem mestu. Vsekakor so tovrstne lokacijske obravnave ugotavljale, da predstavlja za države obmorska lega dokajšnjo prednost, čeprav imajo države brez dostopa do morja določeno strateško prednost, v smislu, da se lažje branijo pred morebitnimi napadalci. Ker pa so prednosti obmorske lege veliko večje od slabosti, predvsem v pogledu možnosti razvijanja prometa in trgovine, države v splošnem težijo za tem, da si zagotovijo dostop do morja. Največkrat citiran primer države brez pravega dostopa do odprtih morij je bila v političnogeografski literaturi seveda Rusija oziroma Sovjetska zveza. Še danes, kljub razvoju pomorske tehnologije, ostaja Arktično morje, na katerega meji sicer obsežna severna ruska obala, vse prej kot prometno morsko površje. Na drugi strani se za zgled prednosti, ki jih uživajo obmorske države, postavljata Velika Britanija in Japonska, ki sta zelo uspešno razvili mednarodno trgovino in promet, ne glede na pomanjkljive notranje vire. Na podoben način so različni razlagalci iskali vzrok za zgodovinski "uspeh" zahodne Evrope prav v dejstvu, da je ta "polotok polotokov" tako odprt do morja in morskih poti.

Prikaz 22: Dostop do morja. Zahteva po dostopu do morja in večjih vodnih prometnic je tradicionalno odigrala pomembno vlogo v mednarodnih odnosih: zgoraj so prikazani nekateri zgodovinski primeri rešitev tega vprašanja.

Prikaz 23: Pomorske prometne poti. V lokacijski analizi je imel dostop do morskih prometnih poti vselej pomembno vlogo: na karti je dobro razviden pomen severnoatlantskega območja, Bližnjega vzhoda in južno-vzhodne Azije.

Príkaz 24: Letalski promet. Razvoj prometne tehnologije je prinesel nove lokacijske vidike, vendar ostaja tudi v zračnem prometu komunikacija največja med zahodno Evropo in Severno Ameriko.

Poleg zgoraj navedenih *absolutnih* lokacijskih elementov moramo upoštevati še različne *relativne* lokacijske elemente. Prvi med temi zadeva vprašanje položaja držav v odnosu do sosednjih in drugih držav. V tem pogledu je za obravnavane države najbolj ugodno, če mejijo na države z istimi ali manjšimi potenciali oziroma močjo, ker to povečuje njihovo varnost pred zunanjimi pritiski. Poljski na primer ni uspelo dolgo ohraniti samostojnosti prav zaradi bližine velikih in močnih sosed, kakršne so Rusija, Nemčija in Avstro-Ogrska. Nadalje je pomembno, kakšen je položaj držav v pogledu prometne dostopnosti ter dostopnosti do naravnih virov. V tem pogledu ni vseeno, ali se države nahajajo v bolj centralnih območjih z višjim demografskim potencialom in večjo ekonomsko dinamiko, kakršno je bilo nekdanje Sredozemsko morje in kakršen je v modernih časih severni Atlantik, ali v prometno perifernejših območjih, kakor na primer Avstralija in Nova Zelandija. Odkritje in razpoložljivost naravnih virov, kakršen je bil v preteklosti premog, v sodobnem času pa nafta, prav tako pomembno vplivata na razvojne možnosti držav. Podobno se spreminjajo tudi strateški lokacijski vidiki, pri katerih so opravljene analize v obdobju klasične politične geografije spet močno izpostavljale pomen bližine in dostopnosti do morskih komunikacijskih linij, zlasti ožin in prekopov. Isti strateški pomen naj bi v preteklosti imeli gorski prelazi in pripomogli k uveljavitvi Švice kot pomembnega alpskega prehodnega območja. Vsekakor sodobna kritika lokacijske analize prav zaradi nenehnega spreminjanja političnogeografskih okoliščin svari pred precenjevanjem lege kot odločilnega in trajnega faktorja v razvoju neke države.

Velikost države je v političnogeografskih obravnavah pomembna, ker določa njen splošni geopolitični potencial ter druge razvojne možnosti, predvsem v pogledu širjenja populacijske baze in izkoriščanja naravnih virov. Običajno se zato večje države razvijajo v svetovne sile, medtem ko se morajo najmanjše države nasloniti na večje sosedne pri opravljanju svojih državnih funkcij. V preteklosti se je veliko poudarjala tudi organska *cikličnost v rasti in razkroju držav*: države so se v zgodovini širile na račun sosednjih ozemelj do neke kritične točke, po kateri so zaradi notranjih centrifugalnih silnic ponovno razpadle na manjše dele.

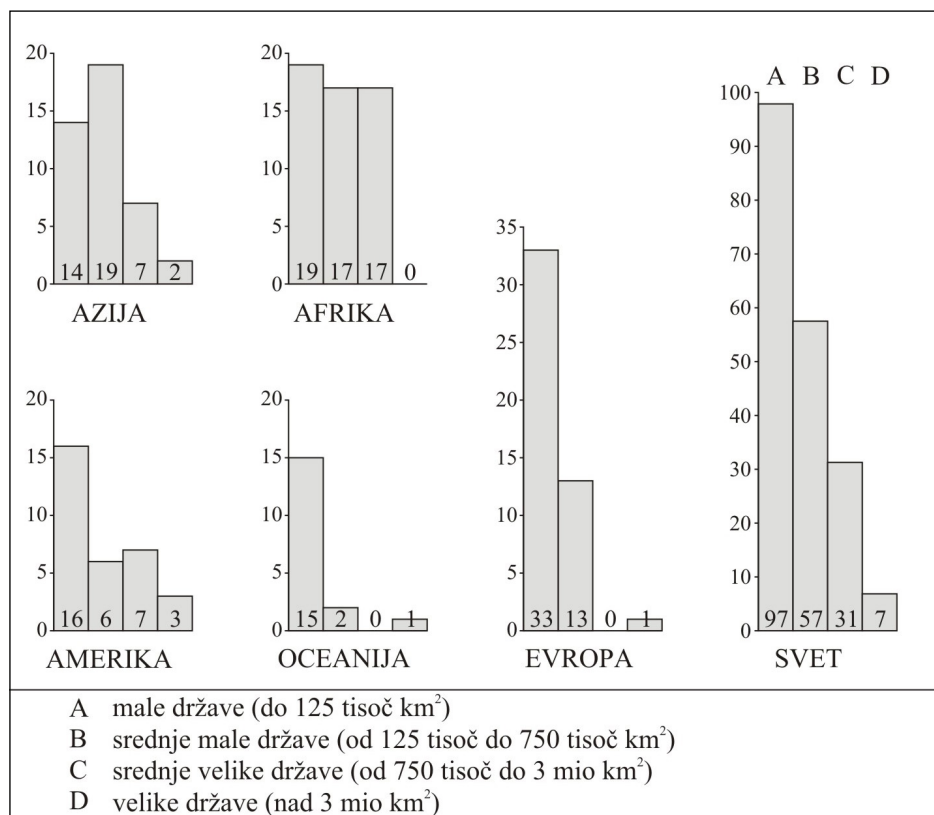
V *morfološkem pogledu* je današnja struktura držav v svetu izredno raznolika, saj imamo na eni strani mikrodružave, kot so Liechtenstein (150 km²), San Marino (62 km²) ali celo Monako in Vatikan, ki merita manj kot 3 km² oziroma manj kot 1 km², na drugi pa države velikanke, kot so Kanada, Kitajska, Združene države Amerike, Brazilija in Avstralija, ki merijo od 8 do 10 milijonov km², ali Rusija, ki obsega več kot 17 milijonov km² (Sovjetska zveza je merila celo več kot 22 milijonov km²). V povprečju merijo države v svetu med 500 tisoč in milijon km² in ta obseg označuje zato tudi srednje velike države. Dejansko pa je povprečna velikost držav v različnih predelih sveta tudi dokaj različna: v Evropi znaša sedanja srednja površina držav okrog 250 tisoč km², v Afriki okrog

550 tisoč km², v Aziji okrog 900 tisoč km², Oceaniji okrog 600 tisoč km², v Severni in Južni Ameriki pa okrog 1,1 milijon km². Razni proučevalci so doslej izdelali več klasifikacij držav po velikosti. Najbolj primerna se zdi naslednja:

- mikro države: pod 25 tisoč km²;
- zelo majhne države: od 25 do 125 tisoč km²;
- majhne države: od 125 do 250 tisoč km²;
- srednje majhne države: od 250 do 750 tisoč km²;
- srednje velike države: od 750 do 1500 tisoč km²;
- velike države: od 1,5 do 3 milijone km²;
- zelo velike države: od 3 do 6 milijonov km²;
- države velikanke: nad 6 milijonov km².

Manj podrobno lahko prvi dve zgoraj navedeni kategoriji združimo v splošnejši pojem "*malih*" držav, naslednji dve v novo enoto "*srednjemalih*", predzadnji dve v skupino "*srednjevelikih*" in zadnji dve v skupino "*velikih*" držav. Struktura držav po velikosti izraža v skupnem pogledu pravilen potek, se pravi, da število držav enakomerno upada od enega ekstrema ("*male*" države) do drugega ("*velike*" države), medtem ko se pri posameznih območjih kažejo pomembnejši odmiki. V *Evropi* so tako izrazito nadpovprečno zastopane male države, izrazito podpovprečno pa srednjevelike države; podobno strukturo ima *Oceanija*, medtem ko so v *Aziji* slabše zastopane male države, številnejše pa so srednjemale države; v *Afriki* opažamo slabšo zastopanost ekstremov, oziroma malih in velikih držav, predvsem na račun srednjevelikih držav; v *Amerikah* pa so končno izraziteje zastopane srednjevelike države in izrazito podpovprečno srednjemale države.

Splošna tendenca fragmentacije politične karte sveta ter proces dekolonizacije sta v drugi polovici tega stoletja ustvarila veliko število novih in po obsegu praviloma malo obsežnih teritorialnih enot. Države, ki obsegajo manj kot 1000 km² ali manj kot 1 milijon prebivalcev, nedvomno ne morejo izvajati vseh državnih funkcij in predstavljajo zato posebno skupino (v *Evropi* so to poleg zgoraj navedenih mikrodržavic še Andora in Malta, v *Aziji* z *Oceanijo* Bahrain, Palau, Maldivi, Mikronezija, Marshallovi otoki, Kiribati, Nauru, Tonga in Tuvalu, v *Afriki* Sao Tome/Principe in Sejšeli ter v *Amerikah* St. Kitts/Nevis, Antigua/Barbuda, Barbados, Dominika, Sv. Lucija, Sv. Vincenc/Grenadina in Grenada – skupno 24 enot). Toda podobno ne izvajajo vseh državnih funkcij, ali slednje zaradi omejene suverenosti izvajajo le v okrnjeni obliki, nekatere druge države oziroma politično-teritorialne enote, kot so Ciper, Tajvan, Zahodna Sahara, Kosovo ali Palestina. Če torej izključimo vse te posebne primere, nam preostane 37 državnih enot v *Evropi*, 51 v *Aziji* z *Oceanijo*, 51 v *Afriki* in 28 v obeh *Amerikah*, to je skupaj 167 "pravih" držav na 196 politično-terito-

Prikaz 25: Velikost držav. Struktura držav po velikosti ni v vseh delih sveta enaka: v Evropi in Oceaniji prevladujejo manjše države, v Aziji srednje-male države, medtem ko so v Afriki in Ameriki nadpovprečno zastopane srednjevelike države.

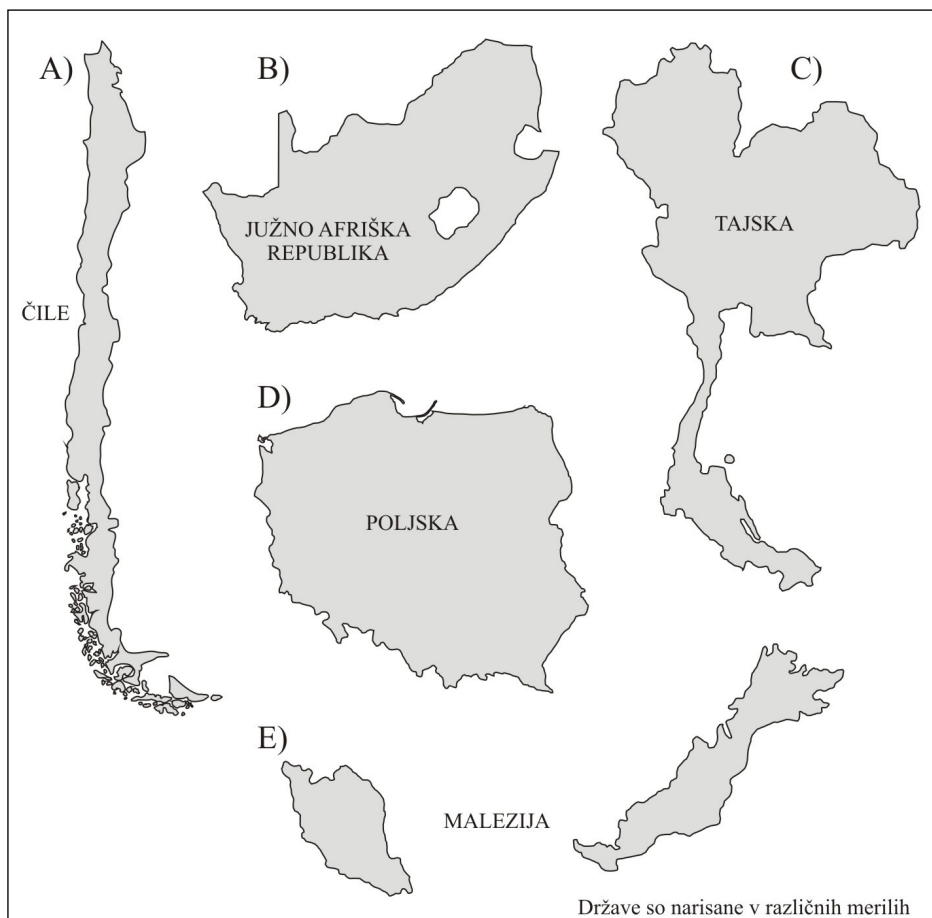
rialnih enot državnega ranga (stanje v letu 2014). Toda sam obseg držav ni predpogoj za njihovo blagostanje oziroma "uspešnost", saj sodi kar nekaj po površini zelo skromnih držav med najbolj dinamične in gospodarsko uspešne, na primer Luksemburg, Katar ali Singapur.

Oblika države mimo zunanjega morfološkega izgleda navidez ne izraža kake globlje političnogeografske lastnosti. V resnici pa tudi ta aspekt državne podobe ne ostaja brez vpliva na notranjo administrativno, transportno, družbeno in gospodarsko organizacijo. Bolj ko je oblika države kompaktna in sorodna pravilnemu mnogokotniku, bolj se njena potencialna notranja organizacija razvija v optimalno omrežje. Po obliki običajno delimo države na naslednje skupine:

- 1) *Podolgovate države* so tiste, kjer je dolžina vsaj šestkrat večja od povprečne širine. Med najbolj izrazitimi predstavniki te skupine držav je Čile, ki v

smeri sever–jug meri nad 4 tisoč km, v smeri vzhod–zahod pa le nekaj več kot 150 km. V to skupino uvrščamo še Norveško, Švedsko, Italijo, Togo, Benin, Malawi, Panamo in Vietnam. Pogosto označujejo podolgovate države tudi znatne notranje razlike, ne le v fizičnogeografskem, temveč tudi v družbenogeografskem pogledu.

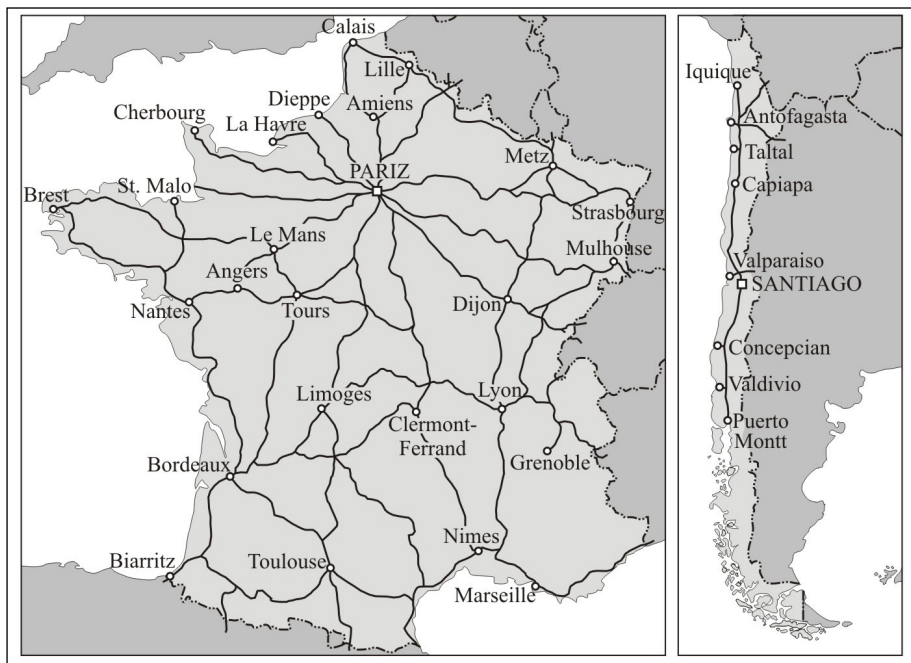
- 2) *Kompaktne države* so tiste, pri katerih je razdalja med njihovim geometričnim središčem in perifernimi oziroma robnimi predeli bolj ali manj enakomerna in enaka v vseh smereh. V to skupino sodijo države, kot so Francija, Romunija, Poljska, Urugvaj, Nigerija in Slonokoščena obala. Čeprav je v smislu notranje organizacije držav kompaktna oblika najbolj ugodna, se dejansko velikokrat dogaja, da se tudi v državah s tako obliko območja z najvišjo naselitveno gostoto ali družbeno in gospodarsko dinamiko nahajajo na robu države oziroma, da sestavljajo te države različni družbeni in kulturni prostori.
- 3) *Proruptivne države* (iz lat. “proruptum” – ki je prodril) so bolj ali manj kompaktne v osnovi, toda z opaznejšim teritorialnim podaljškom v obliki polotoka ali kopne zajede. Primeri takih držav so Myanmar (Burma), Tajska, DR Kongo, Namibija in Indija. Običajno povzročajo ravno “proruptivni” deli tovrstnim državam še večje probleme v pogledu notranje organiziranosti kot pri državah podolgovatega izgleda, saj se v njih nahajajo večkrat državne prestolnice ali gospodarsko in strateško najbolj vitalna območja. Proruptivni deli pa so lahko tudi rezultat posebnih zgodovinskih okoliščin: Namibija je svoj “izrastek”, ki so ga tedanji nemški kolonialisti imenovali “Caprivi Zipfel” (rogljič), dobila leta 1890, ko so Nemci od Angležev zahtevali koridor, da bi lahko dosegli reko Zambezi.
- 4) *Deljene države* sestavljata dva ali več medseboj geografsko nepovezanih delov. To skupino držav lahko delimo zato v dve podskupini, in sicer otoških in kopnih deljenih držav. Primeri držav prve podskupine so Indonezija, Japonska, Filipini, pa tudi Združeno kraljestvo, primeri držav druge podskupine pa Malezija, Danska, Oman, ZDA ali Rusija. V praktičnem pogledu sodijo v skupino deljenih držav tudi vse kopne države z večjimi otočnimi posestmi, kot so Grčija, Italija, Francija in Španija. Države tega tipa pogosto označujejo neenotna notranja organiziranost in različna trenja med njihovimi posameznimi deli, ki lahko izvirajo iz različnih oblik notranje kolonizacije državnega ozemlja. Klasičen primer tovrstne deljene države je bil Pakistan, ko sta se z razpadom britanskega imperija na indijskem podkontinentu leta 1947 v dve ločeni državi povezali na tem območju prevladujoči hindujska in muslimanska skupina. Sedanja država Bangladeš je bila ustanovljena leta 1971 po odcepitvi dotedanjega vzhodnega dela Pakistana.

Prikaz 26: Oblika držav. Primeri različnih državnih oblik: A) *podolgovata*; B) *“perforirana”*; C) *“proruptivna”*; D) *kompaktna*; E) *deljena*.

- 5) *Perforirane države* (iz lat. “perforare” – preluknjati) so tiste, ki vsebujejo druge, običajno veliko manjše države. Primeri držav tega, sicer redkejšega tipa, sta Italija in Južna Afrika. Poseben primer take vrste držav je Senegal, ki vključuje rečno državo Gambijo. Ozemlje Gambije je postalo britansko obalno oporišče že sredi 17. stoletja in se je kasneje znašlo sredi francoskega kolonialnega ozemlja v zahodni Afriki.

Ker naj bi kompaktne države predstavljale nekakšno idealno prostorsko in pojavno podobo obravnavanega fenomena, so različni raziskovalci izdelali številne postopke za matematično merjenje večje ali manjše *kompaktnosti držav*. Najbolj enostaven način je tisti, pri katerim izračunamo razmerje med največjo dolžino države in njenim celotnim površjem. Bolj zapleten je postop-

Prikaz 27: Prednosti kompaktnih držav. Primerjava med Francijo in Čilejem nam prikazuje prednost kompaktne pred podolgovato obliko v pogledu razvojnih možnosti prometnega omrežja.

pek, po katerem skupno dolžino državnih meja izrazimo kot delež najkrajše možne mejne dolžine za odgovarjajočo površino, se pravi krožnice: na ta način dobimo na primer za Urugvaj indeks 105, za Madžarsko 146, za Mehiko 258 in za Čile 310. Podoben rezultat dobimo, če državno površje delimo z obsegom najmanjšega kroga, ki ga lahko zarišemo okrog države, in rezultat pomnožimo s sto: v tem primeru bi države z idealno obliko kroga imele indeks 100, države s pravilno šesterokotno obliko indeks 83, države kvadratne oblike pa indeks 64; po tem izračunu ima Francija indeks 58, Indija 36 in Čile 5. Kompaktnost držav lahko nadalje izračunamo po formuli:

$Ik = 1,275 \times A / L \times L$, kjer je A površina v km^2 in L dolžina najdaljše osi. Indeks kompaktnosti gre od 0 (linija) do 1 (krog).

Po tem postopku ima Norveška indeks 0,15, Slovenija 0,4, Francija pa 0,6. Najbolj popoln, a tudi najbolj zapleten je postopek, po katerem se za vsako državo izračuna dolžino enakomerno porazdeljenih radijev in nato izračuna delež vsake radialne dolžine z vsoto vseh radijev ter od tega odšteje pričakovani delež, ki bi ga ti radiji imeli znotraj kroga.

POSEBNE POLITIČNO-TERITORIALNE ENOTE

- **Posebne politično-teritorialne enote na državni ravni**
- **Posebne politično-teritorialne enote na poddržavni ravni**

POSEBNE POLITIČNO-TERITORIALNE ENOTE

Posebne politično-teritorialne enote na državni ravni

Strukturno-morfološka analiza politične karte sveta seveda ne more mimo pregleda različnih in številnih *posebnosti*. Naš pregled bomo pričeli s prikazom posebnih politično-teritorialnih enot na *državni ravni*, kjer se srečujemo z različnimi mikro- ali poldržavami oziroma državami in politično-teritorialnimi enotami državnega ranga s posebnim statusom.

Sem sodijo predvsem ***politično-teritorialne enote z vmesnim ali nepopolnim statusom***, na primer Andora, Vatikan in Tajvan. *Andori* vladata skupno francoski predsednik kot naslednik grofa v Foixu in španski škof v Urgelu, oziroma posredno Španija, vse od leta 1278. *Vatikan* je v teritorialnem pogledu le minimalni preostanek nekdanje Papeške države, ki je bila Italiji priključena leta 1870 in je torej država bolj v "virtualnem" kot efektivnem pogledu. Popoln status "virtualne države" ima *Suvereni malteški vojaški red*, ki je bil ustanovljen leta 1099 in obsega danes ozemlje kakih 12 tisoč m² v Rimu, a vendar vzdržuje diplomatske odnose z več kot 100 državami in ima status stalnega opazovalca pri OZN.

Tajvan je z nekaterimi manjšimi otoki ob kitajski obali (Matsu Liehtao in Chinmen Quemoy) edino območje Kitajske, ki ga niso zasedle komunistične sile med državljansko vojno leta 1949 in ga je kot predstavnika leta 1911 nastale Kitajske nacionalistične republike tudi priznavala mednarodna skupnost. Po dokončnem priznanju Ljudske republike Kitajske leta 1972 je slednja od Tajvana prevzela tudi stalno mesto v Varnostnem svetu OZN. Na ta način je Tajvan v formalnem smislu izgubil status mednarodno priznane države in ima po mnenju Kitajske le položaj kitajske province, čeprav ga kitajska oblast doslej še ni poskusila tudi dejansko vojaško in administrativno priključiti k preostalemu ozemlju. Najverjetneje bo Kitajska Tajvanu ponudila model "ene države – dveh sistemov", kakršnega je vpeljala že v primeru priključitve Hong Konga in Macaa, in ki naj bi Tajvanu zagotovil ohranjanje njegove prozahodne družbene in gospodarske usmerjenosti. Dejansko je Tajvan, zlasti po notranji demokratizaciji, ki se je pričela v letu 2001, tudi po politični in ne le ekonomski plati (je bil do vzpona Južne Koreje ob koncu 20. stoletja tretji najpomembnej-

ši gospodarski akter v Aziji po Japonski in Kitajski) država v pravem pomenu besede in izvaja kot "tuji partner" tudi številne investicije v sami Kitajski.

Sicer pa imajo vmesni ali nepopoln status v bistvu vse *mikrodržavice*, ki smo jih navedli že v prejšnjem poglavju in se morajo pri izvajanju različnih funkcij nasloniti na svoje večje sosedo, saj v bistvu nimajo lastne državne uprave, nimajo razvitega ekonomskega sistema, pa tudi ne prometnega in komunikacijskega sistema.

Spet poseben primer predstavljajo **države – dvojčki**, ki so večinoma nastale zaradi blokvske delitve enotnih političnih tvorb (Nemčija, Jemen in Vietnam pred združitvijo, Koreja). V primeru *Jemna* je poleg blokvskega vmešavanja k delitvi prispevala tudi različna zgodovinska usoda. Južni Jemen je bil sestavljen iz različnih samostojnih enot, ki jih je leta 1836 Velika Britanija združila v svojo kolonijo, dokler ni območje pridobilo samostojnosti leta 1967 tudi zaradi uporniške dejavnosti tukajšnjega prebivalstva. Slednje je bilo pretežno uporniško usmerjeno in je dobilo pri Sovjetski zvezi močno podporo, dokler ni njen razpad pripomogel k združitvi s Severnim Jemnom leta 1990. Ta je bil dolgo let vključen v turški imperij in je pridobil samostojnost po prvi svetovni vojni pod pokroviteljstvom britanskih oblasti. Razmere v okviru nove države pa ostajajo napete, in do večjih notranjih spopadov je prišlo leta 1994. S protesti v "arabski pomladi" leta 2011 je bil predsednik prisiljen v izgnanstvo, lokalni voditelji pa so pričeli razpravo o prihodnosti države, ki se je zaključila leta 2014 s sprejemom odločitve, da postane Jemen federalna republika, vendar še ni jasno ali sta federalni enoti le dve (nekdanji Severni in Južni Jemen) ali šest, kolikor je odtlej upravnih enot v državi. Nestabilnost na območju *Jemna* je medtem izkoristila mednarodna teroristična organizacija Al-Qaeda in tu postavila eno izmed svojih glavnih oporišč.

V *Vietnamu* je delitev po drugi svetovni vojni sprožila dekolonizacija območja, ki je bilo predtem francoska kolonija: dogovor iz leta 1954 med francoskimi oblastmi in uporniškimi silami je predvideval, da slednje pridobijo ozemlje severno od 17. vzporednika, Francozi pa ohranijo nadzor južnega dela ozemlja do svobodnih volitev, do katerih naj bi prišlo v letu 1956. Temu dogovoru so se uprle ZDA, ki so v Južnem Vietnamu oblikovale protikomunistično vladno in pričele tako dolgotrajno vojno v Vietnamu, do svojega umika v letu 1973 in priključitve Južnega Vietnama k Severnemu leta 1975.

Še nerazrešen ostaja primer *Koreje*, ki je dolgo let živela na robu interesnih območij Kitajske in Japonske. Slednja je območje anektirala leta 1910. Po drugi svetovni vojni je območje prešlo delno pod ameriško, delno pa pod sovjetsko interesno sfero, ko je bil 38. vzporednik določen kot okvirna meja med obema Korejama. Leta 2000 so se pričeli med obema Korejama, ki sta uradno še vedno v vojni, pogovori o sodelovanju, ki naj bi v perspektivi odpravili to, še zadnjo v svetu obstoječo "železno zaveso".

Dejansko neodvisne, a formalno odvisne države so na primer države *Commonwealtha*, kot so Kanada, Avstralija, Nova Zelandija in druge države v okviru britanske skupnosti po doseženi samostojnosti, pri katerih je formalni državni poglavar angleška krona, ki jo v deželi zastopa guverner, v zveznih državah pa viceguverner. Tako guvernerja kot viceguvernerje na predlog vlade formalno imenuje britanska krona.

Nekoliko bolj zapleten je primer **formalno neodvisnih, a dejansko polkolonialnih držav**, med katere sodijo zlasti otočja v severnem Tihem oceanu, ki so bila do leta 1982 v "zaupni upravi" ZDA, na primer Združene države Mikronezije ali Palau in Kiribati. *Združene države Mikronezije* so postale neodvisne leta 1982 in leta 1986 sklenile z ZDA pogodbo o asociaciji, s katero je neposredna ameriška uprava na njihovem ozemlju prenehala, vendar so ZDA prevzele skrb za vodenje zunanje politike in obrambe otočja v zameno za gospodarsko pomoč. Podobno so *Kiribati* postali formalno neodvisni leta 1979, čeprav ostajajo gospodarsko odvisni od Avstralije, Velike Britanije in Nove Zelandije. Zgovoren je tudi primer manjšega otočja *Palau*, ki so ga ZDA pridobile v zaupno upravo po drugi svetovni vojni in je na osnovi leta 1982 podpisanega dogovora pridobilo neodvisnost, vendar je do njenega udejanjenja prišlo šele leta 1994, ko so se otoki odrekli svojemu statusu "nuklearno-free" cone, ki ni bil po volji Američanom.

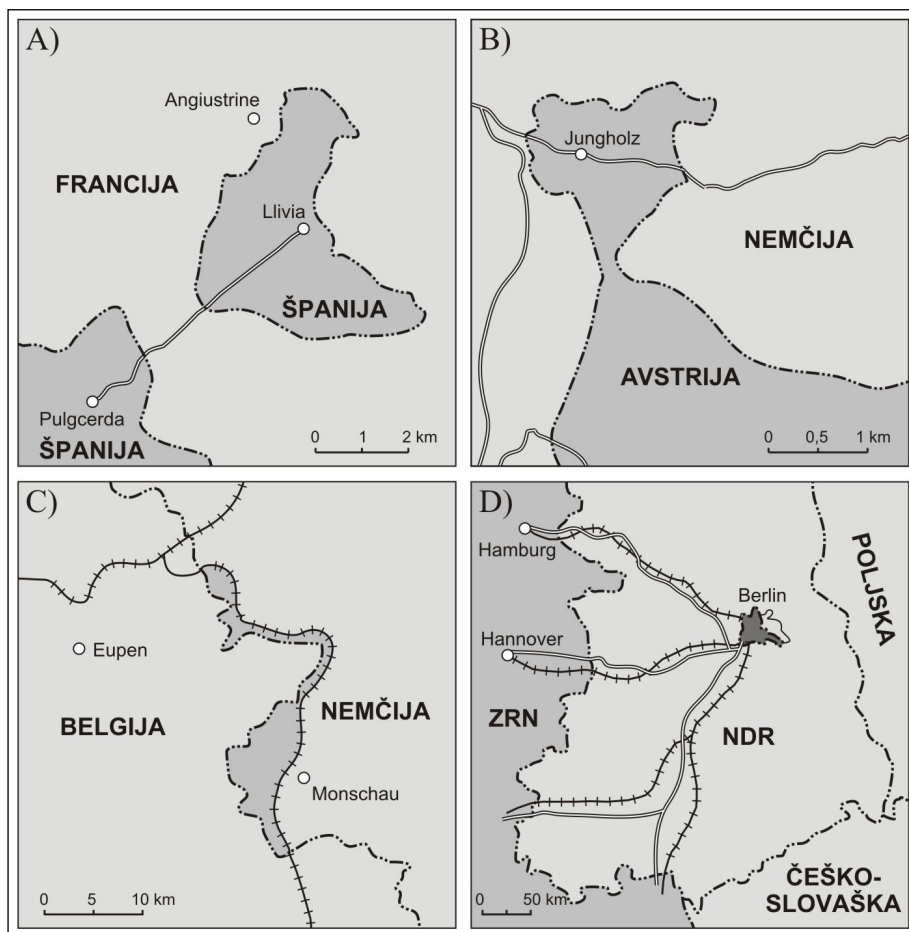
V skupino posebnih politično-teritorialnih enot na državni ravni sodijo nato še **mesta – države** (če odmislimo Monaco ima v formalnem pogledu tak status le Singapur, čeprav sta Hong Kong in bližnji Macao tudi po priključitvi Kitajski ohranila popolno avtonomijo) ter **začasne politične tvorbe**, kot sta bila Gdansk po prvi svetovni vojni ali Svobodno tržaško ozemlje po drugi svetovni vojni.

Posebne politično-teritorialne enote na poddržavni ravni

V to skupino sodijo posebne politično-teritorialne enote, ki jih označuje **delna suverenost** ali **odvisnost**.

Enklave so manjši deli ozemlja določene suverene države, ki se zaradi posebnih zgodovinskih in mednarodnih okoliščin nahajajo na ozemlju sosednje države. Znan, a vendar poseben primer take enklave v Evropi je bil zahodni Berlin, manj znani, a še vedno obstoječi, so na našem kontinentu primeri španske enklave Llívia v Franciji, italijanskega kraja Campione na meji s Švico in belgijske enklave Baarle na Nizozemskem; Španija ima poleg tega svoje enklave tudi v Maroku (Ceuta in Melilla). Številne so enklave na severnem delu sedanje indijsko-bangladeške meje, kjer je sporazum iz leta 1713 med tedanjima mejnima kraljestvoma nekako prepustil lokalnemu

prebivalstvu izbiro pripadnosti eni ali drugi strani. Rezultat te “samoodločbe” je, da je tu nastalo preko sto indijskih in preko 90 bangladeških enklav. Posebnost tega območja je tudi, da se izjemoma srečujemo tu s 24 “sekundarnimi” enklavami (enklave v enklavah) ter celo eno “terciarno” enklavo, kjer se približno 7 tisoč m² veliko indijsko ozemlje nahaja znotraj nekaj desetih hektarov velike bangladeške enklave, ki leži znotraj nekoliko večje indijske enklave sredi bangladeškega državnega ozemlja. Situacijo sta skušali sosednji državi (tedaj je Bangladeš še sodil v Pakistan) poskusili

Prikaz 28: Enklave. A) primer “prave” enklave je špansko ozemlje Llivia v Franciji; primera B) in C) predstavljata tako imenovane funkcionalne enklave, medtem ko je bil zahodni Berlin poseben primer enklave, ki je nastala ob delitvi nemškega ozemlja na različne dele pod nadzorom zahodnih in vzhodnih sil.

razrešiti že leta 1958 in pogovore nadaljevali po osamosvojitvi Bangladeša leta 1971, vendar neuspešno. Potreba po normalizaciji te mejne linije se je povečala po letu 2010, predvsem zaradi indijskega interesa po preprečevanju ilegalnih migracij in pretoka mamil iz Bangladeša, in kaže, da bosta državi do konca leta 2015 vendarle dosegli dogovor o delitvi enklav oziroma normalizaciji poteka skupne meje.

Čeprav je v tem primeru status prebivalcev v enklavah povsem nedorečen, veljajo običajno za prebivalce enklav posebne ugodnosti pri čezmejnem gibanju in obdavčevanju; pogosto so tudi opredeljeni kot polnopravni državljani obeh držav, saj se skoraj vedno poslužujejo storitev države, znotraj katere se nahajajo, tako da so v političnem smislu državljani matične države, v upravnem pogledu pa državljani gostujoče države. Ker so enklave praviloma velikostnega ranga občin ali še manjše, jih je težko zaslediti na običajnih političnih kartah. Nekoliko bolj vidna so nekatera državna oddeljena ozemlja, ki obsegajo območja velikosti regij in jih zato ne moremo opredeliti kot prave enklave: tako ozemlje je Angoli pripadajoče območje Cabinde v obalnem delu med Kongom in Zairom; še obsežnejše je rusko oddeljeno ozemlje s Kaliningradom.

V literaturi se pogosto razlikuje tudi med *pravimi enklavami* in *funkcionalnimi enklavami*. Slednje so z matično državo sicer teritorialno povezani deli ozemlja, vendar je dostop do njih zaradi fizičnih in drugih ovir dejansko možen le preko ozemlja sosednje države. Primeri takih funkcionalnih enklav so posebno pogosti v alpskem oziroma hribovitem svetu ter v nekaterih obalnih območjih (avstrijski kraj Jungholz na meji z Nemčijo ali ameriško ozemlje Point Roberts na meji s Kanado v bližini Vancouvra). V Sloveniji so primeri funkcionalnih enklav prisotni v osrednjem delu mejnega območja s Hrvaško (slovenski kraj Brezovica pri Metliki in hrvaški kraj Brašljeвица); v nekem smislu lahko kot funkcionalno enklavo opredelimo tudi Goriška Brda, ki so z Novo Gorico povezana z ekstrateritorialno cesto po južnem pobočju Sabotina.

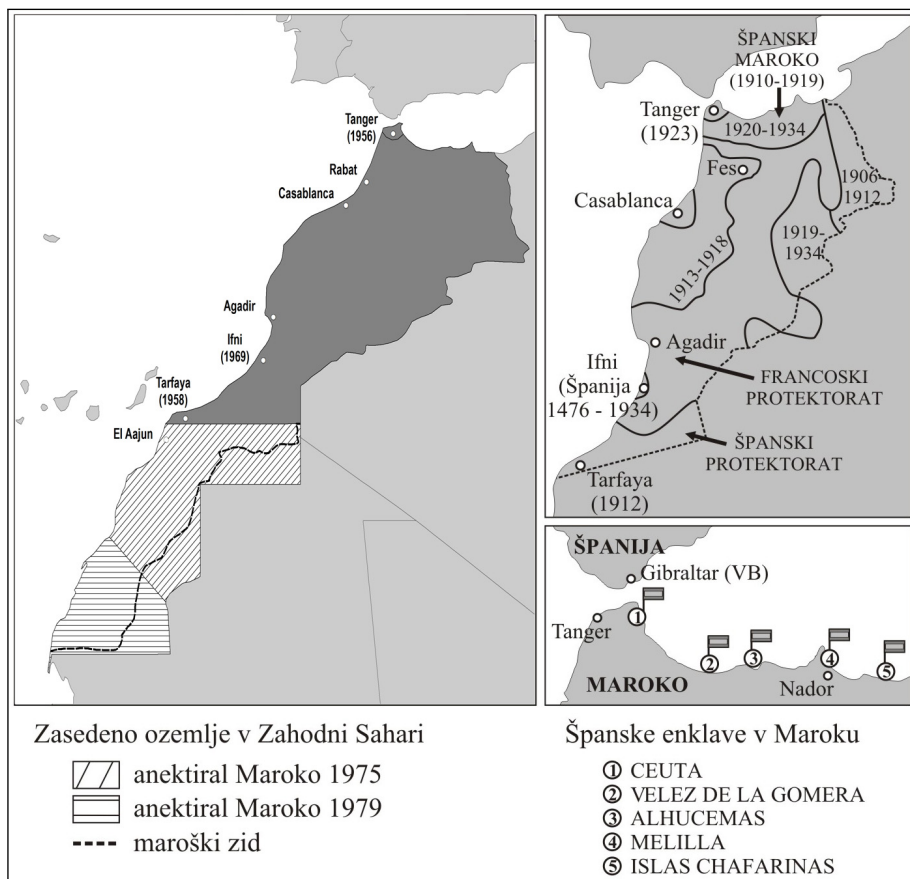
Skupino posebnih politično-teritorialnih enot na poddržavni ravni tvorijo nato **vojaško zasedena ozemlja**. Najbolj evidenten je v svetu verjetno primer *Zahodne Sahare*, obsežnega, z rudami bogatega, a redko naseljenega ozemlja, ki ga je Maroko zasedel leta 1979, nekaj let zatem, ko je Španija zapustila to nekdanjo kolonijo. V dogovoru z OZN, ki priznava Zahodni Sahari status državnega ozemlja, je bil leta 2003 predlagan sporazum, po katerem naj bi do leta 2008 prišlo v tej deželi do svobodnih volitev in pridobitve neodvisnosti, vendar Maroko sporazuma ni podprl in je leta 2007 predlagal, da se območju prizna določena avtonomija, ki pa tudi še ni bila uvedena. Dodaten problem predstavlja nevarnost, da bi uporniško gibanje Polisario prešlo pod vpliv arabske fundamentalistične gverile, ki deluje predvsem v puščavskem

Prikaz 29: Funkcionalne enklave v Sloveniji. Lep primer take vrste enklav predstavlja v Sloveniji obmejno območje Brezovice pri Metliki, ki je dostopno le preko hrvaškega ozemlja.

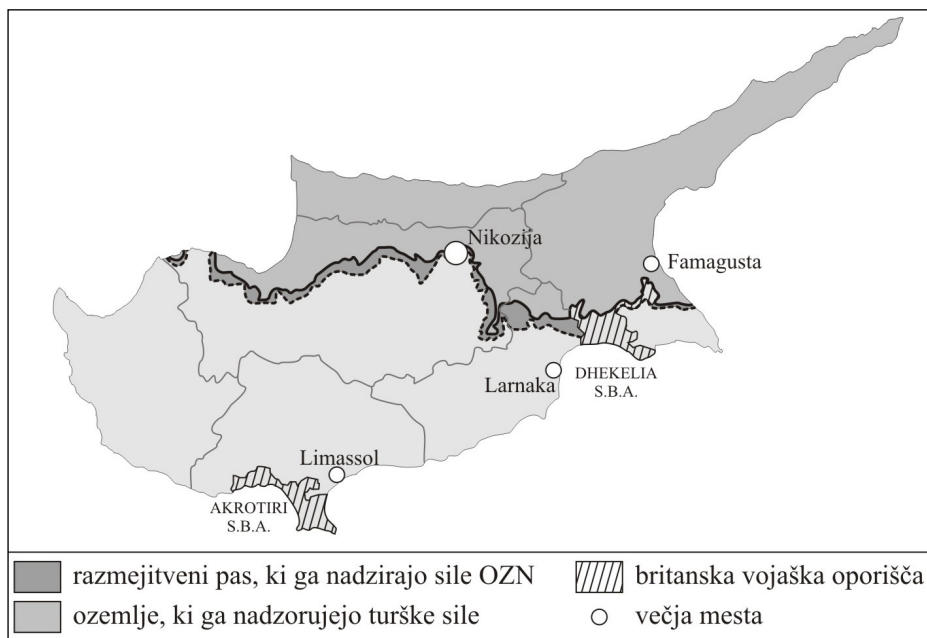
delu Alžirije in Malija. Dolgo časa je bilo zasedeno ozemlje tudi Namibija, ki jo je leta 1920 dobila od Lige narodov v zaupno upravo Južna Afrika, po odvzemu mandata leta 1966 in do osamosvojitve Namibije leta 1990 pa jo je zasedala proti volji mednarodne skupnosti. Najbolj znana pa sta verjetno primera Cipra in ozemelj, ki jih je zasedel Izrael.

Ciper je bil do leta 1959 britanska kolonija in še danes so Britanci ohranili na otoku nekaj vojaških baz. Zaradi namena grških oblasti, da bi Ciper, kjer Grki predstavljajo približno 80 % vsega prebivalstva, tesneje navezali na Grčijo, je leta 1974 turška vojska zasedla približno 40 % ciprskega ozemlja, kar je na obeh straneh sprožilo obsežno izseljevanje. Leta 1983 je bila na severnem, zasedenem delu otoka enostransko ustanovljena Turška republika severnega Cipra, ki pa je razen Turčije ni priznala nobena druga država.

Prikaz 30: Spreminjanje politične karte Maroka. Karta prikazuje prehod te države od kolonije do lokalne sile, ki je sama zasedla Zahodno Saharo. Nekdanjo špansko nadvlado v območju pa še vedno predstavljajo španske enklave na severni maroški obali. Na drugi strani strateško pomembne Gibraltarske ožine pa tudi Velika Britanija ohranja svoje kolonialno oporišče.

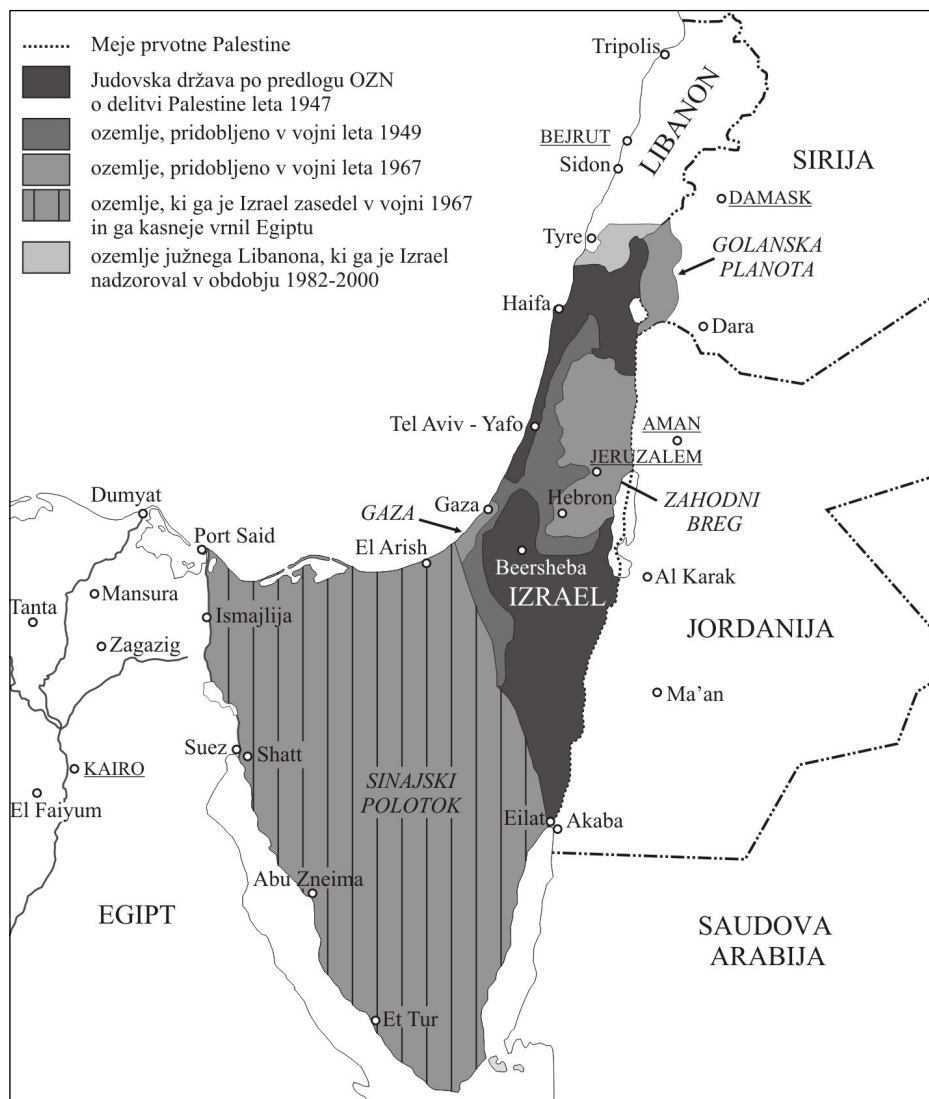
Izrael je dejansko z vojaškimi zasedbami že od svojega nastanka širil državno ozemlje, saj si je obseg, kakršen je običajno začrtan na politični karti, zagotovil po enoletni vojni leta 1949. Po ponovni vojni leta 1967 je zasedel še jordanški Zahodni breg, kateremu se je Jordanija odpovedala leta 1988, obalno črto s Gazo, Sinaj in planoto Golan v Siriji; Sinaj je Egiptu ponovno prepustil leta 1982, ko je Izrael drugič zasedel južni Libanon, ki ga deloma nadzira tudi po umiku leta 2000. V preostalem delu vojaško zasedenih ozemelj naj bi se postopoma oblikovala avtonomna palestinska uprava oziroma samostojna palestinska država. Sicer je Izrael že v sprejetih sporazumih v letih

Prikaz 31: Ciper – deljena država. Zaradi vojaške zasedbe je Ciper od leta 1974 dejansko deljena država; na otoku ohranja svoja vojaška oporišča tudi nekdanja kolonialna sila Velika Britanija.

1993–2000 priznal pravico do konstituiranja Nacionalne palestinske oblasti in do njenega delnega upravljanja območja Gaze ter nekaterih delov Zahodnega brega (skupaj 47 % tega zasedenega območja), vendar je celovitejše upravljanje območja Gaze palestinski oblasti prepustil šele leta 2005, po smrti dolgoletnega palestinskega voditelja Arafata, ko je s tega ozemlja umaknil svojo vojsko. Skupaj upravljajo palestinske oblasti nekaj več kot 6 tisoč km² obsežno nepovezano ozemlje, v katerem živi okrog 4 milijonov prebivalcev (od tega okrog 1,6 mio preb. v samo 360 km² velikem območju Gaze). Leta 2002 so Izraelci na območju Zahodnega brega pričeli graditi zloglasni varovalni zid, ki je močno zavrl komunikacijo med palestinskimi naselji in ožjim Izraelom, kjer prav tako živi več kot 1,5 milijona Palestincev (približno petina vsega izraelskega prebivalstva), in od katerega so Palestinci funkcionalno in ekonomsko odvisni.

V Aziji srečamo primer vojaške zasedbe *Kašmirja*, saj sta to deželo zahtevali zase tako Indija kot Pakistan, ko sta se osamosvojili leta 1947. Čeprav si je kašmirski maharadža prizadeval ohraniti neodvisnost, je muslimanska večina (75 % prebivalcev) želela povezavo s Pakistanom. Vojno, ki se je vnela na tej osnovi, so uspeli prekiniti Združeni narodi in leta 1949 določili razmejitve-

Prikaz 32: Izrael – država zasedenih ozemelj. Izrael je posebna država, ki je nastala na podlagi vojaško zasedenih ozemelj. Meje Izraela, kot jih prikazujejo politični zemljevidi, so dejansko meje vojaških zasedb v letu 1949. V resnici pa obsega danes Izrael še precej obsežnejše ozemlje, saj nadzira celotni Zahodni Breg, ki je do leta 1967 sodil k Jordaniji, območje Gaze in Golansko planoto. Iz Sinaja in južnega Libanona so se izraelske vojaške sile umaknile, medtem ko naj bi Palestincem prepustili ob Gazi tudi večji del Zahodnega Brega.

no črto, ki je dve tretjini ozemlja dodelila proindijski manjšinski kašmirski oblasti, tretjino pa neposredno Pakistanu. Indija si je formalno priključila dodeljeno ozemlje kot zvezno državo Kašmir leta 1957. Tedaj so to območje pričeli ogrožati tudi Kitajci, zaradi česar so se tu v začetku šestdesetih let vneli boji Indije na obeh frontah. Leta 1962 si je Kitajska prisvojila severovzhodni del indijskega Kašmirja s krajem Tielongtah in ga ohranila do danes. Leta 1972 je Pakistan sicer priznal črto premirja iz leta 1949, vendar so se spopadi med obema stranema tudi kasneje občasno obnovljali.

Manj znan je nadalje primer *Vzhodnega Timorja*, ki je bil portugalska kolonija do leta 1975, ko ga je brez privoljenja OZN, toda ob podpori ZDA in same Portugalske, zasedla Indonezija, čeprav so prebivalci tega območja že za časa portugalske okupacije želeli v Vzhodnem Timorju oblikovati lastno državo. Napetosti med centralno oblastjo in pretežno katoliškim prebivalstvom Vzhodnega Timorja so zaradi izredno močne indonezijske represalije povzročile smrt skoraj tretjine tu živečega prebivalstva (okrog 700 tisoč oseb), dokler ni bil v letu 1999 na pritisk mednarodne skupnosti in pod nadzorom OZN opravljen referendum, s katerim so se prebivalci izrekli za samostojnost. Slednjo je Vzhodni Timor pridobil leta 2002 na podlagi prvih parlamentarnih volitev, ki so bile izvedene leto poprej.

Kolonije so od matične države prostorsko oddaljena, politično odvisna in navadno manj razvita območja, ki jih je zasedla ali drugače podredila kaka ekonomsko, vojaško in tehnološko razvitejša država. Čeprav so bistveno manj obsežna kot nekoč in se v okviru matičnih držav zanje ne uporablja več tega imena, obsegajo kolonialna ozemlja še danes precejšen del zlasti nekontinentalnih površin. Zato v osnovi delimo kolonije na kontinentalne in otočne, v obeh primerih pa obstajajo točkovne in teritorialno obsežnejše posesti. Primeri *točkovnih kontinentalnih kolonij* so Gibraltar, Macao (do leta 1999), Hong Kong (do leta 1997), portugalska kolonija Goa v Indiji (do leta 1967) in Panamski prekop (do leta 1999), primeri *točkovnih otočnih kolonij* pa so lahko Asuncion, Sv. Helena in Falklandi. *Obsežnejša kontinentalna kolonija* je dejansko ostala le Francoska Gvajana, v to skupino teritorialnih enot pa bi lahko uvrstili tudi večja oddeljena ozemlja, na primer Grenlandijo ali Aljasko. Podobno lahko funkcionalno povežemo tudi *obsežnejše otočne kolonije*, kot so Kajmanski otoki, Holandski Antili, Bermudski otoki ali Otoki Reunion, z oddeljenimi otočji, kot so Mikronezija, Družbeni otoki, Nova Kaledonija, Havaji, Portoriko, Galapagos, Adaman, Velikonočni otoki, Azori, Kanarski otoki, otoki Svalbard ali Ferski otoki, ki imajo v okviru svojih državnih sistemov prav tako običajno poseben avtonomni status.

Tipično za nekdanje kolonije je bilo zlasti to, da so vodilne države izvajale v njih oblast neposredno preko svojih zastopnikov, navadno ne da bi bili pri tem v aktivni ali posvetovalni obliki soudeleženi zastopniki samih kolonij.

Državljeni vodilnih, kolonialnih držav so v okviru kolonij običajno uživali posebne privilegije in tudi ekonomija kolonij je bila naravnana povsem po interesu kolonialnih držav.

Protektorati so kolonije posebnega tipa, v katerih so kolonialne države dopustile, da so se v določeni meri ohranile tradicionalne oblike samouprave pri urejevanju lokalnih zadev, medtem ko so same prevzele skrb za zunanjo politiko protektorata, za njegovo vojaško varnost in gospodarsko načrtovanje, zlasti zunanje trgovine. Lokalno samoupravo običajno nadzira visok predstavnik kolonialne države, ki ima obenem pravico do veta v primeru, da se odločitve lokalne uprave ne skladajo z interesi kolonialne države. To obliko upravljanja po sistemu "*indirect rule*" so v mnogih kolonijah uvedli Angleži in še danes označuje razne protektorate, ki sodijo v angloameriško vplivno sfero. Po tem sistemu se sedaj upravljajo tudi vse druge "prekomorske" posesti, ki so jih nekdane kolonialne države ohranile pod svojo kontrolo, ter večina oddeljenih državnih teritorialnih enot, ki uživajo delno avtonomijo. V tem smislu se status nekdanjih protektoratov in sedanjih avtonomnih ozemelj ne razlikuje bistveno od statusa *formalno neodvisnih, a dejansko odvisnih držav*, posebej v karibskih in pacifiških območjih, kar se na primer lepo kaže na Olimpijskih igrah, kjer z lastnimi zastavami in reprezentancami nastopajo tako ene kot druge. Sistem "*indirect rule*" se v zadnjih letih uporablja tudi v tako imenovanih "novodobnih protektoratih", ki so nastali zaradi vojaških posegov mednarodnih sil; še najbolj dosledno v primeru Bosne in Hercegovine (po letu 1995).

Mandatna območja ali ozemlja v zaupni upravi so tista, ki jih zaradi posebnih okoliščin upravlja neko mednarodno telo, kakršna je na primer OZN. To prakso je pričela njena predhodnica, Liga narodov, ki je kot izraz zmagovitih sil po prvi svetovni vojni prevzela nadzor nad kolonialnimi ozemlji premaganih držav ter jih dodelila v bolj ali manj trajno upravo zavezniškim državam. Mandatna območja so bila razvrščena v različne kategorije.

Mandate kategorije A so sestavljala bivša turška ozemlja: slednja je deloma prevzela Velika Britanija (Palestina in Irak), ki je v okviru Palestine vzhodni del ozemlja oziroma tako imenovano Transjordanijo dodelila emiru Abdullahu v zameno za njegovo pomoč v vojni; na ta način je nastala Jordanija, ki je postala neodvisna država leta 1946. Drugi del mandatov kategorije A je prevzela Francija, ki je del Sirije preoblikovala v Libanon in s tem dala politični izraz tu živečemu katoliškemu prebivalstvu; tudi Libanon se je preoblikoval v neodvisno državo po drugi svetovni vojni.

V *mandatna ozemlja kategorije B* so sodile bivše nemške kolonije v Afriki, ki so doživele različno usodo: Togo in Kamerun sta bila razdeljena med Veliko Britanijo in Francijo, Tanganika je prešla v britansko upravo, Ruanda-Burundi pa v belgijsko.

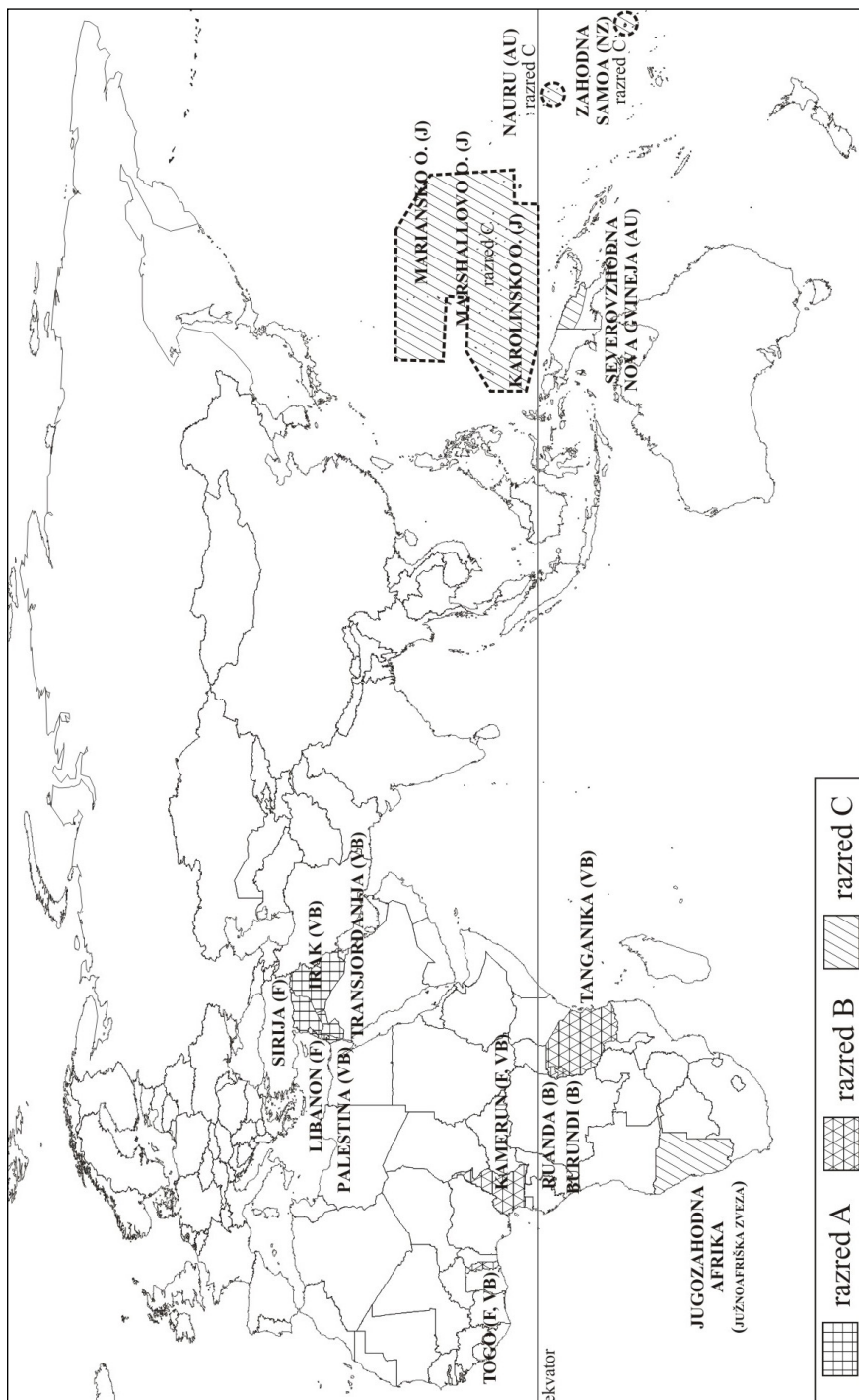
Ozemlja kategorije C pa naj bi prešla v teritorialno povezovanje s sosednjimi državami, a ohranila avtonomni status: Jugozahodna Afrika se je na ta način povezala z Južnoafriško zvezo, Zahodna Samoa z Novo Zelandijo, severovzhodna Nova Gvineja in otok Nauru z Avstralijo, Karolini, Marijanski in Maršalovi otoki (se pravi ozemlja, severno od ekvatorja) pa z Japonsko. Po drugi svetovni vojni je le Južnoafriška republika nadaljevala zaupno upravo bivšega nemškega ozemlja v jugozahodni Afriki, sedanji Namibijo, in poskusila to območje ne le povsem anektirati, ampak v njem tudi uveljaviti politiko apartheida. Zaradi tega je OZN leta 1966 sklenila, da na tem območju prevzame neposredno upravo, kar pa ji zaradi odpora Južnoafriške republike ni uspelo. Šele leta 1990 je mednarodni pritisk prisilil to državo, da je omogočila osamosvojitve Namibije.

Drugačen je primer *mikronezijskih otokov*, ki so bili najprej španska, nato pa nemška in naposled japonska kolonija; otočje so po drugi svetovni vojni v zaupno upravljanje prejele ZDA. To območje je nato doživelo različno razvojno pot v pogledu politično-teritorialnega statusa: leta 1976 so severni Mariani po plebiscitu dosegli združenje z ZDA v podobni obliki kot Portoriko, čeprav, tako kot nekdanja ameriška kolonija Guam, ne volijo svojih predstavnikov v ameriško skupščino. Pogodbo o "svobodni asociaciji" so z ZDA sklenili leta 1979 tudi Marshallovi otoki, medtem ko so preostali otoki leta 1986 sestavili samostojno Zvezno državo Mikronezijo, a hkrati stopili v "svobodno asociacijo" z ZDA. Vsi ti otoki imajo torej danes ne glede na formalno odvisnost ali neodvisnost dejanski status *protektoratov* ZDA.

Sicer pa se z edinim primerom neposredne uprave OZN srečamo v zahodnem delu Nove Gvineje, kjer je bila ta v veljavi le za kratko obdobje (oktober 1962–maj 1963) po odhodu Nizozemcev in pred prihodom Indonezijcev.

Mednarodno ozemlje ali cona je strateško pomembno območje, ki ga skupno upravljajo zainteresirane države oziroma svetovne sile na osnovi posebnega dogovora. Primer takega ozemlja je pristaniško mesto Tanger zahodno od Gibraltarja na afriški obali, ki so ga od leta 1923 do 1956, ko je bilo priključeno Maroku, skupno upravljali Britanci in Francozi. Podobna sta zgoraj že omenjena primera Gdanska, ki je po prvi svetovni vojni prešel pod pokroviteljstvo Lige narodov in carinsko zvezo s Poljsko, ter Svobodnega tržaškega ozemlja, ki sta ga do leta 1954 soupravljale ZDA in Velika Britanija.

Mednarodnim conam sorodni, čeprav teritorialno obsežnejši, so **kondominiji**. Ta status je imel od leta 1899 do osamosvojitve leta 1955 Sudan, ki sta ga skupno upravljala Velika Britanija in tej državi podrejen Egipt. Drug primer kondominija so Novi Hebridi, večje otočje v južnem Pacifiku, ki sta ga od leta 1906 do leta 1980, ko je dosegel samostojnost pod imenom Vanuatu, skupno upravljali Francija in Velika Britanija. Na podoben način sta obe državi od leta 1938 do leta 1979 skupno upravljali skorajda neposeljena pacifiška

Príkaz 33: Mandati lige narodov po prvi svetovni vojni

otoka Canton in Enderbury, ki sta danes sestavni del države Kiribati, članice Commonwealtha. Funkcionalni kondominiji so tudi Andora ter ozemlja znotraj ali na meji Združenih arabskih emiratov, ki jih skupno upravljajo Oman in Ajman, Oman in Sharjan ter Sharjan in Fujairah.

Nevtralne cone so praviloma skorajda neposeljena območja in so bile posebno pogoste v preteklosti, ko so lahko služile tudi kot vmesna, varovalna območja med dvema državama. Taka cona je obstajala na primer med Kuvajtom in Saudsko Arabijo, a sta si jo državi razdelili leta 1969; podobna cona je obstajala med Saudsko Arabijo in Irakom do delitvenega sporazuma iz leta 1975, ki pa še ni bil povsem izveden. Kot nevtralno cono lahko opredelimo tudi približno kilometer širok varovalni pas (*La Linea*), ki je nekdanj delil Gibraltar od španskega ozemlja, danes pa je na njem nastalo istoimensko špansko naselje; enako širok varovalni pas je delil Dubai od Abu Dhabija v okviru Združenih arabskih emiratov.

PROBLEMATIKA RASTI DRŽAV TER DRŽAVOTVORNIH SREDIŠČNIH OBMOČIJ

- **Razvoj držav in oblikovanje politične karte sveta**
- **Kolonializem in širjenje državnih imperijev**
- **Državotvorna središčna območja in dominantne skupnosti v državi**

PROBLEMATIKA RASTI DRŽAV TER DRŽAVOTVORNIH SREDIŠČNIH OBMOČIJ

Razvoj držav in oblikovanje politične karte sveta

V pogledu razvoja držav kot politično-teritorialnih fenomenov gre opozoriti na njihovo čedalje večje število in na dejstvo, da države danes obsegajo z izjemo Antarktike celotno kopno površino sveta in izvajajo nadzor tudi nad dobršnim delom morskega in zračnega prostora. Čeprav se moderne države močno sklicujejo na evropsko državotvorno izkušnjo in koncept nacionalne politične in teritorialne formacije, kakršen je prodril po francoski revoluciji, je pojav državne organiziranosti v družbi veliko starejši in tudi bolj raznolik.

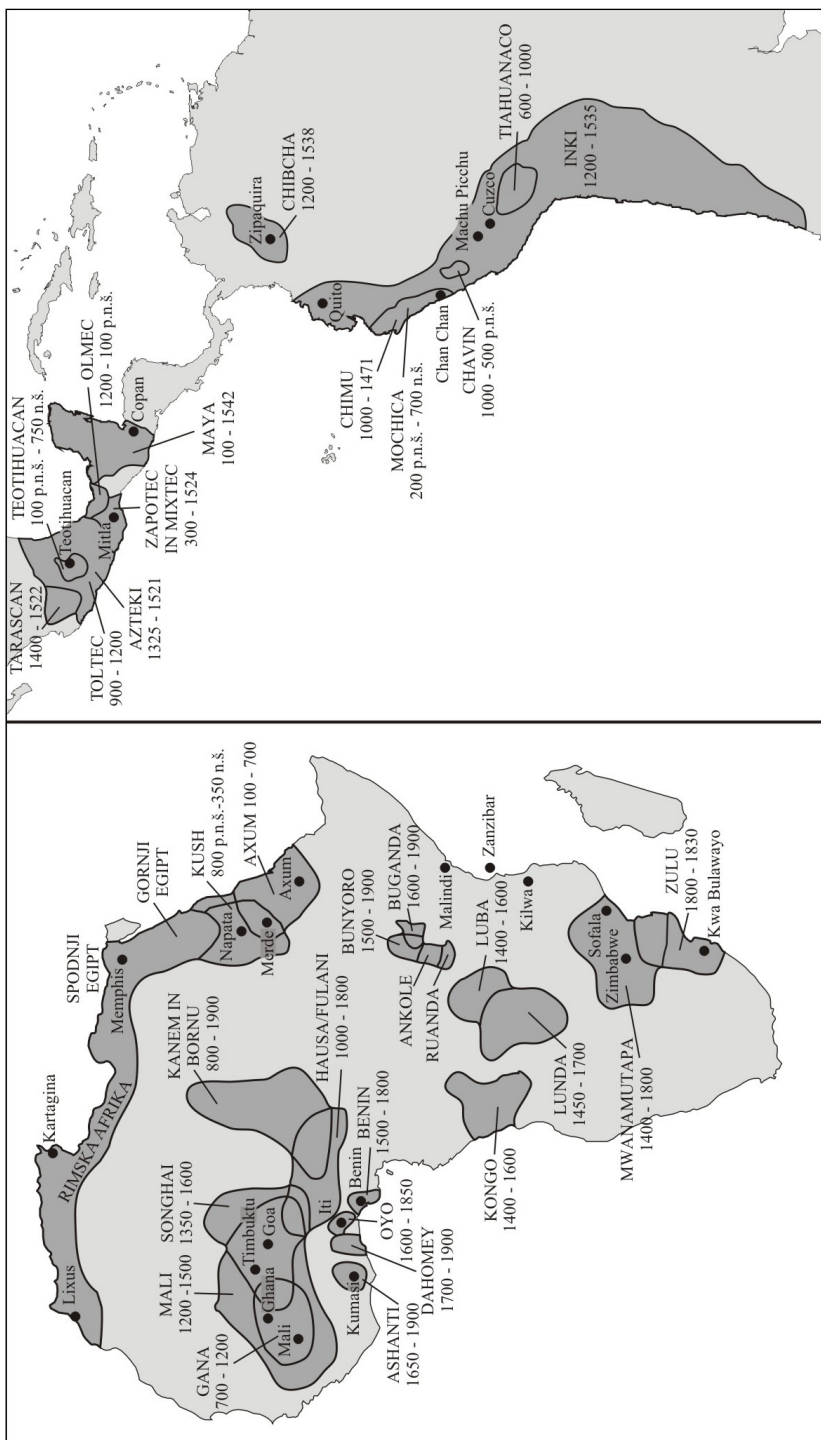
Približno pet tisoč let pred našim štetjem so se v porečjih Tigrisa in Evfrata, Nila ter Inda oblikovale prve, na intenzivnem kmetijstvu osnovane civilizacije, v katerih so se razvile mestne družbe ter vse bolj obsežne politične teritorialne enote. Egipt se je na primer razvil v imperij že okrog leta 2650 pred našim štetjem in se je kot tak ohranil do rimskega obdobja; kitajski imperij se je razvijal vsaj že od leta 1900 pred našim štetjem dalje in je obstajal tudi po mongolski zasedbi v 14. stoletju, kar pomeni, da je današnja Kitajska predstavnik približno 4 tisoč let stare države, kar je v svetovnem merilu in spričo tako številnih in pogostih politično-teritorialnih transformacij zelo nenavadno. Egiptovska država je vplivala na razvoj afriških mest-držav, a tudi obsežnejših vladarstev v savani, o katerih pa so se ohranile le skromne informacije. Antična Gana je obsegala na primer ozemlje današnjih držav Malija in Mavretanije in je obstajala v prvem tisočletju našega štetja. Malo vemo tudi o prvih civilizacijah in državnih oblikah v srednji in južni Ameriki, ki so deloma nastale že okrog leta tisoč pred našim štetjem, večinoma pa v prvih stoletjih po njem in so se tu ohranile do časa španskih osvajanj. V Evropi je bil izredno vpliven zlasti rimski imperij, ki je v marsikaterem pogledu prevzel grške civilizacijske dosežke, a je oblikoval zelo moderen koncept državne organiziranosti, ki je temeljil na administrativni delitvi državnega ozemlja, uresničevanju notranjega prometnega in komunikacijskega omrežja ter učinkovitega pravnega sistema, po katerem so se zgledovale kasnejše državne formacije na kontinentu vse do današnjih dni, saj je mogoče v rimski državi

zaslediti temeljne prvine tako unitarnih kot federalnih držav. Prvenstveno pa je evropski kontinent domovina nacionalnih držav, ki so se tu pričele uveljavljati že v srednjem veku in dosegle svoj višek v moderni dobi, se pravi v 19. in v prvi polovici 20. stoletja.

“Modernost” pojava **teritorialnih unitarnih držav**, to je teritorialno sklenjenih in upravno poenotenih držav, se kaže tudi v dejstvu, da je bilo držav tega tipa v svetu med 13. in 18. stoletjem komaj 10 do 20. Njihovo število je pričelo intenzivno naraščati šele v zadnjih desetletjih: na okrog 40 do srede 19. stoletja, na 50 ob koncu stoletja, na 65 leta 1940, na 125 leta 1970 in na okrog 165 do leta 2000 (v skupno število seveda niso vštete mikro- in poldržavice; teh je približno 30). To ne pomeni, da pred nastopom “modernih” držav ni bilo nikakršne politične organiziranosti na teritorialnem nivoju, le pojavne oblike te organiziranosti so bile različne, saj je bila na primer za srednji vek, a tudi za kasnejši čas, značilna izredna fevdalna razdrobljenost: samo v Evropi je tedaj obstajalo kakih 1500 samostojnih teritorialnih enot. Od tu dalje se je evropski politični karti odpiralo več možnih razvojnih scenarijev, saj bi lahko prišlo do:

- še večje drobitve obstoječih teritorialnih enot na lokalni ravni (nastanka mozaika samostojnih držav tipa Monaco ali San Marino);
- prevlade zvez lokalnih enot (nastanka različnih lokalnih konfederacij švicarskega tipa);
- nastanka zvez deželnih enot (regionalnih federacij nemškega tipa);
- oblikovanja enotne krščanske teokratske federacije (nastanka zveze „škofij“);
- nastanka velikega kontinentalnega imperija (kot sta ga poskusila udejaniti Napoleon ali Hitler);
- državne ureditve po principu “srednje velikih” unitarnih teritorialnih enot.

Odgovor na vprašanje, zakaj je med zgoraj navedenimi možnostmi prevladala zadnja, gre najverjetneje iskati v večji skladnosti le-te s potrebami uveljavljajoče se družbeno-ekonomske paradigme “moderne” merkantilnega in nato industrijskega kapitalizma, ki je za svoj razvoj potreboval enotno, na funkcionalnem področju standardizirano ozemlje z odpravo vseh ovir notranjemu prostemu blaga in kapitala, hkrati pa dovolj homogeno ter na lokalne skupnosti nevezano, torej dovolj mobilno prebivalstvo. Družbeno-ekonomska *standardizacija* in družbeno-kulturna *homogenizacija* pa sta možni le v državah, ki imajo zadostno oblast in kontrolo nad teritorijem (proces *centralizacije*), zaradi česar so moderne teritorialne države veliko bolj zainteresirane za politično obvladovanje danega ali zamišljenega “nacionalnega” prostora kot predhodne politične tvorbe.

O vprašanju razmerja med etnosom, narodom in državo, oziroma teritorialnostjo, kulturnim regionalizmom in nacionalizmom, je obširneje govora v knjigi *Med teritorialnostjo in globalnostjo*; na tem mestu bi poudarili le pomen, ki ga je imelo moderno državotvorje za oblikovanje različnih in zaključenih političnih in družbenih prostorov. To ni bil več mozaik nešteti, a vendarle zelo podobnih lokalnih interesov, temveč kompozicija številčno omejenih interesnih enot, ki so bile hkrati usmerjene v razreševanje notranjih neskladij oziroma v ustvarjanje lastne nacionalne specifikke ter v določanje razmerja z zunanjim svetom, se pravi z "drugimi". Uveljavi se tako za moderne teritorialne države temeljni element *državne suverenosti* nad danim ozemljem, ki je prvič stopil v mednarodno prakso s sporazumom, ki je bil podpisan v Vestfaliji leta 1648. Ta sporazum je uvedel formalno mednarodno priznanje in suverenost za približno 300 (od teh jih danes obstaja le še 17, skupaj pa je v Evropi 36 "pravih" držav) takratnih politično-teritorialnih enot v Evropi. S tem se je formirala tudi prva politična karta sveta.

Dejansko so v Evropi prve *politično-teritorialne tvorbe nadlokalnega in nadregionalnega tipa* nastale konec 7. stoletja v Bolgariji, kjer pa je država razpadla v 14. stoletju, ter v 9. in 10. stoletju v Nemčiji, Češki, Madžarski, Danski in Islandiji; med temi državami se je v kasnejših stoletjih ohranila le Danska, medtem ko je Islandija izgubila samostojnost v 13. stoletju, Nemčija je razpadla v ohlapno zvezo državici sredi 17. stoletja, Češka in Madžarska pa sta izgubili samostojnost v začetku 16. stoletja. V tem času so dobile današnjo obliko tudi evropske poldržavice, ki so se ohranile kot v razvijajoče se teritorialne unitarne države neintegrirani deli oziroma neintegrirana fevdalna ozemlja (San Marino je nastal v 4. stoletju, Vatikan v 8. stoletju, Andora in Monako v 13. stoletju, Malta v 16. stoletju, medtem ko je Liechtenstein izostal iz državotvornih procesov v njegovi sosesčini komaj leta 1866). Angleška država se je utrdila v 11. stoletju in se oblikovala v Veliko Britanijo šele leta 1707 po zvezi s Škotsko.

V 12. stoletju se je dokončno oblikovala Portugalska, medtem ko je Švedska, ki se je tudi razvila v tem času, izgubila samostojnost v 14. stoletju in jo ponovno in dokončno pridobila v začetku 16. stoletja. Francija je prerasla regionalne okvire v 13. stoletju, ko se je razvila tudi avstrijska habsburška država, medtem ko se je Poljska oblikovala v začetku 14. stoletja (razkosana je bila leta 1795), Rusija pa v 16. stoletju. Španija je nastala z združitvijo Kastilije in Aragone ter po zmagi nad Arabci v drugi polovici 15. stoletja. Sredi 17. stoletja sta se oblikovali Nizozemska in Švica, nato pa se približno dve stoletji politična karta Evrope ni več spremenila. Šele v začetku 19. stoletja je prišlo do nastanka Grčije, Belgije in Srbije (1829–1830), kasneje tudi Romunije in Italije (1859–1861), Luksemburga in obnove Madžarske (1867), združenja Nemčije (1871), obnove Bolgarije (1879) ter za krajši čas tudi Črne

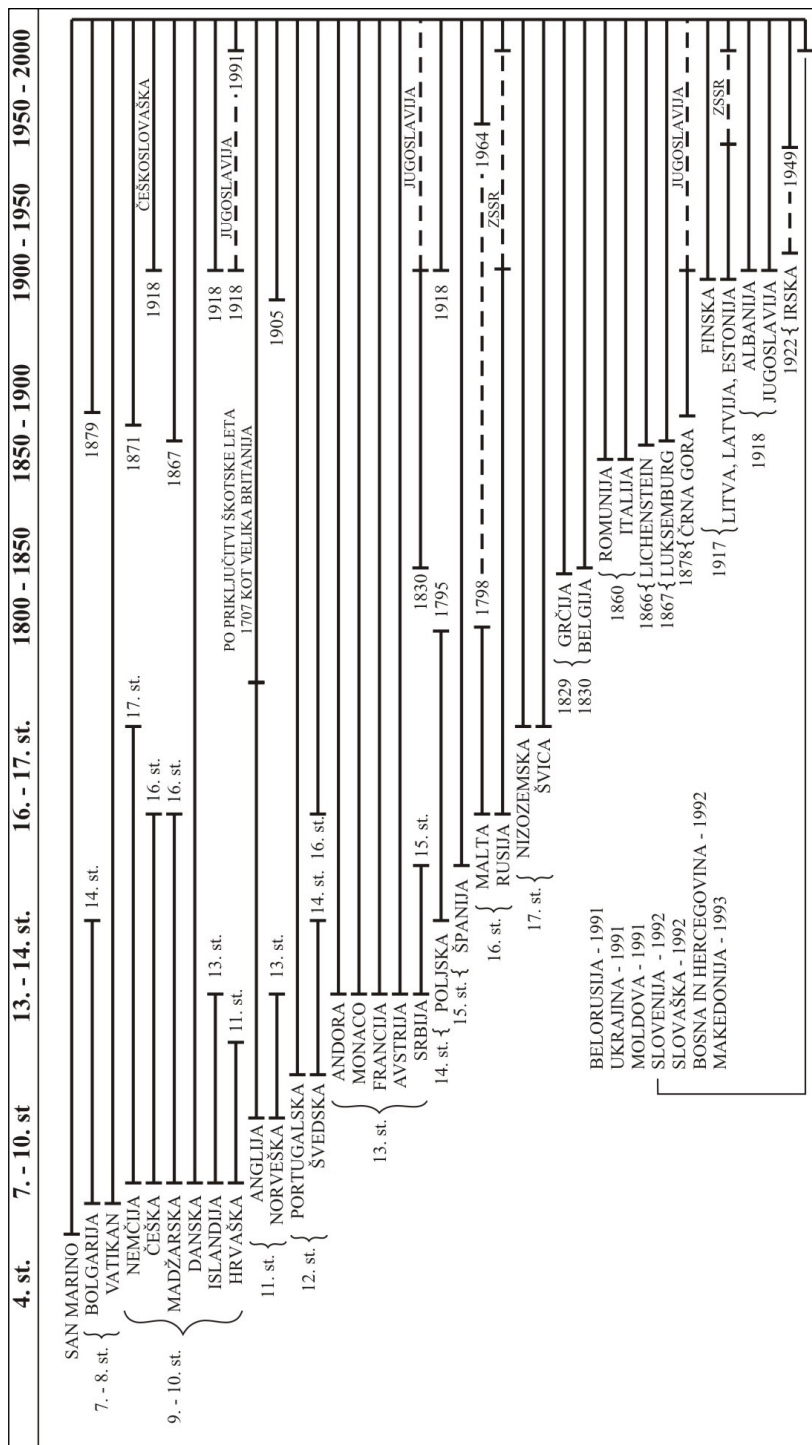
gore (1878–1918). V naslednjem stoletju so se najprej osamosvojile Norveška (1905), Finska in baltiške države (1917), slednje pa je Stalin leta 1940 spet priključil ruskemu imperiju oziroma Sovjetski zvezi.

Ob koncu prve svetovne vojne (1918–1920) se oblikujeta Jugoslavija in Albanija, ponovno pa se osamosvojijo Islandija, Češka (v federaciji s Slovaško) in Poljska. Po koncu druge svetovne vojne pride poleg delitve Nemčije le do osamosvojitve Irske (1949), medtem ko povzroči ponovne radikalne spremembe na politični karti Evrope šele razpad večnacionalnih držav s komunističnim režimom v letih 1990–1993, ko ob ponovni združitvi Nemčije ter obnovi samostojnih držav v Estoniji, Latviji in Litvi na novo zažive kot neodvisne države dotedanje zvezne republike Belorusija, Ukrajina, Moldova, Slovaška, Slovenija, Hrvaška, Bosna in Hercegovina (njen status še ni definiran), Makedonija (v OZN je bila zaradi grškega pritiska sprejeta pod imenom Nekdanja Jugoslovanska Republika Makedonija) ter Srbija in Črna gora (v bistvu kot konfederacija dveh samostojnih entitet). Po letu 2005 prihaja v tako imenovanemu Zahodnemu Balkanu, najbolj "turboletnemu" delu evropskega kontinenta, do novih sprememb politične karte, najprej z osamosvojitvijo Črne gore (leta 2006), nato pa (sicer brez splošnega mednarodnega priznanja) še Kosova v obdobju 2008–2012.

Določevanje "rojstnega datuma" neke države je dokaj težavno, saj so "stare" države nenehno spreminjale svoj obseg, strukturo in državni sistem, bile zaradi vojn in okupacij "odstranjene" iz političnega zemljevida evropskega kontinenta in se nanj spet vračale, "nove" države, kot je Slovenija, pa so lahko obstajale kot avtonomna ali konstitutivna ozemlja še pred svojim "uradnim" nastankom kot samostojne države. Tudi pridobitev samostojnosti je bolj ali manj dolgotrajen proces, kakor opazamo danes na primeru oblikovanja palestinske države. Irska je na primer pridobila samoupravo leta 1913, postala leta 1922 britanski "dominion", samostojna enota v okviru Commonwealtha leta 1937 ter samostojna republika leta 1949. Sama Slovenija je proglasila samostojnost decembra 1990, slednjo dejansko pridobila junija 1991, mednarodno priznanje pa je dosegla januarja 1992, ko je postala članica OZN.

Kolonializem in širjenje državnih imperijev

O kolonializmu oziroma imperializmu kot faktorju razvoja politične karte sveta je obširneje govora na drugem mestu. Tu bi prikazali le nekatere morfološke in strukturne vidike pojava, pri čemer bi se najprej zaustavili pri razlikovanju med tako imenovanim **primarnim** in **sekundarnim kolonializmom**. Prvi označuje teritorialno zasedbo in prevzem oblasti nad tam živečim avhtonim prebivalstvom, drugi pa prevzem nadzora nad skorajda neposeljenim

Príkaz 35: Časovni trak obstoja sedanjih evropskih držav. Prekinjene črte označujejo obdobje delne samostojnosti v okviru drugih državnih enot.

ozemljem. Kot primer primarne kolonizacije so razni proučevalci navedli špansko kolonizacijo Latinske Amerike ali angleško kolonizacijsko politiko v Aziji, medtem ko naj bi prodiranje Evropejcev znotraj Severne Amerike in Avstralije sodilo v sekundarno kolonizacijo. V resnici pa so tudi ta ozemlja, čeprav redkeje, vendarle že bila poseljena ob prihodu Evropejcev in je razlikovanje med obema tipoma kolonializma skorajda povsem umetno. Resnični primeri sekundarne kolonizacije so v moderni dobi izredno redki, zaradi česar se pri tem fenomenu praviloma vselej srečujemo s stikom med dvema različnima civilizacijama in kulturama, kar sproža različne procese akulturacije in družbene, gospodarske ter politične nadvlade ene civilizacije nad drugo, o čemer bomo nekoliko obširneje spregovorili v nadaljevanju. S terminom *notranji kolonializem* končno opredeljujemo tudi notranjo teritorialno ekspanzijo držav v času njihovega formiranja.

Razen nekaterih izjem oziroma tako imenovanih "pozni" kolonialnih sil (ZDA, Nemčija in Japonska), so se kolonialni imperiji gradili postopoma, se pravi v obdobju več stoletij, ne da bi za to obstajal nek natančnejši začetni plan. Prebivalci kolonialnih držav so se v kolonije naseljevali z različno intenzivnostjo: ta je bila praviloma večja takrat, ko so kolonije obsegale redkeje poseljen in matični državi klimatsko soroden prostor. Način vladanja v kolonijah se je s časom tudi značilno spreminjal: od sožitja, do nasilne eksploatacije kolonialnih resursov in uveljavljanja suženjstva ter do uvajanja evropskega načina življenja in njenih civilizacijskih standardov v izobraževanju, zdravstvu in demokratizaciji političnega življenja. *Portugalci* so, podobno kakor *Španci*, v kolonijah tradicionalno vladali s trdo roko in v njih tolerirali le nastanek skromnih lokalnih elit, pripadnike katerih so imenovali "asimilados" in so lahko prevzeli portugalsko državljanstvo. Odcepitev Brazilije v devetnajstem stoletju je bila možna samo zato, ker je leta 1822 to deželo dal kralj v last svojemu sinu. Sicer so se portugalske oblasti še po drugi svetovni vojni močno upirale vsem osvobodilnim težnjam v svojih afriških kolonijah, ki so jih upravljali guvernerji in njihovi namestniki v posameznih provincah. Tudi *Belgija* je oblast v Kongu izvajala neposredno iz Bruslja preko guvernerja, za razliko od Portugalske pa ni dopuščala nikakršnih možnosti "asimilacije" oziroma pridobivanja belgijskega državljanstva med lokalnim prebivalstvom. *Nizozemci* so tradicionalno eksploatacijsko prakso kolonialnih posesti po drugi svetovni vojni nekoliko omilili: po osamosvojitvi Indonezije je Nizozemska s preostalimi kolonijami, Holandsko Gvajano (današnji Suriname) in Antili, leta 1954 ustanovila tako imenovano nizozemsko tripartitno kraljestvo, v katerem sta tudi ostala dva partnerja sodelovala v zunanji politiki, toda ta praksa se je bistveno zreducirala po osamosvojitvi Surinama leta 1975.

Francoski pristop je bil različen: v skladu s svojo nacionalno tradicijo po revoluciji se je Francija trudila, da bi prebivalce svojih kolonialnih posesti v čim večji meri asimilirala francoskemu jeziku in navadam in je zato spodbujala nastanek lokalnih elit, ki so delovale po teh nazorih. Kolonije so bile zato v času francoske republike polnopravno vključene v francosko državo in imele svoje zastopstvo v parlamentu. Francoska ekvatorialna Afrika je bila razdeljena na več teritorialnih enot v obliki nekakšne federacije z glavnim sedežem v Brazzavillu, in dejansko se je vsaka izmed teh enot po umiku francoske oblasti razvila v samostojno državo, medtem ko je bolj centralistično urejeni belgijski Kongo ostal tudi kasneje enoten. Podoben sistem je Francija uvedla v zahodnoafriških posestih in tudi te so imele isti razvojni proces kot kolonialne teritorialne enote v francoski ekvatorialni Afriki, kar pomeni, da so tudi iz tega kolonialnega območja nastale nove države ostale dokaj tesno navezane na nekdanjo kolonialno silo ne le v kulturnem, temveč tudi v gospodarskem in vojaško-političnem pogledu. Današnje francoske kolonialne posesti so opredeljene kot državni *čezmorski departmaji* (Martinica, Guadalupa, Reunion in Francoska Gvajana) oziroma *čezmorska ozemlja* (Nova Kaledonija, Francoska Polinezija) in *teritorialne skupnosti* (otoki Mayotte ter St. Pierre in Miquelon). Prebivalci teh ozemelj volijo svoje predstavnike v francoska parlamentarna telesa; francosko vlado v teh departmajih zastopa komisar, medtem ko si prebivalci teh departmajev izvolijo lastna predstavniška telesa.

Spet drugačen je bil pristop *britanskih* kolonizatorjev, ki je povečini temeljil na principu "indirect rule". Posledica tega je bila, da je večina nekdanjih britanskih kolonialnih posesti tudi po osamosvojitvi ostala dokaj navezana na britanski prostor in pristopila v tako imenovani "Commonwealth", kjer britanska krona velikokrat še vedno izvaja formalno funkcijo državnega poglavarja. Institucija *Commonwealtha* (znan tudi pod imenom British Commonwealth of Nations) vključuje več različnih oblik povezanosti med nekdanjo kolonijo in centralno državo, to je Veliko Britanijo: kot *država članica* (Associated State) je opredeljena odvisna teritorialna enota, ki jo Velika Britanija zastopa v mednarodnih odnosih, vendar uživa notranjo avtonomijo, njeni prebivalci pa imajo isti status kot drugi britanski državljani (ta status imajo Anguilla, Bermudski otoki, Kajmanski otoki, Deviški otoki ter otoki Turks in Caicos); *kolonija* (colony) ima manjšo stopnjo avtonomije, sicer pa zanjo velja isti status kot za državo članico (v to skupino sodijo zlasti točkovne kolonije, na primer Falklandski otoki, Sv. Helena in Gibraltar); kot *protektorati* (protectorate ali protected State) so opredeljena odvisna ozemlja, v katerih prebivalci ne uživajo statusa britanskih državljanov, vendar imajo večje ugodnosti kot tuji državljani v odnosu do Velike Britanije (v to skupino sodijo večja otočja v Karibih in Pacifiku, kot so Bahami ali Cookovi otoki); *dominion* pa je izraz za formalno odvisne, a dejansko neodvisne države članice Commonwealtha,

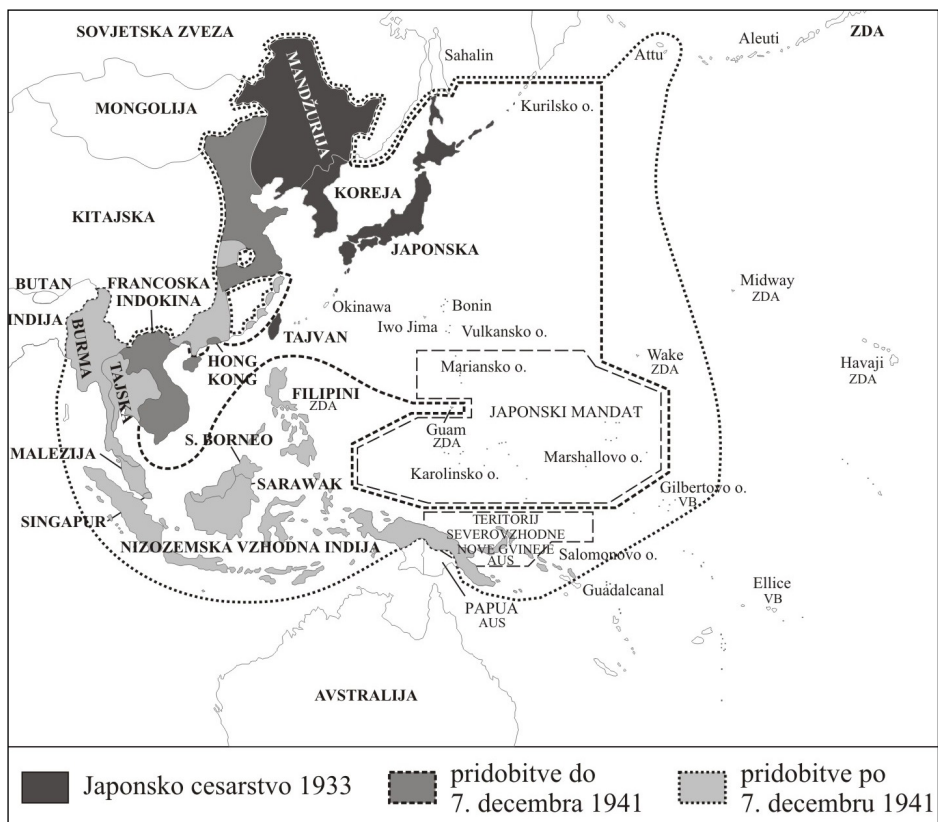
čeprav v tej organizaciji, ki šteje sedaj kar 50 držav, izrazito prevladujejo tudi formalno neodvisne države.

Nemčija se je v "boj" za kolonije spustila relativno pozno, vendar ji je uspelo podrediti vrsto pacifiških otokov, ki so bili dotlej v španski posesti, ter dokaj obsežna ozemlja v Afriki. Slabotnejši *Italiji*, ki si je zelo želela ustvariti rimskemu vsaj nekoliko podoben imperij, so tako ostala le ozemlja, ki se nobeni drugi svetovni sili niso zdela vredna posebnega truda. Kljub temu si je italijanska vojska le s težavo podredila Libijo in bila v prvem boju za Etiopijo leta 1896 celo premagana, zaradi česar ji je to uporno državo uspelo zasesti šele leta 1936. Izven ožjega evropskega prostora so svoje imperije s pomočjo notranjega in zunanega kolonializma gradile še Japonska, Rusija in ZDA.

Japonsko širjenje se je pričelo s pridobitvijo Kurilskih otokov leta 1875, ko jih je odkupila od Rusije, ter z zasedbo Koreje, južne Mandžurije in Tajvana po vojni s Kitajsko ob koncu prejšnjega stoletja. V prvih letih tega stoletja je premagala še Rusijo in si pridobila nadzor nad Mandžurijo in južnim Sahalinom, po koncu prve svetovne vojne pa je Japonska pridobila mandat za prevzem dotedanjih nemških kolonialnih posesti v Pacifiku severno od ekvatorja. Vse te posesti je Japonska izgubila po drugi svetovni vojni.

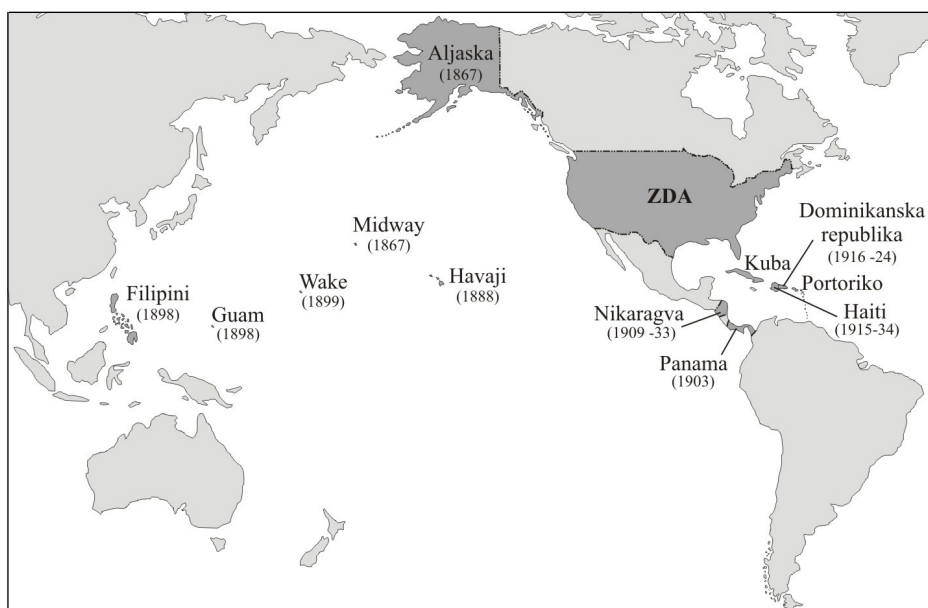
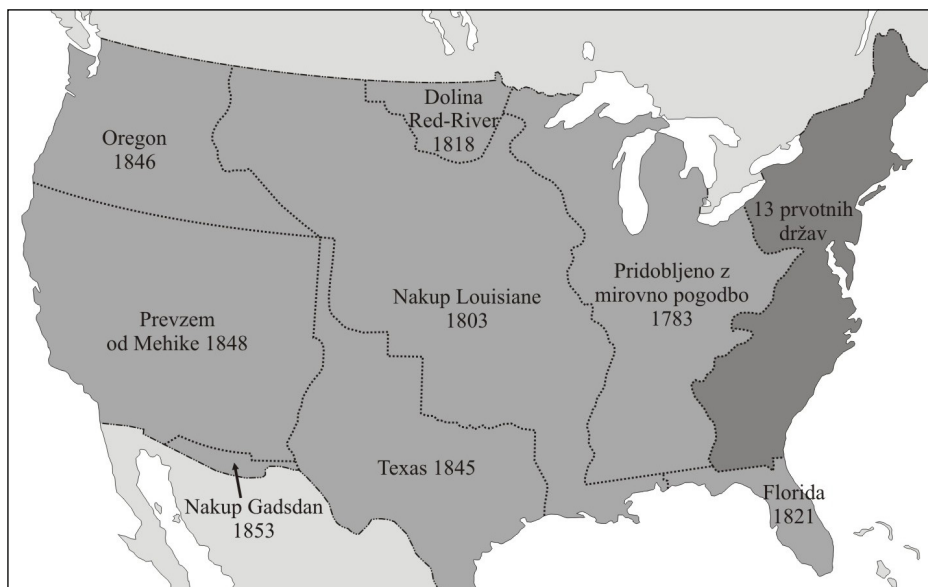
Kot kolonialni državi sta se v 20. stoletju, še preden sta postali samostojni, uveljavili tudi *Avstralija* in *Nova Zelandija*: prvi je Velika Britanija dodelila leta 1902 Britansko Novo Gvinejo, ki je zatem prevzela ime Papua-Nova Gvineja in se leta 1975 osamosvojila; Nova Zelandija pa je od mednarodne skupnosti dobila po prvi svetovni vojni mandat za nekdanje nemške posesti južno od ekvatorja.

Ameriški imperialni pohod se je v prvi polovici 19. stoletja pričel na kontinentu: ta faza se je zaključila leta 1912, ko sta bili k ZDA priključeni še zadnji državi, in sicer Arizona in Nova Mehika. Teritorialno širjenje ZDA je temeljilo na nakupih zemljišč in na vojaških zasedbah, pri čemer so avtohtono indijansko prebivalstvo najprej potiskali proti zahodu, nato pa priprli v rezervate. Kasnejše širjenje je bilo usmerjeno na ozemlja, ki niso bila več v teritorialnem stiku z matično državo: Aljaska in Havaji sta postali novi zvezni državi leta 1959, pacifiška otočja, ki so jih ZDA prevzele od Japonske, pa so se s to državo povezale v "commonwealth" režim po ameriškem vzorcu, kar je pomenilo, da so postale nekakšne samoupravne kolonije. Med temi je po številu prebivalcev najbolj obsežno novodobno kolonialno ozemlje sploh Portoriko (odkar je Hong Kong priključen h Kitajski), kjer živi okrog 3,5 milijona prebivalcev. Prebivalci Portorika so sicer, tako kot prebivalci ostalih ozemelj, ki imajo status "neinkorporiranih ameriških ozemelj" (Ameriški Deviški otoki, Severni Marjani, Guam, Ameriška Samoa), ameriški državljani, vendar ne sodelujejo pri ameriških volitvah, ker imajo lastno samoupravo.

Prikaz 36: Oblikovanje japonskega imperija v začetku 20. stoletja

Na primeru velikih držav, kot so ZDA, Rusija in Kitajska, se srečujemo tudi s tako imenovanim **notranjim kolonializmom**. Od leta 1783 dalje, ko je Velika Britanija priznala neodvisnost 13 državam ustanoviteljicam ZDA, so se te v Severni Ameriki srečale še s tremi (ali štirimi, če upoštevamo kratkotrajno holandsko posest na Manhattanu z imenom Nieuw Amsterdam, ki so jo Angleži poimenovali New York) drugimi kolonialnimi silami. Prva med temi je bila Španija, ki je v 16. stoletju odkrila in zasedla Florido, kasneje pa tudi ozemlje med Kalifornijo in Teksasom, ki ga je oddala Mehiki, ko se je ta osamosvojila leta 1821. ZDA so Florido leta 1819 neposredno odkupile od Španije, jugozahodna ozemlja pa so pridobile po zmagi nad Mehiko leta 1848 (Teksas se je od Mehike enostransko odcepil že leta 1836 in se priključil ZDA leta 1845). Od Francozov so leta 1803 ZDA odkupile obsežno ozemlje med Missisipijem in Skalnim gorovjem, imenovano Louisiana, za 15 milijonov dolarjev, od Rusije pa so leta 1867 odkupile Aljasko za nekaj več kot 7 milijonov dolarjev.

Prikaz 37: Ekspanzionizem ZDA na ameriškem kontinentu in na Pacifiku

Prikaz 38: Oblikovanje Rusije in Sovjetske zveze. Na karti je prikazano širjenje ruskega imperija v Evraziji do konca 19. stoletja ter sovjetskega neformalnega imperija v vzhodni Evropi po drugi svetovni vojni.

Rusija je pričela širiti svoj imperij v prvi polovici 16. stoletja, ko je dosegla Kaspjsko morje, do konca stoletja pa so ruske zasedbe dosegle tudi Ural in Sibirijo. Že leta 1649 je ruska vojska dosegla pacifiško obalo, v istem času pa je Rusija prevzela od Poljske še Ukrajino. V boju s Švedsko je Rusija do konca 17. stoletja prevzela nadzor nad južnim Baltikom in delom Finske. Do konca 18. stoletja so bila v rusko carstvo vključena ozemlja ob Črnem morju s Krimom, Aljaska ter Belorusija in Litva ob delitvi Poljske. V začetku 19. stoletja je Rusija svoje ozemlje še povečala na zahodu, a tudi na jugu s prevzemom Gruzije. Ker ji zahodne sile niso omogočile nadaljnjega prodiranja proti jugozahodu, se je odslej ruski imperij širil proti Kavkazu in centralni Aziji.

Še starejši razvoj je imela Kitajska, ki se je kot država utrdila okrog stare prestolnice Anjang še pred začetkom našega štetja, ko je bilo pod dinastijo Čin (Qin) v državo vključeno tudi ozemlje ob reki Jangcekiang (Chang Jiang). Za časa dinastije Han se je Kitajska v prvih dveh stoletjih našega štetja razširila na severu na severno Korejo, del Mandžurije in južno Mongolijo, na jugu pa vse do otoka Hainan. Največji obseg je Kitajska dosegla z dinastijo Čing (Qing) do 19. stoletja, ko je vključevala celotno Mongolijo in precejšnje ozemlje, ki sodi danes v rusko federacijo.

Državotvorna središčna območja in dominantne skupnosti v državi

Proučevalci državotvornih procesov so velikokrat ugotavljali, da so se ti procesi naslanjali na določena območja, kjer se je ideja države dejansko porodila in od koder se je kasneje razširila v prostor, ki je bil naposled vključen v državno ozemlje. Take nuklearne enote antičnih držav so bila na primer razna porečja ali območje samega Rima v primeru rimske države. Ker so **državotvorna središčna območja** lahko dokaj različna, se postavlja problem njihove tipologije. Tako so nekateri politični geografi s terminom "*nuklearna enota*" opredelili najstarejši ali prvobitni del države oziroma njenega ozemlja pred kasnejšimi fazami njenega širjenja; drugi so z imenom "*originalno središče*" opredeljevali tradicionalno najbolj pomemben del državnega ozemlja v okviru njenih aktualnih meja, z imenom "*sedanje središče*" pa trenutno ekonomsko in/ali politično najbolj pomemben del države.

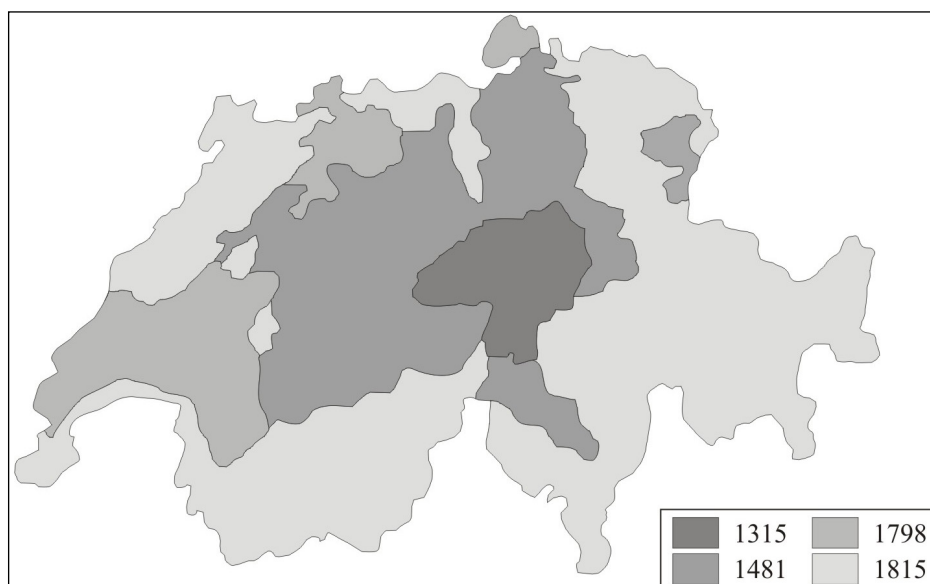
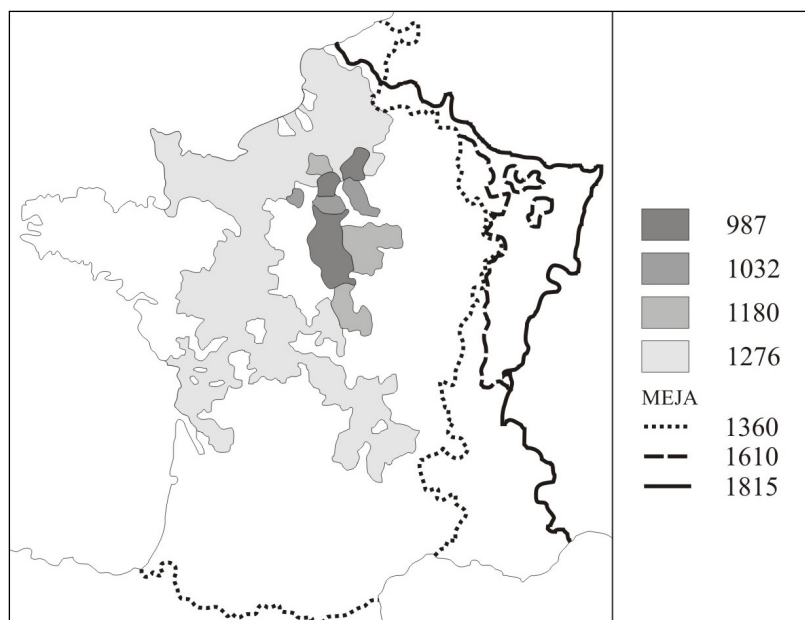
Glede na lego središčnih območij v državi so ta lahko *centralna* (na primer v Franciji ali na Madžarskem) ali *marginalna* (na primer v Argentini, Turčiji in Avstriji), v primerih delitve nekdanjega državnega ozemlja ali sprememb v poteku državnih meja pa se tradicionalna središčna območja lahko nahajajo celo izven sedanjih državnih okvirov (na primer Berlin po delitvi Nemčije, kijevsko območje za Rusijo ali Kosovo za Srbijo). Ta situacija lahko privede

do različnih iredentističnih gibanj ali teženj po mitiziranju preteklosti, na katero se sklicujejo sodobni državotvorni procesi in različna nacionalna gibanja (marsikateri slovenski zgodovinar je na primer videl v Karantaniji predhodnico slovenske države). Po drugi strani obstajajo države, v katerih srečujemo samo eno središčno območje, v drugih pa je takih območij več in je zato potrebno razlikovati med *primarnimi* in *sekundarnimi* središčnimi območji (na primer v Združenih državah Amerike, Nemčiji in Italiji); poseben primer predstavljajo tiste države, v katerih ni mogoče izdvojiti nobenega središčnega območja (na primer v Čadu in Mavretaniji).

Pomembno je tudi, kolikšno "težo" imajo središčna območja v okviru politično-teritorialnih enot: središčni območji, kakršni sta Pariška kotlina ali severnoameriško industrijsko in urbano jedro, obsegata približno polovico vsega prebivalstva in skoraj tri četrt industrijskih potencialov odgovarjajočih držav, hkrati pa predstavljata za svojo državo historično, kulturno in politično jedro.

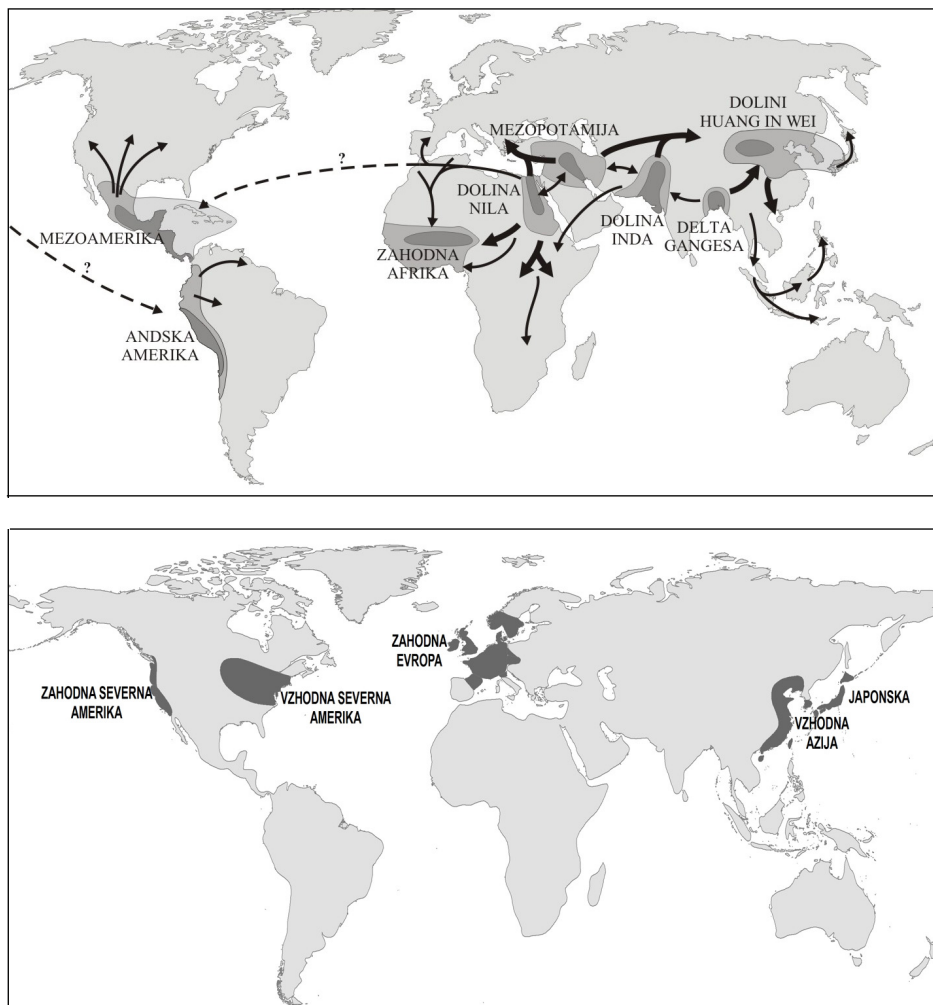
Središčna območja pa ne obstajajo samo znotraj posameznih držav, ampak tudi v širših teritorialnih enotah. Geopolitika je z Mackinderjem poučevala zlasti strateško-lokacijska središčna območja, medtem ko se sodobna politična geografija ukvarja predvsem z družbeno-ekonomskimi in posledično tudi političnimi središčnimi območji, kjer se koncentrirajo prebivalstvo, kapital in odločitveni dejavniki. Taka območja tvorijo **kontinentalna** ali **svetovna središčna območja** (na primer v Ameriki vzhodno območje med ZDA in Kanado, v Evropi območje tako imenovane "plave banane"). To so nekakšna "težka jedra", ki se oblikujejo navadno okrog večjih mest, ki, bolj kot s svojim bližnjim in državnim zaledjem, komunicirajo s sorodnimi velemesti v različnih delih sveta. Taka mesta imenujemo tudi *svetovna mesta* in so največkrat sedeži velikih finančnih trgov, transnacionalnih korporacij ali svetovnih medijskih središč. Zelo pogosto so tudi po svoji sestavi izrazito multikulturna in "svetovljanska" ter imajo zato kaj malo skupnega z družbeno-kulturnimi značilnostmi večjega dela države, v kateri se nahajajo. Svetovna mesta in svetovna središčna območja so zelo pomembna v sedanjih globalizacijskih procesih, saj se v teh središčih koncentrirajo večji del svetovne produkcije in finančnih transakcij, od tod pa se v svet širi tudi večina informacij in inovacij.

Državotvorna središčna območja so pomembna, ker predstavljajo nosilno jedro državne strukture in njene identitete. Uveljavljanje središčnih območij v prostoru je doprineslo k širjenju "obvladanega" ozemlja in oblikovanja državnih enot v razmerju sil s sosednjimi središčnimi območji in njim "podrejenimi" prostori. Ta proces so torej spremljali mednarodni oziroma meddržavni konflikti, a tudi interni konflikti med **državotvorno dominantno skupnostjo** in ostalimi etnično-jezikovnimi skupinami v državi. Notranje utrjevanje državnih sistemov je namreč potekalo po principu notranje kolonizacije, kjer je domi-

Prikaz 39: Središčna območja v državah. Na zgornjih kartah sta prikazana primera rasti državnih enot okrog prvotnih središčnih območij v Franciji in Švici.

nantna skupnost ostalim vsilila svojo civilizacijo, se pravi svoje pravne norme in jezikovni kodeks. To je še posebno značilno za evropsko državotvorje, ki je potekalo največkrat po nacionalnem principu, se pravi, da so evropske države velikokrat izraz enega samega dominantnega naroda. Tu je zato v sklopu politične geografije zelo pomembno *razmerje med narodom in državo*. Iz tega razmerja izhajajo različni procesi in problemi, ki jih na tem mestu ne bomo načenjali, a tudi različne državne strukture.

Príkaz 40: Svetovna središčna območja. Karti prikazujeta prvotna civilizacijska središča in smeri njihovega razvoja (zgoraj) ter sedanja svetovna središčna območja (spodaj). V primerjavi s prvotnimi središčnimi območji je njihov sedanji obseg značilno manjši, kar kaže na koncentracijo politične in ekonomske moči v svetu.

Pri klasifikaciji držav po narodnostni sestavi običajno ločujemo med *pravi-mi nacionalnimi državami*, kjer dominantni narod presega 90 % v državi živečega prebivalstva, *funkcionalnimi nacionalnimi državami*, kjer obsega dominantni narod med 60 % in 90 % skupnega prebivalstva, in *multinacionalnimi državami*, kjer nobena v državi zastopana etnična skupina ne dosega absolutne, temveč morda le relativno večino v skupnem številu prebivalstva. V izvenevropskih državah so državne strukture po kulturni sestavi še bolj zapletene, ker se različnim etničnim ali jezikovnim skupinam priključujejo še razne verske in rasne skupine. Mnogokrat ima v teh državah vlogo dominantne skupnosti manjšinska družbena skupina, na primer potomci belih kolonizatorjev v Latinski Ameriki, ali kaka politična, vojaška ali gospodarska elita. Sicer pa so v takih okoljih zelo pogosti notranji konflikti za prevzem oblasti ali za uveljavljanje notranje demokracije. Dominantna skupnost zato utegne dejansko kontrolirati le del državnega ozemlja, del državnega ozemlja pa je lahko pod *de facto* oblastjo centralni oblasti upornih sil ali pa vojaških okupacijskih enot kake sosednje države oziroma svetovne sile.

V državah s posebnimi značilnostmi imajo v okviru središčnih območij posebno mesto tudi **državne prestolnice**. Te so lahko originalna centralna središča, okrog katerih so se razvili državotvorni procesi (primer Pariza), lahko pa so namenoma zgrajena mesta (t. i. namenske prestolnice), zato da bi s svojo centralno lokacijo in posebnimi simbolnimi znaki predstavljala državno enotnost ali omogočala nadaljnje širjenje notranje kolonizacije. Primera takega mesta sta Ankara, ki je bila ustanovljena kot novo turško glavno mesto leta 1923, in Brasilia, glavno mesto Brazilije, ki je bilo leta 1960 namenoma zgrajeno v skorajda neposeljenem notranjem delu države in zamenjalo dotedanjo obmorsko prestolnico Rio de Janeiro. Podobno je več nekdanjih kolonij po prevzemu samostojnosti sklenilo, da svoja glavna mesta prenesejo iz nekdanjih obmorskih kolonialnih oporišč v bolj centralne notranje dele države: Tanzanija je leta 1992 prenesla glavno mesto iz Dar es Salaama v manjšo Dodomo; Nigerija je za sedež federacije leta 1976 izbrala namesto dotedanje prestolnice Lagosa bolj središčno in v ta namen zgrajeno mesto Abuja, ki je bilo za glavno mesto uradno proglašeno leta 1991. Podobne načrte selitve glavnega mesta imajo oziroma so ga že udeležile še Slonokoščena obala (prenos od Abidjana v Yamoussoukro je bil opravljen leta 2000), Šrilanka (iz Colomba v bližnje mesto Sri-Jayewardenepura-Kotte) in celo Argentina (iz Buenos Airesa v patagonsko Viedmo). Poseben problem predstavlja izraelska odločitev iz leta 1950, da bo svojo prestolnico iz Tel Aviva prenesel v Jeruzalem, kjer delujeta izraelski parlament in vlada. Te odločitve ni podprla mednarodna skupnost, tako da ostaja z izjemo ZDA, ki so svoje veleposlaništvo prenesle v Jeruzalem leta 2002, večina ambasad v Tel Avivu. Sicer pa bi tudi Palestinci želeli imeti v Jeruzalemu glavno mesto svoje bodoče države.

Politični geografi so državne prestolnice tudi različno klasificirali: *genetsko* glede na njihov nastanek in trajnost izvajane funkcije oziroma *morfološko* glede na njihovo lokacijo v okviru državnega sistema in njegovih središčnih območij. Iz genetskega zornega kota lahko ločimo zlasti trajne in vpeljane prestolnice.

- *Trajne prestolnice* so zgodovinska središča držav, kot so Rim, Pariz, London, Dunaj ali Atene. Tovrstne prestolnice hranijo različne historične elemente državotvornih procesov, čeprav so jih kasnejše razvojne dinamike marsikdaj postavile v nove situacije: Rim je tako politično, ne pa tudi gospodarsko središče Italije, Dunaj pa je z redukcijo avstrijskega imperija izgubil svojo nekdanjo središčno lego. Po drugi strani sta Pariz in London kot glavni mesti obsežnih teritorialnih sistemov dobili posebno podobo svetovnih mest, ki sta jo ohranili in celo razvili tudi po razpadu francoskega in britanskega imperija.
- *Vpeljane prestolnice* so tista glavna mesta, ki so to vlogo prevzela od tradicionalnih prestolnic v novejšem času. Tak je primer Tokya (v japonščini: "prestolnica Vzhoda", prej znan kot Edo), ki je postal japonsko glavno mesto leta 1868, ko ga je cesar izbral za svojo novo rezidenco namesto dotedanje prestolnice Kyota. V to skupino sodijo tudi zgoraj navedeni primeri prenosa prestolnic, ki se izvajajo zaradi različnih motivov, predvsem pa zaradi povečevanja notranjega ravnovesja, odpiranja novih razvojnih smeri v notranji kolonizaciji državnega ozemlja ali ustvarjanja novih simbolnih elementov državne enotnosti.

V primeru vpeljanih prestolnic se pogosto srečujemo tudi s posebnimi funkcijskimi tipi teh glavnih mest: to so *prestolnice federacij* in *deljene prestolnice*. Prve so večinoma rezultat posebne izbire, ki naj ne bi favorizirala nobenega izmed obstoječih glavnih mest držav, ki tvorijo federacijo. Zaradi tega je lahko tudi ozemlje, na katerem se nahajajo, pravno izvzeto iz ostalega ozemlja in tvori posebno "nevtralno" federalno enoto. Lokacija Washingtona po začasnih sedežih ameriške prestolnice v New Yorku in Philadelphiji je bila izbrana, ker je bila ta najbolj centralna v pogledu strukture tedanje federacije. V ZDA običajno tudi glavna mesta posameznih zveznih držav ne sovpadajo z največjimi mesti: v Kaliforniji je glavno mesto v Sacramentu, na Floridi v Tallahasseeju, v New Yorku v Albanyju, v Illinoisu pa v Springfieldu. Podoben "kompromis" predstavlja tudi avstralska prestolnica Canberra, ki je bila izbrana v kompeticiji med Sydneyem in Melbournom na osnovi ustavne določbe, po kateri naj bi avstralska prestolnica ležala "vsaj sto milj daleč od Sydneya". V Kanadi je pri izbiri prestolnice šlo ne le za kompeticijo med mesti, ampak tudi med večinsko anglofonsko in manjšinsko frankofonsko skupnostjo. Sprva je parlament izmenično zasedal v Torontu in Montrealu, nato je bila izbrana

vmesna lokacija Ottawe. V Švici je bilo za zvezno prestolnico izbrano mesto Bern na meji med protestantskim in katoliškim okoljem na eni ter frankofonskim in germanskim na drugi strani.

Pri deljenih prestolnicah gre za delitev glavnih državnih političnih funkcij med običajno dvema mestoma. Tako je na primer na Nizozemskem uradna prestolnica Amsterdam, sedež vlade, parlamenta in dvor pa so v Haagu. V Boliviji je "uradno" glavno mesto Sucre, čeprav je bil sedež vlade že leta 1900 prestavljen v dejansko prestolnico države La Paz. Še bolj zapleteno strukturo ima Južnoafriška republika, kjer je največje mesto in ekonomsko središče države v Johannesburgu, upravno-politične funkcije pa si delita mesti Cape Town, kjer je sedež parlamenta, in Pretoria, kjer se nahaja vlada, medtem ko je vrhovno sodišče locirano v Bloemfonteinu. Ta struktura delitve oblasti je predvsem rezultat konfliktov med anglosaško in holandsko (bursko) kolonialno skupnostjo in kasnejšega nastanka Južnoafriške zveze.

ORGANIZIRANOST DRŽAVNEGA OZEMLJA

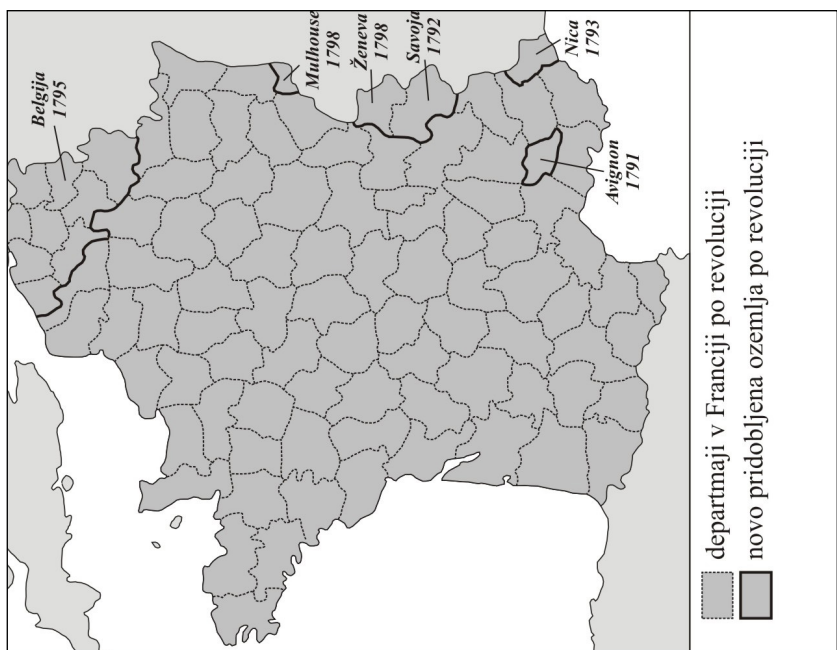
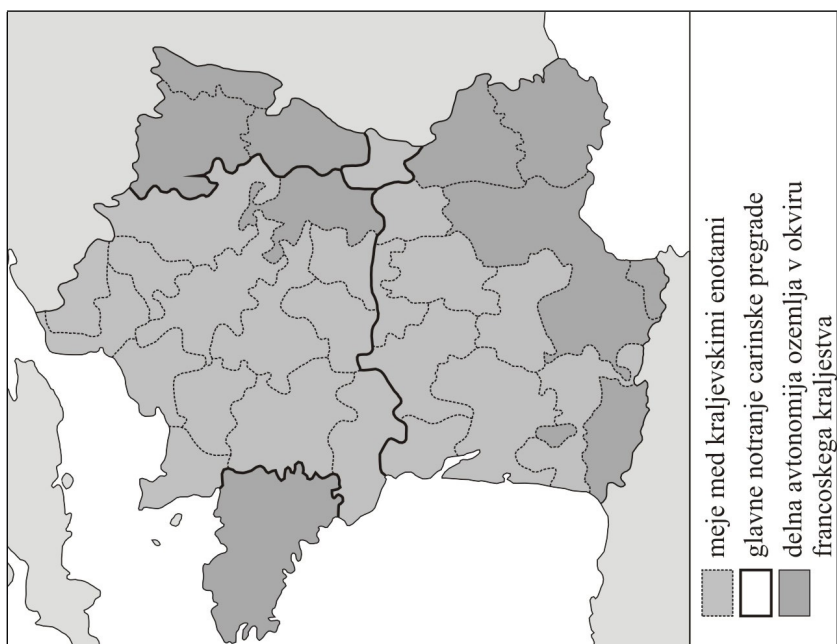
- **Unitarna in federalna državna ureditev**
- **Politična geografija poddržavnih teritorialnih enot**

ORGANIZIRANOST DRŽAVNEGA OZEMLJA

Unitarna in federalna državna ureditev

Politični geografi so se seveda ukvarjali tudi z vprašanjem organizacijskih pojavnih oblik držav in njihovim razvojem. V splošnem ločujemo tu med *unitarnimi* in *federalnimi* državami. Termin unitarnosti predpostavlja, da obstaja v državi visoka stopnja notranje homogenosti in enotnosti oziroma (po Hartshornu), da centripetalne težnje prevladujejo nad centrifugalnimi, medtem ko pojem federalnosti izraža dejstvo, da temelji državna organizacija na dogovoru in delitvi pristojnosti med različnimi bolj ali manj avtonomnimi politično-teritorialnimi subjekti, kar ustvarja neko ravnovesje med centripetalnimi in centrifugalnimi težnjami. Notranja družbena, kulturna in velikokrat tudi ekonomska diferenciranost bi morala torej v federalnih državah biti veliko bolj izrazita kakor v unitarnih; v resnici ni vselej tako, ker so organizacijske pojavne oblike bolj rezultat zgodovinskih dogajanj in tipologije državnega formiranja kot objektivnih danosti znotraj državnega ozemlja.

Pri ***unitarnih državah*** je običajno, da centralne oblasti nadzirajo periferne državne organe in določajo stopnjo njihove avtonomije, kakor tudi izvajajo vse ukrepe, ki so potrebni za delovanje različnih državnih funkcij na različnih družbenih in političnih področjih. Idealna unitarna država zato ne bi smela biti preobsežna, ker je učinkovito izvajanje centralistično organizirane vlade toliko težje, kolikor večje je državno ozemlje, saj so v takem primeru tudi centrifugalne silnice izrazitejše. Pomembna za dobro delovanje unitarne državne organizacijske oblike je nato oblika državnega ozemlja, ki naj bi bila čim bolj kompaktna in čim bolj enakomerno poseljena, morala pa bi imeti tudi eno samo središčno območje, ki naj bi bilo locirano v geometrični sredini državnega ozemlja, ker obstoj različnih središčnih območij v državi ali asimetrična lokacija glavnega središčnega območja močno povečujeta notranjo diferenciacijo in regionalistične oziroma separatistične težnje.

Príkaz 41: Unitarne države. Francija se je po revoluciji preoblikovala v tipično centralizirano unitarno državo, po kateri so se zgledevale številne druge evropske države.

Dejansko se le malo držav približuje zgoraj opisanemu idealnemu modelu, čeprav ostaja tipologija unitarnih držav še posebno značilna za evropski kontinent, saj je to tisti del sveta, kjer se je koncept modernih unitarnih držav pravzaprav rodil in od koder se je nato razširil tudi na druge kontinente. Zaradi tega je danes v svetu število unitarnih držav znatno obsežnejše od števila federalnih držav. Francija se večkrat omenja kot izrazit primer oziroma "model" unitarne države: čeprav za evropske razmere s svojimi več kot 500 tisoč km² ne sodi ravno med manjše države, je po obliki svojega kontinentalnega dela (brez Korzike in prekomorskih departmajev) kompaktna in jo označuje eno samo in izrazito središčno območje. Napoleonove reforme so dotedanjo neenotno državno organiziranost docela podredile takrat inovativnemu konceptu nacionalne in državne unitarnosti: od tistega časa dalje je Francija razdeljena na teritorialno enakovredne departmaje, ki imajo vlogo administrativnih teritorialnih enot (teh je bilo 90 za časa Napoleona, njihovo število pa znaša danes 96). Model unitarne države so povzele tudi nekdanje kolonialne posesti, razen v primerih, ko so oblast v teh državah ohranili priseljeni Evropejci, na primer v Avstraliji in Kanadi. V Južni Ameriki so federalni sistem prevzele Argentina, Brazilija, Mehika in Venezuela, v Aziji imata med večjimi državami federalno ureditev le Indija in Malezija, v Afriki pa v formalnem pogledu samo Etiopija in Nigerija.

Zaradi njihove številčnosti običajno unitarne države delimo na več skupin, in sicer:

- *Izrazito centralistične unitarne države* skušajo s tako obliko državne organiziranosti omejiti ali odstraniti obstoječe centrifugalne težnje, ki izvirajo iz notranje nehomogenosti v družbenem, kulturnem in ekonomskem pogledu ali izhajajo iz potrebe po politični in družbeni standardizaciji državnega ozemlja. Oblast v takih državah, pogosto na totalitaran način, izvajajo manjšinske politične, družbene ali etnične elite. V to skupino sodijo oziroma so sodile v Evropi Španija, Grčija in vzhodnoevropske komunistične države, drugje pa razne totalitarne postkolonialne in druge sorodne države, na primer Kitajska, Kuba, Libija, Saudska Arabija ter številne druge države v Afriki, Južni Ameriki in Aziji.
- *Centralizirane unitarne države* predstavljajo najbolj običajno obliko tovrstnih držav, a tudi nekakšno srednjo pot med totalitarnimi vladnimi režimi in tistimi, ki temeljijo na izrazitejši notranji regionalizaciji državne uprave in oblasti. Običajno gre v tem primeru za starejše države z enim samim središčnim območjem, v katerih centripetalne sile prevladujejo nad centrifugalnimi. Primeri takih držav so najbolj pogosti v Evropi: poleg že navedene Francije lahko v to skupino uvrstimo tudi Dansko, Švedsko, Portugalsko ali Nizozemsko ter tranzicijske države srednje-vzhodne Evrope. Značilno za ta tip državne organiziranosti je,

da imajo centralne oblasti običajno na lokalni ravni (v provincah ali drugih poddržavnih upravnih enotah) svoje predstavnike, ki poskrbijo za prenos odločitev od centra proti periferiji.

- *Regionalizirane unitarne države* so izvirno centralizirane države, ki so po stopoma razvile notranjo politično, družbeno, kulturno in ekonomsko decentralizacijo na osnovi bolj ali manj avtonomnih regij, ki pa nimajo formalnega ali dejanskega statusa federalnih enot. Primeri takih držav, v katerih prihaja do večjega ravnotežja med centripetalnimi in centrifugalnimi tendencami, so spet najbolj pogosti v Evropi. Med države tega tipa lahko prištejemo na primer Veliko Britanijo, kjer sta Wales in Škotska pridobila lastno skupščino in vlado, in Italijo, ki je regionalni sistem uvedla že v 60. letih in nekaterim svojim regijam s posebnimi družbenimi in geografskimi značilnostmi dodelila status avtonomnih dežel; v tej državi se v zadnjih letih razpravlja tudi o možnem prevzemu federalne oblike državne organiziranosti. Značilno za regionalne unitarne države je, da se na lokalni oziroma regionalni ravni oblikujeta demokratično izvoljeno predstavništvo ter regionalna vlada, ki od centralne oblasti prevzemata določene pristojnosti.

Za **federalne države** je značilno, da centralni državni organi ne zadržujejo v svojih rokah celotne oblasti, temveč le nadzor nad tistimi področji državnega delovanja, ki so opredeljena kot področja skupnega interesa. Najbolj običajno so to obramba, zunanja in denarna politika ter komunikacije, oziroma vse tiste funkcije, ki jih posamezne enote federalnih držav ne izvajajo same. Vsaka enota federalne države ima svojo prestolnico, vlado in lastni proračun, ki temelji na dohodkih in izdatkih, ki ostajajo v njeni izključni kompetenci, obenem pa s svojimi predstavniki sodeluje in sodeloča v zadevah federalnega interesa oziroma pri centralni oblasti, zato je za federalne države značilno, da imajo dvodomni parlamentarni sistem: "običajno", vsedržavno politično skupščino, ter predstavništvo federalnih enot. Stopnja "federalizacije" državne organizacije je v resnici lahko dokaj različna in nekatere nominalno federalne države dejansko delujejo ali so delovale kot unitarne ali celo izrazito centralistične države (na primer nekdanja Sovjetska zveza in, v manjši meri, današnja Rusija).

Teoretično je oblika federalnih držav najbolj primerna za teritorialno obsežne države, ki zajemajo v družbenem, kulturnem in ekonomskem pogledu različne predele oziroma ozemlja z neenakomerno gostoto in distribucijo prebivalstva. Prav tako je pričakovati, da se bodo kot federalne države razvile tiste politično-teritorialne enote s prorpriptivno, podolgovato ali deljeno obliko oziroma države, v katerih obstaja več enakovrednih središčnih območij. V vseh teh primerih omogoča izbira federalne organizacije ustrezno ravnovesje med potencialnimi centrifugalnimi in centripetalnimi procesi v državi. Federalna državna organiziranost pogosto označuje tudi večnacionalne države, dokler te

uresničujejo pričakovanja posameznih narodov po ohranjanju lastne kulturne specifike in enakopravnega soodločanja na področjih skupnega interesa. Ker pa so v državah s temi značilnostmi centrifugalne tendence običajno večje od centripetalnih, se večnacionalne federalne države pogosto razbijejo v nacionalne unitarne države.

Federalne države so po mnenju različnih raziskovalcev običajno dober izraz geografskih danosti oziroma fizičnih in družbenih razlik znotraj državnega ozemlja, kar pomeni, da je federalna ureditev po svoje najbolj "geografska" in bi morala zato federalna opcija prevladati nad unitarno. V resnici pa se dogaja ravno obratno. Federalne kompetence so v primeru Avstralije ali Argentine tako omejene, da bi obe državi zlahka funkcionirali kot unitarni državi; poleg tega se je v mnogih državah, kjer je notranja diferenciacija še veliko bolj izrazita, uveljavil namesto federalnega unitarni državni organizacijski sistem. Nenazadnje izraža "šibkost" federalnih držav že njihova skromna zastopanost v okviru svetovne politične karte. Danes v bistvu ni velikih razlik v dejanskem statusu regionaliziranih in federaliziranih držav; v nekaterih primerih so prve celo bolj decentralizirane kot druge. Sodobni trend gre namreč v smer vse večje regionalizacije unitarnih držav, zlasti še, če vsebujejo slednje območja z različnimi socio-kulturnimi značilnostmi, kar je vzrok tudi razkroju multinacionalnih federalnih držav in nastanku novih unitarnih nacionalnih držav, medtem ko se federalne države, v katerih ni večjih notranjih socio-kulturnih razlik, vse bolj centralizirajo in približujejo modelu centraliziranih ali regionaliziranih unitarnih držav.

Poseben primer federalne državne organiziranosti predstavljajo končno še **konfederacije**, to so funkcionalne zveze prvotno unitarnih oziroma samostojnih politično-teritorialnih enot, kakršna je na primer švicarska konfederacija. V to smer se navsezadnje, čeprav v povsem drugačnem kontekstu, tendenčno preoblikujejo tudi države članice Evropske unije.

Politična geografija poddržavnih teritorialnih enot

Ob proučevanju strukturnih in razvojnih vidikov držav in drugih politično-teritorialnih enot zavzema v sodobni politični geografiji vidno mesto tudi obravnava poddržavnih teritorialnih enot. Običajno se vse države, tudi najmanjše, delijo na več upravnih enot. Tako se tudi republika San Marino deli na 9 enot, imenovanih "castelli", Andorra na 6 župnij (parroquias) in Liechtenstein na 11 občin (Gemeinden). Največje upravne enote se navadno opredeljujejo kot *upravne enote prvega reda*, ki se nato dele v enote *drugega, tretjega, četrtega* ali *petega reda*. Občina je na primer enota prvega reda v Sloveniji, a šele petega reda v Franciji.

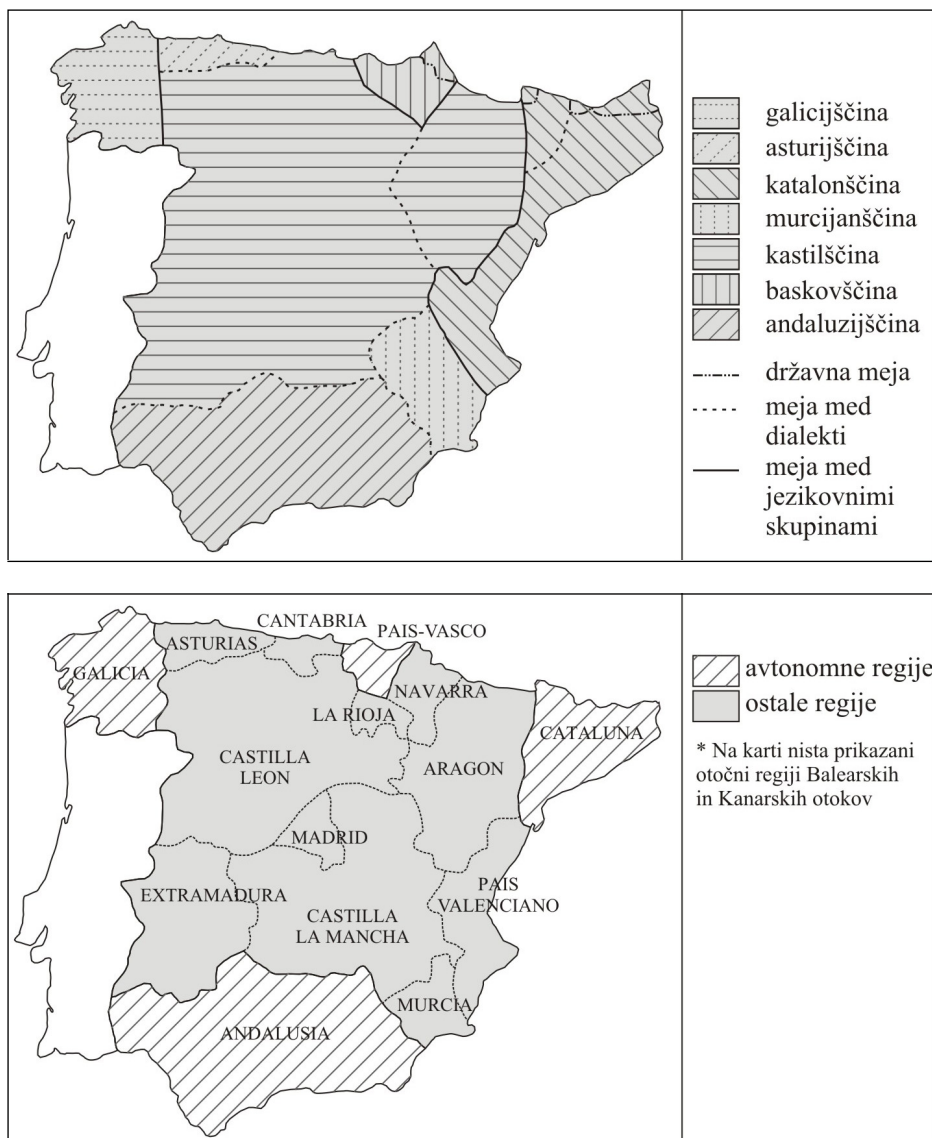
Ob rangiranju in strukturiranosti upravnih enot je pomembna tudi njihova funkcija. Običajno imajo v federalnih državah upravne enote prvega reda znatno večje kompetence kakor iste enote v unitarnih državah. Na tej ravni se mnogokrat oblikujejo regionalne vlade, ki imajo različno obsežna pooblastila, med katerimi je lahko tudi možnost obdavčevanja in usmerjanja regionalne politike. Posebne administrativne enote so v mnogih državah tudi prestolnice. V unitarnih državah upravne enote prvega reda določa država ter jim narekuje tako teritorialni kot vsebinski okvir. Tem enotam mnogokrat načeljuje predstavnik centralne oblasti in imajo zelo skromne kompetence. V tem primeru so to navadne administrativne enote, katerih namen je olajšati delo centralnim oblastem in omogočati neposredno komunikacijo med centrom in periferijo. Večje ali manjše kompetence upravnih enot so torej odvisne od načina organizacije držav, večje ali manjše stopnje notranje decentralizacije in demokratizacije, a tudi od družbene strukture, zgodovinske dediščine in kulturno-jezikovne sestave držav. V nekaterih primerih države pri oblikovanju upravnih enot posebnosti v družbeno-kulturni ali prostorsko-funkcionalni strukturi upoštevajo, v drugih pa enotna družbeno-kulturna ali prostorsko-funkcionalna območja nalašč razbijajo, da bi zmanjšale navezanost prebivalstva na lokalne ali regionalne razmere in povečale lojalnost do države. V nadaljevanju bomo prikazali nekaj različnih načinov *upravne organizacije državnega ozemlja* v svetu.

Združeno kraljestvo Velike Britanije in Severne Irske, kakor se uradno naziva država, ki jo običajno poznamo pod skrajšanim imenom **Velika Britanija**, je sestavljeno iz treh prvotnih kraljevin: Anglije, Škotske in Walesa, ter dela četrte, to je Severna Irska, medtem ko imajo Manški in Rokavski otoki status kroni neposredno podrejenih, a avtonomnih ozemelj, in v formalnem pogledu niso sestavni del Združenega kraljestva. Čeprav je bila Velika Britanija zgodovinsko sestavljena iz različnih enot, je do nedavnega veljala za tipično unitarno državo, kjer je o vsem odločala oblast v Londonu. Znotraj take, dokaj zapletene državne strukture, kjer je Škotska na primer ohranila antični privilegij tiskanja lastnega denarja, so bile tudi upravne enote prvega reda bolj izraz preteklih fevdalnih členitev kot sodobnih funkcionalnih razmer. To stanje se je pričelo spreminjati po zmagi laburistov leta 1997, ko sta Škotska in Wales z referendumom pridobili status avtonomnih dežel ter s tem lastni regionalni parlament in vlado, ki sta se oblikovala po prvih regionalnih volitvah v letu 1999; podoben razvoj naj bi potekal na Severnem Irskem, kjer je regionalna avtonomija pričela delovati leta 2001, a je bila zaradi konfliktov med katoličani in protestanti zamrznjena leta 2002 in se je udejanila šele po regionalnih volitvah leta 2006. Na lokalni ravni je bila reforma oziroma reorganizacija tradicionalnih struktur opravljena že v začetku sedemdesetih let in bila nato še večkrat modificirana, a ostaja dokaj zapletena in raznolika.

Anglija je na primer pred reformo štela 48 "grofij" (*counties*) in 78 grofijskih mest (*county boroughs*), ki so jih leta 1888 izločili iz prvotno enotnih grofijskih okrožij. Po reformi je bilo tu 47 "navadnih" in 6 metropolitanskih "grofij" oziroma pokrajin, od leta 2000 pa je pridobila enota "Greater London" neposredno izvoljeno skupščino in župana, medtem ko ostaja 6 metropolitanskih grofij, 56 "združenih distriktov" ter 23 "ne-metropolitanskih" grofij, na katere je trenutno razdeljena Anglija, na ravni planskih enot brez političnih pristojnosti. Slednje se nato dele v distrikte, ti pa v "župnije" (*parishes*) oziroma občine. Podobno strukturo ima Wales s svojimi 23 "združenimi distrikti", medtem ko šteje Severna Irska, ki je bila tradicionalno razdeljena na 6 grofij, sedaj 26 distriktov. Na Škotskem je po letu 1975 37 dotedanjih grofij nadomestilo 9 regij in 3 otočna območja (Shetland, Orkney in Zahodni otoki), po devoluciji pa obstaja le 32 "council areas", kjer naj bi se zbirali lokalni interesi, vendar brez vsakršnih realnih pristojnosti.

Podobno transformacijo je doživela **Španija**, kjer so leta 1983 ustanovili 17 upravnih regij (*comunidades autonomas*), v okviru katerih imajo posebno avtonomijo Katalonija, baskovske pokrajine, Galicija in Andaluzija. Še izrazitejšo transformacijo iz unitarne v federalno enoto je doživela **Belgija** po letu 1989, ko so bile v državi najprej ustanovljene tri samostojne regije, in sicer flamska, valonska in dvojezična bruseljska mestna regija, ki so leta 1993 pridobile status federalnih enot.

V **Franciji** je revolucionarna oblast odpravila dotlej nepovezane in po fevdalnem principu osnovane enote in jih razbila na 83 teritorialno in populacijsko somernih *departmajev* (njihovo število je nato naraslo na 96, vključno s tako imenovanimi čezmorskimi departmaji: francosko Gvajano, Guadalupo, Martiniko in Reunion), ki se dele v *okrožja* (*arondissements*, skupaj 325), ta v *kantone* (skupaj 3741) in slednji v *občine*. Namesto prejšnjih imen so za departmaje uporabili nazive, ki so bili povzeti po glavnih fizičnih danostih v območju, kljub temu pa so tudi meje novih okrajev velikokrat sledile starim pokrajinskim mejam, in tudi prebivalci so ohranili tradicionalno navezanost na te pokrajine. Zaradi tega ne preseneča, da so nove *regije* (skupno 22), ki so jih uvedli v Franciji v začetku 70. let prejšnjega stoletja, in katere združujejo po ekonomskem in administrativnem principu več departmajev, spet prevzele ime nekdanjih historičnih pokrajin, na primer Bretanija, Pikardija, Lorena, Alzacija, Akvitanija itd. Od leta 1982 so namesto regionalnih prefektov, ki jih je imenovala vlada, uvedli deželne predsednike, ki jih izvolijo neposredno na lokalnih volitvah. Ob čezmorskih departmajih so sestavni del francoske države še tako imenovana *čezmorska ozemlja* in *skupnosti* (na primer francoska Polinezija in Nova Kaledonija), kjer prebivalci prav tako volijo svoje predstavnike v francoski parlament, na svojem ozemlju pa imajo francoskega državnega predstavnika, ki v sodelovanju z lokalno oblastjo ozemlje tudi upravlja.

Prikaz 42: Španija – od centralizma do regionalizma. Španija se je v 80. letih iz izrazito centralistične preoblikovala v regionalizirano unitarno državo na osnovi notranjih kulturnih razlik, na katerih temelji tudi ločena regionalna identiteta prebivalstva.

Italija je primer regionalizirane unitarne države, kjer so bile *regije s posebnim statutom* oziroma večjo zakonodajno avtonomijo (Dolina Aosta, Tridentinsko-Gornje Poadižje, Furlanija-Juljska krajina, Sicilija in Sardinija) ustanovljene že v prvem povojnem obdobju do 60. letih, ostale *dežele* z manjšimi pristoj-

nostmi pa v 70. letih. Dežele (skupno jih je 20), ki pa se le deloma ujemajo s historičnimi italijanskimi enotami, se nato dele po funkcionalnem principu v *pokrajine* (102), te pa v *občine* (nad 8 tisoč); za vse tri poddržavne enote se izvajajo volitve. Po reformi, ki je bila opravljena v 90. letih, se predsedniki deželnih in pokrajinskih svetov ter župani izvolijo neposredno. V pokrajinah ima sedež tudi periferni vladni organ po francoskem vzoru (prefektura). Posebnost predstavljata pokrajini Trento in Bolzano/Bozen, ki imata status avtonomnih dežel. V teku je reforma italijanske notranje organiziranosti, ki naj bi prispevala k nadaljnji poenostavitvi upravne organiziranosti ob povečevanju pristojnosti večjih mestnih občin ter ukinitvi pokrajin in morda tudi prefektur.

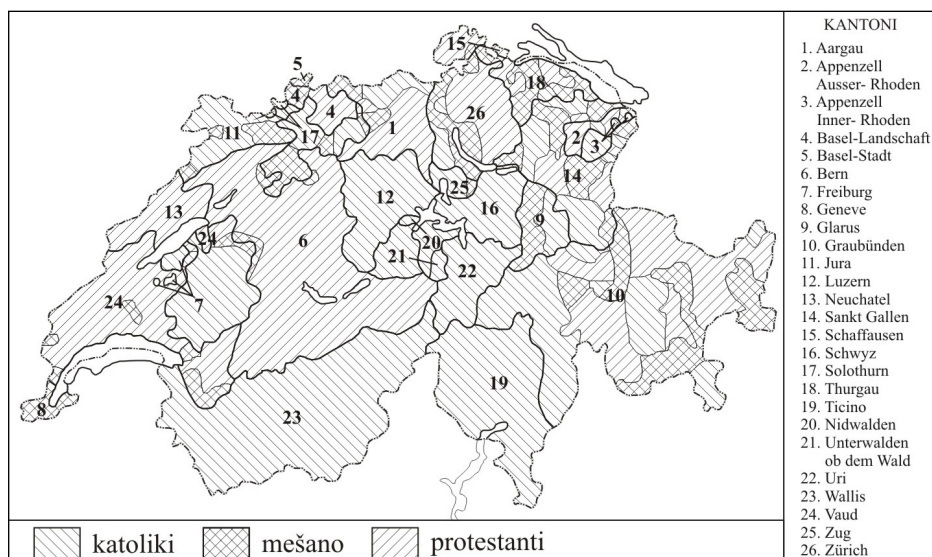
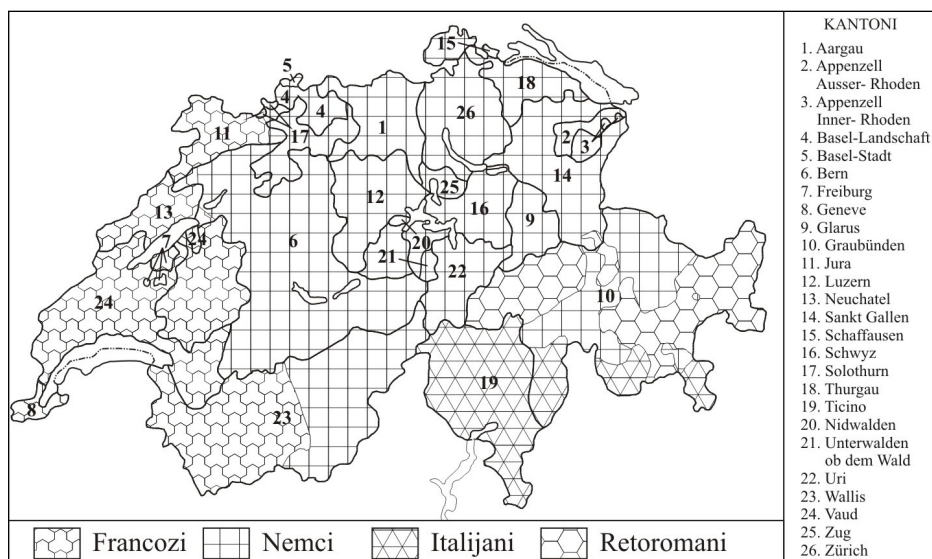
Določeno stopnjo regionalizacije poznajo tudi druge unitarne države. Tako je **Norveška** na primer razdeljena na 19 upravnih območij, ki se nato dele na 45 urbanih in nad 400 ruralnih občin. Obe vrsti upravnih enot, se pravi tiste prvega in drugega reda, imata različne pristojnosti, ki se nanašajo zlasti na socialne storitve in planiranje, nad katerimi izvaja centralna oblast nadzor. Dolgoletno tradicijo unitarne države ima izven evropskega prostora **Kitajska**. Ta se v upravnem pogledu deli na 22 provinc (oziroma 23, ker je v Kitajsko nominalno vključen tudi Tajvan), 5 avtonomnih regij, v katerih prebiva ne-kitajsko prebivalstvo (med temi je tudi Tibet), centralni oblasti pripadajoča metropolitanska območja Pekinga, Šangaja, Chongquina in Tianjina ter posebni in docela avtonomni upravni enoti Hong Kong in Macau. Ob teh enotah so na Kitajskem od leta 1980 dalje pridobile izreden pomen tako imenovane "posebne ekonomske cone", ki so jih sprva oblikovali v obalnem pasu in v katerih je bil v "eksperimentalni" obliki uveden kapitalistični ekonomski sistem, ki se je v zadnjih letih v bistvu razširil na celotno državno ozemlje.

Federalno državno organiziranost ima v Evropi in v svetu manjše število držav. **Nemčija** po združitvi sestoji iz 16 zveznih dežel (*Länder*), ki imajo obsežne pristojnosti na vrsti področij, medtem ko zvezna vlada skrbi za vprašanja skupnega pomena in za prenos investicij in sredstev v manj razvita območja države. Glede na število prebivalcev so zvezne dežele proporcionalno zastopane tudi v zveznem svetu (Bundesrat), ki šteje skupno 69 članov, medtem ko ima "navadna" skupščina (Bundestag) 614 članov. Nemškemu podoben ustroj ima **Avstrija**, kjer pa ima 9 dežel, med katerimi je tudi zvezna prestolnica Dunaj, nekoliko manjše pristojnosti od nemških *Länderjev*.

Švica se je postopoma oblikovala kot konfederacija prvotno samostojnih enot, imenovanih kantoni (sedaj jih je 26, med temi pa je 6 pol-kantonov: Basel-mesto, Basel-podeželje, ki sestavljata kanton Basel; Ausser-Rhoden in Inner-Rhoden, ki sestavljata kanton Appenzell; Obwalden in Nidwalden, ki sestavljata kanton Unterwalden), ki se dele na več občin. Tako na občinskem, kantonalnem in zveznem nivoju se za določevanje in usmerjanje politike in odločitev široko uporablja instrument ljudskih referendumov po principu

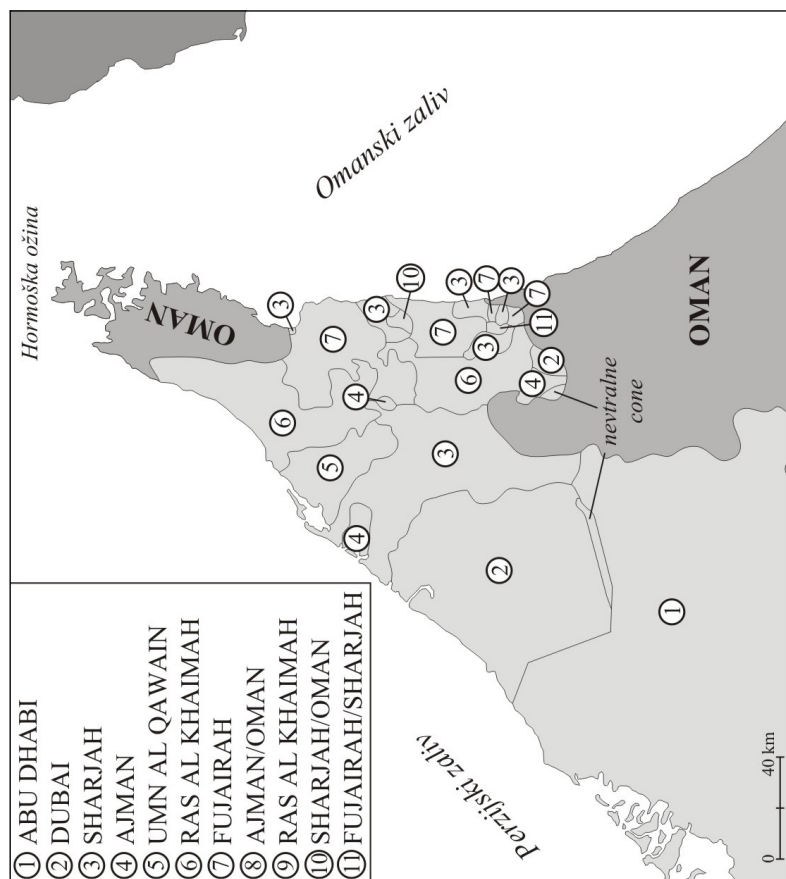
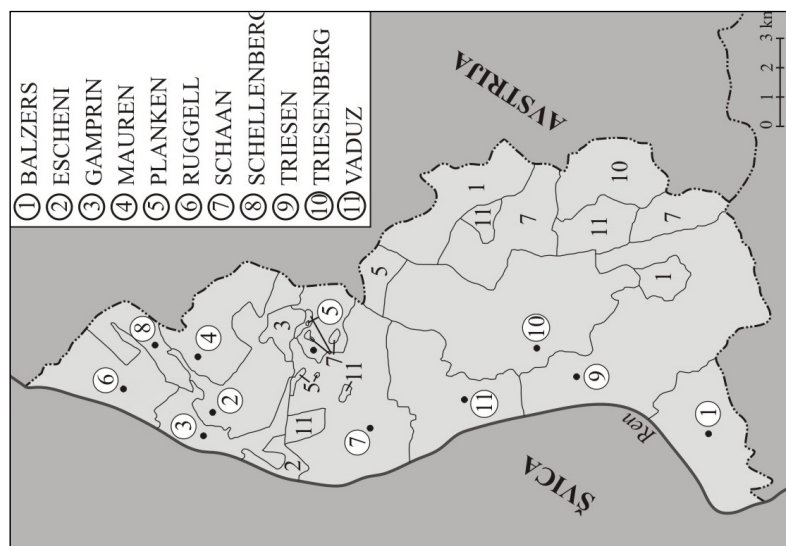
Prikaz 43: "Posebne ekonomske cone" na Kitajskem. Te cone so pripomogle k uveljavljanju oblike "dveh sistemov v eni državi", zaradi česar se obalna "kapitalistična" območja bistveno razlikujejo od notranjih ruralnih provinc.

Prikaz 44: Švica – zveza samostojnih kantonov. Švica je s svojimi kantoni in številnimi enklavami posebna konfederacija, ki ohranja prvotne zgodovinske enote in kulturno pestrost prebivalstva tega dela Alp.

tako imenovane “neposredne demokracije”, ki je že od nekdaj opredeljuje švicarski način odločanja. Vsak kanton, ne glede na število prebivalcev, ima pravico do dveh predstavnikov v drugem domu zveznega parlamenta, pol-kantoni pa do enega. Značilna za švicarsko notranjo organiziranost je tudi razdrobljena teritorialna struktura kantonov, ki obsegajo vrsto enklav; taka struktura je rezultat pretekle fevdalne razčlenjenosti ter verskih in jezikovnih razlik med posameznimi območji. Podobno notranjo strukturo, tokrat na občinski ravni, ima bližnji **Liechtenstein**, ki se je od leta 1921 dalje pretežno naslonil na švicarsko konfederacijo, s katero je sklenil carinsko zvezo. V praksi je Liechtenstein nekakšen dodatni švicarski kanton.

Posebno obliko federalne strukture je v skladu z novo ustavo iz leta 1993 prevzela **Rusija**, ki se trenutno deli na 85 teritorialnih enot, od tega 22 republik s posebno etnično sestavo (nekdanje avtonomne pokrajine ter Krim, ki si ga je Rusija enostransko priključila leta 2014 na podlagi spornega lokalnega referenduma), 13 avtonomnih okrajev in okrožij (v glavnem gre za obmejna in kulturno mešana območja), 46 “navadnih” upravnih regij oziroma “oblasti”, 1 avtonomna (judovska) oblast ter 3 “federalna mesta” (Moskva, Peterburg in Sevastopol – od 2014); vse zgoraj navedene enote so zastopane z dvema predstavnikoma v drugem domu zveznega parlamenta (Svetu federacije). Tako imenovane etnične republike so obstajale že za časa Sovjetske zveze, vendar jih je predhodnim šestnajstim nova ruska ustava dodala še pet (Adigejsko, Altajsko, Hakasijo, Karačajevisko-Čerkeško in Ingušetijo – slednjo po delitvi od Čečenije). V večini navedenih, kakor v drugih ruskih republikah (zlasti v Adigejski, Altajski, Hakasiji, Jakutiji, Kareliji, Komiji, Mordviniji in Udmurtiji), predstavljajo Rusi večino ali vsaj velik del prebivalstva; samo v Čuvašiji (27 %), Ingušetiji (23 %), Čečeniji (20 %) in Dagestanu (9 %) je njihov delež skromnejši. V tem smislu so tudi današnje ruske republike ostale zveste Stalinovemu načelu, da je potrebno nerusko avtohtono prebivalstvo razdeliti v več republik ter ruskih upravnih enot, tako da bi nikjer ne predstavljalo večine. Na ta način živi v Tatarstanu dejansko le četrtna približno 6 milijonov ruskih Tatarov. Sicer pa uživajo republike v Rusiji visoko stopnjo avtonomije (v Tatarstanu so uvedli ob rublju tudi lastno denarno enoto), ki je večinoma sorazmerna z ekonomsko močjo posamezne republike. Iz podobnih motivov kot etnične republike so bila ustanovljena tudi avtonomna okrožja, v okviru katerih živijo manj številčna avtohtona arktična ljudstva (na primer Neneki, Evenki, Čukci, Burjati, Hanti-Manti, Jamalo-Neneki, Korjaki in drugi) sredi ruske večine; kot posebni okraji delujejo nato ozemlja Altaj, Habarovsk, Krasnodar, Krasnojarsk, Vladivostok in Stavropol, medtem ko imajo Judje posebno provinco s sedežem v Birobidžanu. Pri dejanskem političnem upravljanju oziroma prenosu odločitev centralnih oblasti v periferijo pa je bolj kot zgoraj opisana ureditev, ki ostaja slejkoprej na formalni ravni,

Prikaz 45: Združeni arabski emirati in Liechtenstein – kjer se fevdalizem srečuje z modernostjo. Ti dve državi imata kompleksno notranjo strukturo, ki izraža pretekle oziroma sedanje fevdalne razmere s fragmentiranimi in teritorialno nepovezanimi političnimi enotami.

Prikaz 46: Republike Ruske federacije po novi ustavi iz leta 1993

pomembna delitev države na 9 “federalnih distriktov”, nekakšnih makroregij, ki jih vodijo neposredno od predsednika imenovani zastopniki.

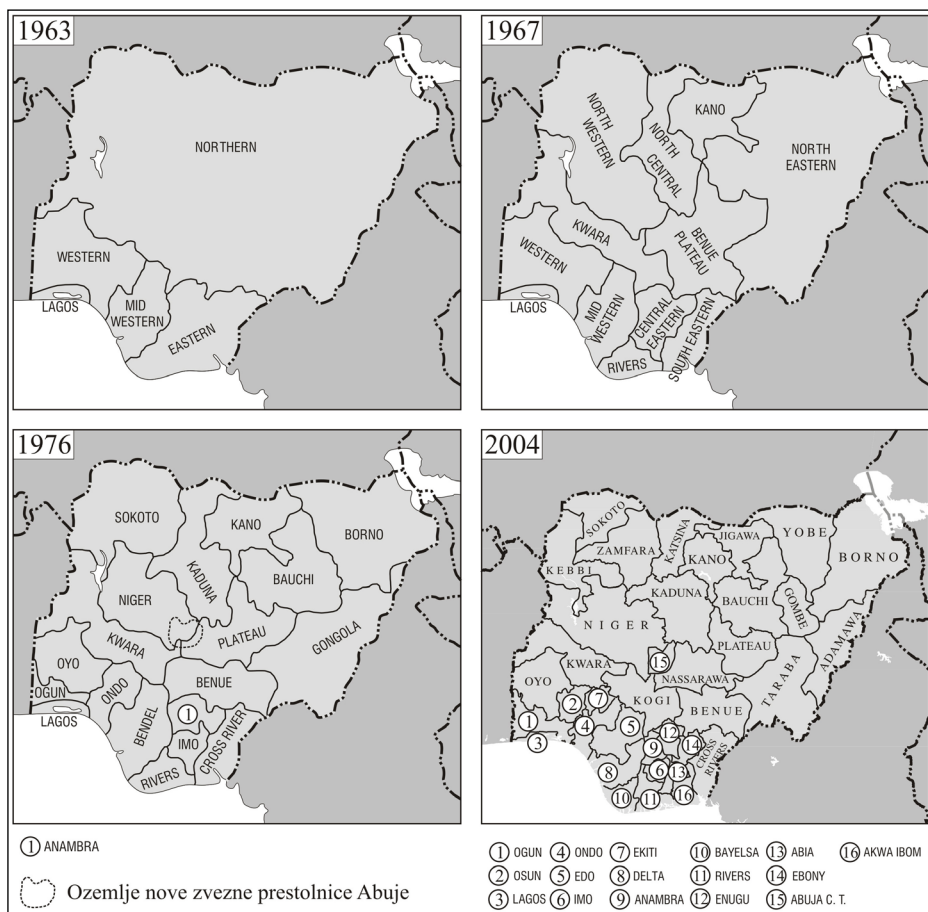
V **Indiji** so po osamosvojitvi leta 1947 reorganizirali prejšnjo britansko notranjo upravno strukturo, ki jo je označevala zlasti izredna razdrobljenost, saj jo je sestavljalo nad 550 različnih enot – državic. Na osnovi glavnih verskih in jezikovnih razlik (v Indiji govore nad 200 različnih jezikov in dialektov) je bilo oblikovanih 27 federalnih držav ter nekaj federalnih ozemelj, ki vključujejo prestolnico, otoke in določena obmejna ozemlja na severu. Zaradi kasnejše težnje po večji centralizaciji oblasti so število indijskih zveznih držav zmanjšali na 14, vendar je to dejanje sprožilo vrsto notranjih konfliktov, tako da so leta 1974 njihovo število spet povečali na 21 oziroma 26 do leta 1987. Sedaj je zveznih držav 29, ob njih pa je še 7 federalnih ozemelj, ki vključujejo tudi zvezno prestolnico Delhi. Te enote so proporcionalno s številom prebivalcev zastopane v federalni skupščini, ki šteje 245 članov. V vsaki zvezni državi prebivalstvo izvoli lastni parlament in vlado, vendar zastopa zvezno vlado oziroma predsednika v indijskih državah tudi guverner, ki lahko v primeru konflikta med zvezno in lokalno ravniho na zahtevo predsednika ukine parlament v zvezni državi in razpiše nove volitve.

Prikaz 47: Indija – kompleksna federacija

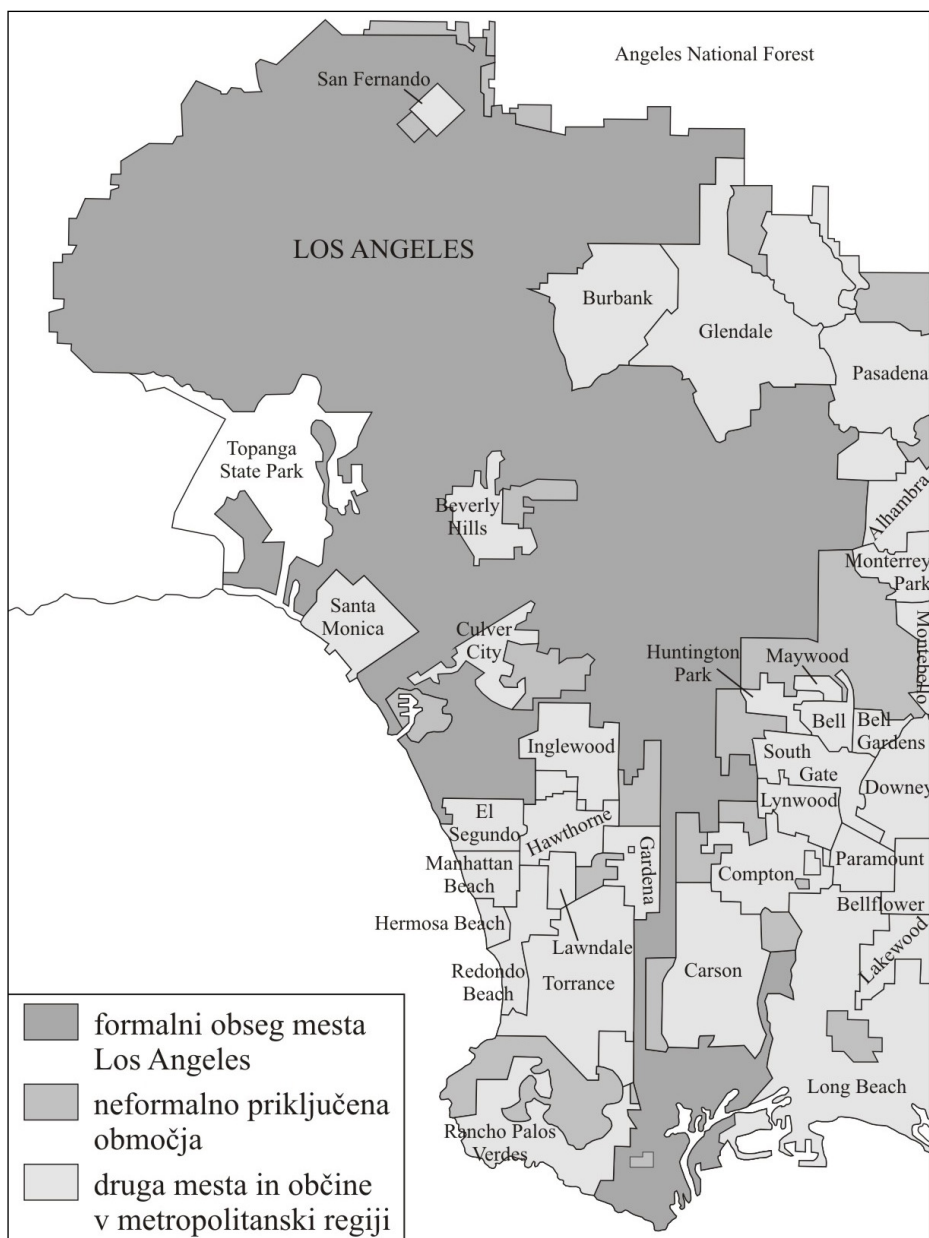
Indiji dokaj soroden je primer **Nigerije**, v kateri živi okrog 120 milijonov prebivalcev in jo sestavljajo tri glavne enote glede na plemensko strukturo države: pleme Joruba predstavlja večino na jugozahodu, Ibo na jugovzhodu, Hausa pa na severu. Te tri enote s prestolnico Lagosom kot posebnim upravnim območjem so sestavljale Nigerijo še pred osamosvojitvijo leta 1961. Ker pa je tudi v tej afriški državi prisotnih nad 200 različnih jezikovnih skupin, so že leta 1963 iz jugozahodne enote izdvojili novo, v kateri prevladuje ljudstvo Edo, leta 1967 pa državo razdelili v dvanajst enot; temu načrtu so se uprli Ibo in proglasili neodvisnost lastnega ozemlja pod imenom Biafra. Po vojni in ponovni priključitvi Biafre so leta 1976 uvedli novo reorganizacijo, ki je tokrat štela 19 enot ter območje nove prestolnice Abuje; število zveznih upravnih enot je naposled poraslo na 30 v letu 1991. V letih 1993–1999 je bila federalna ureditev zamrznjena, saj je oblast zaradi številnih notranjih konfliktov izvajala neposredno vojska. Nigerija je po novi ustavi iz leta 1999 razdeljena na 36 zveznih enot ter območje prestolnice.

ZDA sestavlja 50 zveznih držav ter avtonomno zvezno območje Columbia s prestolnico Washingtonom. Vsaka izmed zveznih držav je zastopana z dvema predstavnikoma v senatu, medtem ko šteje poslanska zbornica 435 članov, ki so proporcionalno porazdeljeni po zveznih državah glede na njihovo skupno število prebivalcev. Te enote se na poddržavni ravni povezujejo v različne regionalne funkcionalne ali planske zveze, kakršna je na primer tudi znana "Tennessee Valley Authority". Zvezne države se nato po angleškem vzorcu dele v "grofije" oziroma pokrajine (*counties*), ki jih v Louisiani nazivajo občine (*parishes*), na Aljaski pa mestne uprave (*boroughs*). Vloga teh upravnih enot je v vsaki državi različna glede na "notranjepolitično" organizacijo posamezne države, zelo različna pa je tudi njihova velikost: največja "grofija" je San Bernardino v Kaliforniji, ki meri preko 52 tisoč km², najmanjša pa je Arlington v Virginiji, ki obsega le 62 km². Prvotna funkcija državnih podenot drugega reda (skupaj okrog 3 tisoč) je bila usmerjena k izvajanju državnih zakonov na lokalni ravni, vzdrževanju avtocest, zbiranju davkov, vodenju osnovne statistike, usmerjanju socialne politike in organiziranju lokalnih volitev. Kasneje so marsikatero izmed teh funkcij prevzele neposredno države ali večje mestne uprave, tako da ponekod ohranjajo zgolj funkcijo statistične in sodne enote. Drugače je z upravnimi enotami tretjega reda, to je z občinami (*municipalities* – skupaj okrog 19 tisoč), ki so, podobno kot "grofije", zelo različne po teritorialnem in populacijskem obsegu. Kompetence občin prav tako določajo državni zakoni, tendenčno pa te enote opuščajo vlogo funkcionalnih izvajalcev in prevzemajo vlogo posredovalcev finančnih prelivov od/do državne in zvezne ravni.

Prikaz 48: Nigerija – razdrobljena država. Drobitev federalnih držav v Nigeriji je izraz težav v iskanju notranjega ravnovesja.

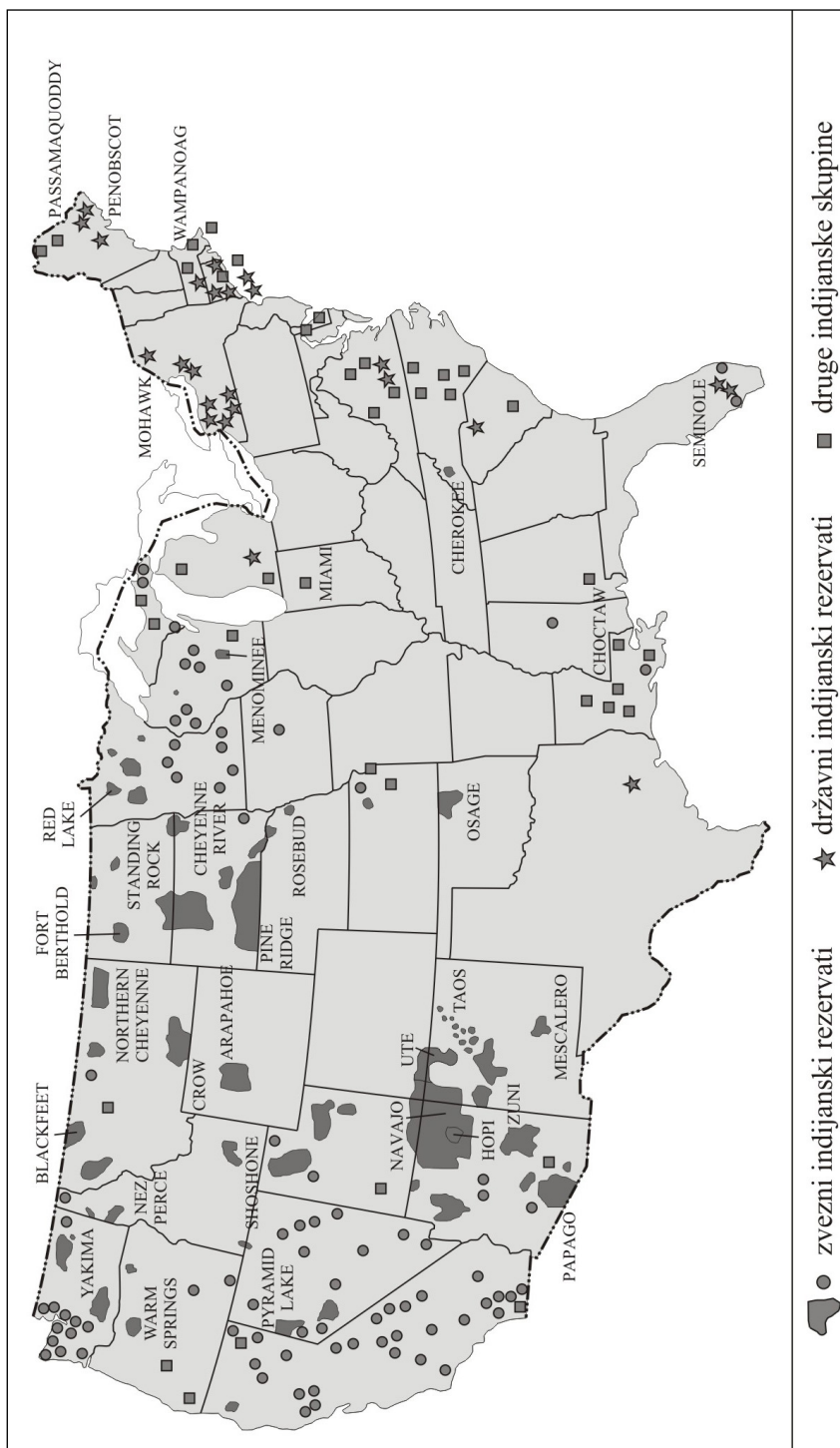
Poseben problem predstavljajo mestne občine, saj je njihov obseg zaradi nagle in velike rasti ameriških mest zelo neenakomeren. Zaradi tega so se oblikovala različna nova upravna ali koordinacijska telesa, ki so po eni strani prispevala k usklajevanju in razreševanju posameznih dejavnosti skupnega pomena, kot so upravljanje z naravnimi viri, varstvo pred požari, vodna oskrba, urbano planiranje in podobno, po drugi pa še povečala kaotičnost ameriškega upravnega sistema, ki šteje skupaj nad 80 tisoč upravnih teles, od tega samo v New Yorku okrog 1500. Med temi dobivajo čedalje večjo težo tako imenovane "enote za posebne namene" (*special purpose districts*), kakršne so šolske enote (skupaj okrog 16 tisoč), ki vodijo šolsko politiko in

Prikaz 49: Los Angeles – urbani in upravni kaos. Upravna struktura ameriških mest je mnogokrat dokaj kaotična – primer metropolitanskega območja Los Angelesa.

tudi upravljajo šolsko infrastrukturo, vključno z osebjem, in se ponekod dele v različne pod-enote (v New Yorku na primer mestno šolsko enoto sestavlja 32 samostojnih šolskih enot na ravni sosesk). Za ameriški upravni sistem, ki deluje primarno na tradicionalnem lokalnem principu je značilno, da lokalne enote storitve svojim prebivalcem ponujajo izključno na podlagi lastnih davčnih dohodkov, tako da se "bogate" občine oziroma (v velikih mestih) mestne soseske lahko pohvalijo z nadstandardnimi storitvami in dobro plačanimi uslužbenci, "revne" pa lahko ponujajo le zasilne varnostne, zdravstvene, oskrbne in izobraževalne storitve s slabo plačanimi uslužbenci. Odtod izhaja tudi stalna skrb Američanov, da si priskrbijo zadosten dohodek in se naselijo v kakem "boljšem" predelu, s tem pa zagotovijo svojim otrokom tudi boljšo prihodnost (šoloobvezni otroci morajo do vstopa na univerzo obvezno obiskovati šole v območju bivanja, razen v primeru vpisa na privatne šole, ki pa so temu primerno veliko dražje). Ti procesi krepijo težnjo po oblikovanju posebnih, teritorialno strukturiranih socialnih "grozdov", zlasti v okviru urbanih območij, ki jih še spodbujajo tudi persistentne rasne razlike (posebej med belci in črnci) in lahko povzročijo hitro prestrukturiranje, degradacijo ali celo propad "manj zaželenih" in marginalnim skupinam prepuščenih sosesk. V manj ekstremnih oblikah se ta fenomen pojavlja tudi v Evropi zaradi prihoda revnih ekonomskih migrantov iz Afrike in Azije.

Posebne poddržavne teritorialne enote v ZDA predstavljajo nadalje tako imenovana "javna ozemlja" (*public lands*), največkrat so to nacionalni parki in strateško-vojaške cone, ki sodijo pod neposredno zvezno upravo, ter *indijanski rezervati*. Za staroselce oziroma tako imenovane Indijance so že leta 1824 ustanovili poseben urad (Bureau for Indian Affairs), ki obstaja še danes. Tedaj je urad skrbel za poselitev Indijancev na posebno ozemlje, ki je zajemalo večji del današnje Oklahome, od leta 1899 pa za njihovo ponovno premestitev v manjše rezervate v pretežno polpuščavskem okolju, za katere med belci ni bilo interesa. S tem se je obseg "indijanske" zemlje skrčil od 780 tisoč km² na 180 tisoč km², zaradi slabih življenjskih razmer v rezervatih pa se je drastično zmanjšalo tudi število Indijancev, ki so šteli leta 1890 komaj 250 tisoč oseb (njihovo število je do danes ponovno naraslo na okrog 2 milijona oseb). Indijanci so pridobili pravico do ameriškega državljanstva leta 1924, leta 1934 pa so z Indian Reorganization Act pridobili na svojem ozemlju tudi večjo avtonomijo oziroma več finančnih sredstev za njeno izvajanje. Na ozemlju Čerokijev so na primer odkrili nafto in koncesije za njeno črpanje so temu plemenu prinesle pravo blagostanje. Trenutno obstaja v ZDA 333 različnih indijanskih rezervatov v 33 zveznih državah, v katerih živi okrog 550 različnih indijanskih plemen, ki svoje probleme razrešujejo v neposredni komunikaciji z zvezno vlado.

Príkaz 50: Indijanski rezervati v ZDA. Ta "posebna" območja samouprave obsegajo skupno 259 ozemeljskih enot: najmanjša med temi meri tisoč kvadratnih metrov, največja (Navajo rezervat) pa skoraj 57 tisoč km².

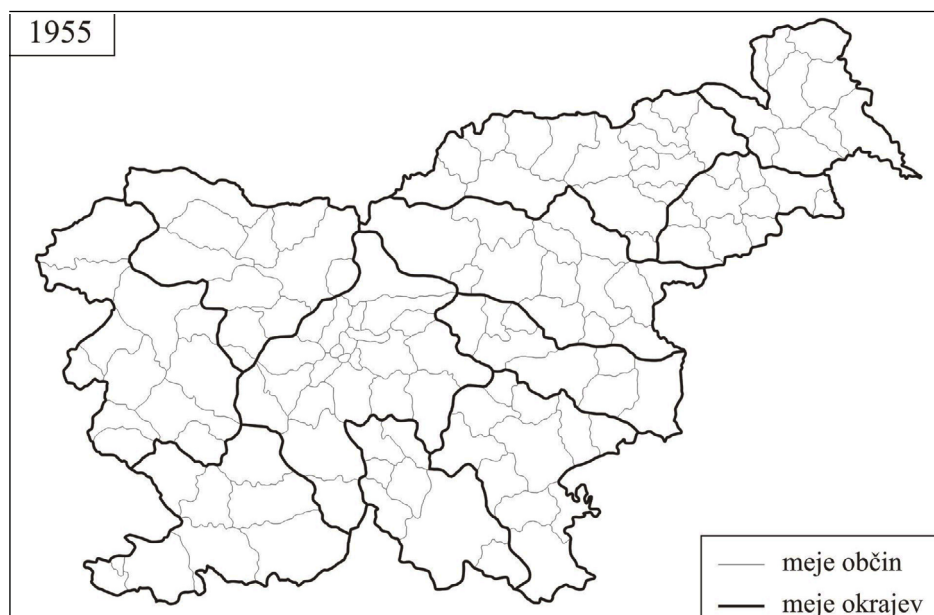
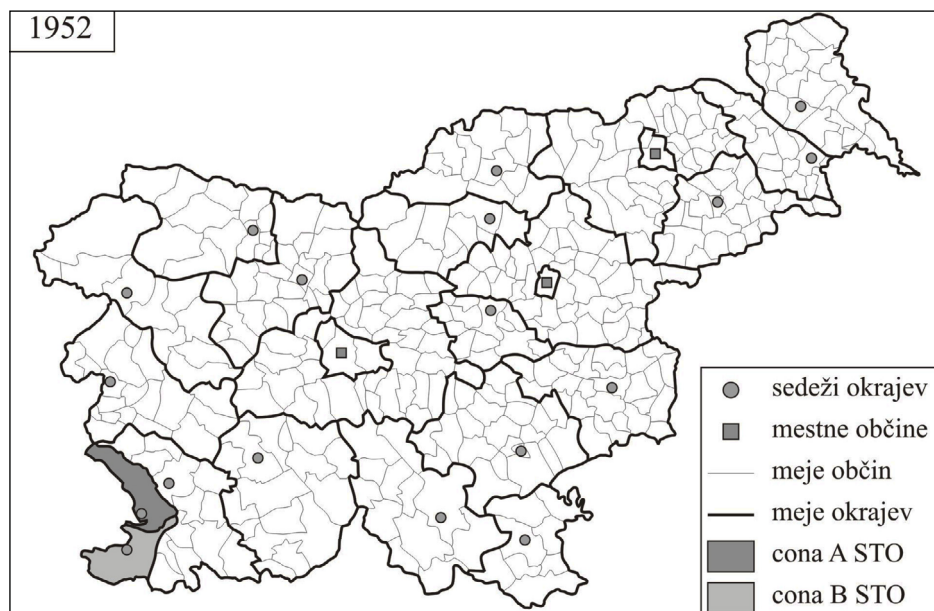
V **Sloveniji** temelji upravna delitev državnega ozemlja na *občinah*. Prvotni pomen te besede ponazarja "skupni vaški svet", za katerega so se v preteklosti uporabljala še imena "skupščina" ali "komunela" (v zahodni Sloveniji). Zametki sedanjih občin so torej vaške skupnosti, krajevne skupnosti, soseske, župe ali županije. Za vse te enote se je izraz "občina" udomačil v drugi polovici 19. stoletja po hrvaškem vzoru, medtem ko se je za predstojnika občin ohranil starejši oziroma tradicionalni naziv "župan". Tako kot so to v Angliji še danes, so tudi v Sloveniji današnje občine dediči prvotnih temeljnih enot lokalnih skupnosti, ki so v sebi združevale cerkveno in posvetno oblast: iz skupnega korena "*župa*" sta se namreč razvili besedi "župan" in "župnik", ki izražata kasnejšo delitev oblasti na lokalni ravni. Slovenske upravne občine so se razvile iz majhnih ozemeljskih enot, ki so vključevale več zaselkov v mejah prafar, to je prvotnih cerkvenih enot. Slednje so okrog leta 1770 razdelili v konskripcijske oziroma *popisne občine* in v ta namen so bile tedaj vse hiše tudi oštevilčene v okviru tako imenovanih "krajev". Takih "krajev" je bilo odslej in do konca avstrijske dobe leta 1919 na slovenskem etničnem ozemlju okrog 3700 na Štajerskem, 2800 na Koroškem, 3300 na Kranjskem, 500 v Istri, 400 na Goriškem in 25 v Trstu.

Iz teh "krajev" so nato oblikovali *davčne občine*, na katerih je temeljil kataster, in so jih zato imenovali tudi *katastrske občine*; teh je bilo v Avstriji 880 na Kranjskem, 340 na Goriškem, 560 v celjskem in 500 v mariborskem okrožju Štajerske, 810 na Koroškem in tako dalje. V obdobju kratkotrajne francoske uprave Ilirskih provinc (1811–1814) so bile zgoraj navedene občine združene v večje upravne enote, imenovane "komunalna okrožja" (*arrondissement*) ali "komune". Za razliko od avstrijske prakse, kjer so bili voditelji občin izraz lokalnih razmer, je organe komunov postavljala neposredno centralna oblast. Kasneje je Avstrija ohranila ozemlja francoskih komunov z imenom *glavne občine*, katerim so načelovali tako imenovani "Oberrihterji" ali nadžupani, medtem ko so župani ali podžupani načelovali prvotnim katastrskim ali davčnim občinam. Meje glavnih občin in katastrskih enot je dokončno določil franciscejski kataster, vendar avstrijske občine niso imele nobene avtonomije oziroma lastnih kompetenc do leta 1849, ko so bili po vzoru izkušenj na Primorskem, kjer so občine delovale bližje načelom italijanskih mestnih komun, sprejeti novi normativi, ki so v občinah videli "temelje svobodne države". Tedaj so oblikovali *krajevne občine*, v katere so združili dotedanje katastrske občine, *okrajne* in *okrožne občine*, medtem ko so deželna glavna mesta, kakršni sta bili Ljubljana in Trst, ki je imel status mestne dežele, dobila lastno ustavo. Leta 1850 so bile obenem izvedene prve občinske volitve na Slovenskem.

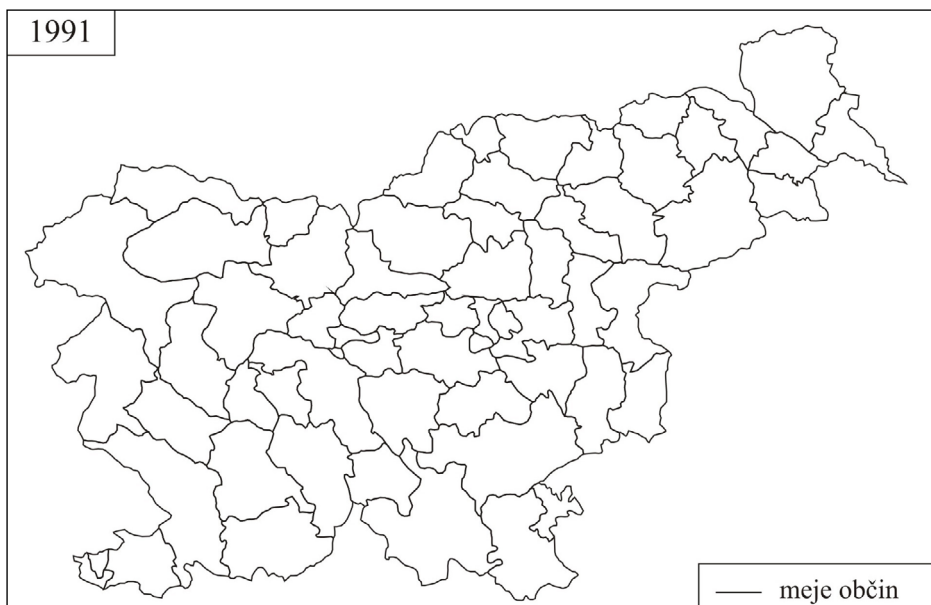
Po razpadu Avstrije je jugoslovanska država v bistvu ohranila prejšnji upravni sistem, medtem ko je prišlo na območjih, ki so bila priključena Italiji, do združevanja avstrijskih občin v nekoliko obsežnejše upravne občine, na

čelu katerih je bil od centralne oblasti imenovan "podestà". Po drugi svetovni vojni so bile namesto občin oblikovane lokalne upravne enote, ki so se delile v kraje, okraje in okrožja, vendar so to strukturo spremenili že leta 1952, ko so bile kot najmanjše enote ponovno uvedene občine ali komune, okrožja pa so bila odpravljena. Tedaj je bilo v Sloveniji 380 občin. Do združevanja teh občin je prišlo že v letih 1955–1957, ko so se povečevale tudi njihove kompetence. Proces povečevanja obsega občin se je nadaljeval do srede šestdesetih let, ko se je njihovo število zmanjšalo na 62. S tem se je ustvarjal komunalni sistem, ki ni več potreboval vmesnih upravnih enot, in zaradi tega so bili odpravljeni tudi okraji. Do nadaljnje vsebinske spremembe je prišlo s sprejetjem nove ustave leta 1974, ko so občine dobile zelo široka pooblastila, vendar je občinske funkcionarje dejansko nameščala in vodila še vedno državna uprava oziroma republiška centralna oblast. Po razpadu Jugoslavije in osamosvojitvi Slovenije so novo upravno ureditev sprejeli leta 1994, ko so bile dotedanje občine razdeljene na manjše teritorialne enote (147), ki pa so izgubile dobršen del dotedanjih kompetenc, ki so sedaj prešle na državno raven. Število občin se je po tem letu še povečalo, tako da jih je bilo leta 2015 že nad 210.

Vmesne upravne teritorialne enote so bili v Sloveniji oziroma na Slovenskem tradicionalno *okraji* in *okrožja*. Okraji so obsegali več občin, bili pa so manjši od okrožij in dežel; razvili so se v Avstriji iz tako imenovanih nabornih okrajev (teh je bilo na primer na Kranjskem 38). Na čelu okrajev je bil komisariat, ki je poleg vojaških imel tudi civilne funkcije, na primer gradnjo cest, skrb za krajevno policijo, skrb za izdelavo katastra oziroma zbiranje davkov itd. Prav zaradi njihove davčne aktivnosti se je za okraje kasneje udomačilo ime "davčnih okrajev". Ti so bili reformirani leta 1849 in prevzeli naziv "sodnih okrajev"; na Kranjskem je bilo na primer 9 glavnih sodnih okrajev s sedežem v Ljubljani, Kranju, Radovljici, Postojni, Vipavi, Novem mestu, Trebnjah, Kočevju in Črnomlju ter 32 sodnih okrajev nižjega ranga. Kasneje so glavni sodni okraji postali upravni ali politični okraji: teh je bilo na Kranjskem 10, poleg že navedenih še Kamnik, njihovo število pa je do konca stoletja naraslo na 11, ko sta bila ukinjena okraja v Vipavi in Trebnjah, namesto njiju pa so nastali okraji v Logatcu, Krškem in Litiji. Okraji so se ohranili tudi v kraljevini Jugoslaviji ter v novi Jugoslaviji po drugi svetovni vojni. Ukinjeni so bili leta 1965, potem ko so se nenehno povečevali po obsegu, saj se je njihovo število na območju Slovenije zmanjšalo od 29 leta 1948 (tedaj so obstajali naslednji okraji: Celje mesto, Celje okolica, Črnomelj, Dravograd, Nova Gorica, Grosuplje, Idrija, Ilirska Bistrica, Jesenice, Kamnik, Kočevje, Kranj, Krško, Litija, Ljubljana, Ljutomer, Maribor mesto, Maribor okolica, Mozirje, Murska Sobota, Novo mesto, Poljčane, Postojna, Ptuj, Radgona, Sežana, Tolmin, Trbovlje, Trebnje) na 19 leta 1952 (Celje, Črnomelj, Nova

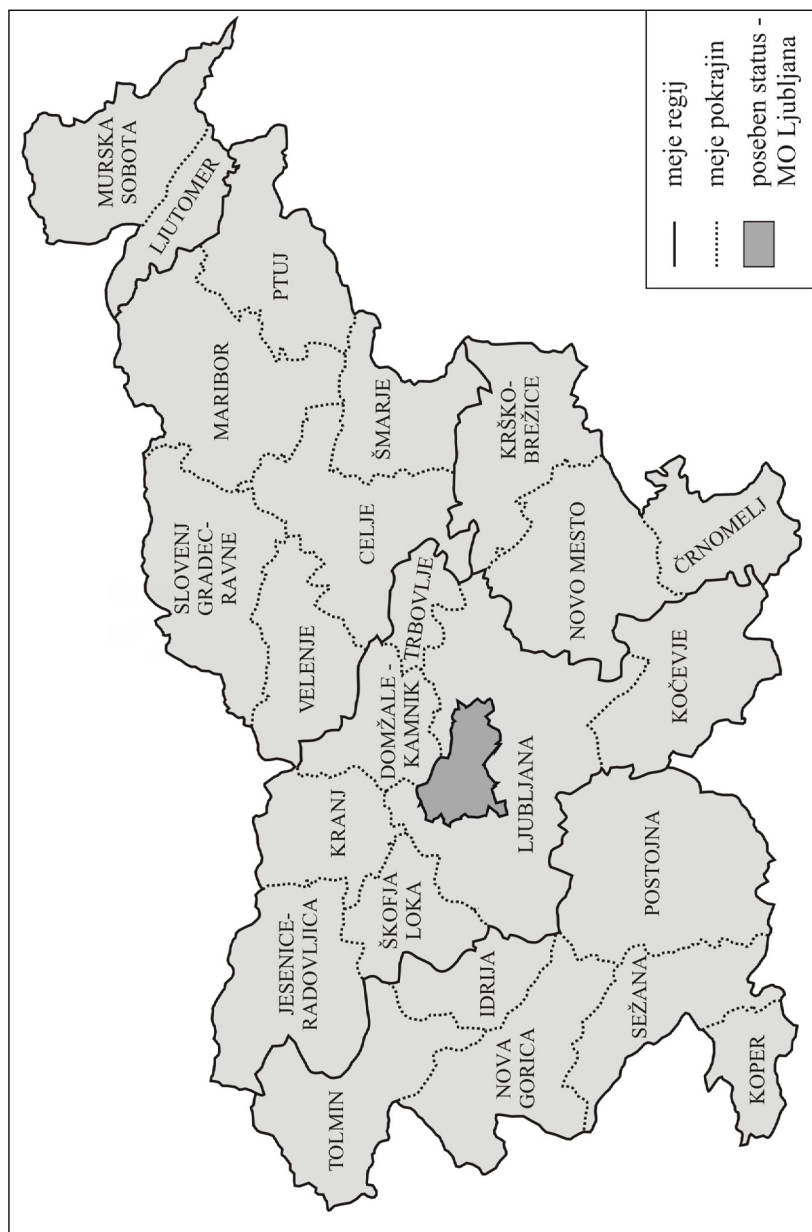
Prikaz 51: Upravna razdelitve Slovenije v prvem povojnem obdobju. V tem času je tradicionalna upravna organizacija slovenskega prostora doživela korenito spremembo: občine so postajale vse večje in naposled prevzele vlogo okrajev, ki so bili odpravljeni sredi 60. let.

Prikaz 52: Upravna razdelitve Slovenije v času po osamosvojitvi. Po letu 1991 so se občine spet pričele manjšati. Primerjava s stanjem v prvem povojnem obdobju nam prikaže precejšnje podobnosti: na območju zahodne in južne Slovenije se je nekako uveljavila delitev iz leta 1955, v severni in vzhodni Sloveniji pa se je drobitev občin že približala stanju iz leta 1952.

Prikaz 53: Regionalizacija Slovenije. Glede uvajanja novih vmesnih upravnih ravni med državo in občinami, obstaja več predlogov. Najbolj razširjena sta predloga o delitvi Slovenije na 8 ali 12 pokrajin.

Prikaz 54: Kombinirana delitev Slovenije na regije in pokrajine. Taka ureditev bi bila, kljub skromnemu teritorialnemu obsegu države, tudi možna in bi verjetno še najbolje izražala kompleksno družbeno-teritorialno strukturo Slovenije. V tem primeru bi slovenska prestolnica Ljubljana lahko imela poseben status v okviru "Kranjske" regije.

Gorica, Kočevje, Kranj, Krško, Ljubljana, Ljutomer, Maribor, Murska Sobota, Novo mesto, Postojna, Ptuj, Radovljica, Sežana, Slovenj Gradec, Šoštanj, Tolmin, Trbovlje), na 9 leta 1958 (Celje, Nova Gorica, Koper, Kranj, Ljubljana, Maribor, Murska Sobota, Novo mesto, Trbovlje) in na samo 4 leta 1963 (Celje, Koper, Ljubljana, Maribor).

Okrožja so bila ustanovljena leta 1748 (tedaj je bila Kranjska na primer razdeljena v tri okrožja) in so se pod imenom "distrikti" ohranila tudi za časa francoske vlade, medtem ko so v kraljevini Jugoslaviji namesto okrožij uvedli ime "oblast". Okrožja so bila s svojim prvotnim imenom ponovno uvedena v novi Jugoslaviji, a samo do leta 1947; tedaj je bilo v Sloveniji le pet okrožij: Ljubljana mesto, Ljubljana okolica, Maribor, Celje in Novo mesto.

Na osnovi tradicionalne upravne strukture za slovensko ozemlje bi bilo zato mogoče pričakovati, da bi v Sloveniji poleg občin nastale še vmesne upravne enote na ravni nekdanjih okrajev in okrožij. Če je bilo v avstrijski dobi ozemlje današnje Slovenije razdeljeno na okrog 400 občin, 20 okrajev in 5 okrožij, bi po analogiji lahko danes v Sloveniji imeli okrog 200 občin, približno 15 pokrajin ali provinc in do 4 dežele ali regije, saj se število upravnih enot na različnih ravneh v grobem oblikuje po preprostem principu: število temeljnih upravnih enot = n ; število vmesnih enot = $\sqrt{n}$; število enot višjega ranga = $3\sqrt{n}$.

V tem smislu je bilo v zadnjih letih predstavljenih več predlogov za novo upravno organizacijo Slovenije oziroma za uvedbo pokrajin in dežel, čeprav ti predlogi večinoma ne predvidevajo možnosti sočasnega oblikovanja obeh vmesnih upravnih oblik. Naše mnenje je, da bi v Sloveniji zaradi boljše koordinacije lokalne politike in že uveljavljenih mezuregionalnih funkcionalnih enot na eni strani potrebovali pokrajine ali province, na drugi strani pa tudi dežele ali regije kot izraz tradicionalne regionalne pripadnosti slovenskega prebivalstva in sredstvo mednarodnega regionalnega povezovanja. Na ta način bi bila Slovenija lahko razdeljena na 6 regionalnih enot (Ljubljana kot posebna mestna regija, Gorenjska-osrednjeslovenska regija, Primorska, Dolenjska, Štajerska in Pomurska regija) in 24 pokrajin (Murska Sobota in Ljutomer v pomurski regiji; Maribor, Ptuj, Slovenj Gradec-Ravne, Velenje, Celje in Šmarje v štajerski regiji; Krško-Brežice, Novo Mesto in Črnomelj v dolenjski regiji; Trbovlje, Kamnik-Domžale, Kranj, Jesenice-Radovljica, Škofja Loka, Ljubljana in Kočevje v gorenjsko-osrednjeslovenski regiji; Tolmin, Idrija, Nova Gorica, Sežana, Postojna in Koper v primorski regiji).

POLITIČNA GEOGRAFIJA ODNOSA DRŽAVA- DRŽAVLJANI TER GEOGRAFIJA VOLITEV

- **Politična geografija lojalnosti in lokalnosti**
- **Geografija volitev**

POLITIČNA GEOGRAFIJA ODNOSA DRŽAVA-DRŽAVLJANI TER GEOGRAFIJA VOLITEV

Politična geografija lojalnosti in lokalnosti

S politično geografijo lojalnosti in lokalnosti razumemo različne odnose med *lokalno in širšo družbeno stvarnostjo* ter obstoječim *sistemom oblasti*. Običajno gre tu za razmerja med centralnimi (vladajočimi) in perifernimi (vladanimi) družbenimi skupinami v državi, ki povzročajo različne oblike družbenih in političnih odnosov med participacijo in konfliktom. Rezultat teh odnosov in njihovega spreminjanja so različne oblike državne organiziranosti in različna volilna vedenja, o katerih bo več govora v nadaljevanju. Mimo sistemskih izrazov razmerja med konkretno družbeno stvarnostjo in državnimi institucijami pa gre tudi za globlja vprašanja procesov in problemov, ki izvirajo iz različnih družbenih teženj v prostoru: na eni strani težnja po pospeševanju družbene *konvergence* oziroma standardizacije v okviru državnih sistemov (kar bi lahko povezali s Hartshornovimi centripetalnimi silami), po drugi pa težnja lokalnih skupnosti po ohranjanju družbene *divergence* in različnosti (kar lahko povežemo tudi s Hartshornovimi centrifugalnimi silami). Te sočasne in v marsikaterem pogledu nasprotujoče si težnje pa ne delujejo nujno le v okviru države, ampak tudi v drugih političnogeografskih okoljih. Proces regionalizma in globalizacije so tako v zadnjih letih odprli obsežno proučevanje dogajanj na poddržavni in naddržavni ravni, ki jih podrobneje prikazujemo v delu *Med teritorialnostjo in globalnostjo*.

Na tem mestu bomo obravnavali nekaj *sistemskih aspektov razmerij med družbenimi skupinami v državi na horizontalni ravni*, nato pa nekaj vprašanj v zvezi z *vertikalnim odnosom med centralnimi institucijami oblasti in lokalno stvarnostjo*, kot jih je opredelila politična geografija.

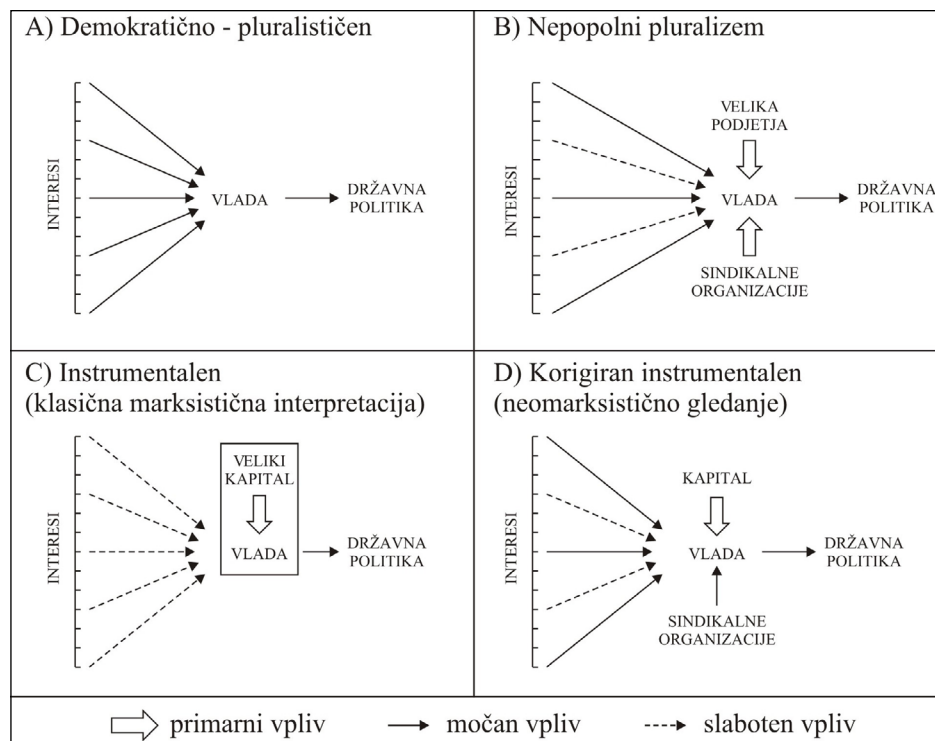
V zvezi s *sistemskim razmerjem med glavnimi družbenimi silami v državi* so proučevalci poudarjali, da prihaja tu do različnih modelov usklajevanja razrednih konfliktov, oziroma da različne oblike razreševanja notranjih družbeno-ekonomskih razlik povzročajo različne družbeno-politične sisteme. V preteklosti so bili to v glavnem sistemi, ki so se nanašali na razvite kapitalistične države, države v polperifernih in perifernih okoljih ter socialistične države. Po razpadu

vzhodnega, komunističnega bloka, gre danes v bistvu le še za razmerje med družbeno-ekonomsko bolj razvitimi in manj razvitimi državnimi sistemi, se pravi državnimi sistemi v svetovnih centrih in državnimi sistemi v svetovnih polperiferijah in periferijah.

Državni sistemi v svetovnih centrih so uživali marsikatero prednost, ki izhaja iz prenosa kapitalskih in proizvodnih sredstev iz perifernih in polperifernih delov v svetovna središča. Na ta način so se z delno redistribucijo teh sredstev delavcem v centralnih območjih oziroma razvitih državah povečevale mezde, same države pa so lahko povečevale svoje dohodke tudi s povečanim obdavčevanjem in si s tem zagotovile sredstva za izboljševanje in povečevanje socialnih storitev, obenem pa za zaposlovanje rastočega števila javnih uslužbencev, ki so širili t. i. "srednji" razred. Življenjski standard v takih državah se je posledično povečal, zmanjšali pa so se notranji družbeni konflikti. Vendar so družboslovci razvili različna gledanja na vlogo in oblike delovanja razvitih kapitalističnih držav. *Demokratsko-pluralistično gledanje* je videlo v državi nekakšnega nevtralnega razsodnika, ki razrešuje obstoječe interesne konflikte, ne da bi katerega izmed teh posebej privilegirala. Kritiki takega gledanja pa so poudarjali, da so državni sistemi že sami po sebi izraz prevlade določenih interesnih skupin nad drugimi in da zato tudi ne morejo biti povsem nevtralni in ekvidistančni. V tovrstnih državnih sistemih oblikuje osnovne politične odločitve vodilna družbena skupina, ki izvaja na sistem oblasti tudi največji pritisk; ostale manj relevantne politične odločitve pa se sprejemajo z usklajevanjem med posameznimi interesnimi skupinami. Ta model *nepopolnega pluralizma* torej predvideva, da obstajajo v državi različne interesne skupine, med temi pa so nekatere pomembnejše oziroma uspešnejše od drugih. Po tem gledanju vpliva na državni sistem in njegovo odločanje zlasti konfrontacija med organizirano skupino delodajalcev in organizirano skupino delojemalcev. Na ta model se nekako sklicuje tudi sodobno marksistično razumevanje državnih sistemov, le da slednje poudarja izrazito prevlado velikega kapitala pri lobiranju in sprejemanju osnovnih državnih politik, kar pomeni, da državna makroekonomija večinoma sledi interesom velikih gospodarskih korporacij, ki delujejo v državi, ter je tudi vse bolj odvisna od razmerij na globalnih finančnih trgih. Ostali interesi se v oblikovanju državne politike sprejemajo selektivno in v duhu relativne avtonomije, državno delovanje pa je pri tem usmerjeno zlasti k ohranjanju družbene harmonije. To gledanje se razlikuje od klasične marksistične interpretacije države kot neposrednega in izključnega izraza kapitalističnih družbenih sil.

Če je v prvem povojnem obdobju prevladala v Zahodni Evropi izrazitejša socialdemokratska redistribucijska opcija, se je po naftni krizi pričela država umikati iz neposrednega izvajanja gospodarskih politik ter organizacijo dela in vse večji delež javnih storitev pričela prepuščati privatnemu sektorju. S

tem se je evropski sistem približal ameriškemu in z njim povezanemu "liberističnemu" konceptu (t. i. "deregulation"), po katerem naj bi bil "trg" najboljši ekonomski regulator, v katerega naj bi se politika ne smela preveč vmešavati. Nova finančna kriza pa je v letu 2008 opozorila na velike anomalije in disproporce, ki jih lahko povzroča ravno nereguliran "trg" in prisilila države, da z urejanjem svojih javnih financ poskrbijo tudi za bolj "reguliran" in integrirano usmerjen (na primer na ravni EU) ekonomski sistem.

Prikaz 55: Alternativni modeli političnega odločanja

Državni sistemi v periferiji kapitalizma oziroma v polperifernih in perifernih delih danes v svetu vodilnega družbeno-ekonomskega reda se od razvitih državnih sistemov razlikujejo po tem, da izvajajo v sistemskem pogledu bolj centralizirano in hierarhizirano družbeno kontrolo nad državnim ozemljem in prebivalstvom. Po eni strani je to izraz težnje po poenotenju sicer raznorodnega prebivalstva in ustvarjanju neke skupne državljske identitete ter pozitivnega odnosa do državnih struktur. Po drugi strani pa je to tudi izraz težnje po večji aktivnosti državnih struktur v promoviranju družbenih in zlasti ekonomskih razvojnih dejavnikov, pri čemer skušajo države pritegniti tuj

kapital in investicije ter zavarovati lastne izvozne potenciale z mednarodnim povezovanjem v kartelne združbe. Večja državna kontrola pa pomeni tudi večjo koncentracijo oblasti, zaradi česar je ta oblika državnega sistema pogosto povezana z različnimi diktaturami, ki v praksi bolj skrbijo za uresničevanje interesov vladajoče elite kot ostalih družbenih skupin v državi. V takih razmerah številne družbene skupine sploh ne sodelujejo v državnem sistemu, temveč oblikujejo lastne družbene, gospodarske in politične pod-enote na tradicionalnih lokalnih klanovskih ali tribalnih osnovah. Stopnja konfliktnosti je v takih družbenih sistemih znatno višja, znatno nižja pa sposobnost državne akumulacije in redistribucije, zaradi česar so tudi notranje socialne razlike podobno visoke kot v liberistično organiziranih razvitih državah.

Eden izmed najpomembnejših elementov v delovanju vsakršnega sistema državne oblasti je prenos denarnih sredstev in investicij, ki jih obravnava tako imenovana ***geografija državne porabe***. Pri tem se v *strukturnem pogledu* pokažejo v svetu različni modeli državne porabe. Za kontinentalno Evropo je na primer značilen socialnodemokratski sistem, ki skuša blažiti socialna nesorazmerja ter zagotoviti dovolj kvalitetne javne storitve in splošno socialno varnost državljanov, medtem ko je za ZDA, Veliko Britanijo in Japonsko značilen model porabe, ki daje manjšo težo javnemu socialnemu varstvu in vlogi države pri ponujanju javnih storitev. Nekje vmes med obema tema tipologijama je model javne porabe v svetovni polperiferiji, ki pa se od obeh tudi razlikuje po višji relativni javni porabi za obrambo, medtem ko je v svetovni periferiji javna poraba v odnosu do BDP povsod bistveno nižja in kaže na strukturno šibkost državne uprave tako pri rednem upravljanju kot pri udejanjanju razvojnih načrtov. Primerjavo med različnimi tipologijami državne porabe daje spodnja preglednica:

Iz tabele je razvidno, kako se skrb za določene storitve v razvitih državah izven kontinentalne Evrope, kjer prevladuje socialnodemokratski tip javne porabe, prepušča nedržavnim oziroma privatnim organizacijam in institucijam. Pri tem je izrazita zlasti nižja poraba za socialno varstvo, medtem ko privatizacija zdravstvenih storitev v teh državah ne prinaša bistvenega prihranka in je zato tudi predmet družbene kritike, predvsem v ZDA. Znotraj razvitih je zaznavna tudi različna struktura javne porabe med Severno in Južno Evropo; slednja se z izjemo višjih izdatkov na področju zdravstva in nižjih izdatkov na področju socialnega varstva približuje strukturi porabe v nekdanji Vzhodni Evropi, medtem ko se Rusija in druge tranzicijske države od razvitih držav razlikujejo predvsem po precej nižji porabi za zdravstvo. Južna Amerika prav tako zaseda neko "vmesno" strukturo med bolj in manj razvitimi državami z dokaj visoko porabo za izobraževanje in zdravstvo, a nižjo porabo na področju socialnega varstva. V Vzhodni Aziji ter Severni Afriki in Jugozahodni Aziji ostaja poraba za izobraževanje relativno visoka, precej manjša pa je

Tabela 3: Struktura javne porabe po glavnih kategorijah porabe v % BDP v različnih delih sveta (leta 2010)

	Izobraževanje	Zdravstvo	Socialno varstvo	Obramba
Zahodna Evropa	4,5–5,5	8,5–9,0	30–40	1,5–2,5
Severna Evropa	6,0–8,0	7,0–8,5	30–45	1,5
Južna Evropa	3,5–5,0	6,5–8,0	20–25	1,5–4,0
Srednje-vzhodna Evropa	3,5–5,0	5,0–6,0	30–40	1,5–2,0
VB/Japonska/ZDA	3,5–5,5	6,5–8,0	20–35	1,0–4,5
Rusija/Tranzic.drž.	3,0–5,0	1,5–4,0	20–25	1,5–4,5
Južna Amerika	4,0–5,5	4,0–6,5	15–45	1,0–4,0
Vzhodna Azija	4,0–5,0	2,5–3,5	15–20	2,0–3,0
Sev. Afrika/JZ Azija	3,0–5,5	2,0–5,0	10	2,5–10,0
Južna Azija	2,5–4,5	1,0–2,0	10–30	2,5–3,0
IV Azija	3,0–5,0	1,0–3,0	n. p.	1,0–2,0
Subsaharska Afrika	1,0–7,0	1,5–3,5	n. p.	1,0–2,0

poraba za zdravstvo in socialno varstvo ob višji porabi za obrambo. V perifernejših svetovnih regijah skorajda nimamo več statistike, ki bi zadevala socialno varstvo, poraba za izobraževanje postaja mnogo bolj variabilna, poraba za zdravstvo pa je od trikrat do devetkrat nižja kot v razvitih državah. V dobršnem delu sveta prevladuje torej tipologija izredno skromne državne porabe, ki se pri vseh glavnih kategorijah porabe ne dviguje preko 5 % BDP in kjer je poraba za vojaške namene skoraj identična porabi za izobraževanje in zdravstvo. Če ne upoštevamo izdatkov za obrambo, obsega javna poraba v dobršnem delu razvitega sveta in v Južni Ameriki okrog 35–45 % (v Zahodni in Severni Evropi celo okrog 50–55 %), v tranzicijskih državah, Južni in Vzhodni Aziji okrog 25–30 %, v Severni Afriki in Jugozahodni Aziji okrog 15–20 %, v Jugovzhodni Aziji in Subsaharski Afriki pa zgolj okrog 10 % BDP.

Seveda je različna sposobnost porabe odvisna tudi od različne sposobnosti akumulacije sredstev, ki jih državni sistemi uresničujejo preko davčnih politik. Če kot merilo te akumulacijske sposobnosti vzamemo delež davkov na BDP, vidimo, da znaša ta v večini razvitejših evropskih držav (s Slovenijo) okrog 40–45 %, okrog 30–35 % v državah, kot so Španija, Irska, Poljska, Švica, Slovaška, Estonija, Češka, Izrael, Argentina, Brazilija, Mehika in Turčija, med 27 % in 30 % na Japonskem, v Južni Koreji, ZDA, Južnoafriški republiki, Romuniji in Rusiji, okrog 20–25 % v državah, kot so Hrvaška, Litva, Čile, Kolumbija, Venezuela, Avstralija, Turkmenistan, Gruzija, Malavi in Maroko,

okrog 15–17 % v državah, kot so Kitajska, Vietnam, Tajska, Singapur, Filipini, Malezija, Indija, Zambija in Tunizija, ter samo med 5 % in 10 % v večjem delu arabskih držav, v Iranu, Pakistanu, Indoneziji ter ostalih manj razvitih državah Afrike, Azije in Latinske Amerike, kjer prebivalci v praksi ne plačujejo nobenih davščin, zanje pa država tudi ne priskrbi nobenih storitev.

V pogledu *ciljev in namenov državne porabe* pa gre opozoriti na to, da z njo države in vladajoče politične strukture ustvarjajo pogoje za nadaljnjo akumulacijo kapitala, hkrati pa osnove za lastno legitimacijo. Javna poraba razvija družbeni kapital in družbeno varstvo, se pravi spodbuja družbene investicije na področju prometne in komunikacijske infrastrukture, izobraževanja in raziskovanja, zdravstva in sociale. Vse te investicije pa imajo lahko obenem *akumulacijsko* in *legitimizacijsko funkcijo*. V razmerju med tema dvema funkcijama investicij se odpira vprašanje družbeno-ekonomske in družbeno-politične oportuniteti državnega poseganja v lokalno stvarnost oziroma vertikalnega odnosa med centralno oblastjo in lokalnostjo.

Ta odnos se kaže že v večji ali manjši decentralizaciji političnih odločitev. Mnoge odločitve, ki zadevajo probleme lokalnih stvarnosti, se danes bolj ali manj avtonomno izvajajo v okviru poddržavnih upravnih enot. Toda izvajanje oblasti na lokalni ravni je nedvomno mnogo bolj podvrženo pritiskom lokalnih interesnih skupin, še posebno, če lokalne uprave večino svojih dohodkov pridobivajo neposredno z obdavčevanjem lokalnega prebivalstva in podjetij. Še zlasti ameriške lokalne oblasti so v svojem delovanju izraz sistema, v katerem imajo ekonomsko močnejše interesne skupine tudi večji vpliv na oblikovanje lokalne politike. Na lokalni ravni prihaja tudi do trenj med urbani in suburbanimi družbenimi okolji, saj mestne uprave na račun obdavčevanja tu živečih šibkejših socialnih slojev zagotavljajo razne družbene storitve, ki jih koristijo tudi številni dnevni migranti iz višjih socialnih skupin. Slednji v mestih sicer ustvarjajo svoj dohodek, vendar imajo stalno bivališče v "zeleni" obmestni upravi, kjer nad javnimi prevladujejo zasebne bivalne investicije in je zato tudi stopnja obdavčevanja prebivalcev relativno nižja.

Sicer pa največje investicije, ne glede na obliko državne ureditve, izvajajo centralne oblasti neposredno. Pri usmerjanju investicij lahko vlade zasledujejo tudi različne politične cilje. Eden izmed teh ciljev je "*podpiranje podpornikov*": tako je bil na primer v Veliki Britaniji običaj, da so konservativne vlade usmerjale več denarja v ruralna in suburbana družbena okolja, ki so bila pri volilnem odločanju tendenčno pro-konservativna, medtem ko so laburistične vlade namenjale več sredstev mestnim družbenim okoljem, kjer so imele več svojih podpornikov. Pri takem diskrecijskem usmerjanju javnih sredstev prihajajo pogosto do izraza tudi individualna pogojevanja, pri čemer je v državah z večinskim volilnim sistemom zelo pomembna teritorialna izvornost vplivnih političnih osebnosti. Analize, ki so bile opravljene v ZDA, so pokazale na

primer, da je mogoče kar polovico zaznane variabilnosti v usmerjanju rednih vladnih denarnih transferjev razložiti s teritorialno izvornostjo predsednikov različnih izvršilnih komitejev, ki delujejo v okviru zveznega parlamenta.

Zgoraj opisanemu komplementaren je tudi cilj "*kupovanja glasov*". Tako je na primer v Veliki Britaniji konservativna vlada skušala povečati konsenz v sicer pro-laburističnem Walesu tako, da je financirala nov regionalni BBC program v valežanskem jeziku. Znano je, kako so v povojni Italiji vladajoči krščanski demokrati v času volitev z volilno propagando pošiljali na dom tudi bolj prepričljive testenine; ista stranka je brez vsake ekonomske logike v posredni (ustvarjanje novih delovnih mest v javnem sektorju, dodeljevanje raznih pokojnin) in neposredni obliki (javna dela, financiranje lokalnih skladov) usmerjala obsežna denarna sredstva v razne dele države in si s tem zagotovila volilno podporo.

Na drugi strani *razmerja država - državljani* so seveda pričakovanja in zahteve slednjih. Če ta pričakovanja in zahteve ne dosegajo željene stopnje vplivnosti na državno politiko, se pričinja družbena mobilizacija in morebitni protest. Pri tem pobudniki zahtev najprej poskrbijo, da se zberejo evidence in ljudske peticije v prid zahtevam, nato pa poskusijo z lobiranjem pri lokalnih in državnih političnih institucijah in posameznikih ter s posredovanjem svojih stališč medijem tako podprte zahteve prenesti v politično agendo. V skrajnem primeru pričnejo pobudniki zahtev z radikalnejšimi oblikami protesta, kot so razne manifestacije, pritožbe na sodišča, fiskalni revolt in podobne. Družbeni protest lahko doseže večjo ali manjšo podporo pri ljudeh in političnih strankah, obsega večji ali manjši del državne populacije in državnega ozemlja ter je zaradi tega pri doseganju zastavljenih ciljev tudi bolj ali manj uspešen. V zadnjem obdobju se povečujejo širša "bottom-up" gibanja, predvsem v odporu do globalizacije in prevlade interesov elitnih finančnih skupin ("99 % vs. 1 %") ter v skrbi za bolj ekološko uravnotežen in trajnostno naravnan razvoj, ki pa se mnogokrat prevesijo v populistično zavračanje vsakršnih posegov po principu "NIMBY" ("Not in my back-yard").

Geografija volitev

Geografijo volitev, ki je posebno razvita v anglosaškem okolju ter v državah s stabilno upravno in politično ureditvijo, je nekako osnoval *André Siegfried* leta 1913. V svojem delu je namreč raziskoval izide volitev v zahodni Franciji v odnosu do geografskih in socioekonomskih faktorjev in ta svoj pristop uporabil pri proučevanju volitev še v drugih območjih Francije tudi v kasnejših letih. Po drugi svetovni vojni so pričeli s podobnimi študijami tudi ameriški politologi, vendar se je geografija volitev dejansko razmahnila v angloameriškem

političnogeografskem svetu šele z uveljavljanjem kvantitativnih metod v geografskem proučevanju od srede 60. let dalje. Volilna geografija ali geografija volitev se je v državah, kjer je v veljavi "čisti" večinski volilni sistem (zlasti v ZDA in Veliki Britaniji), na ta način razvila kot posebna subdisciplina politične geografije, medtem ko se je v manjši meri "udomačila" tudi v drugih državah, kjer je v rabi dvokrožen večinski volilni sistem, mešan volilni sistem ali celo proporcionalni volilni sistem z različnimi regionalno utemeljenimi korekturami (primeri navedenih volilnih sistemov so Francija, Italija in Nemčija).

Na področju geografije volitev sta *Taylor* in *Johnston* leta 1979 poskusila na osnovi obstoječe literature opraviti tudi neko sistematizacijo in ugotovila, da je mogoče raziskovalno vsebino geografije volitev razdeliti v štiri temeljne sklope.

- Prvi obseg **analizo volilnih rezultatov v nekem geografskem kontekstu** in se prvenstveno posveča volilnemu vedenju ter volilnim rezultatom na nekem zaključenem območju ali v okviru neke daljše serije volitev; v tem sklopu je glavna pozornost namenjena statističnim metodam in analitičnim tehnikam, v manjši meri pa kartografskemu prikazu pridobljenih rezultatov, kar to vejo geografije volitev oddaljuje od same geografije in jo bolj približuje politologiji.
- Drugi sklop zadeva vprašanje **vpliva geografskega okolja na volilne izide**, zlasti na pričakovani vpliv lokalnega izvora kandidatov na njihovo volilno uspešnost (tako imenovani "neighbourhood effect"); v ta sklop sodi tudi evidentiranje in proučevanje območij s persistentnimi volilnimi vzorci in utrjenimi političnimi orientacijami.
- Tretji sklop zadeva proučevanje **volilnih sistemov**, ki so lahko zelo različni, od proporcionalnega do večinskega s številnimi vmesnimi variantami. Pri tem je pomembna zlasti še njihova primernost glede na obstoječe družbeno- in političnogeografske razmere, mednarodne in geopolitične razmere, kakor tudi njihova "uspešnost" v reprezentaciji različnih družbenih in kulturnih skupin in manjšin z ozirom na njihovo teritorialno distribucijo; poleg tega se geografija volitev posveča tudi mehanizmu in okoliščinam izbire političnih kandidatov po okrožjih.
- Četrti sklop obravnava **oblikovanje in preoblikovanje volilnih okrajev**, vključno s proučevanjem kriterijev, po katerih so nastali, njihovega števila, strukture, spreminjanja in ustreznosti glede na obstoječe družbenogeografske razmere in pričakovanja lokalnih skupnosti.

Nedvomno je med vsemi sklopi volilne geografije prav poslednji tudi najbolj "geografski", kakor je *večinski sistem* med vsemi najbolj vezan na prostor in njegovo strukturo ter je zaradi tega v ospredju interesa geografije volitev. Vendar se teritorialni vplivi ne izražajo le v ključnem problemu oblikovanja

ustreznih volilnih okrajev. Že sama izbira večinskega volilnega sistema, še zlasti v njegovi "čisti" angloameriški verziji, predpostavlja določene politično-geografske razmere, ki jih označuje zmanjševanje notranjih razlik v stopnji družbenega razvoja ter zmanjševanje politične konfliktnosti. Večinski sistemi so zato tradicionalno najbolj zastopani v "umirjenih" ali stabiliziranih demokratičnih sistemih, kjer je družbenoekonomska in politična "razdalja" med posameznimi družbenimi segmenti relativno skromna. V teh kontekstih se običajno razvijeta le dva glavna politična pola (od srede proti levi in od srede proti desni), ki se izmenjujeta na oblasti, ne da bi to povzročalo posebne travme in izaritejšje politične ali družbene reorientacije. Tudi zaradi tega je običajno volilna udeležba v teh sistemih relativno skromna.

V nekaterih evropskih državah je opaziti težnjo po prevzemu tega volilnega modela, ali zaradi tega, ker je prišlo do tolikšnega "umiranja" notranje družbene in politične strukture, da zastopanost ideološko zelo različnih političnih orientacij, ki jo je omogočal proporcionalni sistem, ni več potrebna, ali zaradi tega, ker se želi z uvajanjem tega sistema prispevati k stabiliziranju političnih razmer, kakor je to storila na primer Italija. Vendar prav primer te države pokaže, kako uvedba večinskega sistema ni že sama po sebi zadostna garancija za dejansko "umiranje" politične scene, saj imamo po drugi strani dokaj stabilne države s proporcionalnim sistemom, kakršna je Nemčija, čeprav seveda izbrani sistem v tej federalno organizirani državi bistveno dopolnjuje regionalno utemeljen zgornji dom.

Ker v večinskih volilnih sistemih po "*kubični teoriji*" Kendalla in Stuarta iz leta 1950 že manjša proporcionalna razlika v številu glasov med političnimi grupacijami prinaša bistvene razlike v številu pridobljenih sedežev (proporcionalna razlika v številu glasov 1 : 2 prinaša razliko 1 : 8 v številu sedežev), je seveda za stranke bistvena preokupacija oblikovanje takih volilnih okrajev, ki bi glede na teritorialno distribucijo lastnih potencialnih volilcev in potencialnih volilcev konkurenčne grupacije omogočalo čim bolj ugodne volilne rezultate. Poznavanje "terena" in njegove politične strukture ali usmerjenosti je zato zelo pomembno in vodi kandidate tudi v uravnavanju njihove volilne kampanje. Znano je na primer, da se ameriški predsedniški kandidati v svojih volilnih kampanjah močno naslanjajo na GIS tehnologijo pri ugotavljanju območij večjega ali manjšega konsenza in ustrezno s tem planirajo tudi volilno strategijo.

Druga primarna skrb strank v večinskem volilnem sistemu je ta, da bi bili glasovi njihovih podpornikov (volilcev) čim bolj koristni oziroma čim bolj izkoriščeni. Glede na to, da zadostuje v enokrožnem večinskem volilnem sistemu za izvolitev poslanca v posameznih volilnih okrajih 50 % + 1 oddanih glasov, se dejansko srečujemo pri tem sistemu s tremi različnimi tipi glasov:

- **efektivni glasovi** so tisti, ki dejansko prispevajo k izvolitvi kandidata (50 % + 1 glas);
- **odvečni glasovi** so vsi tisti, ki podpirajo v okraju izvoljenega kandidata, vendar presegajo kvoto potrebnih oziroma učinkovitih glasov;
- **izgubljeni glasovi** pa so vsi glasovi podpornikov neizvoljenega kandidata.

Zaradi tega si vsaka stranka želi, da bi imela čim več učinkovitih in čim manj odvečnih ali izgubljenih glasov. Ta težnja lahko vodi k pristranskemu oblikovanju volilnih okrajev ali pristranskemu spreminjanju meja volilnih okrajev. Teritorialni efekti pa se kažejo tudi v tem, da je v primeru enako močnih strank na slabšem tista, katere volilci so prostorsko bolj koncentrirani, se pravi, da "zasedajo" manjše dele ozemlja. Posledica take situacije je, da pri volilnem uspehu ni toliko pomembna *absolutna večinska podpora* na državni ravni, kolikor *relativna večinska podpora* na ravni posameznih volilnih okrajev. Glede na proporcionalni sistem so zato v večinskem penalizirane male stranke, ki v volilni kompeticiji nastopajo na celotnem državnem ozemlju, temu nasprotno pa so favorizirane na državni ravni manj pomembne stranke, ki pa uživajo močno podporo na regionalni oziroma lokalni ravni.

Osnovno izhodišče oblikovanja volilnih okrajev pri večinskih volilnih sistemih je seveda to, da bi bili slednji čim bolj homogeni glede na število prebivalcev, saj se na ta način izpolnjuje temeljno demokratično načelo "*en človek – en glas*". Pri tem se lahko upošteva bodisi celotno število prebivalcev bodisi število samih volilcev, čeprav je prvi sistem mnogo bolj upravičen z vidika reprezentativnosti ne le volilnega telesa, temveč celotne skupnosti v volilnem okraju. V večinskem volilnem sistemu namreč vsak volilni okraj izvoli le enega kandidata in je ta zaradi tega dejansko predstavnik celotne krajevne stvarnosti oziroma skupnosti, ki pričakuje, da bo "njihov" poslanec, ne glede na njegovo politično prepričanje, tudi ustrezno zastopal njihove interese na državni ravni. V tem pogledu je poslanec, izvoljen po večinskem sistemu, mnogo bolj zavezan svojemu izvirnemu volilnemu okolju kakor poslanec, izvoljen po proporcionalnem sistemu, ki je od volilcev mnogo bolj distanciran in "zvest" le svojemu strankarskemu aparatu.

"Tehnika" oblikovanja volilnih okrajev je na prvi pogled zelo preprosta: število prebivalcev v državi se deli s številom parlamentarnih sedežev, nato pa se glede na ugotovljeno srednje število prebivalcev na volilni okraj slednjim zariše ustrezne meje, pri čemer se meje volilnih okrajev praviloma naslonijo na že obstoječe upravne meje. V resnici pa ta navidez preprost postopek spremlja veliko "dodatnih" problemov. Prvi in morda najmanj problematičen je problem njihovega prilagajanja spremembam v demografski strukturi oziroma distribuciji. V državah, kjer se že tradicionalno uporablja

večinski volilni sistem, sprva niso veliko spreminjali volilnih okrajev, in zaradi tega je prihajalo spričo demografskih in družbenoekonomskih transformacij (zlasti urbanizacije) do velikih disproporcov med posameznimi volilnimi okraji. Na ta način so bili v ZDA vse do preoblikovanja volilnih okrajev v 60. letih prejšnjega stoletja glasovi podeželskih volilnih okrajev mnogo "težji" od glasov urbanih volilnih okrajev, kar je favoriziralo podeželsko konservativno orientacijo in s tem republikansko stranko. V Teksasu je na primer najmanjši volilni okraj štel okrog 215 tisoč prebivalcev, največji pa celo 950 tisoč prebivalcev. Ameriško vrhovno sodišče je zato zahtevalo revizijo volilnih okrajev, saj "zakonodajalci predstavljajo ljudi, ne pa dreves in hektarjev". Dejansko se popisi prebivalstva v ZDA izvajajo predvsem zato, da bi bili na osnovi njihovih rezultatov volilni okraji ustrezneje preoblikovani. Kljub temu ostajajo znotraj posameznih ameriških držav razlike v demografskem obsegu volilnih okrajev precejšnje, kakor ostajajo relativno nespremenjena tudi izhodišča, po katerih so oblikovani. Volilni okraji ostajajo relativno stabilni in zato dokaj disproporčni tudi v Veliki Britaniji in drugih državah, kjer je ta volilni sistem že tradicionalen. Vendar *v principu zahteva večinski volilni sistem sprotno prilagajanje volilnih okrajev spremenjenim demografskim razmeram*, kar pomeni, da so načeloma volilni okraji v tem sistemu dokaj spremenljivi in "časni".

Ob vprašanju, *kako veliki* naj bodo volilni okraji, se pri oblikovanju ali preoblikovanju volilnih okrajev postavlja še drugo, veliko bolj problematično vprašanje, in sicer to, *kakšni* naj bodo volilni okraji oziroma *kakšno strukturo prebivalstva* naj zajemajo in predstavljajo. Pri tem se odpirajo možnosti različnih manipulacij, ki so znane pod imenom ***gerrymandering*** po guvernerju ameriške države Massachusetts Gerryju, ki je v iskanju "zanesljivejšega" konsenza leta 1812 uveljavil volilni okraj zelo nepravilne in močeradu (angl. salamander) oziroma "zmaju" podobne oblike. Postopek gerrymanderinga se poslužuje dveh glavnih sredstev:

- *koncentracije* potencialno nasprotnih glasov oziroma povečevanja števila "odvečnih" glasov med političnimi konkurenti;
- *disperzije* potencialno nasprotnih glasov oziroma povečevanja števila "izgubljenih" glasov med političnimi konkurenti.

Na ta način je mogoče oblikovati tako *nepravilne sorazmerne* kot *nepravilne nesorazmerne* volilne okraje, kakor je razvidno iz priložene sheme.

Prikaz 56: Volilni okraj ali zmaj? Originalni "gerrymander" kot ga je prikazal bostonski časopis "Gazette" leta 1812.

Da bi se izognili nepravilnostim pri oblikovanju ali preoblikovanju volilnih okrajev, se marsikje sklicujejo na različne *nepristranske metode*, ki jih razvijajo različni specializirani inštituti, univerze in druge ustanove, katerim oblasti prepuščajo skrb za pripravo predlogov oblikovanja volilnih okrajev. Ker pa lahko tudi pri takih metodah pride do določenih pritiskov strank na izvajalce, se ponekod poslužujejo tudi *kombinirane* ali *uravnotežene pristranske metode*, pri čemer vsaka zainteresirana stran pripravi predloge oblikovanja volilnih okrajev, ki se nato usklajujejo po načelu kompromisa.

Postopek oblikovanja volilnih okrajev v večinskem volilnem sistemu pa še dodatno zakomplicira težnja, da bi bili z ustreznim oblikovanjem volil-

nih okrajev tudi zaščiteni interesi in pričakovanja različnih rasnih, etničnih, verskih in jezikovnih skupin ali tudi lokalnih ali regionalnih skupnosti s posebnimi značilnostmi. V ZDA se je na ta način od 80. let prejšnjega stoletja dalje na pobudo vrhovnega sodišča uveljavilo načelo *pozitivne diskriminacije* ali *pozitivnega gerrymanderinga*, po katerem za razliko od preteklosti prihaja do oblikovanja nenavadnih ali posebnih volilnih okrajev ne zato, da bi bile manjšine diskriminirane, temveč zato, da bi pridobile višjo stopnjo reprezentativnosti. Večinski volilni sistem ima v tem pogledu pozitivno lastnost, da uspe bolje zastopati posebne teritorialne enote oziroma posamezne *interesne skupnosti* in njihova pričakovanja.

A) Primer nepravilnega sorazmernega volilnega okraja

A 60 B 90	A 60 B 90	A 60 B 90
A 120 B 30	A - 300 B - 300	

$$A : B = 1 : 3$$

B) Primer nepravilnega nesorazmernega volilnega okraja

A 20 B 80	A 20 B 80	A 20 B 80
A 120 B 30	A 120 B 30	A - 300 B - 300

$$A : B = 2 : 3$$

C) Prostorske oblike *gerrymandering* postopka

A	B	A
B	A	B
A	B	A
B	A	B

Normalna distribucija

$$A : B = 2 : 2$$

A	B	A
B	A	B
A	B	A
B	A	B

Nepravilna sorazmerna distribucija

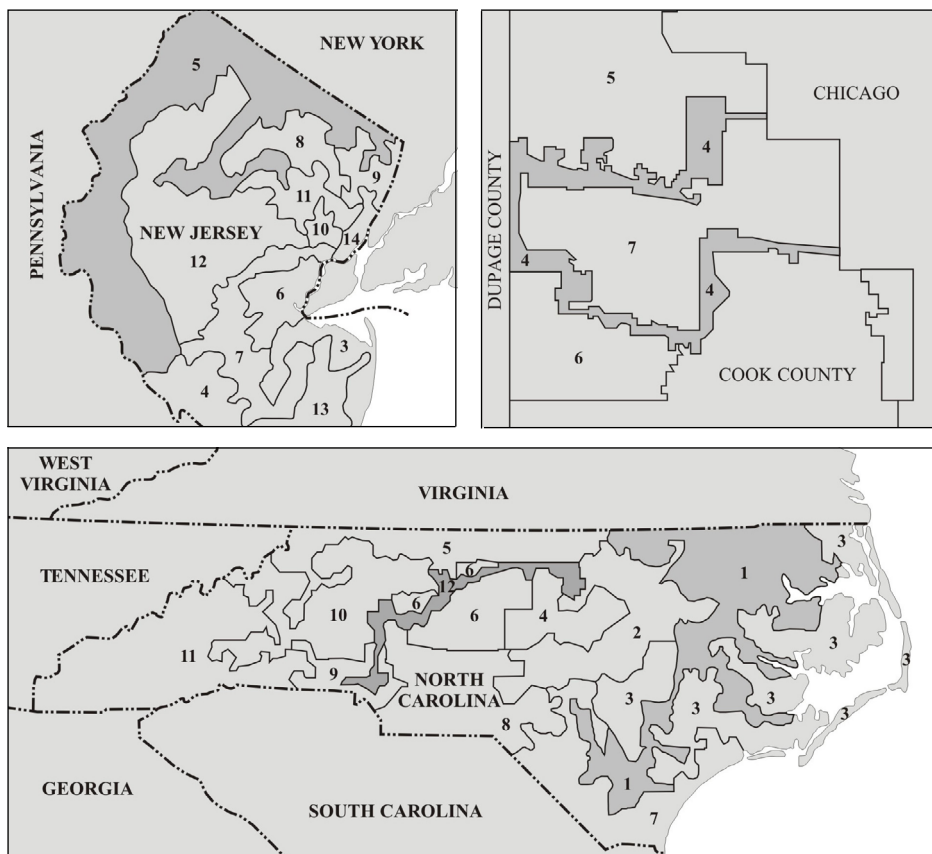
$$A : B = 3 : 1$$

A	B	A
B	A	B
A	B	A
B	A	B

Nepravilna nesorazmerna distribucija

$$A : B = 2 : 1$$

Prikaz 57: “Gerrymandering” postopek. Ta se poslužuje različnih tehnik, ki lahko vodijo v oblikovanje nepravilnih sorazmernih ali nesorazmernih volilnih okrajev.

Prikaz 58: Sodobne oblike "gerrymandering". V ZDA težijo k oblikovanju posebnih volilnih okrajev, v katerih lahko dobijo tudi pripadniki rasnih manjšin več možnosti politične afirmacije.

Tudi v **Sloveniji** se je razvila živahna debata o smiselnosti uvedbe večinskega volilnega sistema v državi. Geografi, ki smo leta 2000 sodelovali pri delu posebne parlamentarne komisije za oblikovanje volilnih okrajev v primeru uvedbe večinskega volilnega sistema, smo, upoštevajoč specifično slovenskega naselitvenega prostora in njegove demografske, družbene in ekonomske strukture, v zvezi z vprašanjem oblikovanja volilnih okrajev v Sloveniji za potrebe uvajanja večinskega volilnega sistema izpostavili zlasti sledeče elemente oziroma probleme:

- Glede na v ustavi določeno število mest v slovenskem parlamentu (90) in prav tako v ustavi garantirani parlamentarni zastopstvi za italijansko in madžarsko narodno skupnost, ki temeljita na volitvah v okviru posebne volilne liste, moramo sklepati, da je v Sloveniji po-

trebno izoblikovati 88 volilnih okrajev. V tem primeru pa bi iz volilne prakse povsem izključili slovenske državljane s stalnim bivališčem v tujini, ki bi tako *de facto* izgubili volilno pravico oziroma pravico do lastne reprezentativnosti, ki so jo uživali od slovenske osamosvojitve dalje. Zaradi tega, a tudi zaradi podobne prakse, ki jo izvajajo v drugih evropskih državah, ki so prevzele večinski volilni sistem, se zdi v primeru sprejetja večinskega volilnega sistema potrebno oblikovati vsaj en *poseben volilni okraj*, ki bi zajel slovenske državljane v zamejstvu in po svetu. Tako preostane dejansko 87 parlamentarnih mest, ki bi jih kandidati zasedli z volilno kompeticijo na ozemlju Republike Slovenije in v njej prisotnih volilnih okrajih. Če upoštevamo število prebivalcev Slovenije, ki izhaja iz zadnjega popisa prebivalstva, in to število delimo s številom preostalih parlamentarnih mest, ugotovimo, da bi moral povprečni volilni okraj zajeti okrog 22.500 prebivalcev. Realno število prebivalcev v posameznih volilnih okrajih bi se gibalo v mejah 5 % pozitivnega ali negativnega odstopa, se pravi od okrog 21.500 do okrog 23.500 prebivalcev, nekoliko širša interpretacija pa bi ta razpon lahko postavila celo med 20 tisoč in 25 tisoč prebivalcev, ne da bi bilo pri tem v večji meri kompromitirano temeljno načelo enakopravnosti državljanov in njihove enake pravice do politične reprezentativnosti. Primerjava z drugimi volilnimi okraji v državah z večinskim volilnim sistemom pa kaže, da bi bili slovenski volilni okraji bistveno premajhni in da bi bil zato v njih volilni izid pretirano odvisen od različnih konjunkturnih dejavnikov.

- Ob določevanju *števila volilnih okrajev* se kot drugo izhodišče postavlja vprašanje *kriterijev* za njihovo konkretno oblikovanje oziroma določevanje njihovih meja. Tudi v tem primeru bi morali slediti logiki čim širše reprezentativnosti različnih družbenih struktur na ozemlju Republike Slovenije. Pri tem izstopata zlasti kriterija *homogenosti* in *funkcionalne povezanosti* prebivalstva, ki se izražata v oblikovanju posebnih prostorskih struktur in posebnih oblik prostorske identitete. Navedene elemente družbene homogenosti in funkcionalne povezanosti so izpostavili različni analitični postopki družbenogeografske regionalizacije ozemlja Slovenije, ki so jih v zadnjih letih opravili geografi. Čeprav ostajajo precejšnje razlike med različnimi opravljenimi regionalizacijami v zadnjih letih glede povezovanja mikro- in mezoregij v makroregije, pa ostajajo razmere na nivoju osnovnih teritorialnih enot dokaj stabilne in izražajo s tem persistentne oblike teritorialnih vezi ter funkcionalnih orientacij. Te oblike prostorske povezanosti izhajajo po eni strani iz stabilnosti osnovnih enot lokalnih skupnosti, se pravi *nekdanjih krajevnih skupnosti*, ki so najbolj reprezentativen izraz homogenih temeljnih prostorskih

enot, po drugi strani iz uveljavljenih in trajnejših funkcionalnih enot, ki se večinoma prekrivajo z mejami *nekdanjih občinskih meja*.

V praksi se je izkazalo, da bi bilo v Sloveniji zelo težko oblikovati toliko sorazmernih in v bistvu zelo majhnih volilnih okrajev, ki bi uspeli zadovoljiti pričakovanja večjih strank in hkrati izpolnjevati kriterije družbene homogenosti, funkcionalne povezanosti ter ohranjanja obstoječih upravnih meja. Zaradi tega se je parlament raje odločil, da s korigiranjem ustavnih določb ohrani dosedanja, vendar modificirani proporcionalni volilni sistem, ki se sedaj v glavnem zgleduje po nemškem modelu.

Sicer je politična geografija v Sloveniji že opravila prve poskuse primerjanja rezultatov volitev v državni zbor, ki so potekale v letih 1990, 1992 in 1996. Pri tem je ugotovila neke persistentne oblike volilnega vedenja oziroma usmerjanja, kar je omogočilo tudi evidentiranje različnih političnih območij. Tako je na podlagi volilnega vedenja v 90. letih prejšnjega stoletja obsegala *desna politična regija* večinoma vzhodni in jugovzhodni del države, a tudi del Notranjske in Posočja. To so območja z manjšo gostoto poseljenosti in izrazitejšo ruralno družbeno strukturo. Velika prevlada glasov za stranko SLS v občini Idrija je bila na primer jasen izraz tako imenovanega "učinka sosedstva", podobno kakor je bila v Zagorju registrirana absolutna večina glasov za LDS. Sicer pa so se kot *leve politične regije* v Sloveniji v istem obdobju uveljavile zlasti mestne občine in industrijski bazeni, se pravi območja z gosto poselitvijo ter izrazitejšo urbano-industrijsko družbeno strukturo. Na ne povsem stabilizirane politične razmere v državi, zaradi katerih je praktično zelo težko opraviti neko trajnejšo primerjavo volilnih uspehov ter volilnega vedenja, opozarja tudi precej obsežno območje, v katerem se volilci pri svojih političnih izbirah gibljejo od ene do druge politične opcije. To območje obsega večji del obmejne zahodne Slovenije, večji del Gorenjske ter občino Maribor. Primerjava opisanega stanja z novejšim je še težja, saj se je z vsakimi novimi volitvami v zadnjem obdobju politična struktura temeljito reorganizirala z zamiranjem predhodnih in uveljavljanjem povsem novih strank.

II. DEL

MEDDRŽAVNI ODNOSI IN NADDRŽAVNE ORGANIZACIJE

- **Organizacija združenih narodov**
- **Druge mednarodne organizacije širšega pomena**
- **Evropske mednarodne organizacije**
- **Druge regionalne mednarodne organizacije**

MEDDRŽAVNI ODNOSI IN NADDRŽAVNE ORGANIZACIJE

Pri pregledu politične geografije držav smo se seznanili z njihovim morfološkim izgledom, posebnimi ter državam podrejenimi politično-teritorialnimi enotami, oblikami državne ureditve in delovanja na poddržavni ravni ter z razmerjem med državo in državljani, ki ga izraža tudi geografija volitev. Vendar države vse redkeje nastopajo kot samozadostni družbeni in teritorialni sistemi, ampak postajajo s povečevanjem mednarodnega sodelovanja in ekonomske soodvisnosti vse bolj pogosto deli širših mednarodnih sistemov, ki jih same oblikujejo in razvijajo. Nekoliko podrobneje problematiko "globalizacije" obravnavamo v delu *Družbena geografija sveta*. Na tem mestu bomo prikazali le glavne vidike meddržavnih odnosov in različne pojavne oblike naddržavnih organizacij.

Organizacija združenih narodov

Sodobni meddržavni odnosi se v pravno-političnem pogledu na planetarni ravni urejujejo najpogosteje v okviru *Organizacije združenih narodov* s sedežem v New Yorku. Ta organizacija, kot naslednica po prvi svetovni vojni ustanovljene *Lige narodov* s sedežem v Ženevi, je štela po drugi svetovni vojni 51 ustanovnih članic (med katerimi je bila tudi Jugoslavija, njen sedež pa je po razkroju te države ostal nezaseden do leta 2000), postopoma pa so se vanjo včlanile tudi države premaganke (Italija in Japonska že leta 1955 oziroma 1956, Nemčija šele leta 1973) ter novonastale države. Danes (stanje za leto 2014) združuje OZN kar 193 držav; med zadnjimi so bile v OZN poleg nekdanjih sovjetskih, češkoslovaških (Češka in Slovaška sta ločeno vstopili v OZN leta 1993) in jugoslovanskih republik (Slovenija, Hrvaška ter Bosna in Hercegovina so bile sprejete leta 1992, Makedonija leta 1993, Srbija je kot zvezna država najprej prevzela mesto nekdanje SFRJ in pridobila nato nov status člana OZN leta 2000) sprejete še San Marino (1992), Andora, Eritreja in Monako (1993), Palau (1994), Kiribati, Nauru in Tonga (1999), Tuvalu (2000), Švica in Timor-Leste (2002), Črna gora (2006) ter Južni Sudan (2011). Do pridobitve statusa držav članic so mnoge države imele v OZN status "stalnih opazovalcev", najdlje države z nedokončno urejenim političnim statusom, kot v primeru obeh Korej, Vietnama in Nemčije (Vzhodna Nemčija je pridobila status opazo-

valca komaj leta 1972 in članice leto kasneje, skupaj z ZRN), a tudi Švica in nekatere evropske mikrodržave, ki so gojile držo mednarodnopolitične nevtralnosti. Izven organizacije je ostal tako do leta 2004 med formalno neodvisnimi državami (Tajvan in Kosovo nista mednarodno priznani državi) samo Vatikan, ki je imel od leta 1964 status stalnega opazovalca, odtlej pa je član brez volilne pravice. Palestinska država je pridobila status stalnega opazovalca leta 1974, najprej kot "non-member entity", od leta 2012 pa kot "non-member state". Poleg tega imajo status opazovalcev pri OZN še skoraj vse pomembnejše mednarodne in meddržavne organizacije, vključno z EU, Afriško unijo, Suverenim malteškim vojaškim redom in Mednarodno federacijo Rdečega križa in Rdečega polmeseca. Glede mednarodnega priznanja oziroma polnopravnega statusa v OZN velja pripomniti, da je zanj potrebna podpora dveh tretjin članic oziroma glasov v okviru Generalne skupščine ter soglasje vseh stalnih članic Varnostnega sveta.

Organi OZN so Generalna skupščina, v kateri ima vsaka država po en glas in zaseda enkrat letno ali po potrebi na pobudo generalnega sekretarja OZN ali Varnostnega sveta. V Generalni skupščini so države neformalno združene v 5 regionalnih skupin: afriško, ki obsega 28 % članic in ji tradicionalno pripadajo 3 mesta v VS, azijsko-pacifiško, ki prav tako obsega 28 % članic in 3 mesta v VS (od tega eno mesto stalne članice), latinskoameriško, ki obsega 17 % članic in ji tradicionalno pripadata 2 mesti v VS, vzhodnoevropsko (sem sodijo še danes vse nekdanje komunistične države, vključno s Slovenijo), ki obsega 12 % članic s prav tako 2 mestoma v VS (od tega eno mesto stalne članice), ter zahodnoevropsko (s Severno Ameriko, Turčijo, Izraelom, Avstralijo in Novo Zelandijo), ki obsega 15 % članic in ji tradicionalno pripada največ mest v VS (5, od tega 3 stalna). *Varnostni svet* sestavlja 15 držav članic, od katerih je pet stalnih: Francija, Kitajska (od leta 1972, ko je v OZN prevzela mesto Tajvana), Rusija (kot naslednica Sovjetske zveze), Velika Britanija in ZDA. Ostale članice Varnostnega sveta izvoli za dobo dveh let Generalna skupščina OZN z dvotretjinsko večino (Slovenija je bila izvoljena za članico VS v obdobju 1997–1999). Poseben instrument, ki povzdiguje pet stalnih članic VS nad druge države članice OZN, je možnost veta na predlagane resolucije, sankcije in podobno, ki jih predlagajo ostale članice VS ali jih izglasuje Generalna skupščina, kar seveda močno otežuje delo v OZN pri sprejemanju skupnih stališč. Ker je VS v marsikaterem pogledu izraz izida druge svetovne vojne, se je na prehodu v novo tisočletje, v bistveno spremenjenih svetovnih razmerah, razmišljalo tudi o prenovi tega organa, v katerega naj bi kot nove članice sprejeli po eni varianti še Japonsko, Nemčijo in morebiti Italijo (glede na njihov ekonomski pomen), po drugi pa tudi Brazilijo, Indijo in Nigerijo (glede na njihovo demografsko težo). V zadnjem obdobju se povečuje tudi teža *generalnega sekretarja*, ki ga na predlog VS izvoli Generalna skupščina.

Nenapisano pravilo je, da traja mandat generalnemu sekretarju, ki ne sme izhajati iz države s statusom stalne članice, pet let in da je ta lahko na to mesto potrjen le enkrat (za skupno 10 let).

Na delo in usmerjenost OZN vpliva nenazadnje delež, ki ga posamezne države vplačajo za njeno delovanje in se v glavnem določa glede na njihovo ekonomsko težo oziroma BDP. Leta 2000 je Generalna skupščina določila, da lahko maksimalni prispevek držav članic znaša 22 %, minimalni pa 0,001 % budžeta OZN. Trenutno (dvoletje 2012–13) znaša ta 5,5 mrd USD, po izplačanem deležu pa izstopajo zlasti ZDA, ki same prispevajo dobro petino (22 %) rednih prihodkov te organizacije (sledijo Japonska z 11 %, Nemčija s 7 %, Francija s 5,6 %, VB s 5,2 %, Kitajska s 5,1 %, Italija s 4,4 % ter Kanada, Španija in Brazilija z ok. 3 % – skupaj prispeva deset največjih donatork skoraj 70 % vsega budžeta OZN). Omeniti velja, da se sredstva za nekatere posebne programe OZN (t. i. "peace-keeping operations", UNICEF programi, World Food programi ipd.) vplačujejo posebej, vendar je struktura plačnikov podobna že opisani. Svoj pritisk na OZN so ZDA v preteklosti izvajale na primer tako, da so vplačevanje svojega deleža zamrznile, dokler se ni OZN obvezala, da bo zmanjšala porabo in birokratski aparat, ki naj bi bila po mnenju ZDA prevelika, a tudi zato, da bi ovirale nekatere programe OZN, s katerimi se ZDA niso strinjale zaradi ideoloških razlogov, na primer program za omejevanje rojstev, ki je vključeval tudi splav.

Pomemben organ v mednarodnem pravu je Mednarodno ali svetovno sodišče s sedežem v Haagu, katerega sestavlja 15 sodnikov, ki jih izvolita Generalna skupščina in VS za dobo 9 let. To sodišče je od svojega nastanka leta 1947 poseglo že v številne (približno 160) primere mednarodnih konfliktov ali nesoglasij, zlasti pri določevanju poteka političnih meja na posameznih spornih sektorjih na kopnem in morju (na primer določevanje morske meje med Belgijo in Nizozemsko leta 1959, razmejevanje kontinentalnega šelfa v Severnem morju leta 1969, določevanje ribiške jurisdikcije med Islandijo in sosedi leta 1974, razmejevanje kontinentalnega šelfa v Egejskem morju leta 1978, določevanje meje v zalivu Maine med Kanado in ZDA leta 1984, morske meje med Grenlandijo in Norveško leta 1988, kopne meje med Libijo in Čadom leta 1990, morske meje med Gvinejo Bissau in Senegalom leta 1991, razreševanje teritorialnih disputov in morske meje med Katarjem in Bahrajnom leta 1991, kopne in morske meje med Kamerunom in Nigerijo leta 1994, morske meje med Nikaragvo in Hondurasom leta 1999, mejnega disputa med Nikaragvo in Kolumbijo leta 2001 ter med Beninom in Nigerijo leta 2002, določevanje morske meje med Romunijo in Ukrajino leta 2009 ter med Perujem in Čilom leta 2014). Trenutno obravnava to sodišče nekaj deset let še odprtih primerov iz vseh delov sveta, vključno s slovensko-hrvaškim mejnim disputom.

Mimo dejavnosti Mednarodnega sodišča posega OZN v mednarodne dispute ter širše v smer izboljševanja mednarodnih odnosov in določevanju mednarodnih normativov za različna področja skupnega interesa tudi neposredno: kot posredovalec in pogajalec, s prirejanjem bilateralnih ali multilateralnih pogajanj ter ponujanjem svojih "dobrih uslug". Drugi način posega OZN v mednarodne konflikte je odpošiljanje mirovnih sil, tako imenovanih "plavih čelad", v konfliktna območja. Ta tip posegov, ki je bil sprva omejen na samo "*peace-keeping*" operacije pri varovanju doseženih sporazumov o prekinitvi konfliktov, je v zadnjem obdobju prerasel tudi v "*peace-enforcing*" operacije z aktivnim vojaškim posegom oziroma z delegiranjem posameznim državam in njihovim vojaškim potencialom (npr. zvezi NATO), da neposredno vojaško posežejo zoper "priznane" agresorske sile. Tak poseg so s partnerji (skupaj 28) opravile ZDA v Iraku leta 1991. Nekako "post-festum" je OZN odobrila tudi vojaški poseg ZDA in zveze Nato na Kosovu in v Srbiji ter koalicije evropskih držav v Libiji. Značilno je, da so se tovrstne operacije OZN povečale po razpadu bipolarne delitve sveta, saj sta predtem obe velesili sami "razreševali" večino konfliktnih situacij v okviru lastnih vplivnih območij. "Samoiniciativnost" velikih sil, predvsem ZDA, se je povečala spet v novjšem obdobju, predvsem za časa predsednika Busha, ki je pričel dokaj sporne unilateralne posege v Afganistanu in Iraku pod pretvezo nevarnosti mednarodnega terorizma in varovanja ameriških interesov. To je seveda odprlo intenzivno debato o tem, kdaj, zakaj in kdo sme uporabiti silo za lastno varstvo oziroma za varstvo drugih ogroženih držav in ljudstev. Poleg tega je tovrstna praksa močno zamajala prvotni "vestfalski red" oziroma načelo državne suverenosti in princip nevmešavanja v "notranje zadeve" posameznih držav, ki ga v resnici velike sile niso nikoli zares upoštevale. Povečuje se tudi zavest, da veliko, zlasti postkolonialnih držav ni v stanju, da bi same razreševale notranje politične in razvojne probleme in da zato potrebujejo "zunanjo" pomoč, ki je lahko dobronamerna, a utegne te države privedi v nove oblike odvisnosti in jih spremeniti spet v nekakšne protektorate. Vsekakor je dejstvo, da so se potrebe po takih posegih povečale in je zato OZN do leta 2000 zaključila kar 39 operacij "vzdrževanja miru" (peacekeeping operations), od tega 15 v Afriki, 8 v Srednji Ameriki, 6 v Aziji, 5 v Evropi in prav toliko na Bližnjem vzhodu. Med temi so bile sile OZN najdlje zasedene v bližjezhodni operaciji z nazivom Unef, in sicer od leta 1956 do 1967 ter od leta 1973 do 1979. Daljše operacije so bile še: Unavem oziroma Monua v Angoli (1989–1999), Unmih in naslednje na Haitiju (1993–2000) ter Unmot v Tadžikistanu (1994–2000). Večletne operacije je OZN izvajala še v Kongu, Liberiji, El Salvadorju, Makedoniji in Somaliji.

Med obstoječimi operacijami dosegajo nekatere že kar rekordno trajanje: operacija Untso na Bližnjem vzhodu traja neprekinjeno od leta 1948,

Unmogip na meji med Indijo in Pakistanom od leta 1949 in Unficyp na Cipru od leta 1964; od leta 1974 traja nadalje operacija Undof na Golanu, Unifil v Libanonu pa od leta 1978. Nadalje so sile OZN od leta 1991 prisotne v Zahodni Sahari (Minurso) ter na meji med Irakom in Kuvajtom (Unikom). Od leta 1992 do 2002 so te sile z nazivom Unprofor oziroma Unmibh bile prisotne na območju nekdanje Jugoslavije ter Bosne in Hercegovine; tem gre prišteti še sile v okviru operacij Unmop v Prevlaki (od 1996 do 2002) in Unmik na Kosovu (od 1999). V Gruziji poteka operacija Unomig od leta 1993, najnovejše pa so operacije Monuc v Kongu, Unamsil v Sierri Leone ter Untaet oziroma Unmiset v Vzhodnem Timorju, ki so se pričele v letu 1999, ter operacija Unmee v Etiopiji in Eritreji, ki se je pričela leta 2000. Večina novjših operacij poteka v Afriki (v Liberiji od leta 2003, v Slonokoščeni obali od leta 2004, v Sudanu od leta 2007 na območju Darfurja oziroma 2011 na območju Abyeja, v Južnem Sudanu od leta 2011, v Libiji od leta 2011, v Maliju od leta 2013 in v Centralnoafriški republiki od leta 2014), po ena pa v Afganistanu (od leta 2003) in Haitiju (od leta 2004). Z neposrednim poseganjem OZN v mednarodne konflikte je velikokrat povezano tudi posredovanje Visokega komisariata OZN za vojne begunce (UNHCR) s sedežem v Ženevi ali Visokega komisariata OZN za človekove pravice, ki je bil ustanovljen leta 1993 ob mednarodnem sodišču za zločine proti človeštvu na območju nekdanje Jugoslavije ter Ruande.

Seveda pa je dejavnost OZN usmerjena ne le v preprečevanje mednarodnih konfliktov, ampak tudi v razreševanje drugih mednarodnih, zlasti družbenih in ekonomskih razvojnih problemov. Zanje skrbi vrsta specialnih ustanov, ki delujejo v okviru OZN, čeprav ohranjajo svojo avtonomijo. Med temi so najbolj znane:

- **FAO** (Food and Agriculture Organization) so ustanovili leta 1945 v Quebecu in ima od leta 1950 sedež v Rimu;
- **IAEA** (International Atomic Energy Agency) so ustanovili leta 1957 in ima sedež na Dunaju;
- **ICAO** (International Civil Aviation Organization) je bila ustanovljena leta 1947 s sedežem v Montrealu;
- **IFAD** (International Fund for Agricultural Development) je nastala leta 1976 na pobudo svetovne konference o prehranjevanju, ki je bila leta 1974, in ima prav tako kot FAO sedež v Rimu;
- **ILO** (International Labour Organization) je bila ustanovljena že leta 1919 v okviru Lige narodov in ima sedež v Ženevi, kjer deluje tudi njeno izvršno telo Bureau International du Travail (**BIT**);
- **IMO** (International Maritime Organization) je dejavna od leta 1959 in ima sedež v Londonu;

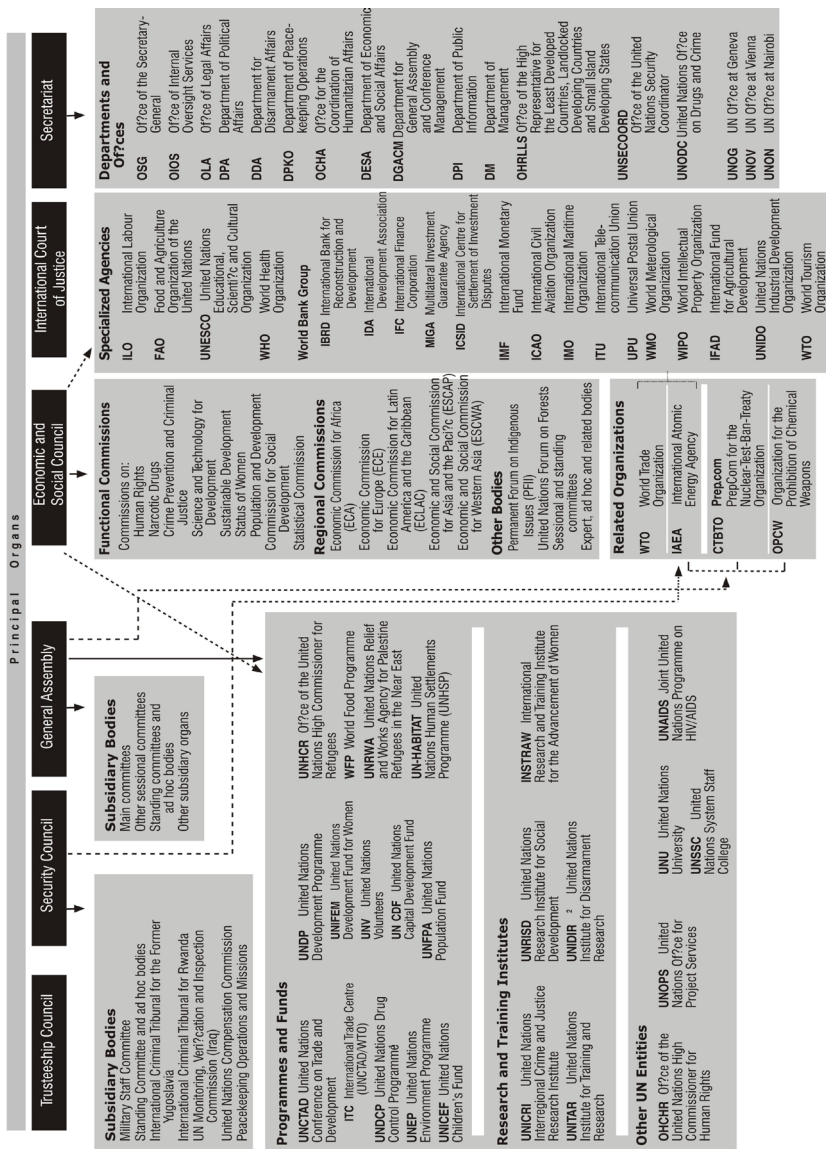
- **UNESCO** (United Nations Educational Scientific and Cultural Organization) je bila ustanovljena leta 1946 s sedežem v Parizu;
- **UNIDO** (United Nations Industrial Development Organization) ima od leta 1966 sedež na Dunaju;
- **WHO** (World Health Organization) ima od leta 1948 sedež v Ženevi, kjer delujejo še **WIPO** (World Intellectual Property Organization), ki je bila ustanovljena leta 1974, **WMO** (World Meteorological Organization), ki je dejavna od leta 1951, in **ITU** (International Telecommunication Union), ki je dedič leta 1865 ustanovljene mednarodne telegrafske zveze.

Poleg zgoraj naštetih deluje pod neposrednim nadzorom OZN še vrsta drugih posebnih teles, ki razrešujejo nekatere specialne probleme, kot so **UNICEF** (United Nations Children's Fund), **UNDP** (United Nations Development Programme), **UNCTAD** (United Nations Conference on Trade and Development), **WFP** (World Food Programme), **UNFPA** (United Nations Fund for Population Activities), **UNDRO** (United Nations Disaster Relief Co-ordinator), **UNEP** (United Nations Environment Programme), **UNITAR** (United Nations Institute for Training and Research), **UNU** (United Nations University) in druge.

Za koordiniranje in načrtovanje različnih razvojnih posegov je sicer v OZN posebej zadolžen **Ekonomski in socialni svet** (ECOSOC), ki ga sestavlja 54 predstavnikov različnih držav, ki jih Generalna skupščina izvoli za dobo treh let. Razporeditev predstavnikov sledi določenemu geografskemu kriteriju: 14 afriških predstavnikov, 11 azijskih, 6 predstavnikov Vzhodne Evrope, 10 Latinske Amerike in Karibov ter 13 predstavnikov Zahodne Evrope in drugih razvitih držav. Svet se sestaja dvakrat letno in koordinira delo svojih regionalnih komisij za Evropo (s sedežem v Ženevi), Vzhodno Azijo in Pacifik (Bangkok), Zahodno Azijo (Beirut), Latinsko Ameriko (Santiago) in Afriko (Addis Abeba).

Druge mednarodne organizacije širšega pomena

Pri oblikovanju mednarodne politike in mednarodnih odnosov imajo ob OZN pomembno vlogo tudi druge, večinoma gospodarske organizacije svetovnih ali bolj regionalnih razsežnosti. **Svetovna banka** s sedežem v Washingtonu vključuje strukture, kot so **IBRD** (International Bank for Reconstruction and Development), **IDA** (International Development Association), **IFC** (International Finance Corporation) in **MIGA** (Multilateral Investment Guarantee Agency); v bistvu je Svetovna banka operativno telo **Mednarodnega denarnega sklada** ali **IMF** (International Monetary Fund), saj operira v okviru držav članic te ustanove.

Priklad 59: Organizacija Združenih narodov in njena telesa. OZN ima zapleteno in razvejano strukturo: zgornja shema prikazuje "uradno" predstavitev te organizacije v angleškem jeziku z njenimi primarnimi organi in ustanovami.

Tako kot Svetovna banka je tudi IMF nastal leta 1945 v Washingtonu z namenom, da prispeva k povojni obnovi in mednarodni ekonomski integraciji; kljub začetnemu pristanku Sovjetske zveze je IMF ostala značilna "zahodna" ustanova, ki je prvenstveno zasledovala ameriške ekonomske interese oziroma operirala v skladu z ameriško finančno in monetarno "filozofijo" skrajnega liberalizma, in zato ni imela vselej dovolj posluha za lokalne razmere. Državam, ki so potrebovale finančno pomoč, je bila ta skoraj vedno odobrena le tedaj, če se je ta obvezala, da bo skrčila javne izdatke in pospešila privatizacijo ekonomskih dejavnosti. Te politike restriktivne stabilizacije so sicer omogočile saniranje finančnih bilanc, so pa privedle do krčenja socialnih storitev in družbenega standarda prebivalstva ter še povečale njihovo ekonomsko odvisnost do tujih investorjev. Verjetno ni slučajno, da se same ZDA pri usmerjanju svoje ekonomske politike večinoma (vsaj za časa demokratskih predsednikov) niso ravnale po tem "receptu" in da so se slabosti teh ukrepov pokazale tudi v primeru razreševanja finančne krize v EU po letu 2008. Kljub temu pa je Mednarodni denarni sklad prispeval k sanaciji marsikatero manj razvite države ter v zadnjih letih zlasti držav nekdanjega sovjetskega bloka; na njegov pomen v svetu kaže tudi dejstvo, da se je po padcu železne zavesa velika večina članic OZN vključila tudi v IMF (187, poleg teh tudi Kosovo; v IMF niso pristopile le Kuba, Severna Koreja in nekatere mikrodržavice). IMF deluje nekako po delniškem principu: glasovalna "teža" vsake države je odvisna od finančnega deleža, ki ga je vplačala in ki ji je bil določen v skladu z njeno mednarodno gospodarsko pozicijo. Te kvote se revidirajo vsakih pet let. Z leti je postal IMF bolj pozoren do problemov držav v razvoju (tudi z odpisom in reprogramiranjem zunanjega dolga, zlasti v primeru revnejših in ekonomsko šibkih držav) in skuša tudi prispevati k odpravljanju negativnih učinkov ekonomske globalizacije. Po tradiciji vodi IMF predstavnik Zahodne Evrope, Svetovno banko pa predstavnik ZDA.

WTO (World Trade Organization) s sedežem v Ženevi je od leta 1995 naslednica **GATT**-a (General Agreement on Tariffs and Trade), na istoimenskem dogovoru iz leta 1947 temelječe ustanove, ki je sprva povezovala 23 držav podpisnic in je težila k odpravljanju carinskih pregrad in liberalizaciji mednarodne trgovine. V okviru te ustanove, h kateri je pristopalo vedno več držav (trenutno jih je 160, Tajvan je na zahtevo Kitajske – članice WTO od leta 2001 – v organizacijo vstopil leta 2002 kot "ločeno kitajsko carinsko ozemlje"), so priredili več novelacij začetnega dogovora, od katerih je zadnja (1986–1994) znana kot "Uruguay round" in jo je podpisalo 123 držav. Zadnji dogovor je omogočil kar 40 % dodatno znižanje carin, ki pa ne zadeva nekaterih sektorjev, kakršni so audiovizuelni proizvodi, pomorski transport in finančne storitve. Leta 2001 je WTO pričela t. i. "Doha round", ki pa se še ni zaključil.

Med gospodarskimi mednarodnimi organizacijami je pomembna nadalje **OECD** (Organization for Economic Cooperation and Development), ki je pod nekoliko drugačnim imenom nastala že leta 1948 v povezavi z Marshallovim planom obnove evropskih držav. Začetnim dvajsetim članicam te organizacije, ki ima sedež v Parizu (Avstrija, Belgija, Danska, Francija, Grčija, Irska, Islandija, Italija, Kanada, Luksemburg, Nemčija, Nizozemska, Norveška, Portugalska, Španija, Švedska, Švica, Turčija, Velika Britanija in ZDA) so se do začetka 70. let pridružile še Avstralija, Finska, Japonska in Nova Zelandija (poseben status je v tej organizaciji imela Jugoslavija). Sredi 90. letih so v organizacijo sprejeli še Mehiko, Češko, Južno Korejo, Madžarsko in Poljsko; Slovaška je postala članica leta 2000, kot zadnje pa so bile leta 2010 sprejete Čile, Slovenija, Izrael in Estonija. V teku so razgovori, da bi se tej organizaciji pridružile še Rusija, Kitajska, Brazilija, Indija, Indonezija, Južnoafriška republika, Kolumbija, Kostarika, Latvija in Litva. Na OECD se večinoma navezuje tudi Evropska banka za obnovo in razvoj s sedežem v Londonu; članice te banke oziroma soinvestitorke so razvite članice EU in EFTA, Avstralija, Ciper, Egipt, Izrael, Japonska, Južna Koreja, Kanada, Malta, Maroko, Mehika, Nova Zelandija, Turčija in ZDA. Področje dejavnosti banke je usmerjeno predvsem v podporo razvojnim projektom v evrazijskem prostoru na območju nekdanje Vzhodne Evrope in Sovjetske zveze.

Večinoma gospodarsko vlogo ima končno tudi **Skupina osmih** (znana tudi pod kratico **G8**), ki je prvotno s kratico **G7** združevala najbolj industrijsko razvite države na svetu (ZDA, Japonska, Nemčija, Francija, Velika Britanija, Italija in Kanada). Srečanja te skupine so se pričela leta 1975 (tedaj še brez Kanade, ki je vstopila leto kasneje) in imajo letni značaj. Na srečanjih od leta 1977 redno sodeluje (najprej kot opazovalka) tudi EGS oziroma EU, ki jo zastopa predsednik komisije; od leta 1994 v skupini sodeluje tudi Rusija, sprva samo v političnem delu pogovorov, polnopravno pa od leta 1997 (s tem se je prejšnja kratica tudi spremenila v sedanjo); leta 2014 je bila Rusija iz skupine zaradi enostranske priključitve Krimskega polotoka izključena. Poleg letnih vrhunskih srečanj voditeljev prirejajo članice še različna druga srečanja zakladnih ministrov in guvernerjev centralnih bank. Z globalizacijo svetovne ekonomije so se na predlog Kanade leta 1999 pričela srečanja tudi v okviru t. i. **G20**, leta 2009 pa so voditelji te skupine naznanili, da bo ta odsej od G8 prevzela vodilno vlogo pri usklajevanju in usmerjanju svetovnega gospodarstva. Članice G20 so članice G8 (Rusija iz G20 ni bila izključena) ter Argentina, Avstralija, Brazilija, EU, Indija, Indonezija, Južna Koreja, Južnoafriška republika, Kitajska, Mehika, Turčija in Saudska Arabija. V okviru G20 se je na pobudo Rusije leta 2009 formalizirala (z lastnimi letnimi srečanji) še skupina **BRIC** (Brazilija, Rusija, Indija in Kitajska), ki se je naslednje leto s pristopom Južnoafriške republike razširila v **BRICS**. Namen skupine je, da

razvije nekatere alternativne ekonomske institucije (na primer lastno razvojno banko) in s tem zmanjša "zahodni" vpliv v velikih mednarodnih organizacijah.

Med drugimi mednarodnimi organizacijami gre omeniti še **Commonwealth** (s polnim imenom Commonwealth of Nations, nekdanji British Commonwealth), v katerem sodeluje 53 držav, to je Velika Britanija in države, ki so sodile v britansko vplivno območje kot kolonije ali protektorati. Združenje deluje na gospodarskem in kulturnem področju in je nastalo leta 1926, ko so Kanada, Avstralija, Nova Zelandija in Južnoafriška republika pridobile status samostojnih držav v okviru britanskega imperija; leta 1947 sta v zvezo vstopili še Indija in Pakistan, kasneje pa še druge države, ki so se osamosvojile od britanske oblasti. Zanimivo je, da je iz zveze izstopila Irska leta 1949, za njo pa tudi Zimbabve leta 2003 in Gambija leta 2013. Južnoafriška republika pa je bila iz Commonwealtha izključena zaradi svoje politike "apartheida" leta 1961 in bila vanj ponovno pripuščena leta 1994.

Podobne narave je v določeni meri tudi leta 1991 ustanovljena **Skupnost neodvisnih držav**, ki povezuje Rusijo z drugimi državami, ki so izšle iz nekdanje Sovjetske zveze, razen treh baltiških držav. Članic je trenutno 9, saj je Gruzija iz povezave izstopila leta 2009, Ukrajina in Turkmenistan pa nista ratificirali ustanovitvene listine in imata le status pridruženih članic.

Širšega značaja pa sta še dve mednarodni organizaciji: **Gibanje neuvrščenih** in zveza NATO. Prvo je bilo ustanovljeno leta 1961 v Beogradu in je želelo organizirati zlasti manj razvite države v neko tretjo, od obeh blokov neodvisno svetovno silo ali interesno združenje; gibanje, ki še vedno povezuje kar 120 držav, se je, sicer oslabiljeno, ohranilo tudi po koncu hladne vojne in prireja svoje konference vsaka tri leta. Na gibanje neuvrščenih se navezuje tudi tako imenovana **Skupina 77**, ki je povezovala prvotno isto število (77) manj razvitih držav kot interesna skupina na prvi konferenci OZN o trgovini in razvoju leta 1964; sedaj šteje ta skupina nad 130 držav in predstavlja v nekem smislu zrcalno podobo OECD-ja, vendar nima neke notranje organiziranosti in deluje še vedno kot interesna skupina znotraj OZN. Zanimivo je, da je edina evropska članica Gibanja neuvrščenih Belorusija, Skupine 77 pa Bosna in Hercegovina.

Zveza **NATO** (North Atlantic Treaty Organization) je bila ustanovljena leta 1949 ob sprejetju istoimenskega dogovora o skupni obrambi, ki so ga tedaj podpisale Belgija, Danska, Francija, Islandija, Italija, Kanada, Luksemburg, Nizozemska, Norveška, Portugalska, Velika Britanija in ZDA. Kasneje so k zvezi pristopile še Grčija in Turčija (1952) ter Nemčija (1955). Francija je leta 1966 izstopila iz skupnega vojaškega poveljstva, medtem ko je Španija leta 1982 pristopila k zvezi, ne pa tudi k njenemu skupnemu vojaškemu poveljstvu. Po koncu hladne vojne je zveza NATO sprožila do držav nekdanjega sovjetskega bloka program "Partnerstva za mir" (od leta 1994), pri katerem sodeluje tudi

Rusija, ki je bila leta 2002 tesneje pritegnjena tudi k vodilnemu političnemu organu te zveze – Atlantskemu svetu. Zaradi različnih motivov sta nadaljnjemu širjenju zveze NATO na območje srednje-vzhodne Evrope nasprotovali tako Rusija kot ZDA, zato so bile v letu 1999 v zvezo povabljene le Poljska, Češka in Madžarska. Po letu 2001 se je mednarodna politična in varnostna situacija spremenila in ZDA so tedaj postale precej bolj zainteresirane za vstop nekdanjih vzhodnoevropskih držav, tako da so maja 2004, sočasno z nadaljnjo širitvijo EU, vstopile v zvezo še Bolgarija, Estonija, Latvija, Litva, Romunija, Slovaška in Slovenija, medtem ko sta Hrvaška in Albanija pristopili leta 2009. V zadnjih letih so program *Partnerstva za mir* preoblikovali in razširili v *Evroatlantski svet sodelovanja* (Euro-Atlantic Partnership Council – EAPC), ki je predvsem usmerjen v boj proti mednarodnemu terorizmu in v katerem so povezane članice zveze NATO ter 21 drugih držav: Armenija, Avstrija, Azerbajdžan, Belorusija, Bosna in Hercegovina, Črna gora, Finska, Gruzija, Irska, Kazahstan, Kirgizistan, Makedonija, Moldavija, Rusija, Srbija, Švedska, Švica, Tadžikistan, Turkmenistan, Ukrajina in Uzbekistan. S krepitvijo svoje ekonomske moči skuša Rusija v zadnjem obdobju zaustaviti tendenčno širjenje zveze NATO na območje lastnega geopolitičnega vpliva, pri čemer se porajajo tudi nova krizna žarišča, kakršno je nastalo v Ukrajini leta 2014, ko je ta zavzela bolj eksplicitno pro-zahodno usmeritev.

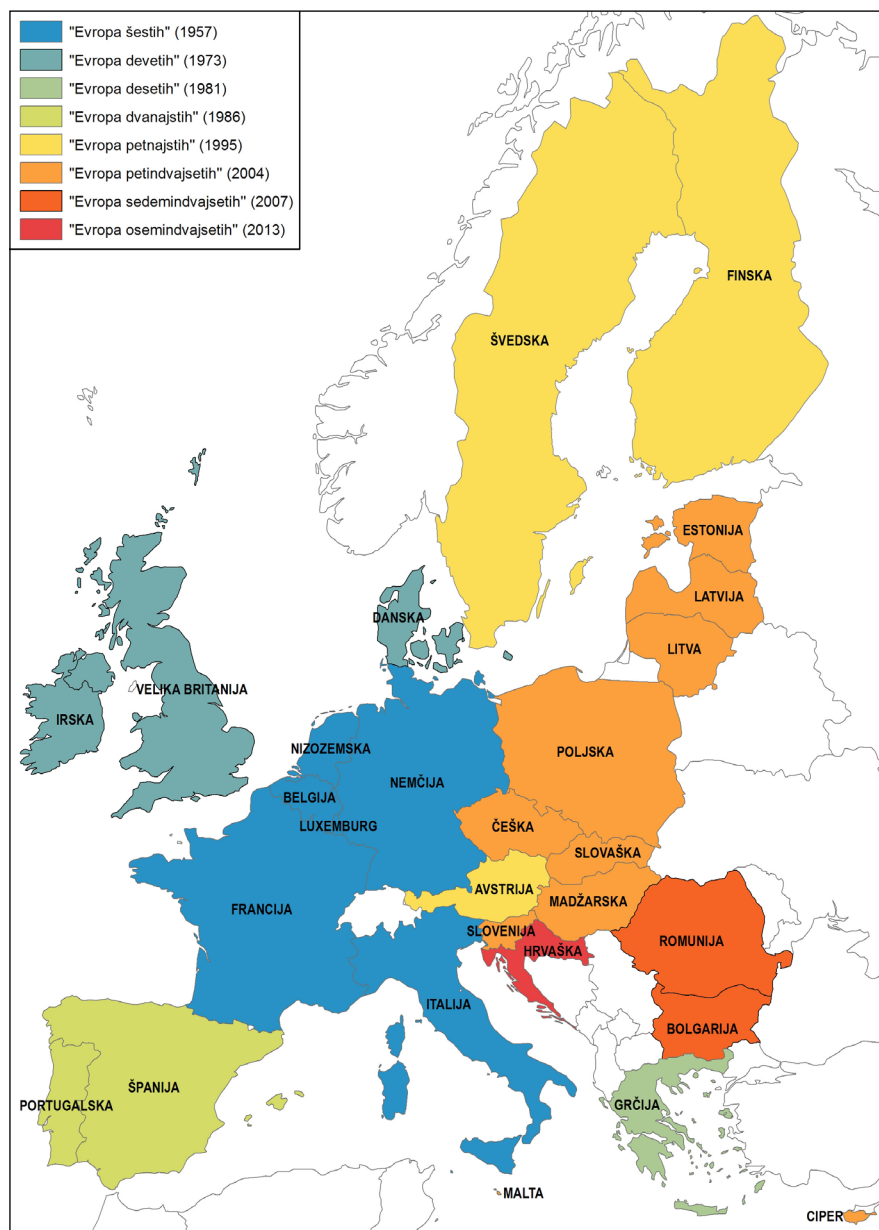
Evropske mednarodne organizacije

Manj obsežne, ne pa tudi nujno manj odločilne od svetovnih ali širših, so regionalne meddržavne ali naddržavne zveze in organizacije. Na območju Evrope deluje **Svet Evrope**, ki je bil ustanovljen leta 1949 na pobudo Anglije in Francije in je do konca hladne vojne povezoval skoraj vse zahodnoevropske države in Turčijo, odtlej pa se je razširil še na Finsko (1989), Madžarsko (1990), Poljsko (1991), Bolgarijo (1992), Češko, Estonijo, Litvo, Romunijo, Slovaško in Slovenijo (1993), Andoro (1994), Latvijo, Albanijo, Makedonijo, Moldavijo in Ukrajino (1995), Hrvaško in Rusijo (1996), Gruzijo (1999), Armenijo in Azerbajdžan (2001), Bosno in Hercegovino (2002) ter Srbijo (2003), Monaco (2004) in Črno goro (2007). Ta je tudi edina organizacija, ki povezuje vse evropske države, z izjemo Belorusije in Vatikana (skupaj 47 članic). Sedež ima v Strasbourgu, kjer je tudi njegova skupščina, ki jo sestavlja 321 parlamentarcev iz držav članic, proporcionalno z njihovim številom prebivalcev. Operativni telesi sta ministrski svet, ki ga sestavljajo zunanji ministri držav članic, in generalno tajništvo Sveta. Med dosežke Sveta Evrope sodijo različne konvencije, kakršne so Evropska konvencija o človekovih pravicah (1950), Evropska socialna karta (1961) ali Evropska konvencija o

varstvu nacionalnih manjšin (1994), ki določajo normativne okvire zakonske prakse držav podpisnic. Na osnovi konvencije o človekovih pravicah sta bila ustanovljena Evropska komisija za človekove pravice ter Evropsko sodišče za človekove pravice, na katera se lahko obrnejo tako posamezniki kot države članice, in odločitve katerih so za te države tudi obvezujoče. Postopoma se je dejavnost Sveta Evrope vse bolj povezala z dejavnostjo EU, ki se na njene konvencije tudi naslanja, na primer pri določanju standardov zagotavljanja človekovih pravic in varstva manjšin, ki jih EU zahteva za vstop novih članic, ali pri sprejemanju in poglobljanju instrumentov čezmejnega sodelovanja.

Zvezo **Benelux** s sedežem v Bruslju, ki je nastala leta 1948, lahko štejemo kot nekakšno predhodnico Evropske unije, saj so med Belgijo, Nizozemsko in Luksemburgom povsem odpravili mejne ovire in pričeli uveljavljati skupno funkcionalno integracijo že leta 1960.

Najbolj znana in pomembna je v Evropi seveda **Evropska unija** (EU), ki se je uradno oblikovala leta 1993 po ratifikaciji Maastrichtskega sporazuma iz leta 1992. Izvor te zveze, ki pridobiva konotacije prave konfederacije držav članic, še zlasti po postopni uvedbi skupne valute (euro – EUR, pred letom 1995 z začasnim imenom ECU) po letu 1999, je v nekem smislu ob Beneluxu zlasti Evropska zveza za premog in jeklo, v katero je leta 1951 pristopilo 6 držav (Francija, ZRN, Italija in države Beneluxa) in je leta 1957 prerasla v Evropsko gospodarsko skupnost (EGS), v katero so nato pristopile še Danska, Irska in Velika Britanija (1973), Grčija (1981), Španija in Portugalska (1986). S širitvijo te skupnosti v letu 1995 so vanjo vstopile še nekdanje nevtralne države Avstrija, Finska in Švedska, število članic pa je naraslo na 15. Pri naslednji veliki širitvi leta 2004 je v EU vstopilo kar deset držav, pretežno iz območja nekdanje "Vzhodne Evrope" (Ciper, Češka, Estonija, Litva, Latvija, Madžarska, Malta, Poljska, Slovaška in Slovenija), katerim sta se leta 2007 pridružili še Bolgarija in Romunija, leta 2013 pa Hrvaška. Pričakovati je, da bodo v bližnji prihodnosti (vsekakor pa po letu 2020) v EU, ki trenutno šteje 28 članic, vstopile tudi ostale države t. i. Zahodnega Balkana, bolj vprašljivo pa je njeno širjenje na Turčijo in druge sredozemske in vzhodnoevropske države. O dejavnosti in strukturi te vse bolj pomembne evropske zveze, ki naj bi prerasla v pravo konfederacijo in odprla s tem tudi nove oblike politično-teritorialne organiziranosti našega kontinenta, smo podrobneje spregovorili v delu *Združeni v različnosti – oris evropskega družbenega prostora*, kjer bo bralec našel tudi opis njene dokaj zapletene in spreminjajoče se strukture ter njenih razvojnih instrumentov.

Prikaz 60: Proces širjenja EGS in EU. Prvim šestim državam ustanoviteljicam EGS se je kasneje pridružilo čedalje večje število evropskih držav, ki so leta 1993 to gospodarsko zvezo preoblikovale v EU in ji prisodile tudi vse večje politične kompetence. Nadaljnja širitev na območje srednje-vzhodne Evrope od leta 2004 dalje je v EU še poglobila razpravo med zagovorniki ohranjanja državne suverenosti ter zagovorniki preoblikovanja te zveze v funkcionalno konfederacijo držav članic, kar je tudi zaustavilo postopek sprejema nove evropske ustave.

Med drugimi evropskimi zvezami so znane še **OSCE** (Organization for Security and Cooperation in Europe), ki je leta 1994 nadomestila istoimensko Konferenco za sodelovanje med evropskim Vzhodom in Zahodom, ustanovljeno leta 1975 po sklepih Helsinškega dogovora. Slednjega je podpisalo 35 držav, to je vse takratne evropske države (vključno z Vatikanom), razen Albanije in Andore, ter ZDA in Kanada. Danes sodeluje v organizaciji 55 držav, se pravi vse države evropskega kontinenta, vključno z nekdanjimi azijskimi sovjetskimi republikami in bivšo srbsko-črnogorsko federacijo (od leta 2000), ki je bila kot zadnja prepuščena vanjo po vojnah na ozemlju nekdanje Jugoslavije. Tajništvo organizacije deluje na Dunaju, predsedovanje pa poteka po rotacijskem principu (Slovenija je OSCE predsedovala leta 2005). Sicer deluje OSCE kot nekakšna regionalna OZN in skuša odpraviti razloge za konflikte v regiji. Lastne enote "za vzdrževanje miru" je na primer odposlala v Nagorno-Karabah, sodelovala pa je tudi pri razreševanju konflikta na območju nekdanje Jugoslavije. Od leta 1991 imenujejo parlamenti držav članic tudi svoje parlamentarne zastopnike v skupščino OSCE, ki občasno zasedajo v Strasbourgu. V nekem smislu predstavlja ta organ nekakšno nadgradnjo *Sveta Evrope*, čeprav je Rusija do OSCE dokaj zadržana, saj naj bi bila predvsem instrument širjenja zahodnoevropskih vplivov proti vzhodu.

EFTA (European Free Trade Association) je bila ustanovljena leta 1960 na pobudo Avstrije, Danske, Velike Britanije, Norveške, Portugalske, Švedske in Švice kot alternativno gospodarsko in carinsko združenje Evropski gospodarski skupnosti. Čeprav je v zvezo kasneje vstopilo še nekaj držav, pa je postopno širjenje EGS in nato EU dejansko izvotlilo pomen te organizacije. Tako je leta 1994 nastal **Evropski gospodarski prostor**, ki na osnovi posebnega sporazuma povezuje Liechtenstein, Norveško in Švico s članicami EU v skupno območje prostega pretoka blaga, kapitala in ljudi.

Po vzoru EFTE je nastala **CEFTA** (Central Europe Free Trade Area), znana tudi pod imenom *Višegrajska skupina*, ki je od leta 1992 povezovala Poljsko, Madžarsko in Češkoslovaško (kasneje seveda ločeno); v letih 1996–1999 so v povezavo vstopile še Slovenija, Bolgarija in Romunija. Eden od ciljev te zveze je bilo medsebojno usklajevanje in priprava držav članic na vstop v EU, zato je njeno delovanje v prvotni sestavi skoraj povsem zamrlo po letu 2004, v manj formalni obliki pa so v povezavo z istim imenom v obdobju 2006–2007 vstopile države Zahodnega Balkana (Hrvaška v obdobju 2003–2013).

Podobne cilje pri usklajevanju regionalnih politik imajo še *Skupina za gospodarsko sodelovanje ob Črnem morju* (Albanija, Armenija, Azerbajdžan, Bolgarija, Grčija, Gruzija, Moldova, Romunija, Rusija, Turčija in Ukrajina), ki je nastala v Instanbulu leta 1992; *Komisija za Donavo* (Avstrija, Bolgarija, Češka, Hrvaška, Srbija in Črna gora, Madžarska, Romunija, Slovaška, Ukrajina), ki je bila ustanovljena leta 1949 in deluje v Budimpešti; *Baltiški svet* (Danska, Estonija,

Finska, Latvija, Litva, Nemčija, Norveška, Poljska, Rusija, Švedska), ki obstaja od leta 1992; *Nordijski svet* (Danska, Finska, Islandija, Norveška in Švedska), ki deluje od leta 1952 s sedežem v Kopenhagenu. Tovrstno regionalno povezovanje spodbuja tudi EU preko svojih instrumentov teritorialnega sodelovanja.

Druge regionalne mednarodne organizacije

Na območju **Bližnjega vzhoda in južnega Sredozemlja** delujejo: *Kooperacijski arabski svet* (od 1989) s sedežem v Ammanu, ki povezuje Egipt, Irak, Jemen in Jordanijo (po vojni v Zlivi je delo tega sveta bilo prekinjeno); *Zalivski kooperacijski svet* (od 1981) s sedežem v Rijadu, ki povezuje Bahrein, Katar, Kuvajt, Oman, Saudsko Arabijo in Združene arabske emirate in je leta 1991 sklenil poseben kooperacijski sporazum tudi z Egiptom in Sirijo.

Arabska zveza (od 1945) s sedežem v Kairu (razen v obdobju 1979–1990, ko je bil sedež zaradi mirovnega sporazuma med Egiptom in Izraelom prenešen v Tunis) povezuje vse arabske države (skupaj 22, vključno s Palestino, Komori, Džibutijem, Mavretanijo, Somalijo in Sudanom), v njenem okviru deluje od leta 1964 *Svet za arabsko ekonomsko enotnost*, ki je dal pobudo za uresničitev *Skupnega arabskega trga*, ki od leta 1997 povezuje vse članice, razen Komor, Džibutija, Mavretanije in Somalije.

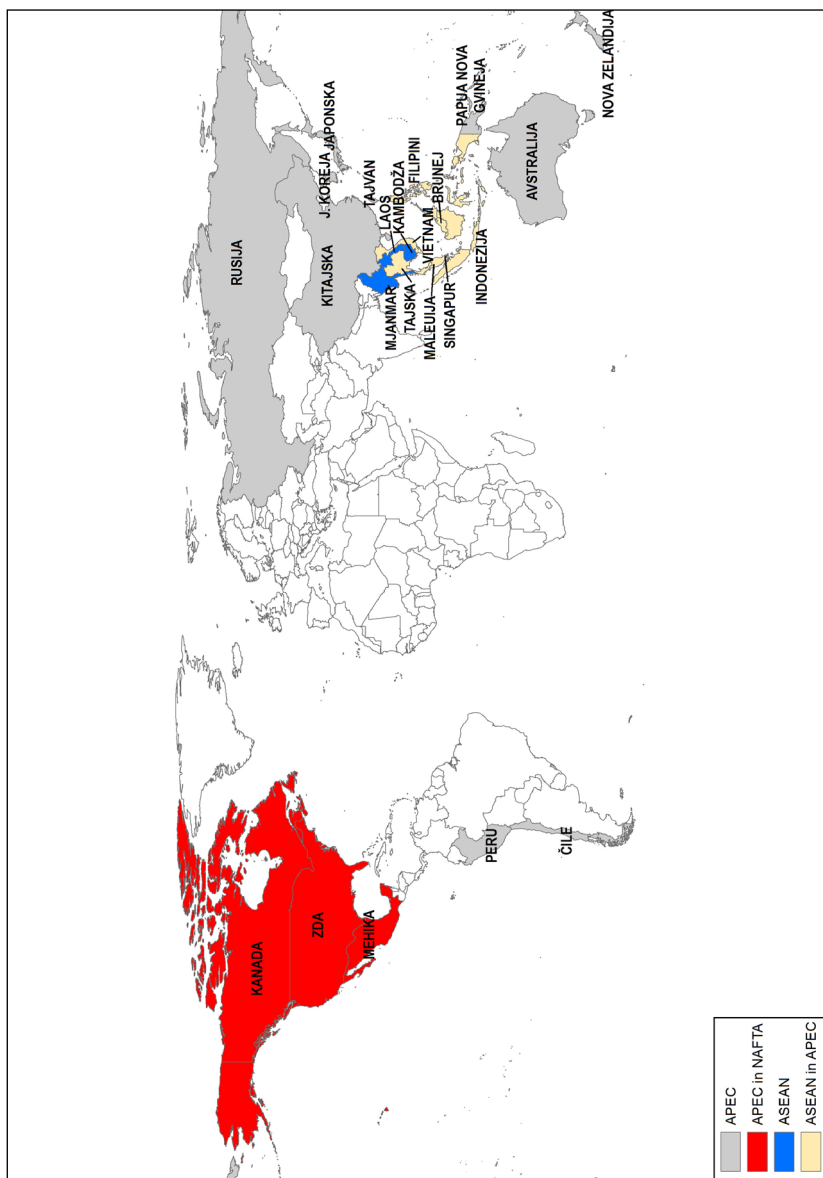
Organizacija islamske konference je bila ustanovljena leta 1971 v Džidi in povezuje kar 57 držav in skupin, vključno z nekaterimi nekdanjimi azijskimi republikami Sovjetske zveze, Albanijo, turškim delom Cipra in Muslimani bosanske federacije; *Zveza arabskega Magreba* je nastala leta 1989 v Rabatu in povezuje Alžirijo, Libijo, Maroko, Mavretanijo in Tunizijo.

Na območju **Azije in Oceanije** deluje od leta 1951 NATU sorodna vojaška zveza ANZUS (po državah članicah, ki so Avstralija, Nova Zelandija in ZDA), ki pa jo je omajala odločitev novozelandske vlade v letu 1984, da ne dovoli vstopa v svoja pristanišča ladjam in podmornicam z nuklearnim orožjem.

APEC (Asia-Pacific Economic Cooperation) je bil ustanovljen leta 1989 s sedežem v Singapurju in povezuje številne države obeh strani Pacifika (ZDA, Japonsko, Kitajsko, Kanado, Avstralijo, Brunei, Filipine, Indonezijo, Malezijo, Singapur, Tajsko, Vietnam, Mehiko, Novo Zelandijo, Papuo-Novu Gvinejo, Južno Korejo, Rusijo, Tajvan, Hong Kong, Peru in Čile), cilj APEC-a je ustvariti prosti skupni trg držav članic do leta 2020.

ASEAN (Association of South East Asian Nations) je bil ustanovljen leta 1967 in povezuje Brunei, Filipine, Indonezijo, Malezijo, Singapur, Tajsko, Kambodžo, Laos, Mjanmar in Vietnam.

Colombov plan je osnovalo leta 1950 sedem azijskih držav, danes pa šteje ta organizacija s sedežem v Colombu 27 članic (Afganistan, Avstralija, Ban-

Príkaz 61: Mednarodne organizacije v pacifiškem območju. Ta največji svetovni morski bazen predstavlja zanimivo območje "nove integracije", kjer bi ulegnilo nadaljnje ekonomsko povezovanje ZDA, japonske, Kitajske ter drugih držav Oceanije in maritimne Azije obkrožati največji "prosti trg" na svetu.

gladeš, Butan, Brunei, Fidži, Filipini, Indija, Indonezija, Iran, Japonska, Južna Koreja, Kambodža, Kanada, Laos, Maldivi, Malezija, Mjanmar, Nepal, Nova Zelandija, Pakistan, Papua-Nova Gvineja, Singapur, Šrilanka, Tajsko, VB in ZDA), ki sklepajo med seboj različne bilateralne sporazume o finančni pomoči, razvoju človeških virov ter nadzoru nad trgovanjem z mamili.

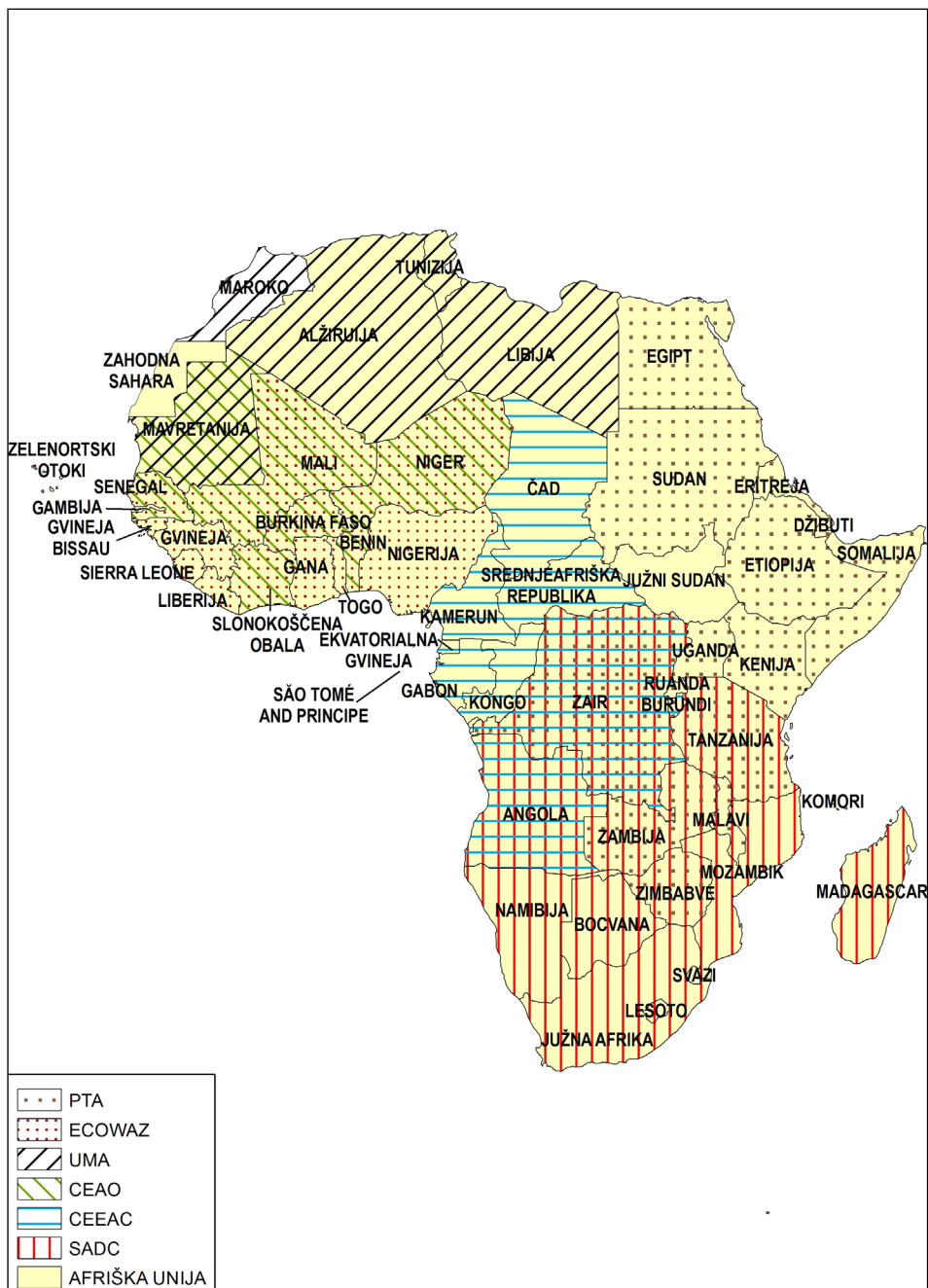
PC (Pacific Community) je nastal leta 1947 na pobudo ZDA, VB (ta je iz skupnosti izstopila leta 2004), Francije, Nizozemske (ta je izstopila leta 1962), Avstralije in Nove Zelandije in povezuje te države z 22 zavezniki na območju; sedež ima v Novi Kaledoniji.

SAARC (South Asian Association for Regional Cooperation) je bil sicer ustanovljen že leta 1985 kot povezovalni organ Bangladeša, Butana, Indije, Maldivov, Nepala, Pakistana in Šrilanke; od leta 2005 sodeluje tudi Afganistan.

Od leta 2001 deluje SCO (Shanghai Cooperation Organization), ki povezuje Kitajsko in Rusijo s še štirimi nekdanjimi sovjetskimi azijskimi republikami (Kazahstan, Kirgizistan, Tadžikistan in Uzbekistan); kot opazovalke so vključene še Indija, Iran, Mongolija, Pakistan in Afganistan, ki naj bi (razen Afganistana) v bližnji prihodnosti tudi postale polnopravne članice. Primarno se organizacija ukvarja z gospodarskim sodelovanjem med članicami, posebej na energetske področju, obravnava pa tudi teme skupnega varstva pred mednarodnim terorizmom.

Leta 2002 je bil ustanovljen še ACD (Asian Cooperation Dialogue), ki kot nekakšna super-struktura skuša povezati obstoječe regionalne organizacije ter pomembnejše države v Aziji.

Najpomembnejša med **afriškimi** organizacijami je *Afriška unija* (AU) s sedežem v Addis Abebi. Slednja je leta 2002 nadomestila *Organizacijo za afriško enotnost*, ki je nastala leta 1963 in povezuje od leta 1994 vse afriške države razen Maroka, ki se je od organizacije delno umaknil po sprejemu Zahodne Sahare v zvezo leta 1984 – organizacija je sprejela več skupnih resolucij o zaščiti človekovih pravic in druge temeljne dokumente skupnega pomena; kot nekakšna regionalna organizacija OZN se ukvarja tudi z razreševanjem konfliktov in kriznih situacij v Afriki, v zadnjem času na primer v Darfurju in drugih območjih. Po zgledu EU sestoji iz Sveta AU, ki ga sestavljajo predstavniki vlad, pan-afriškega Parlamenta, v katerem je 265 predstavnikov parlamentov držav članic, ter desetčlanske Komisije, ki vodi tekoče posle; poleg tega naj bi naslednjih letih pričela delovati znotraj AU še Afriško mednarodno sodišče, afriški Svet za mir in varnost ter več razvojnih bank. Do leta 2028 naj bi se znotraj AU realizirala tudi *Afriška gospodarska skupnost* (AGS) s skupnim trgov, skupno centralno banko ter enotno valuto.

Prikaz 62: Mednarodne organizacije v Afriki. Afriške meddržavne regionalne zveze so sicer številne, vendar pa zaradi politične nestabilnosti in skromnega ekonomskega potenciala dokaj neučinkovite.

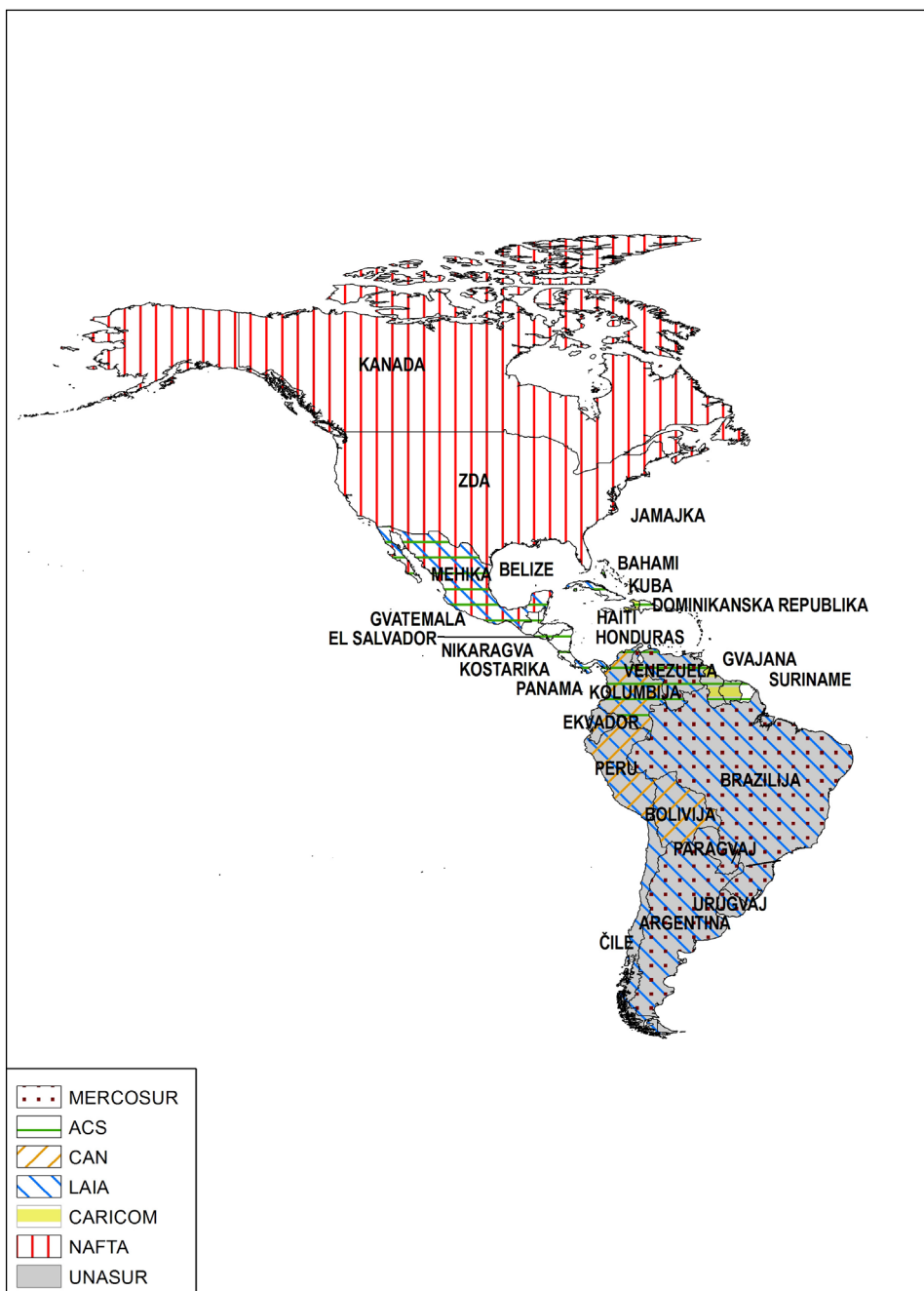
Razvojne politike na kontinentu od leta 1963 podpira *Afriška razvojna banka* s sedežem v Abidžanu (trenutno premaknjen v Tunis zaradi nemirov v Slonokoščeni obali), v kateri sodeluje 78 držav (afriške države kot prejemnice ter zahodnoevropske in severnoameriške države kot donatorke).

Sicer pa obstaja znotraj AU več predhodno obstoječih regionalnih povezav, ki naj bi s svojo dejavnostjo tudi prispevale k razvoju Afriške gospodarske skupnosti:

Združenje ECOWAS/CEDEAO (Economic Community of West African States/Communauté des Etats de l'Afrique de l'Ouest) je nastalo leta 1975 in povezuje 15 zahodnoafriških držav med Nigerijo in Gambijo v težnji po ustvarjanju skupnega trga in celo skupnega političnega predstavništva, ki se je nato razširilo na AU (združenje je razvilo skupne organe kot so Konferenca predsednikov držav članic, Svet ministrov, Mednarodno sodišče, Regionalni parlament ter banka za regionalni razvoj). Uvajanje skupne valute in intenzivnejše gospodarsko sodelovanje znotraj združenja poteka sedaj ločeno med frankofonskimi in ostalimi članicami.

Podoben namen ima ECCAS (Gospodarska skupnost centralnoafriških držav), ki od leta 1981 povezuje 10 držav tega območja od Čada do Angole. V okviru te povezave je nastala zveza frankofonskih držav (Kamerun, Centralnoafriška republika, Čad, Kongo, Ekvatorialna Gvineja in Gabon) CEMAC, ki si od leta 1994 prizadeva za tesnejšo ekonomsko in monetarno integracijo v območju. PTA/COMESA (Preferential Trade Area for Eastern and Southern African States/Common Market for Eastern and Southern Africa) s sedežem v Lusaki je nastala leta 1981 kot PTA in bila 1994 reorganizirana kot COMESA z namenom, da utrdi ekonomsko integracijo na območju, ki gre od Libije preko Egipta do Zimbabveja, Svazilanda in Madagaskarja (skupaj 19 članic). V oblikovanju skupnega prostotrgovinskega območja sodeluje še z dvema sorodnima zvezama: SADC (Southern African Development Community), ki je nastala leta 1992 s sedežem v Gaboronu v Bocvani in povezuje 15 držav od DR Konga do Južnoafriške republike, ter EAC (East African Community), ki so jo na podlagi predhodnih povezav obnovili leta 2000 s sedežem v Aruši (Tanzanija) in povezuje Burundi, Ruando, Kenijo, Tanzanijo in Ugando – te države so leta 2001 podpisale, leta 2005 pa dejansko oblikovale carinsko unijo, ki naj bi v prihodnje prerasla celo v politično unijo z uvedbo skupne valute.

Bolj ali manj uspešno se za oblikovanje skupnega prostega trga zavzema še CEN-SAD (Community of Sahel-Saharan States), ki je nastala leta 1998 na pobudo Libije (zato ima sedež v Tripoliju) v povezavi s Burkino Faso, Malijem, Nigrom in Sudanom. Danes šteje 28 članic, vključno z Nigerijo, Centralnoafriško republiko, Kenijo in Somalijo. Ta zveza ne vključuje Alžirije, ki pa je z Libijo, Marokom, Mavretanijo in Tunizijo od leta 1989 članica *Arabsko-magrebske unije* (AMU). Podobno manjšo uspešnost izkazuje IGAD (Intergovernmental

Prikaz 63: Mednarodne organizacije v Ameriki. Na tem območju izstopa vloga držav podpisnic sporazuma NAFTA, medtem ko večjo integracijo obeh Amerik ovira regionalna premoč ZDA.

Authority on Development), ki ima sedež v Džibutiju in od leta 1986 povezuje države afriškega roga (skupaj 8, od Sudana do Ugande in Kenije).

Na **ameriškem kontinentu** ima najširši značaj OAS (Organization of American States), ki je nastala že leta 1890 na pobudo ZDA, ki to organizacijo dejansko vodijo (njen sedež je v Washingtonu), in združuje danes 35 držav, se pravi vse ameriške države razen Kube, ki je bila izločena po revoluciji leta 1962. Članice enkrat letno zasedajo na Generalni skupščini. Po drugi strani je Kuba z večino ostalih latinskoameriških držav (skupaj 28) članica zveze SELA (Sistema economico latino-americano), ki je nastala leta 1975 in ima sedež v Caracasu. Prav zato, da bi se otesle ameriškega pokroviteljstva, so južnoameriške kontinentalne države (skupaj 12 članic) leta 2008 oblikovale novo zvezo, Union de Naciones Suramericanas (UNASUR) s sedežem v Quitu. Letna srečanja na nivoju predsednikov držav oziroma vlad so razširjena po vzoru EU še na srečanja posameznih ministrstev; v načrtu je tudi oblikovanje skupnega parlamenta in lastne razvojne banke.

Bolj lokalnega značaja so organizacije: CAN (Comunidad Andina de Naciones), ki od leta 1996 povezuje Bolivijo, Kolumbijo, Ekvador, Peru in Venezuelo; slednja je iz povezave izstopila leta 2006, ker je CAN podpisala prostotrgovinski sporazum z ZDA. CARICOM (Caribbean Community and Common Market) je bil ustanovljen leta 1973 s sedežem v Georgetownu v Gvajani in povezuje danes 15 karibskih držav Malih Antilov ter Gvajano in Suriname; leta 2006 je zveza oblikovala skupni gospodarsko-trgovinski prostor, leta 2009 pa je večina držav v povezavi uvedla skupni potni list. Na pobudo CARICOMA je leta 1994 nastala še ACS (Association of Caribbean States), ki ima sedež na Trinidadu in povezuje 25 srednjeameriških držav od Mehike do držav severnega dela Južne Amerike. Bolj operativno je združenje CAFTA-DR (Dominican Republic-Central America Free Trade Agreement), s katerim so se ZDA leta 2004 povezale najprej z El Salvadorjem, Kostariko, Gvatemalo, Hondurasom in Nikaragvo ter nato še z Dominikansko republiko (odtod ime) in tako v bistvu razširile prostotrgovinsko območje NAFTA še v Srednjo Ameriko.

Andska skupnost (Comunidad Andina) od leta 1969 povezuje Bolivijo, Kolumbijo, Ekvador in Peru (Čile je izstopil leta 1977, Venezuela pa leta 2006) s sedežem v Limi; skupina ima različna skupna telesa in skuša oblikovati skupni andski trg, tudi ob pomoči EU. V praksi se vključuje tudi ta povezava v dve širši prostotrgovinski zvezi: LAIA (Latin American Integration Association) s sedežem v urugvajskem glavnem mestu Montevideu, ki je nastala leta 1980 po razpustu predhodnega združenja za prosto trgovino v Latinski Ameriki iz leta 1960, ker to ni doseglo zastavljenih ciljev, in povezuje 12 južnoameriških držav ter Mehiko; prav tako je v Montevideu sedež leta 1991 ustanovljenega Mercosur (Mercado Comun del Sur), ki želi udejaniti območje proste trgovine

med Argentino, Brazilijo, Paragvajem in Urugvajem; leta 2005 je v zvezo vstopila Venezuela, v teku pa so pogajanja za polnopravni vstop andskih držav, ki imajo trenutno status pridruženih članic.

V Severni Ameriki deluje le NAFTA (North American Free Trade Agreement), ki so ga leta 1992 podpisale Kanada, ZDA in Mehika ter pospešuje gospodarsko in siceršnje sodelovanje med temi tremi velikimi državami.

PROBLEMATIKA PROSTORSKEGA IN DRUŽBENEGA RAZMEJEVANJA

- **Meje v sistemu narava-kultura-družba**
- **Meje v naravnem okolju**
- **Meje v kulturi – etnocentrizem ali nastop prve, druge in tretje osebe množine**
- **Na stiku družb in kultur: akulturacija**
- **Hierarhija družbenih in kulturnih prostorov: dom, lokalna skupnost, regija, država, svet**

PROBLEMATIKA PROSTORSKEGA IN DRUŽBENEGA RAZMEJEVANJA

Meje v sistemu narava-kultura-družba

S širjenjem mednarodnih povezav se nanovo odpira tudi vprašanje teritorialnosti ter družbenega razmejevanja. Meje, izraz tako človekove teritorialnosti kot prenosa družbene moči in kontrole v prostor, sodijo nedvomno med najbolj pomembne in značilne elemente političnogeografskih obravnav. Prvotno so bile v ospredju interesa politične geografije le politične ali državne meje, proces njihove oblikovanja in meddržavni oziroma mednarodni konflikti, ki so izvirali iz spreminjanja poteka političnih meja. Danes pa se je interes politične geografije razširil še na mnoge druge vidike fenomena meja, pri čemer se politične meje obravnavajo le kot eno izmed različnih vrst razmejitvenih črt, ki jih človek oziroma različne družbene skupine bolj ali manj opazno zarisujejo v prostor. Politična geografija je zato ob meji kot linearnem elementu v prostoru razvila tudi proučevanje širšega obmejnega prostora in prostorskega vedenja obmejnega prebivalstva ter pri tem poskusila ugotoviti, kateri procesi potekajo v obmejnih prostorih in kateri elementi ali faktorji prispevajo k njihovi večji ali manjši integraciji.

Najpreprosteje in v najširšem smislu lahko fenomen prostorskega razmejevanja opredeljujemo v luči človekove potrebe po delimitiranju lastnega življenjskega okolja in prenašanju grupnih družbenih vrednot v prostor. To pomeni, da je proces razmejevanja oziroma postavljanja meja v prostor hkraten izraz uveljavljanja specifičnih kulturnih in družbenih enot ter "obvladovanja" tako določenih prostorskih enot. Prostorsko razmejevanje se na ta način tesno prepleta z različnimi "mejnimi" problemi družbe in kulture, kot so etnocentrizem, akulturacija, teritorialnost, nacionalizem in mednarodni odnosi. Kot nekakšen vidni izraz tega prepletanja družbenih in kulturnih elementov se v zgodovini človeštva pojavlja na primer kartografsko prikazovanje "znanega", se pravi obvladanega sveta, in izrisovanje političnih meja v prostor. Danes, ko se ob zatonu modernistične "gotovosti" zopet odpirajo številna vprašanja odnosa človeka do svojega okolja, ko se ob demokratizaciji družbenega življenja medčloveški odnosi usmerjajo k

strpnosti in sprejemanju načela multikulturalizma in ko ob globalizaciji mednarodne politike in ekonomije tudi politične meje izgubljajo nekdanjo osvajalno ali delitveno funkcijo, se zdi potreba po iskanju novega možnega sožitja različnih naravnih, kulturnih in družbenih prostorov še toliko bolj aktualna in vznemirljiva.

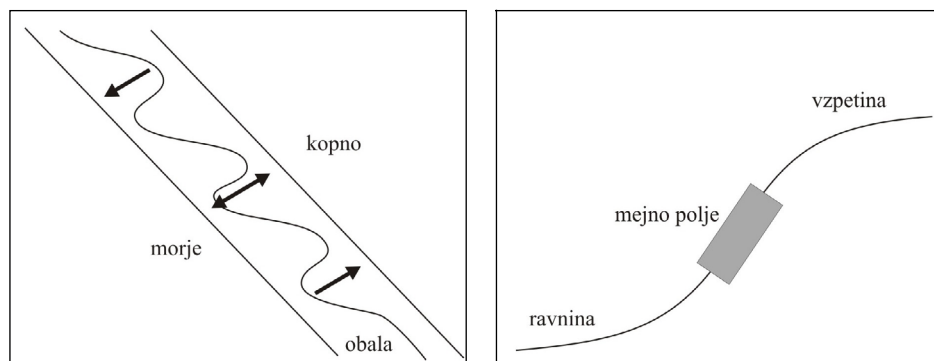
Poudariti gre namreč, da se z vprašanjem meja ter z njimi povezanimi problemi srečujemo na stiku treh osnovnih entitet, na katere se deli celota pojavnega sveta – to so: *narava*, *kultura* in *družba* – in da spremlja politična geografija ta pojavni svet iz človekovega zornega kota, kar seveda močno relativizira posamezne obravnavane prostore in hkrati umešča samo politično geografijo kot vedo na “mejo” med humanistiko, družboslovjem ter vedami o naravnih prostorih. V naslednjih razdelkih bomo najprej na kratko prikazali, kako se meje uveljavljajo in prepletajo v naravnih, kulturnih in družbenih okoljih, nato pa prešli k obravnavi “klasičnih” kopnih političnih meja ter različnih razmejitvenih črt na morju. Bralec bo bolj poglobljeno analizo razvoja posameznih obmejnih situacij in politik čezmejne (re)integracije dobil v delu “*Ne vrag, le sosed bo mejak!*”.

Meje v naravnem okolju

Narava je med vsemi seveda najstarejša entiteta in je daleč pred pojavom človeka že postavila na oder kulise in sceno, sredi katerih sedaj kot resničen ali namišljen protagonist nastopa človek ter jih nato po svojih potrebah in zmožnostih tudi premika in spreminja. Meje v naravi so običajno dobro razvidne in prepoznavne, saj gre velikokrat za otipljive, fizične meje, na primer med vzpetim in nizkim svetom, med morjem in kopnim, ali za manj otipljive, a prav tako razločne meje med raznimi naravnimi pojavnimi oblikami, na primer med dnevom in nočjo ali med plinastim in tekočim stanjem. Toda kljub temu, da imamo v pravkar navedenih primerih opravka s pojmovno zelo jasnimi mejami, naletimo pri njihovem konkretnem načrtovanju v času ali prostoru na neslutene težave.

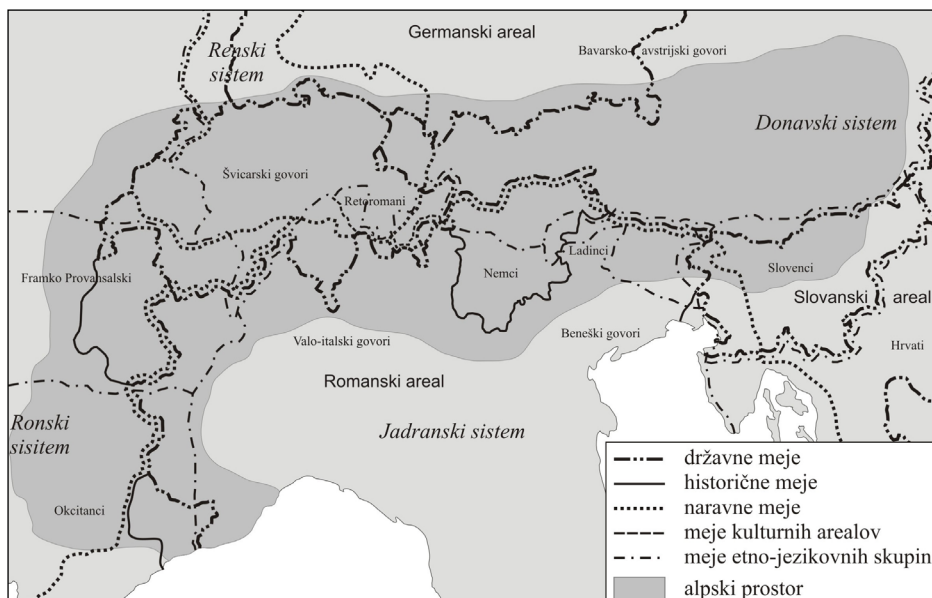
Če se namreč povrnemo na zgornje primere, opazimo, da meja med navedenimi naravnimi območji ni vselej ali celo nikoli povsem ravna črta, ampak jo označujeta zlasti neenakomernost in premičnost: meja med morjem in kopnim je zaradi valovanja in plimovanja pravzaprav conalna in jo kot tako tudi izražamo s pojmom “obala”, ki predstavlja nekakšen vmesni prostor, kjer prihaja do prepletanja tako kopnih kot morskih elementov. Čeprav vsi vemo, kaj je to vzpetina in kaj nizki svet, si nismo prav enotni v tem, kje oziroma na kateri višini naj v resnici poteka meja med obema enotama. Dan in noč “razmejuje” vmesno, bolj ali manj dolgotrajno stanje, ki ga opredeljujemo s

posebnim imenom “mrak”, in tudi voda kot eden izmed najbolj razširjenih elementov je v svojem nenehnem spreminjanju zastopan tako v plinastem kakor v tekočem ali trdem stanju, ne da bi bilo med njimi mogoče potegniti kako ostrejšo in trajnejšo ločnico.

Prikaz 64: Ali obstajajo naravne meje? Meje v naravi niso linearne, temveč se izražajo kot neke cone prehajanja od ene do druge naravnogeografske oblike. Na shemi vidimo primera meje med morjem in kopnim ter med ravnim in vzpetim svetom.

Konvencionalnost meja v naravi izraža tudi primer razmejevanja med gričevjem, hribovjem in gorovjem: meja med prvima dvema vrstama vzpetin se običajno postavlja na nadmorsko višino 500 ali 600 metrov, meja med zadnjima dvema pa tja okrog višine 1500 metrov. Toda še ta okvirna delimitacija velja le za naše geografsko področje, saj so v toplejših ali hladnejših geografskih širinah in področjih značilnosti omenjenih višinskih pasov bistveno drugačne. Podobne probleme povzroča razmejevanje med posameznim naravnim pojavom in pripadajočim naravnim okoljem, na primer med vzpetino in pogorjem ali vodotokom in porečjem. V Alpah kot že delimitirani makroregionalni enoti lahko izdvojimo številne manjše enote, na primer Julijske Alpe ali Triglavsko pogorje, višinski pas mešanega gozda ali ruševja, življenjski areal gamsa ali planinskega orla. Toda velikokrat ne gre le za naravne prostore, saj se znotraj tega kot ostalih “naravnih” območij križajo številne družbene in kulturne meje, na območju slovenskih Alp na primer pojavna meja kozolca ali primorskega dialektalnega prostora, meja Triglavskega narodnega parka ali posameznih občinskih upravnih enot.

Prikaz 65: Naravne, kulturne in družbene meje v Alpah. Prepletanje teh meja v alpskem okolju lepo prikazuje njihovo soodvisnost v prostoru. V tem okolju je tudi razvidna sočasna potencialna funkcija delitve in povezovanja, ki jo opravljajo različna območja "stika".

Skratka, v naravi, kljub vsej njeni raznolikosti, ni opaziti kakega posebnega nagnjenja k razmejevanju, saj se tu posamezni pojavi in elementi tako rekoč "naravno" prelivajo drug v drugega. Delitvena oziroma razmejitvena potreba je torej imanentna pri samem človeku in v njegovem odnosu z naravnim okoljem. V tem smislu so meje *projekcije* človeške kulture in družbe, ki se včasih imaginarno, drugič pa povsem konkretno udejanjajo v prostoru. V tem slučaju se najpogosteje naslanjajo na že obstoječe "naravne" meje, posebej orografske, ki nudijo oziroma so v preteklih stopnjah družbenega razvoja dajala tudi primeren okvir za razvoj različnih kulturnih in družbenih prostorov, ki so se običajno razvijali in širili vzdolž za življenje primernejših naravnih elementov, zlasti hidrogrfskih sistemov. Sožitje in součinkovanje med naravnimi in antropogenimi elementi v prostoru navadno izražamo s pojmom "*kulturna pokrajina*", pri čemer razumemo, da je nek določen prostor človek s svojo dolgoletno prisotnostjo in delom na poseben način preoblikoval, ga tako "udomačil" ter se z njim pričenjal identificirati. V tem smislu je kulturna pokrajina prostor, ki izkazuje obenem povsem specifične naravne in antropogene elemente, na primer Bela krajina ali Kras. V širšem smislu pa so se kot posebne kulturne pokrajine v bistvu oblikovale vse tiste historične regije, v katerih se pojavljajo persistentni in dolgotrajni modeli regionalne identitete, o katerih je obširneje govora v delu *Med teritorialnostjo in globalnostjo*.

Meje v kulturi – etnocentrizem ali nastop prve, druge in tretje osebe množine

Oblikovanje različnih kulturnih pokrajin je torej pripomoglo k uveljavljanju meja tako v naravnem kot kulturnem prostoru. S tem se je iz človekovega zornega kota, bolj kot problem izdvajanja posebnih naravnih pokrajin v izvorno enotnem naravnem okolju, postavil problem izdvajanja posebnih kulturnih skupin, kljub izvorno enotnemu človekovemu kulturnemu vedenju. S prostorskim ločevanjem posameznih družbenih skupin in oblikovanjem različnih kulturnih arealov so nastale tudi posebne oblike družbene organizacije in različne družbene norme. V historičnem pogledu izraža zato pojem "kultura" predvsem proces vzgajanja in gojenja specifičnih kulturnih elementov, se pravi prisvajanje nekega predvidenega znanja, norm in vedenjskih vzorcev oziroma "civilizacije".

Tylor je leta 1871 v svojem znanem antropološkem delu "Primitive Culture" jasno definiral kulturo – ali civilizacijo v širšem smislu – kot skupek znanja, verovanja, umetnosti, morale, prava, običajev in vseh drugih zmožnosti in navad, ki si jih človek prisvaja kot član določene družbe. S prevlado evropske civilizacije v svetu, ki se je pričela v 16. stoletju in dosegla višek v 19. stoletju, je ta civilizacija postala sinonim za kulturo sploh, in razumljiva je zato tudi delitev, ki jo je uvedel pozitivizem, med tako imenovane "Kulturvölkerje" in "Naturvölkerje", se pravi med domnevno civilizirane (seveda evropske) narode in domnevno primitivna ljudstva. Umetna narava takega razlikovanja je še toliko bolj očitna, če pomislimo, da je bilo v času pred nastopom civilizacijske globalizacije, ki je elemente evro-ameriške materialne in socialne, deloma pa tudi duhovne kulture razširila po vsem svetu, kakršno koli rangiranje materialnih aspektov posameznih družb veliko težje ali sploh nemogoče.

V razmerah asimetričnega družbenega razvoja oziroma sočasnega bivanja različnih civilizacijskih skupin v prostoru je torej funkcijo razmejevanja izvajal zlasti **etnocentrizem**. Etnocentrizem je v bistvu izraz družbene, kulturne in prostorske identifikacije posameznih skupin ter hkrati njihovo družbeno "lepilo", saj je avtoidentifikacija oziroma gojenje lastne "posebnosti" pravzaprav pogoj, da se določena družbena skupina v resnici oblikuje in ohranja. V skladu s tem principom je avtoidentifikacija vselej izključevalna in temelji na visokem vrednotenju lastne skupine ter podcenjevanju vseh ostalih skupin: "mi smo ljudje", torej "normalni", "ostali so drugačni" in v tej svoji drugačnosti "ne-ljudje". Ta postopek povezovanja pripadnikov lastne skupine s pomočjo izključevanja vseh ostalih skupin je sociolog Durkheim leta 1893 opredelil kot "mehansko solidarnost".

Na ta način se razvija pojem "tujstva": Grki so na primer vse tiste, ki niso uporabljali njihovega jezika imenovali "barbare" (v dobesednem prevodu "je-

cljajoče" – se pravi osebe, ki ne znajo pravilno govoriti), in ta izraz se je dolgo ohranil pri negativnem stigmatiziranju "tujcev", ki so bili nujno necivilizirani in zato vredni preziranja, zatiranja in podobno. Podoben grškemu nazivu "barbaros" za drugače govoreče, je nam bližji stari slovenski izraz za tujce "nemci", ki se prav tako nanaša na osebe, ki niso sposobne govoriti "pravega" jezika, ali pa sodobnejši termin "neslovinci", ki uporabljajo malo začetnico, se pravi v implicitno podcenjujočem tonu, pod isto kategorijo v bistvu strpa "ves preostali svet izven slovenskega *ethnosa*". Podobno so v času med obema vojnama v Italiji opredeljevali "tuje" osebe s skupinskima splošnima terminoma "*allogeni*" ali "*alloglotti*", kar pomeni osebe tujega izvora ali tuje govorice. To nam zgovorno priča o tem, da etnocentrizem nikakor ni značilen le za primordiale družbene skupine in plemensko družbeno organizacijo, saj je njegove prvine sprejel in razvijal zlasti "moderni" **nacionalizem**. Danes je v družbeni antropologiji za lastno skupino v rabi termin "*in-group*", za ostale, zunanje skupine pa termin "*out-group*".

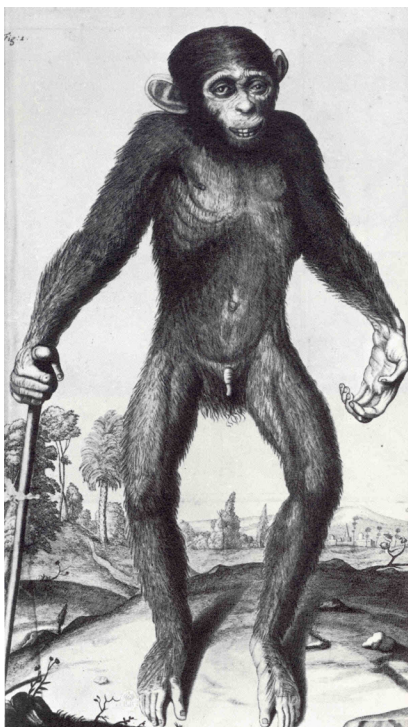
Pravkar povedano pa nam hkrati razkrije, da se z uporabo etnocentričnih terminov dovolj jasno oblikujejo **kulturne meje** med določenim, znanim in obvladanim prostorom, ki pridobi s tem tudi svoje lastno ime (poimenovanje geografskih elementov je verjetno najboljši izraz procesa "udomačevanja" in s tem "prisvajanja" prostora), ter vsem preostalim neznanim prostorom, ki ostaja zato brezimen in tuj. Tipično je tudi, da je vse, kar se je nahajalo izven tako začrtanih kulturnih "meja", spremljalo občutje nevarnosti, strahu, sovražnosti ali zavisti.

Za klasična rasistična okolja, zlasti še v ZDA ali Južni Afriki, je bilo na primer značilno, da so belci pripisovali črncem intelektualno manjvrednost, hkrati pa izredno telesno oziroma seksualno moč, in s tem v bistvu ne-človeške, skorajda živalske značilnosti. Podobno so v preteklosti prebivalci Malezije verjeli, da živi v pragozdovih posebna, opici sorodna človeška vrsta, ki so jo imenovali "*Orang-Utan*". Zanimivo je, da so ta naziv kasneje prevzeli Evropejci in z njim poimenovali afriške Pigmejce.

Etnocentrizem je bil sploh zelo prisoten pri opisih prvih raziskovalcev in popotnikov, zlasti takrat, ko so skušali opisati območja "na robu" znanega sveta. Vse, kar se je nahajalo izven "meja" znanega, je bilo poseljeno z divjimi in nenavadnimi zvermi (pri čemer je bila v kartografiji najpogostejša oznaka "*hic sunt leones*") ali prav tako divjimi in nenavadnimi ljudstvi, največkrat z ljudožerskimi navadami. Tako nam na primer Marko Polo brez vsakršne skepse zagotavlja, da azijski otok Andaman, ki ga sam ni obiskal, naseljujejo ljudožerci s pasjo glavo, in celo Krištof Kolumb, ki je Karibcem sicer priznaval človeško podobo in prijazne navade, je menil, da živijo na bližnjih otokih, ki jih še ni videl, razni repati ljudje, "običajni" ljudožerci in druga fantastična bitja. Zato ni čudno, da je v takratni Evropi prevladovalo prepričanje, da so

vsi prebivalci "novih" dežel ljudožerci, o čemer priča že izraz "*kanibal*", ki izvira iz imena "*Carribales*", s katerim je Kolumb označil prebivalce Karibov.

Formalno je "manjvrednost" ne-belih in ne-evropskih ljudstev proglasil papež v 16. stoletju in s tem tudi podprl pravkar pričeto evropsko kolonialno oziroma imperialno politiko. S tem je bil razizem povzdignjen na rang obče norme, medtem ko je bila Cerkev v srednjem veku rasno pravzaprav indiferentna in je prištevala med "prave ljudi" (*veri homines*) vse osebe, ki jih je bilo mogoče pokristjaniti oziroma asimilirati h krščanski veri, ne glede na barvo kože. Tako so šele od 16. stoletja dalje afriškega kralja (enega izmed trojice "svetih treh kraljev", ki so prišli kot predstavniki takrat znanih treh kontinentov počastit Kristusovo rojstvo) pričeli opisovati kot človeka "*albo colore*", ker naj bi pač za kristjana in monarha pripadnost manjvredni črnski rasi ne bila dovolj "primerna".

Prikaz 66: Kulturne meje – delitev med "nami" in "vami". Oblikovanje kulturnih meja ne predpostavlja le povezovanja znotraj "in-grupe", ampak tudi ostro razločevanje do "out-grup". V preteklosti je to razmerje med "človekom" in "nečlovekom" vodilo tudi do rasne hierarhizacije, kakršno izraža zgornja slika. Na njej je prikazan Pigmejec ali "*Orang-Utan*", kot ga je upodobil angleški anatomist Tyson leta 1699.

Najbolj znan primer stika različnih civilizacij in ustvarjanja novih kulturnih "meja" pa vendarle ostaja odkritje in osvajanje Amerike, kjer so na primer španski osvajalci z raznimi "znanstvenimi" metodami poskušali ugotoviti, ali imajo tudi ameriški domorodci dušo, medtem ko so slednji Špance utapljali, da bi dognali, ali tudi telesa "božanskih" belcev po smrti razpadejo. Proti take-mu prevladujočemu etnocentričnemu nezaupanju je dvignil dokaj osamljen glas tedaj le *Montaigne* v svojem znanem eseju "*Des cannibales*", ki ga je napisal verjetno okrog leta 1580 in v katerem poudarja, da je edina nenavadnost ame-riške kulture ta, da je "drugačna" od evropske in nedvomno manj barbarska od tiste, ki dovoljuje "sosedom in someščanom, da še živo telo zmučijo, ga počasi cvrejo na ognju in ga nato dajo na voljo psom in svinjam". Ta teza je našla približno dvesto let kasneje v *Rousseauju* in romantikih zelo plodna tla in spodbudila nastanek mita o tako imenovanem "dobrem divjaku", medtem ko je bolj pragmatično usmerjen angleški kolonialni sistem v 19. stoletju, težeč po izboljšanju kolonialne uprave, pričel posvečati več pozornosti in razumevanja navadam "domačinov".

Vendar pa še danes, kljub splošni demokratizaciji družbenega življenja in političnih odnosov, ohranja mitologija manjvrednosti "out-grupe" po-membno vlogo pri utrjevanju lastne "in-grupe", zlasti v robnih, kontaktnih prostorih, kjer prihaja do večjega in pogosto konfliktnega stika med različnimi kulturnimi in družbenimi skupinami. To funkcijo oziroma te cilje dosegajo vodilne elite s širjenjem *kse-nofobije*, z agresivnim nacionalizmom, *rasizmom* in podobnim. Zaradi prevladujočega "evro-historizma" je ta odnos tradicionalno najpogostejši med belci in pripadniki drugih ras, kar je danes razvidno na primer v "strahu" pred neevropskimi priseljenci, ki prihajajo v EU, čeprav je prisoten tudi znotraj evropske kulture, na primer v odnosih med Nemci ali Italijani do pripadnikov bližnjih slovanskih narodov. Etnocentrizem tako s pridom uporabljajo različne politične grupacije, ki si s populističnimi in kse-nofobnimi gesli pridobivajo konsenz, a tudi različne gospodarske družbe, ki pri svojih reklamnih oglasih poudarjajo "domači" izvor svojih izdelkov, zaradi katerega naj bi bili ti nujno kvalitetnejši od "tujih" (ne glede na to, da zares "avtohtonih" izdelkov danes zaradi ekonomske globalizacije skorajda ni več dobiti: še celo "kraški" pršut je na Krasu le posušen, sicer pa prihajajo zanj potrebna svinjska stegna neposredno iz nizozemskih pristaniških hal, kamor morda dospejo s Kitajske, za "biološko slovensko" zelenjavo, ki se je proda-jala na slovenskih tržnicah pa so ugotovili, da je prihajala v resnici iz Italije).

Kulturno pogojeno etnocentrično dojemanje sveta navsezadnje zelo pla-stično ponazarja že razvoj kartografije. Srednjeveške karte so tako vsebovale le tedaj "znani" svet, se pravi Evropo, Azijo in Afriko. Te kontinente so po takratni cerkveni simboliki povezovali s tremi Noetovimi sinovi (Sem, Kam in Jafet), oziroma s tremi kralji, ki so prišli častit Kristusovo rojstvo v Betlehem.

Za srednjeveške karte je tako značilno, da so imele krožno obliko in v sredini Jeruzalem, nad katerim je bila Afrika, pod njim pa Evropa. V drugačni obliki je etnocentričnost, in sicer že v evrocentričnem pogledu, razvidna tudi v Mercatorjevem "Atlasu" iz leta 1595: ta je vseboval 107 zemljevidov, od tega 16 posvečenih Britanskemu otočju, prav toliko Franciji s Švico, 9 Belgiji in Nizozemski, 27 nemškimi državam, 22 Italiji in Balkanu, 14 Španiji in Portugalski, a samo 3 neevropskemu svetu.

Podobne, čeprav lastnim "izhodiščem" prilagojene upodobitve sveta je mogoče zaslediti tudi drugod. *Budistične karte* so svet prikazovale v obliki školjke, ki jo obdajajo vode, v njeni sredi pa je veliko himalajsko jezero, iz katerega izvirajo in se nato na vse strani neba izlivajo reke Ganges, Ind, Amu Darja in Tarim. *Babilonci* so v 5. stoletju pred našim štetjem seveda orisali lasten "svet" v porečju Evfrata: Zemlja je tu okrogla plošča, ki jo obdaja ocean. *Konfucijeve karte* imajo v sredi "sveta" Kitajsko, Severna in Južna Amerika pa sta označeni kot dva manjša otočka. *Anaksimandrova karta* (približno 550 pred našim štetjem) ima v središču zemeljske plošče, ki jo obdaja morje, seveda Delfi. Podobno so počenjali *Rimljani*, tokrat seveda z Rimom. Zanimivo je, da so Rimljani ozemlje onkraj mejnih barbarskih dežel preprosto ignorirali, saj jih to, z ozirom na že konsolidiran lastni imperij, v vojaško-strateškem pogledu ni več zanimalo in je bilo zato v bistvu "neobstojno".

Končno se etnocentrizem kaže tudi pri določevanju začetnega *meridiana*: Arabci so ga postavljali preko Indijskega oceana, ptolomejske karte so izbrale Aleksandrijo, Španci so imeli Toledo, Holandci Tenerife, Portugalci otok Terceira, Francozi so mednarodni skupnosti s Pariškim kongresom leta 1634 najprej vsilili Kanarske otoke in kasneje Pariz. Nazadnje je s prevlado Angležev v svetovni trgovini "zmagal" Greenwich.

Na stiku družb in kultur: akulturacija

Stik dveh kulturnih ali etničnih skupin spremlja torej po eni strani poučarjeni etnocentrizem v funkciji utrjevanja grupne identitete in izključevanja "drugačnih", po drugi strani pa postopek pridobivanja oziroma podrejanja pripadnikov druge skupnosti k lastni grupi po principu *asimilacije*. To pomeni, da se statično etnocentrično razumevanje kulturnih prostorov v robnih ali stičnih delih teh prostorov v resnici srečuje z vrsto dinamičnih procesov, ki potekajo med mejnimi skupnostmi in slednje postavljajo v konfliktne ali koeksistenčne odnose. Obstoj kulturnih meja izraža zato ob etnocentризmu prav tako univerzalni fenomen *akulturacije*, se pravi prevzem ali prenos kulturnih elementov med različnimi družbenimi skupinami.

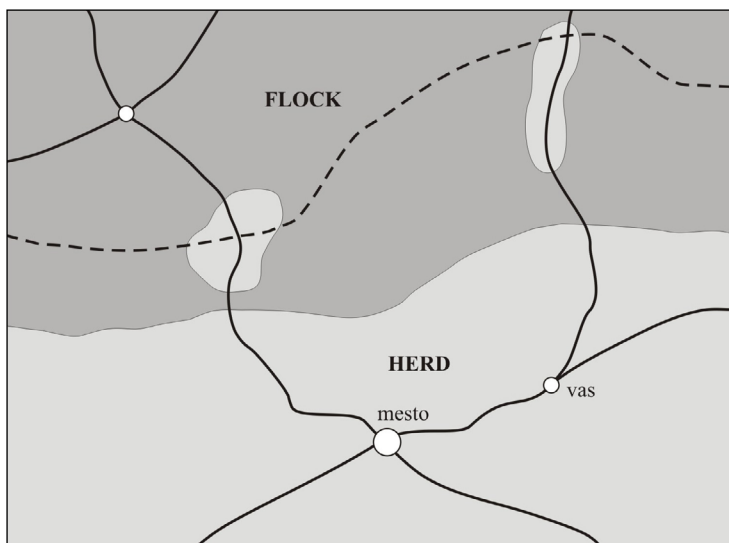

Prikaz 67: Zemljevidi kot projekcija etnocentričnosti. Etnocentrično dožemanje sveta lepo izraža zemljevid ekumene z Jeruzalemom v središču (13. stoletje).

Ta fenomen spremlja tako historiat mednarodne trgovine (kolonializem, imperializem) kot področje religije ali ideologije (misijonarstvo, osvajalne vojne). Čeprav "zmagovalec" "premagancu" običajno vsili svojo "kulturo", ali bolje rečeno svojo civilizacijo, pravni in duhovni red, kakor se je lepo pokazalo v času evropskega imperializma, ko smo v oddaljene dele sveta "izvozili" naše norme in običaje, akulturacija ni vselej enosmerna, kot dokazuje primer antične Grčije ob njeni vključitvi v rimski imperij, navsezadnje pa tudi najbolj znan primer akulturacije, to je špansko osvajanje Srednje in Južne Amerike. V prvem primeru so Rimljani Grkom sicer vsilili svoj pravni red, a sprejeli grško duhovno kulturo, v drugem pa je evropska celina od ameriške prevzela pomembne elemente materialne kulture, zlasti v kmetijstvu.

"Stari" in "novi" običaji ter kulturni elementi se tako mnogokrat prekrivajo, kar je zlasti opazno v religiji, kjer je krščanstvo prevzelo in na novo "preobleklo" velik del starih lokalnih ali regionalnih poganskih verovanj in običajev, ali v toponomastiki, kjer so na primer v Sloveniji še danes v rabi marsikatera prvotna keltska imena, ki se pričnejo na "k" ali "kr", še ohranjena slovenska imena izven sedanjega slovenskega etničnega ozemlja v Italiji in Avstriji, indijanski in drugi neangleški toponimi v ZDA itd. V vsakem prostoru se torej "stari" kulturni elementi ohranjajo v nekakšnih plasteh, se na nek način *sedimentirajo* in spojijo z elementi "nove" kulture. Vse to prispeva k temu, da se kulturni prostori uveljavljajo kot mnogo bolj stabilni in persistentni od družbenih.

Fenomeni akulturacije so "na kratki rok" morda še najbolj opazni v okviru migracijskih gibanj, ki združujejo tako socialne kot prostorske premike posameznikov ali različnih socialnih grup. Za klasično agrarno družbo so bile najbolj značilne sezonske migracije, ki so nudile kmetom ob mrtvi sezoni dodaten zaslužek. Znani so primeri dimnikarjev iz Savoje ali potujočih trgovcev iz Režije in Ribnice, pred nedavnim tudi selitve delavcev-kmetov iz podeželja v mesta na Japonskem ali iz vzhodne Srbije v Trst, preprodajalcev iz severne in osrednje Afrike po vsej zahodni Evropi. Skupnost, v kateri nastajajo migracijska gibanja, sicer teži k temu, da jih obravnava kot izključno začasni pojav, toda izseljenci se v domači kraj velikokrat vračajo šele potem, ko so prenehali z aktivnim delom. Tendencia k vračanju v domači ali rodni kraj nedvomno razkriva pomembne in persistentne kulturne vezi, ki se izražajo v občutku specifične teritorialne pripadnosti, po drugi strani pa prikriva dejstvo, da se otroci izseljencev najpogosteje odločajo za nadaljnje bivanje v svojem novem "domačem" okolju, kjer so se rodili in odraščali.

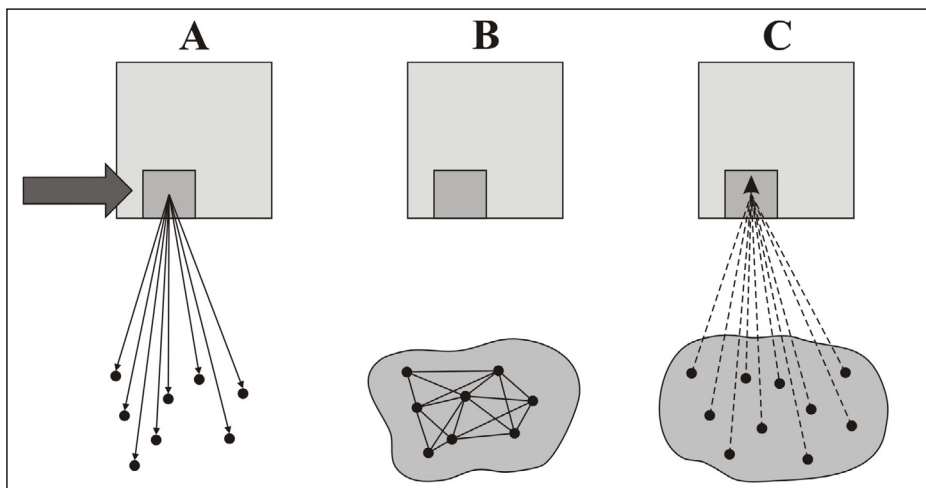

Prikaz 68: Spreminjanje kulturnih meja. Čeprav so običajno stabilnejše od političnih meja, pa se tudi te spreminjajo. "Gibanje" teh meja je posledica različnih dogajanj in procesov v območjih družbenega in kulturnega stika. Na shemi je s prekinjeno linijo označena tradicionalna etnična meja med skupinama "Flock" in "Herd". Zaradi regresije družbeno-kulturnega prostora "Herd" je na današnjem ozemlju družbeno-kulturne enote "Flock" ostalo le nekaj otokov prvotne družbeno-kulturne enote.

To se pravi, da imamo ob individualnem začasnem izseljenstvu v resnici pogosto opravka z obsežnejšo medgeneracijsko dokončno emigracijo, kar lahko predstavlja določene probleme pri vzdrževanju izvorne identitete tiste skupnosti, v kateri se nastanijo migranti. Ta problem so v deželah imigracije poskušali rešiti z organiziranim izseljevanjem, ki je omogočal priseljevanje za določen čas zgolj moške delovne sile, ki so jo nato "po uporabi" vračale v območja stalnega bivanja. S tem so osamili priseljence v zaprte družbene in kulturne niše, kjer niso imeli možnosti za reprodukcijo oziroma spreminjanje tradicionalnih ali ustaljenih družbenih in kulturnih lastnosti območja, v katerega so se priselili. Dober primer takih "segregacijskih enot" so bili tudi tako imenovani "samski" domovi v Sloveniji.

Klasično transkontinentalno preseljevanje, ki je v drugi polovici prejšnjega in na začetku tega stoletja zajelo nad 50 milijonov Evropejcev, je odpiralo mednarodni skupnosti precejšnje politične in ekonomske interese, saj so se z emigracijo razreševali domači socialni konflikti, povečevale pa so se obenem možnosti političnega vpliva na dežele, iz katerih je bilo usmerjeno izseljevanje. Nenazadnje se je evrocentrično obvladovanje sveta in s tem uveljavljanje evropske civilizacije v svetu pričelo ravno s koloniza-

cijo neevropskega prostora. Toda veliko bolj pogoste od migracij na veliko razdaljo, za katere so na voljo vsaj okvirne informacije, so številne in nenehne “drobne” selitve prebivalstva znotraj nekega bolj ali manj obsežnega življenjskega okolja. Ta tip selitvene mobilnosti večinoma sledi ustaljenim teritorialnim modelom in veliko prispeva k utrjevanju posebnih oblik prostorske identitete in s tem k oblikovanju specifičnih družbenih skupin ter regionalnih kulturnih prostorov.

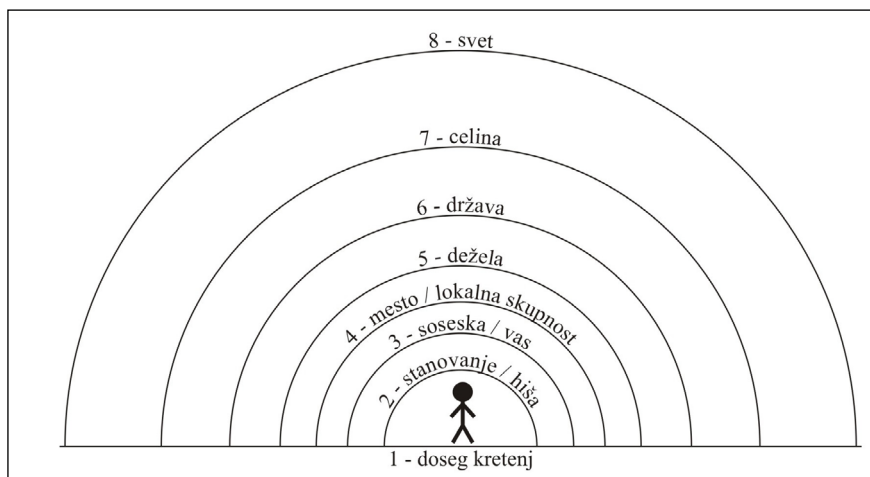
Prikaz 69: Akulturacija in oblikovanje novih družbeno-kulturnih kontaktnih prostorov. *Procesa akulturacije in oblikovanja novih družbeno-kulturnih kontaktnih prostorov sta pogosto povezana s fenomenom migracij. Na shemi A vidimo, kako se v neko urbano območje priseli nova družbeno-kulturna skupina, ki oblikuje posebno etnično sosesko, od koder se kasneje pričenjajo pripadniki te skupnosti in njihovi potomci izseljevati. Shema B prikazuje oblikovanje novega območja kulturnega stika na osnovi mešanih zakonov, kjer pa se prvotni kulturni elementi zaradi akulturacije in asimilacije vse bolj izgubljajo. Na shemi C pa je prikazana situacija “tretje generacije”, ki teži k ponovnemu navezovanju na referenčno etnično okolje in s tem k obnovi izvirne kulturne identitete.*

Glede kulturnih aspektov migracij velja omeniti, da so v preteklosti migranti zaradi svoje večje dinamičnosti in agresivnosti mnogokrat nadvladali avtohtono prebivalstvo in kljub numerični šibkosti prevzeli politično ali ekonomsko oblast nad “novim” ozemljem. Tak model je posebno značilen za migracije Evropejcev na ostale kontinente, medtem ko je za evropski prostor značilna zlasti asimilacija prišlekov. Glede na splošno potrebo po ohranjanju svoje istovetnosti in s tem lastnega kulturnega “ovoja” je razumljivo, da skušajo emigranti pri svojih premikih vzeti s seboj čim več domačega “okolja”, se pravi elementov, ki jim omogočajo vzdrževanje lastne identitete. Ta težnja

se kaže na primer v tem, da želijo skupine, ki so vključene v migracijska gibanja, zajeti v selitvene tokove čim večje število svojih bližnjih, s pomočjo katerih lahko uspešneje ohranjajo svoje navade in običaje v sicer kulturno različnem okolju. Za Nemce je bilo tako značilno, da so v Ameriko odhajali kar v "kompletu", se pravi, da je tu izseljevanje pogosto zajemalo kar cele vaške skupnosti z župnikom na čelu, ki so v "novi svet" preprosto prenesli svoj domači kraj in ga tam nekako rekonstruirali.

Na splošno je opaziti, da so družbene transformacije na območjih priseljevanja tem večje, čim večja je agresivnost prišlekov in čim večja je družbena in kulturna "razdalja" med staroselci in priseljenci. Velika družbena in kulturna razdalja med obema družbenima skupinama prispeva hkrati k oblikovanju novih kulturnih meja, na primer pri nastajanju različnih socialnih koncentracij, segregacij ali samoizolacij, ki so najpogostejše v urbanih okoljih, saj so to območja, ki izvajajo najvišjo stopnjo privlačnosti v prostoru. Prostorsko gibanje pa nenazadnje tudi bistveno prispeva k *preoblikovanju* družbenih in kulturnih karakteristik "mejnih" prostorov oziroma k *prestavljanju* družbenih in kulturnih "meja" v prostoru, kar opažamo na primer pri procesu deagrariacije in proletarizacije podeželja pri širjenju sezonskih migracij ali dnevne migracije kmečkega prebivalstva v urbana središča in industrijske centre, ali pa, zlasti v novjšem času, pri širjenju družbene urbanizacije in terciarizacije v obmestnih prostorih.

Akulturacija je na ta način lahko tudi rezultat *širjenja inovacij* v prostoru, na katerega vplivajo različni fizičnogeografski in družbenogeografski dejavniki. Ker širjenje inovacij in z njimi akulturacije omogoča predvsem pretok informacij v prostoru, sta oba pojava močno odvisna od prostorske mobilnosti prebivalstva oziroma od intenzivnosti direktnih stikov z družbeno in kulturno "drugačnim" prostorom. Problem današnjega časa je poleg izrednega porasta prostorske mobilnosti in povečanega prostorskega radija neposrednih interkulturnih stikov še zlasti močan porast posrednih stikov, ki jih omogoča prenos informacij preko medijev, in kar marsikdaj ustvarja ob "realnem" ali neposredno doživetem prostoru še mnogo bolj obsežen "virtualni" informacijski prostor, ki pa spet ni nujno univerzalen, ampak se mnogokrat omejuje na tisti del sveta, za katerega obstaja nek trenuten ali trajnejši informacijski "trg". Drugi element, s katerim se srečujemo pri akulturaciji ali prestavljanju družbenih in kulturnih meja, je vprašanje preoblikovanja različnih družbenih prostorov v življenjska okolja, v katerih se posamezniki in različne družbene skupnosti počutijo nekako "doma", ter njihove hierarhizacije.

Prikaz 70: Različni krogi človekove “domačnosti”. Človekova teritorialnost se izraža etnocentrično, a tudi hierarhično, saj se okrog posameznika in posameznih družbenih skupin oblikuje več sočasnih družbeno-prostorskih enot. Te enote lahko v določenem obdobju razreže nova politična ali geopolitična meja in povzroči prostorsko reorientacijo družbenih skupin.

Hierarhija družbenih in kulturnih prostorov: dom, lokalna skupnost, regija, država, svet

Ko govorimo o družbenih prostorih ali življenjskih okoljih, v katerih se kot posamezniki in skupnost počutimo “doma”, jih imamo za “svoje” in se z njimi istovetimo, se kar takoj postavlja vprašanje prostorske delimitacije tega “doma”. Pri tem odkrijemo, da sestavlja ta “dom” v smislu okolja, ki izraža človekov vedenjski in identifikacijski prostor, dejansko več različnih koncentričnih krogov glede na intenziteto in tipologijo odnosa med posamezniki in socialnimi skupinami ter njihovim življenjskim prostorom. Običajno se tovrstni odnos med človekom oziroma različnimi družbenimi skupinami in njihovim okoljem opredeljuje s pojmom *teritorialnost*. Po Ratzlu so v ta sklop vključeni tako vplivi prostora na človekovo dejavnost kot tudi njegovo vrednotenje prostora v smislu uveljavljanja lastnega življenjskega okolja (*Lebensraum*). V novejšem času so predvsem ameriški in severnoevropski raziskovalci (na primer Malmberg, Soja in Sonnenfeld), tudi na osnovi opazanj iz živalskega sveta, močno poudarjali vedenjske osnove teritorialnosti. Pri tem iz celote prostora izdvajajo najprej tako imenovani “dojeti” ali “znani” svet, v okviru tega sveta pa razlikujejo med tistim življenjskim okoljem (*home range*), zno-

traj katerega se določeno živo bitje giblje v teku svojega življenjskega ciklusa, ter manjšim delom tega okolja, ki ga isto bitje dojema kot svoj "dom" oziroma kot del samega sebe.

Vsekakor pa tudi pri oblikovanju tega "doma" prihaja do izraza etnocentrično ali bolje antropocentrično dojemanje prostora. Tako je na primer za "primitivne" civilizacije značilno, da vse simbolične zgradbe postavljajo v središču naselja, ki je velikokrat tudi krožne oblike in s tem nekako simbolizira "ves svet", saj je navsezadnje družbeni prostor neke socialne skupine največkrat tudi "ves prostor" specifičnega družbenega dogajanja. Ta težnja po sočasni družbeni in prostorski koncentraciji je še danes podlaga za razumevanje razmerja med centralnimi in perifernimi območji in se še vedno izraža tudi v morfologiji urbanih območij, kjer se praviloma pomembnejše ali prestižnejše dejavnosti osredotočajo v mestnih središčih, ki jih običajno opredeljujejo tudi daleč razpoznavni gradbeni elementi (danes predvsem nebotičniki).

Drugi aspekt človekove teritorialnosti je ta, da se slednja tesno navezuje na socializacijski proces v okviru določene družbe. Zaradi tega ni le izraz posameznikovih izkušenj, ampak predvsem prevzetega znanja in navad. Družbena teritorialnost zato ne izraža le potrebe po kulturnem obvladovanju življenjskega prostora, ampak tudi potrebo po njegovem vključevanju v posebne politične enote kot izrazu njegovega "udomačevanja". V teh razmerah ponazarjajo družbene in kulturne meje prostorski obseg "obvladanega" sveta na različnih ravneh in na različnih področjih. Te meje se nenehno spreminjajo sledeč družbenemu razvoju posameznih družbenih skupin, v socialno razslojenih družbenih skupinah pa tudi shajajo različno obsežni in različno persistentni družbeni in kulturni prostori. *Nomadski pastirji* na primer potrebujejo bistveno širši prostor kot *intenzivni kmetovalci* in so na ta prostor običajno manj navezani, medtem ko je pri kmetovalcih teritorialnost mnogo bolj razvita. Klasična *industrijska družba* je morala za svoje potrebe, oziroma za to, da se je lahko uspešno uveljavila in razvila, dotedanji pisan konglomerat vaških in lokalnih skupnosti poenotiti v prostorsko in družbeno obsežnejšo tvorbo: nacionalno državo. Za današnjo razvijajočo se *elektronsko družbo* pa se prostorsko dojemanje vse bolj odmika v nekakšno virtualno resničnost, ki se po eni strani zožuje na ploskev računalniškega ali televizijskega ekrana, po drugi pa razteza do skrajnih zemljepisnih razdalj tako imenovane "globalne vasi" in še dlje v vesolje.

Skratka, meje nam znanega, "domačega" ali "obvladanega" sveta so premične in se med seboj prepletajo ali prekrivajo, pri čemer je dojemanje in vrednotenje prostora različno pri različnih družbenih skupinah in v različnih okoliščinah, zaradi svoje etnocentrične naravnosti pa je odvisno tudi od stojišča, iz katerega posamezniki in družbene skupine opazujejo in spozna-

vajo obdajajoči prostor, kar prostor močno *relativizira*. Zaradi tega lahko isto pokrajino povsem drugače sprejemajo in vrednotijo na primer politiki, literati, zgodovinarji, slikarji ali arhitekti, kakor tudi prebivalci različnih naselij, pripadniki različnih družbenih slojev, etničnih skupin ali političnih grupacij. Običajen primer različnega dojemanja prostora je določevanje razdalje med dvema točkama: bolj ko je opazovalcu tuja oziroma nepoznana točka, do katere mora izračunati razdaljo, bolj se mu bo zdela oddaljena in obratno. Primerov relativizacije razdalje pa je v geografiji še veliko. Tako je lahko mestu A izhajajoč iz objektivne, absolutne razdalja v kilometrih najbližje mesto B, po prometni in funkcionalni povezanosti pa mesto C, medtem ko sta lahko glede na širjenje inovacij tako mesto B kot mesto C enako oddaljeni od mesta A.

Skratka, na osnovi sodobnih družbenogeografskih dognanj lahko prostor opredelimo tudi kot skupek različnih *hierarhičnih enot*, znotraj katerega si človek v individualnem in skupnem pogledu oblikuje različno obsežen akcijski prostor. To pomeni, da se med družbenim prostorom neke grupe ali lokalne skupnosti ter državo lahko ustvarjajo različne vmesne plasti kulturnih, zgodovinskih, administrativnih, naravnih in planskih prostorov, ki se glede na različno izhodišče posameznikov in posameznih družbenih skupin med seboj prekrivajo, obenem pa spreminjajo zaradi spreminjanja strukturnih lastnosti populacije ali širših transformacij v družbenem in političnem kontekstu. Tudi sami pri svojih dnevniških premikih nenehno vstopamo v in izstopamo iz različnih prostorov, tako v vertikalnem ali hierarhičnem pogledu kot v horizontalnem ali geografskem. Pri tem se obstoja različnih okolij bolj ali manj zavedamo in v skladu s tem tudi spreminjamo svoj odnos do prostora oziroma naše prostorsko vedenje. Sosedovo dvorišče, občina, regija ali država se nam lahko zdijo "lepši" ali "grši" od našega dvorišča, občine, regije ali države. Podobno se lahko obstoja različnih kulturnih prostorov zavedamo ali ne in do njih gojimo različen odnos. Politična oblast lahko določene meje privilegira pred drugimi in s tem pridobi pri prebivalcih večji ali manjši konsenz, v zasledovanju svojih ciljev lahko upravne in druge meje tudi spreminja in s tem spreminja tudi družbeno strukturo določenega dela prebivalstva.

Večinoma pa se meje med temi prostori izkazujejo kot nekakšni nevidni, a vendarle zaznavni radijski valovi, ki so hkrati objektivni in subjektivni pokazatelj človekovega odnosa do lastnega okolja. Razmerje med fizičnimi in kulturnimi danostmi je pripomoglo k oblikovanju specifičnih kulturnih pokrajin, vendar so bile še zlasti kulturne in družbene meje v zgodovinskem razvoju v stalni dialektiki: politične meje se pogosto opirajo na etnične ali druge kulturne meje, že definirane politične meje pa povratno vplivajo na spremembe v etnični in jezikovni strukturi "obvladanih" območij. Po drugi strani so se politične meje, kjer je bilo le mogoče, naslonile na kak bolj "oprijemljiv" fizični element, da bi lahko bile bolj razpoznavne in "učinko-

vitejše" pri svoji funkciji ločevanja posameznih družbenih sistemov, saj so se ti v preteklosti uveljavili kot temeljne "ovire" pri njihovem nastajanju in širjenju. Spet drugačen primer ponuja razmerje med mejami gospodarskih in političnih prostorov, ki vpliva na ciklično koncentracijo svetovnih ekonomij v politične imperije ali velike, med seboj integrirane družbene sisteme in njihovo drobitev ob uvedbi nove ekonomske paradigme.

RAZVOJ IN KLASIFIKACIJA POLITIČNIH MEJA

- **Politične meje: projekcije družbene moči ali linije mednarodnega ravnovesja?**
- **Klasifikacija političnih meja**

RAZVOJ IN KLASIFIKACIJA POLITIČNIH MEJA

Politične meje: projekcije družbene moči ali linije mednarodnega ravnovesja?

Med raznimi mejami, ki obstajajo v družbeno-kulturni sferi, so *politične meje* verjetno najbolj izrazit pokazatelj součinkovanj med različnimi družbenimi, ekonomskimi in kulturnimi procesi in imajo poleg tega še eno zanimivo lastnost, in sicer to, da so pravzaprav neviden, neotipljiv prostorski element, ki pa vendarle povzroča dokaj opazne učinke v prostoru in družbi. Politične meje so zato že od nekdaj intenzivno zaposlovale geografe nasploh ter politične geografe še posebej. Hkrati se politične meje kot izraz družbenega razmejevanja predstavljajo, kot smo videli, rezultat različnih področij človekove dejavnosti in so zato raziskovalno stičišče različnih humanističnih in družboslovnih ved, od družbene geografije do sociologije, politične ekonomije, zgodovine, antropologije in prava.

Med vsemi temi vedami je geografija tradicionalno posvečala še največ pozornosti vzrokom trajanja oziroma spreminjanja mejnih linij, pri čemer je "premičnost" družbenih in političnih meja poudarjal že *Ratzel*, ki je leta 1899 mejo opisal kot sestoj "mnogoterih točk, na katerih se je določeno organsko gibanje zaustavilo". To "gibanje" si je razlagal z razmerjem med družbami oziroma med spreminjajočim se družbeno-ekonomskim stanjem in nacijami, ki se po njegovem mnenju kot nekakšni živi organizmi prilagajajo razvoju svojega družbenega okolja. S tem je meja dejansko lahko bolj orodje napada kot črta miroljubnega stika in sodelovanja, oziroma, če naj uporabimo tedaj tako priljubljene biologistične analogije, bolj "krempelj" kot "koža". Glede na tako pojmovanje vloge meja je v starejši literaturi iz obdobja formiranja in utrjevanja centralistično urejenih držav-nacij veliko govora o tako imenovanih "naravnih" mejah, pri čemer ni bilo mišljeno to, da naj meje sledijo naravnim fizičnogeografskim danostim, temveč sprotne moči posameznih držav. Skratka, politične meje so bile v očeh tako politikov kot raziskovalcev vse do konca druge svetovne vojne nekaj dinamičnega in premičnega, nekakšna linija, ki naj v prostoru izraža neprestano spreminjanje razmerja sil v politično-vojaški "areni" in za katero so zato tudi uporabljali naziv *politično-vojaških "izolinij"*.

Tudi zaradi te svoje „variabilnosti“ je politična ali družbena meja predstavljala v historičnem pogledu ne toliko linearen, kolikor širši, conalni pojem. Ime za mejo v večini evropskih jezikov (špansko: *frontera*, francosko: *frontière*, angleško: *frontier*, italijansko: *frontiera*) izvira iz latinske besede „*fronteria*“ ali „*frontaria*“, s katero so tedaj označevali ozemlja na robu „obvladanega“ sveta. Podoben pomen je v stari germanščini imela beseda „*Mark*“, s katero so označevali obmejna ali robna območja. Od 13. stoletja dalje se je v nemškem prostoru namesto prejšnjega, manj določenega oziroma prostorsko širšega izraza, uveljavil bolj linearni termin „*Grenze*“, ki izvira iz slovanskega, ali točneje poljskega imena „*granica*“, ki so ga v tej deželi začeli uporabljati že v 12. stoletju. Podobno se je v angleškem jezikovnem okolju ob conalnem „*frontier*“ uveljavil nov linearni termin „*boundary*“ (ob katerem se je uveljavila še sopomenka „*border*“) in odprl živahno akademsko razpravo o tem, v katerih slučajih se sme uporabljati prvega, v katerih pa drugega. Kakor koli že, pa premik od conalne k linearni politični meji nedvomno izraža tendenco k „teritorializaciji“ oziroma stabilizaciji takratnih evropskih političnih tvorb v „moderne“ države in torej k natančnejšemu določevanju njihovih meja v smislu meja državne posesti, tako kot so bila že prej razrešena razmejitvena vprašanja med poddržavnimi enotami, vaškimi ali individualnimi posestmi in polji. Po drugi strani izraža ta tendenca nadomeščanja conalnega koncepta meje z linearnim prehod od ofenzivnega k defenzivnemu družbeno-političnemu sistemu, se pravi težnjo po trajnejšem urejanju lastnega ozemlja, posesti, skratka: „obvladanega“ sveta.

Lep primer takega spreminjanja funkcije politične meje predstavlja že rimski „*limes*“ v Nemčiji. Sprva je nastal kot vojna cesta, ki je povezovala čelne vojaške utrdbe, kasneje pa so to cesto zavarovali z ogrado in jo postopoma utrjevali. Podoben prehod od ofenzivne k defenzivni meji so Rimljani opravili v Britaniji ali v severni Afriki za časa Hadrijana (okrog leta 120 po našem štetju). Verjetno še najbolj znan je v tem pogledu primer Kitajskega zidu. Razvoj kitajskih političnih meja je bil tesno povezan z razvojem poljedelstva: ko je na severu Kitajska dosegla v skladu s potrebami intenzivnega kmetijstva maksimalni ozemeljski obseg, je to mejo tudi zakoličila v političnem pogledu. Tako je že v 6. stoletju pred našim štetjem ob meji uredila zemeljske pregrade, ki so jih kasneje utrdili s kamnitimi zidovi, za časa cesarja Shih Huangtija pa so mejo dokončno uredili tako, kot je razvidno še danes, in kar Kitajski zid uvršča med največje in najbolj impozantne človeške izdelke na svetu.

Toda zaradi obstoja številnih interakcij med družbami, ki se preko prostorsko bolj ali manj obsežnega kontaktnega kontinuuma druga v drugo prelivajo, je razumljivo, da politične meje, pa naj bodo še tako zavarovane in jasno zarisane v prostoru, nikakor ne morejo predstavljati zares definitivne družbene meje ali meje dosega vpliva posameznih družb: slednje so namreč,

predvsem v bolj urbanih okoljih, vse prej kot statične. Zaradi tega je državna politika, zlasti od 18. stoletja dalje, poskušala "problem" neusklajenosti med političnimi in družbenimi mejami povečini razreševati tako, da je po eni strani politične meje kolikor je bilo mogoče naslonila na "realne" naravne, zlasti orografske meje (primeri zgodovinsko persistentnih "naravnih" meja so v Evropi Alpe, Pireneji in Ren), po drugi strani pa, kjer ni bilo primernih naravnih delitvenih elementov, težila k ustvarjanju nekega pasu "nikogaršnje zemlje" ob meji, ki je bil običajno močno zastražen, nerazvit in zato tudi povečini neposeljen.

Navkljub vsem tem poskusom "zakoličenja" političnih meja v prostoru, so se te s časom mnogokrat umikale novim in drugačnim razmejitvenim črtam ali povsem izgubile svoj nekdanji namen. Še tako utrjene in navidez neprehodne pregrade namreč ne morejo v nedogled in povsem zaustaviti čezmejnih družbenih kontaktov, kot nam dokazujeta primera že omenjenega Kitajskega ali novejšega Berlinskega zidu, ki danes ohranjata v najboljšem primeru le funkcijo turistične atrakcije. Zato so se zgoraj navedenim naporom fizičnega razmejevanja družb mnogokrat pridružile še razne ideološke zahteve tipa "*cuius regio eius religio*", ki naj bi prisilno uskladile družbene in kulturne meje s političnimi. Zlasti v prvi polovici 20. stoletja, ki se je uveljavilo kot obdobje ideologij, je ekstremizacija nacionalizma iskala rešitev problema neusklajenosti med političnimi in kulturnimi mejami v intenzivnem etničnem "čiščenju", za katerega je na primer italijanski fašistični režim uporabil takratnemu modernizmu bolj prikladen izraz "etnična bonifikacija". To preoblikovanje že "obvladanih" ali na novo osvojenih ozemelj so politično-vojaške sile udeležile z nasilno asimilacijo ali kar s fizičnim odstranjevanjem "nezaželenih" v obliki deportacij ali celo epuracij in genocida. V Evropi so na primer po prvi svetovni vojni opravili množično prisilno izseljevanje Grkov in Armencev iz Turčije ali Turkov iz Grčije in Bolgarije. Pred, med in po drugi svetovni vojni so take evakuacije, a tudi genocidne množične epuracije, prizadele zlasti Jude, Poljake, Nemce ter druga ljudstva v nekdanji Nemčiji in Sovjetski zvezi, z razpadom Jugoslavije pa so se podobni prizori ponovili tudi po letu 1990.

Če je torej klasičen pristop do problematike "meja" dajal največ poudarka državnim horizontalnim mejam, se je zlasti v drugi polovici tega stoletja pričel uveljavljati drugačen koncept, ki priznava kompleksnost in prepletenost različnih horizontalnih ali *teritorialnih* in vertikalnih ali *funkcijskih meja*, za katere je značilno, da sočasno obstajajo v družbah. Lahko rečemo, da obstoječe politične meje na nek način simbolizirajo povečini že zaključen proces formiranja nacij oziroma državnih tvorb ter njihovo kristalizacijo v prostorsko-administrativno zaprte enote, medtem ko današnji procesi že težijo k preraščanju teh meja, saj so slednje v precejšnjem funkcionalnem neskladju s širjenjem različnih oblik mednarodnega sodelovanja in integracije. Vzporedno s tem so

izkušnje iz prve in druge svetovne vojne evropsko politično javnost izučile, da "pravične" meje enostavno ne obstajajo, in zaradi tega je večina meddržavne in mednarodne dejavnosti usmerjena ne več k spreminjanju in prilagajanju meja sprotnim geopolitičnim situacijam in zahtevam, temveč k njihovemu "mehčanju" in preseganju. Toda o tem je več govora v delu "*Ne vrag, le sosed bo mejak!*". V nadaljevanju bomo spoznali, kako se je klasična politična geografija spoprijela z vprašanjem političnih meja, njihove strukturiranosti in klasifikacije.

Klasifikacija političnih meja

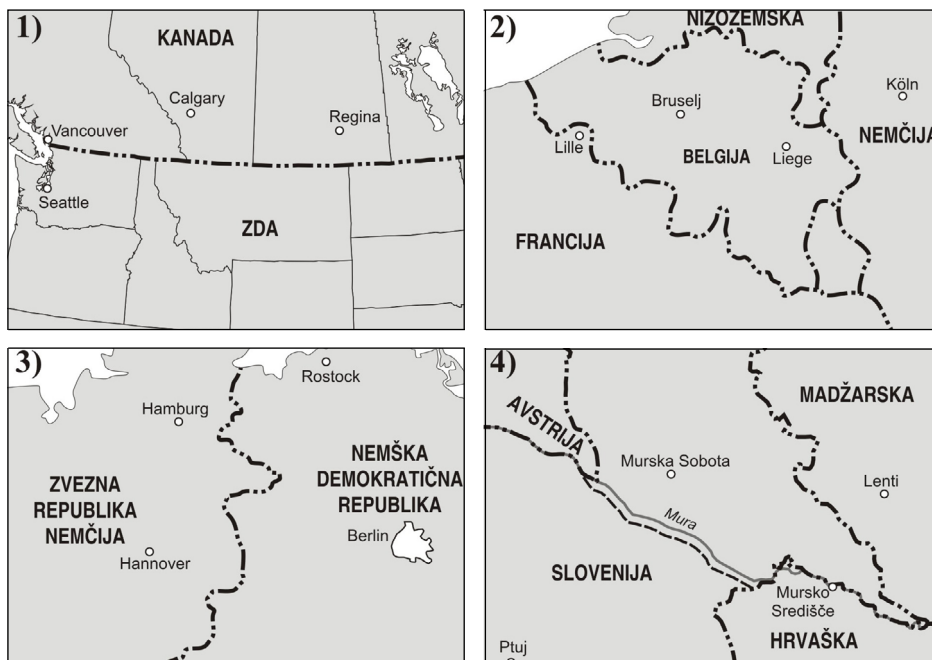
V politični geografiji se najpogosteje srečujemo z dvema različnima *klasifikacijama kopnih političnih meja*, in sicer z genetsko in morfološko.

Genetsko klasifikacijo je predlagal ameriški geograf Hartshorne leta 1936 in se ji v skladu s tedaj prevladujočim primatom fizične geografije v geografski stroki močno pozna vpliv Davisove rečne geomorfološke klasifikacije. Hartshorne je tako predlagal delitev političnih meja na štiri skupine.

1. Antecedentne meje se oblikujejo pred razvojem kulturnih pokrajin; tovrstne meje so dokaj pogoste pri kolonizaciji Novega sveta in manj obljubljenih območij, kjer so se evropske velesile dogovorile o teritorialnem razmejevanju tako rekoč v kabinetu pred začetkom ali vsaj pred zaključkom kolonizacijskega procesa in ne glede na lokalne danosti. Antecedentne meje so se mnogokrat izkazale kot zelo stabilne tudi po koncu obdobja kolonizacije, saj so se uveljavile kot geografska danost, na katero se je naslonila tudi kasnejša politična organizacija prostora. Najbolj pogosti primeri takih meja so v Ameriki, srečamo pa jih tudi med državami afriškega in azijskega kontinenta v puščavskem svetu. Vendar, kakor smo nakazali že pri vprašanju primarne ali sekundarne kolonizacije, moramo upoštevati, da so se tudi antecedentne meje povečini vrezale v že obstoječe kulturne pokrajine, ki so jih "načrtovalci" novih meja bolj ali manj zavestno ignorirali.

2. Subsekvantne meje so tiste meje, ki so se zarezale v že oblikovano in znano kulturno pokrajino in zato večinoma sledijo oziroma upoštevajo lokalne danosti, zlasti etnične, jezikovne in verske razlike. V ta tip lahko uvrščamo velik del "modernih" meja v Evropi ali na primer meje v indijskem subkontinentu.

3. Tako imenovane imponirane meje (v angl. "super-imposed boundaries") so poseben tip subsekvantnih meja, kjer pa se za razliko od prvih le malo upošteva lokalne družbene in kulturne danosti prostora, ampak jih je zainteresiranim državam ob spremenjenih geopolitičnih razmerah imponirala (vsilila) neka zunanja velesila, na primer v gosteje naseljenih predelih Afrike

Prikaz 71: Genetska klasifikacija meja. Ta klasifikacija razlikuje med: 1) antecendentnimi (primer meje med ZDA in Kanado), 2) subsekvantnimi (dobljen del evropskih meja), 3) imponiranimi (primer nekdanje meje med obema Nemčijama) in 4) reliktnimi mejami (primer historične meje med avstrijskim in madžarskim delom avstro-ogrske monarhije po Muri).

v času kolonizacije ali v novejšem času v primerih delitev Nemčije, Koreje ali Vietnama. Ker te meje sledijo geopolitičnim in geostrateškim linijam, jih spremenjene geopolitične razmere večinoma odpravljajo. Poseben primer imponiranih meja so tudi novodobne “no-fly zones” in podobne linije, ki jih velesile določijo pri omejevanju teritorialne suverenosti nekaterih držav.

4. Reliktne meje so končno tiste dolgotrajne politične meje, ki so sicer izgubile nekdanjo funkcijo, a še vedno delijo prostor v različne kulturne pokrajine oziroma historične regije ali funkcionalna območja. Primere takih meja lahko najdemo v Evropi pri historičnih mejah avstrijskega cesarstva ali njemu podobnih persistentnih političnih tvorbah.

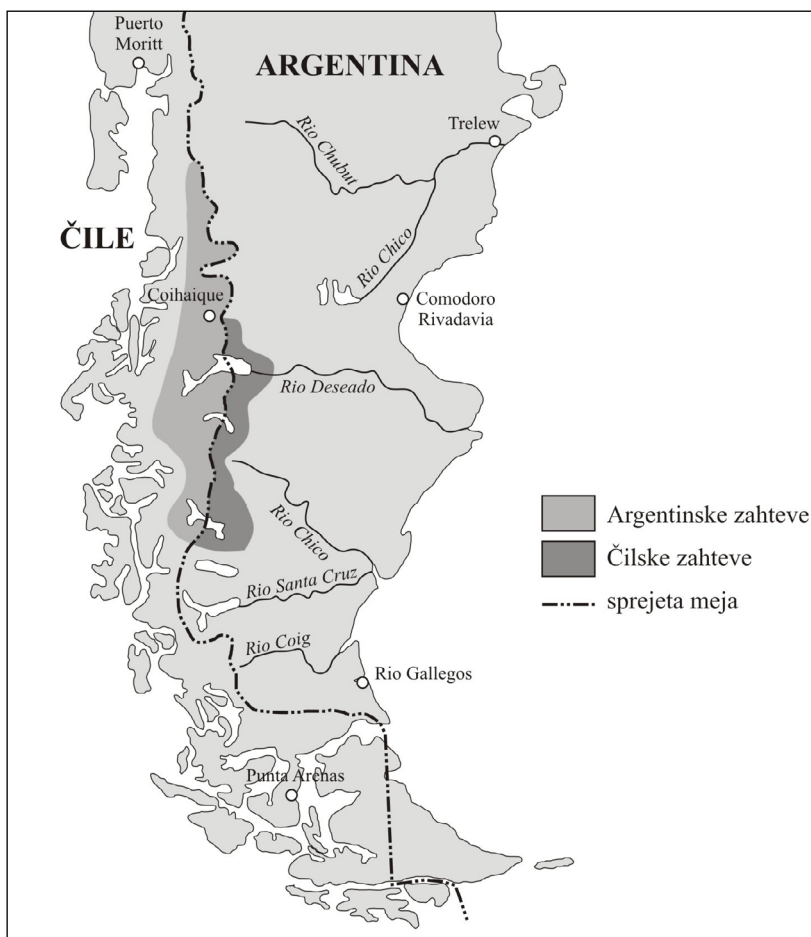
Morfološka klasifikacija pozna tri glavne skupine političnih meja: fiziografske, geometrične in antropogeografske meje.

1. Fiziografske so tiste meje, ki sledijo kakemu opaznemu fizičnogeografskemu elementu v prostoru, kakršne so orografske linije oziroma razvodnice, rečne linije in podobne meje med različnimi naravnogeografskimi elementi. Za tovrstne meje se najraje izogibamo izrazu *naravne meje*, saj so dejansko

vse politične meje, vključno s tistimi, ki temeljijo na naravnih danostih, rezultat človekove dejavnosti in zato v bistvu docela umetne črte v prostoru; poleg tega se je v politični geografiji s tem pojmom po Ratzelu opredeljeval maksimalni oziroma potencialni obseg tistega ozemlja, ki so si ga posamezne države pri svoji rasti želele pridobiti. Običajno sodijo v tip fiziografskih meja najstarejše politične meje, saj so naravne ovire v zgodnjem obdobju formiranja držav bile najbolj priročne in primerne "pregrade" tudi za razvoj posameznih družbenih ali političnih enot. Ta princip je zelo dolgo obveljal v praksi trasiranja političnih meja (tako imenovani *boundary-making*), kjer so prvenstveno iskali tiste razmejitvene linije, ki bi mogle slediti določenim naravnim elementom, a bi hkrati predstavljale čim bolj pravične, za obe strani sprejemljive in čim manj konfliktno meje. Osnovo za načrtovanje takih meja je nudila poglobljena analiza obstoječih orografskih, morfoloških in "antropičnih" značilnosti ozemlja, preko katerega naj bi bila speljana politična meja. Na ta način sta se izoblikovali dve različni težnji: najbolj razširjen in uveljavljen v vojaških in diplomatskih krogih je bil v začetku 20. stoletja koncept britanskega geografa Holdicha o "*obrambnih funkcijah meja*", po katerem so "najboljše" tiste orografske meje, ki nudijo najmanj možnosti za navezovanje čezmejnih stikov in torej za nastanek morebitnih konfliktov med sosedama, medtem ko so zagovorniki "odprtejših" teorije o tako imenovanih "*asimilacijskih mejah*" priporočali hidrografske razmejitveni koncept, saj naj bi reke sosednje države politično delile, ekonomsko in kulturno pa povezovala in s tem tudi odpravljale potencialne konflikte. Seveda je kakršno koli posploševanje na tem področju nemogoče, saj je v bistvu vsaka mejna linija edinstven in kompleksen pojav, ki ga ni mogoče povsem podrediti nekim teoretičnim vzorcem.

Med fiziografskimi mejami so orografske meje v pokrajini verjetno najbolj vidne in stabilne ter nudijo največjo možno stopnjo ovire pri meddržavnem komuniciranju. Z razvojem prometne tehnologije so seveda orografske meje izgubile dobršno mero nepropustnosti, a tudi v preteklosti pravzaprav niso nikoli predstavljale zares neprehodne ovire. To je še toliko bolj veljalo za lokalno prebivalstvo, saj se je v hribovitem svetu velikokrat oblikovala na pašništvu temelječa skupna kulturna pokrajina in s tem skupna regionalna, neredko tudi jezikovna in etnična identiteta, zaradi česar se orografske meje niso vselej skladale s kulturnimi, jezikovnimi ali etničnimi mejami. V Alpah je kar veliko takih primerov neskladja med razvodnicami, na katerih praviloma temeljijo obstoječe politične meje, in kulturnimi ali jezikovnimi mejami. Poleg tega pa je tudi določevanje linearne meje v conalnem "mejnem" okolju, kakršna so gorovja, vse prej kot enostavno in poraja zato vrsto težav pri dejanski delimitaciji oziroma interpretaciji principa, po katerem naj bi orografska politična meja sledila liniji najvišjih vrhov oziroma razvodnici. Primer tovrstnih težav predstavlja meja med

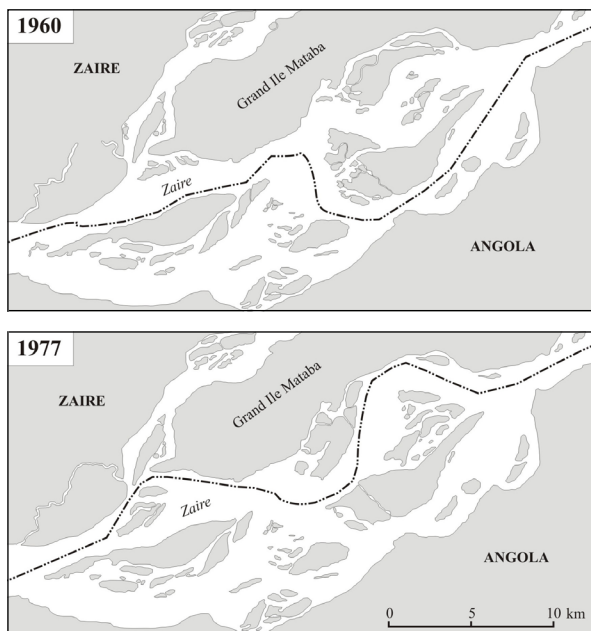
Čilem in Argentino v Andih. Mejo so tu določili v času, ko pokrajina še ni bila v celoti raziskana, poleg tega pa sta linija, ki sledi najvišjim vrhovom oziroma gorskim slemenom, in črta razvodja bili ponekod med seboj oddaljeni tudi več kot sto kilometrov, vsaka izmed mejnih držav pa se je seveda potegovala za sprejem tiste, ki bi bila zanjo ugodnejša. Nazadnje sta obe strani (leta 1902) pristali na britansko kompromisno razmejitveno črto, ki jo je predlagal že omenjeni specialist za mejno trasiranje Holdich, tako da se sprejeta mejna linija ne ujema povsem niti s črto, ki povezuje najvišje vrhove, niti z razvodnico.

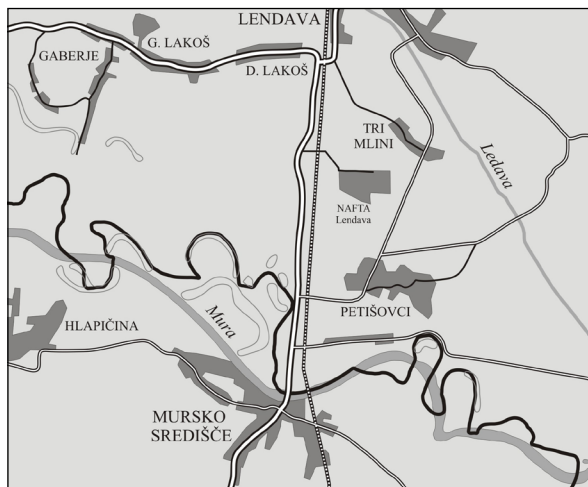
Prikaz 72: Andi – primer orografske meje. Orografske meje se pogosto uporabljajo pri političnem razmejevanju, vendar pa lahko uporaba tega razmejitvenega principa povzroča različne delimitacijske težave. Na karti vidimo primer meje med Čilejem in Argentino v Andih.

Druga skupina fiziografskih političnih meja so *hidrografske meje*, ki se v primerih manjših vodotokov navadno uporabljajo v kombinaciji z orografskimi mejami, v primerih večjih rek ali v ravninskih okoljih pa kot samostojni naravni razmejitveni element. Prednost hidrografskih meja je v tem, da so to dobro razločni in že po svoji naravi linearni naravni pojavi, ki v primerih večjih rek nudijo tudi zanesljivo oviro pri čezmejnem komuniciranju. Po drugi strani pa prinašajo hidrografske politične meje tudi dokajšnje nevšečnosti, saj so zaradi rečne dejavnosti v časovnem in prostorskem pogledu vse prej kot stabilne mejne linije. Ker bi morali v primeru rečnega meandriranja sosedni državi politično mejo sproti prilagajati poteku rečne struge, se te najraje odločajo za rečno reguliranje in s tem tudi za "normiranje" poteka politične meje. Dodaten problem pri uporabi hidrografskih meja predstavlja dejstvo, da so rečne doline zaradi svoje rodovitnosti in odprtosti večinoma tudi gosto poseljeni prostori in zaradi tega se tovrstne politične meje le redkokdaj ujemajo tudi z družbenimi in kulturnimi mejami. Pri širokih rekah predstavlja določeno težavo končno še potreba po natančnejšem določevanju mejne črte: običajno se ta postavlja sredi rečne struge oziroma vzdolž plovne linije (najglobljega dela rečne struge), če se ta odmika od srednje rečne linije, redkeje pa vzdolž enega izmed rečnih bregov. Primer problematičnosti izbire hidrografske meje nudi vzhodni del politične meje med ZDA in Mehiko, ki poteka po reki Rio Grande: ker je reka pogosto spreminjala svoj tok, so jo leta 1933 regulirali in tako fiksirali politično mejo. Po drugi strani ostajajo v mnogih primerih zaradi sprejetih mednarodnih dogovorov politične meje, ki temeljijo na hidrografskih linijah, fiksne tudi po spremembi rečnih tokov. Zaradi tega nastajajo precejšnje težave pri upravljanju teritorialnih žepov ali enklav, ki jih odmik rečne linije pušča na obeh straneh dogovorjene meje. Primer take meje je v Sloveniji odsek slovensko-hrvaške meje po Muri, kjer nekdanja republiška in sedanja državna meja sledi prvotnemu rečnemu toku pred regulacijo.

Tretjo skupino fiziografskih meja tvorijo *conalni naravni elementi*, kot so pragozdovi, obsežna močvirja ali puščave, ki se tudi lahko izkažejo kot ustrezne naravne ovire in s tem nudijo osnovo za nastanek političnih meja. Vendar se ti naravni elementi zaradi svojih značilnosti pojavljajo bolj kot conalne meje med različnimi kulturnimi in družbenimi prostori, kakor pa kot jasno definirane meje, in se zato redkeje uporabljajo v procesu mednarodnega razmejevanja. Običajno ostajajo meje, ki potekajo sredi teh naravnih elementov, dokaj ohlapno definirane in povzročajo zato nemalo disputov in konfliktov v trenutku, ko se, na primer zaradi odkritja kakega bogatega naravnega vira, postavlja vprašanje natančnejšega določevanja poteka mejne črte. Poseben conalni naravni element so poleg navedenih še jezera, po katerih mnogokrat tudi poteka državna meja, največkrat po principu srednje linije oziroma enakomerne oddaljenosti od bregov. Za razliko od drugih conalnih naravnih elementov so

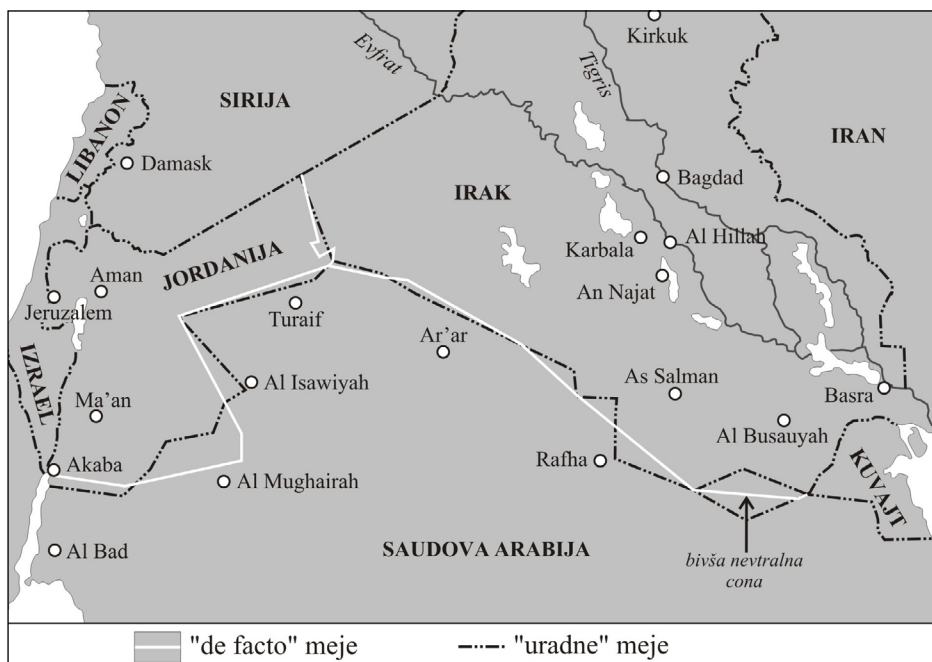

Prikaz 73: "Premične" hidrografske meje. Politične meje, ki sledijo hidrografskemu principu se morajo pogosto prilagajati spremembam rečne struge. Na sliki vidimo, kako se je premaknila meja med Zairom in Angolo na reki Zaire zaradi spremenjenega poteka plovnega kanala, ki po dogovoru določa potek politične meje med državama.

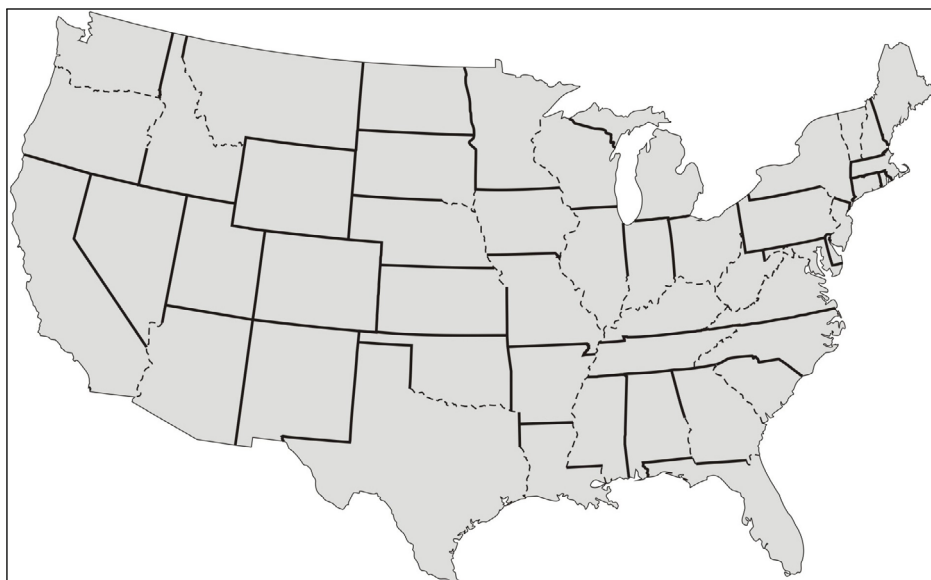
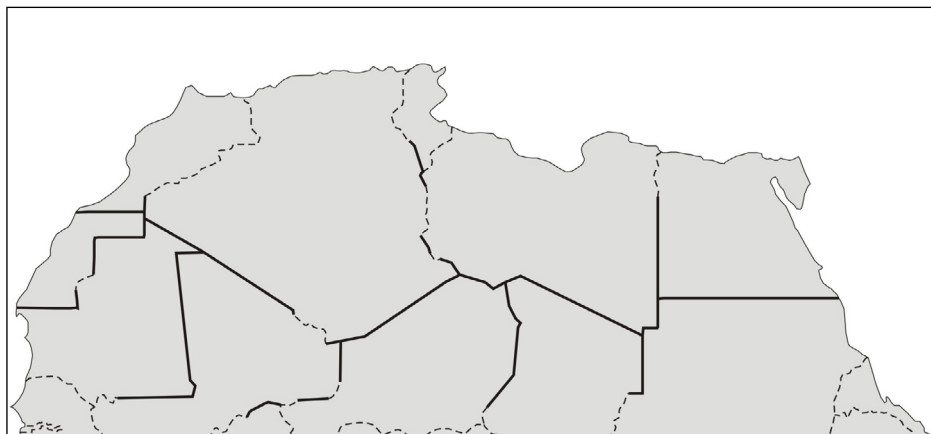
Prikaz 74: Slovensko-hrvaška meja na Muri. Ta mejni sektor je tudi primer problematične politične meje, saj sledi stari rečni strugi in oblikuje zato številne funkcionalne enklave glede na sedanji, reguliran potek reke. Najbolj primerna bi bila rešitev, po kateri bi mejo prilagodili novemu toku reke Mure.

jezera privlačna za poselitev, po njih pa poteka tudi precejšen promet, zaradi česar se funkcionalno navezujejo na rečne ali običajne hidrografske meje.

Prikaz 75: Puščave kot conalne fiziografske meje. Puščave predstavljajo precejšnje težave pri delimitaciji in demarkaciji meja. V tem neposeljenem svetu se lahko dejanski potek meje tudi precej odmika od dogovorjenega ali se v njem oblikujejo "prazne", nevtralne cone, kakor je razvidno iz zgornjega primera.

2. Geometrične meje so, za razliko od fiziografskih, z izjemo političnih meja v conalnih naravnih elementih, praviloma ravne razmejitvene črte, ki pogosto sledo vzporedniški ali poldnevniški smeri. So torej povsem umetne linije, ki jih v razmejitvenem procesu neposredno prenesejo iz geografskih kart v realni prostor. Ta "kabinetna" operacija je bila zelo pogosta v primerih kolonizacijske ekspanzije belcev po drugih kontinentih, zlasti v Ameriki, kjer so jih nenazadnje široko uporabljali v notranji upravni delitvi Kanade, ZDA in Avstralije, ohranile pa so se tudi v redkeje poseljenih, puščavskih predelih Afrike in na Bližnjem vzhodu. Geometrične meje se končno uporabljajo tudi pri umetni delitvi prvotno homogenih političnih enot po sistemu imponiranih meja: na primer v Koreji, kjer meja v principu sledi 38. vzporedniku, ali pri določanju tako imenovanih "no-fly" con oziroma varovanih območij, kakršne so na primer oblikovali zavezniki po zalivski vojni v Iraku severno od 36. in južno od 33. vzporednika.

Prikaz 76: Geometrične meje. Ta tip meja se najpogosteje uporablja v "novem" svetu, ki so ga kolonizirali Evropejci, prisoten pa je tudi v neposeljenih območjih severne Afrike. Še najbolj pogosto so se geometričnih linij poslužili pri določanju notranjih meja v ZDA, kjer vidimo, da geometrične meje daleč prevladujejo nad hidrografskimi in orografskimi mejami.

3. Antropogeografske meje sledo v prostoru obstoječim družbenim mejam. Te so lahko kulturne, to se pravi verske, etnične ali jezikovne meje, a tudi razne upravne meje, kot so katastrske meje, občinske meje in meje drugih poddržavnih upravnih enot. Kulturne meje nudijo oporo političnim mejam v primeru delitve večnacionalnih držav na več samostojnih enot, na

primer v srednje-vzhodni in jugo-vzhodni Evropi po razpadu avstro-ogrskega ali turškega cesarstva. Po podobnem principu so nastale politične meje med Indijo ter Pakistanom in Bangladešem. Ker pa so antropogeografske kulturne danosti v prostoru vse prej kot linearne, saj označuje območja družbenega in kulturnega stika močno medsebojno prepletanje in prekrivanje, povzroča uporaba antropogeografskih meja, še posebej takrat, ko jo spremlja težnja po "normalizaciji" mejnih območij z nasilno asimilacijo "tujerodnega" prebivalstva, v času njihovega določevanja in uveljavljanja običajno kar močne konflikte in sproža tudi obsežna, politično motivirana migracijska gibanja "nezaželenega" prebivalstva. Po drugi strani dajejo kulturne meje v pogojih mednarodne in medetnične koeksistence ter ohranjanja tradicionalnih kulturnih in družbenih vezi dobro podlago za razvoj čezmejnih odnosov in medsebojne funkcionalne integracije.

Prav zato, ker je politično mejo na osnovi kulturne meje med vsemi verjetno najtežje začrtati, se proces razmejevanja po principu kulturnih meja v praksi še najraje naslanja na razne druge "uporabnejše" bližnje mejne črte fizičnega in družbenega tipa. Med slednjimi prevladujejo že obstoječe ali tradicionalne upravne meje, zlasti katastrske meje, ki so med vsemi običajno najbolj stabilne, obenem pa tudi najbolj natančno zarisane. Prav tako se lahko antropogeografske politične meje naslonijo na obstoječe funkcionalne meje med družbenimi prostori, na prometne linije in podobno. Tako na primer južni del sedanje italijansko-slovenske meje v principu sledi etnični meji ali načelu etničnega ravnovesja med romanskim in slovanskim prebivalstvom, kar pomeni, da naj bi na vsaki strani ostalo približno isto število pripadnikov manjšin. Vendar isti mejni sektor označujejo številne "praktične" korekture na osnovi fizičnih danosti in odločitve, da ostaneta mesti Trst in Gorica ter s tem tudi cesta, ki ju povezuje, na italijanski strani, bohinjska železnica pa na slovenski strani. Določene probleme je povzročila tudi izbira družbene oziroma upravne meje kot osnove za sedanjo slovensko-hrvaško mejo, saj naj bi ta v principu sledila bivši republiški meji oziroma meji katastrskih občin, vendar se ponekod obe črti ne ujemata in zaradi tega dopuščata možnost različnih interpretacij poteka mejne linije. Obenem nam prav slovensko-hrvaška meja prikazuje tudi medsebojno prepletenost družbenih meja, saj je ta po izvoru dokaj stabilna historična meja oziroma v fevdalnem obdobju nastala družbena meja, ki je zaradi tega vplivala na razvoj oziroma oblikovanje etnične ali kulturne meje in na tej osnovi nato prevzela funkcijo upravne ter politične meje.

SPREMINJANJE MEJA IN RAZREŠEVANJE MEJNIH KONFLIKTOV

- Spreminjanje meja v Evropi in “boundary making”
- Razmejnitveni procesi na izbranih območjih sveta

SPREMINJANJE MEJA IN RAZREŠEVANJE MEJNIH KONFLIKTOV

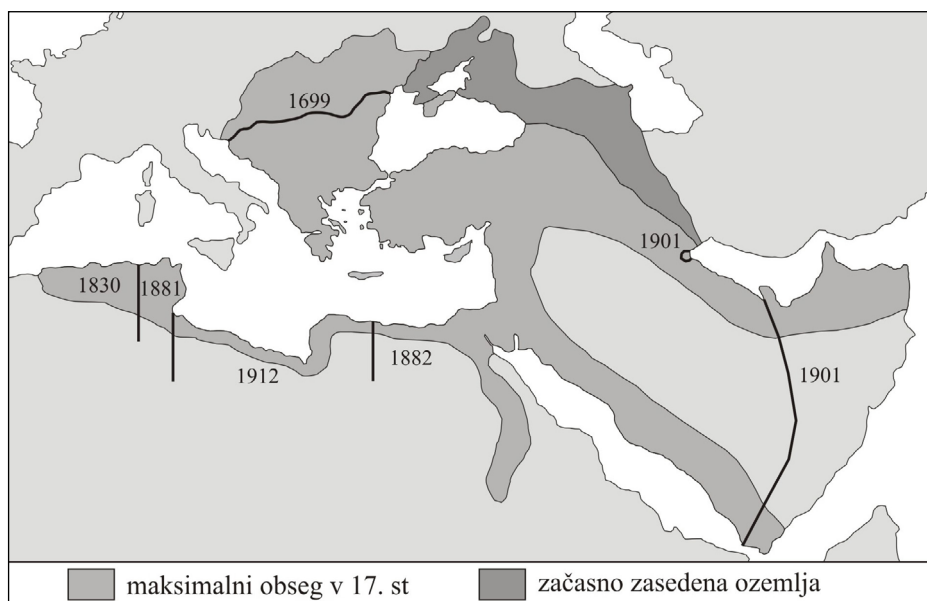
Spreminjanje meja v Evropi in “boundary making”

Klasična politična geografija se je, ob klasifikaciji političnih meja in proučevanju različnih mejnih tipologij ter njihovih aplikacijskih možnosti pri trasiranju novih mednarodnih meja, zlasti za časa mirovnih konferenc po prvi in drugi svetovni vojni, veliko ukvarjala z razvojem oziroma *spreminjanjem mejne črte* ter s *konflikti*, ki jih je ta črta povzročala med sosednjimi državami v pred- in povojnem obdobju. V tem okviru so bili za geografe posebno zanimivi teritorialni aspekti mejnih konfliktov, ki so bili in še vedno ostajajo najbolj pogosti, ne glede na to, da se je v času po drugi svetovni vojni uveljavil princip nespremenljivosti državnih meja.

Najbolj raziskani in tudi najbolj številni so bili mejni konflikti v zadnjih sto letih v **Evropi**, kjer je verjetno še največ “problemov” povzročalo spreminjanje poteka mejne črte na *Balkanu*, čeprav so mejni konflikti in disputi pravzaprav nastali povsod tam, kjer je bilo treba mejo zaradi vojnih rezultatov in drugih mednarodnih dogovorov kakor koli premakniti. Osmanski imperij se je na primer prvič skrčil po carigrajskem sporazumu leta 1832, ko so bile določene kopne meje Grčije, nato pa leta 1878, ko je Turčijo premagala Rusija in je bil v Sv. Štefanu podpisan nov sporazum, na osnovi katerega se je osamosvojila Bolgarija, ki naj bi prvi dve leti imela status ruskega protektorata. Toda na pritisk drugih evropskih sil je bil istega leta, to je 1878, sklican berlinski kongres, ki je uveljavil efektivno neodvisnost Romunije, Srbije in Črne gore ter povečal njihovo ozemlje, dodelil spet Rusiji Besarabijo (ozemlje med rekama Prut in Dnjester, ki odgovarja približno današnji Moldovi), ki jo je izgubila leta 1812, avstro-ogrskega cesarstvu pa Bosno-Hercegovino in Sandžak; Bolgarija in vzhodna Rumelija (pokrajina med Rodopskim in Balkanskim gorstvom v današnji Bolgariji) sta postali avtonomna dela osmanskega cesarstva. Naslednje spremembe so prišle že po nekaj letih, ko je bila Tesalija pridružena Grčiji (1881), vzhodna Rumelija pa Bolgariji (1885), kar je še skrčilo obseg turškega koridorja med Črnim oziroma Egejskim morjem in Jadranom. Ta koridor je bil nato povsem odpravljen po Balkanskih vojnah

v letih 1912–1913, ko je prišlo do osamosvojitve Albanije, medtem ko so si Grčija, Srbija in Bolgarija razdelile preostalo ozemlje.

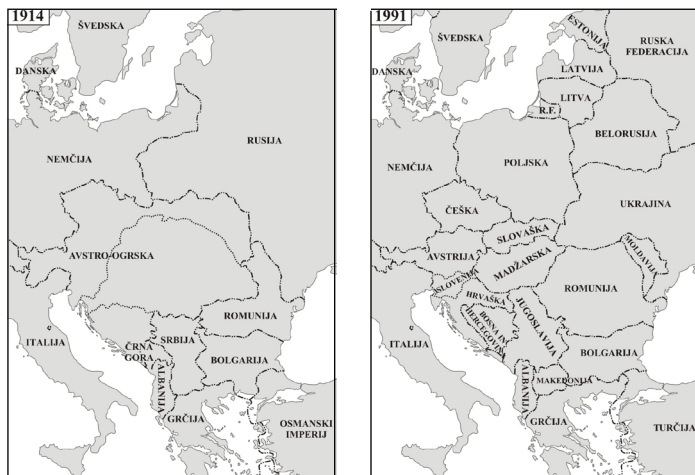
Še večje spremembe v politični karti Evrope je prinesel *konec prve svetovne vojne*, saj so mirovni sporazumi v teritorialnem pogledu težili po eni strani k povečevanju moči držav zmagovalk na račun držav premagank, po drugi pa k ureditvi državnih meja po principu nacionalne samoodločbe. Nemčija je tako izgubila Alzacijo in Loreno, ki sta bili dodeljeni Franciji, severni Schleswig, ki je šel Danski, in manjše dele ozemlja, ki so prešli k Belgiji, medtem ko sta bili zahodna Prusija in del Šlezije priključeni k Poljski; Bolgarija je izgubila del južnega ozemlja, ki si ga je prilastila Grčija, medtem ko so se z razpadom Avstro-Ogrske delno okoristile sosednje države, pri čemer je Romunija pridobila Transilvanijo, Italija južno Tirolsko in del Slovenije z Istro, ostalo ozemlje pa so si delile močno okleščeni Avstrija in Madžarska, obnovljena Poljska ter novoustanovljeni državi Češkoslovaška in Jugoslavija. Zato da bi meje v večji meri sledile narodnostnemu principu, so bili posebni plebisciti opravljeni v severnem Schleswigu, območju Eupena in Malmedya, v zgornji Šleziji, na Koroškem, v Odenburgu ter v južnem in zahodnem delu vzhodne

Prikaz 77: Meje Osmanskega imperija. Osmanski imperij je bil izredno obsežna in trajna družbeno-politična formacija, ki je odločilno vplivala na razvoj jugo-vzhodne Evrope in na njeno družbeno-kulturno strukturo. Na karti vidimo, kako se je ta imperij polagoma krčil s širjenjem vpliva evropskih sil na Balkanu, v severni Afriki in na Bližnjem vzhodu.

Prikaz 78: Formiranje modernih balkanskih držav. Ta proces je bil možen po umiku osmanskega imperija v drugi polovici 19. stoletja. Meje teh držav pa so doživele številne spremembe zaradi posredovanja evropskih sil in njihovega razmerja v regiji.

Prikaz 79: Politične transformacije v srednje-vzhodni Evropi. Intenzivno spreminjanje politične karte tega dela kontinenta v 20. stoletju je tudi izraz razkroja velikih državnih sistemov in imperijev v nacionalne države na stiku germanskega, romanskega in slovanskega sveta.

Prusije, čeprav so rezultati teh plebiscitov izražali bolj tedanje politično razmerje med sosednjimi državami, kakor pa dejansko nacionalno ali etnično strukturo zainteresiranega prebivalstva. Zavezniške sile so prispevale nadalje k osamosvojitvi Finske in Baltičkih držav, k čemur je Sovjetsko zvezo prisilil že sporazum, ki ga je ta država podpisala z Nemčijo leta 1918; obenem je Sovjetska zveza izgubila še Besarabijo, ki je bila priključena Romuniji. Očitno je zahodne zaveznike k takemu razvoju, bolj kot skrb za samoodločbo tu živčih narodov, spodbudila transformacija carske Rusije v komunistično državo in težnja po njeni čim večji osamitvi in oslabitvi.

Omeniti velja, da so geografi pri določevanju novih meja odigrali v tem obdobju vidno vlogo, saj so vse mejne predloge podrobno pregledovali na osnovi katastrskih map v zavezniškem Centralnem geografskem komiteju, ki je imel sedež v Londonu, in tako določili natančnejše kriterije za predlagan potek meja na terenu, ki je bil nato predstavljen na kartah v merilu 1 : 75.000. V času oblikovanja novih meja kolonialnih posesti ter po prvi in deloma drugi svetovni vojni so britanski geografi tako pripravili predloge za dovršen del modernih meja (med drugim tudi za vse slovenske mejne odseke, razen tistega s Hrvaško) in prispevali tudi k razvoju posebnega razmejitvenega postopka, ki ga je ameriški geograf Stephen B. Jones imenoval **“boundary making”**.

- Prva faza tega postopka je definicija mejne črte, v kateri je treba določiti temeljne kriterije, na osnovi katerih bo načrtana politična meja, na primer antropogeografski princip oziroma etnična meja, orografski princip ali različne kombinacije možnih osnovnih linij. Sama definicija mejne črte je velikokrat izraz razmerja sil na meddržavnem in mednarodnem prizorišču in nanjo pogosto vplivajo interesi različnih svetovnih sil.
- Tej prvi fazi sledi dejanska delimitacija v smislu prenosa izbranega mejnega kriterija v prostor. To je pogosto dolgotrajen proces, pri katerem morata sodelovati obe zainteresirani državi in naposled glede tega vprašanja doseči ustrezen dogovor. Veliko političnih meja ostaja zato le v fazi definicije, ker sosednji državi ne soglašata o delimitacijskem poteku ali pa v prostoru uveljavljata dve različni delimitacijski črti, pri čemer nastane vmesno, sporno ozemlje, za katerega se občasno sprožajo konflikti. To stanje se skuša razreševati z raznimi kompromisnimi ali *de facto* izhodi, ki običajno sledijo iz rimskega prava povzetem principu *“uti possidetis juris”*, kar pomeni, da si naposled pravico nad določenim ozemljem zagotovi tisti, ki ga ima v oblasti oziroma z njim dejansko upravlja.
- Delimitaciji lahko sledi še faza demarkacije meja, ko se, najpogosteje z mejnimi kamni in drugimi vidnimi znaki, a tudi z mrežami in drugi-

mi pregradami, politično mejo tudi fizično zariše v prostor ter naredi vidno oziroma zavarovano. Zato je demarkacijski postopek, tako kot v času rimskega "limesa", običajno povezan z varovalnimi potrebami posameznih držav, ko te žele na primer zaustaviti ilegalni čezmejni pretok ljudi in blaga ali čezmejni pretok informacij. Potreba po demarkaciji je tem večja, čim večje so sistemske ideološko-politične ali družbeno-ekonomske razlike med mejnima državama, medtem ko se v državah, ki težijo k večji medsebojni integraciji, kot v primeru držav članic EU, temu nasprotno skuša v čim večji meri odpraviti "efekt pregrade", ki jo predstavljajo politične meje.

Ob koncu *druge svetovne vojne* spričo uveljavljanja načela nespremenljivosti državnih meja ni prišlo do obsežnejših sprememb v njihovem poteku, z izjemo razkosanja Nemčije, teritorialnega premika Poljske proti zahodu do rek Odre in Nise ter znatnega širjenja vpliva Sovjetske zveze, ki si je priključila Baltiške države in del nemškega, finskega, poljskega, češkoslovaškega in romunskega ozemlja (Moldova). Romunija je tedaj izgubila del ozemlja tudi na jugu, ki je prešel k Bolgariji, medtem ko je Italija izgubila dobršen del po prvi svetovni vojni pridobljenega ozemlja na račun Jugoslavije, ter manjše ozemlje na meji s Francijo. Bolj kakor do teritorialnih sprememb, je v tem času prišlo do znatnih etnično-demografskih premikov, ki so jih sprožila nova geopolitična razmerja na kontinentu, tako v okviru posameznih držav, zlasti v Sovjetski zvezi, kakor na mednarodni ravni. Ti zadevajo na primer umik okrog 12 milijonov Nemcev iz nekdanjih ozemelj (od tega 7 milijonov iz območja Poljske in sovjetskih ozemelj ter 3 milijone iz območja Češkoslovaške) ter notranje deportacije, predvsem sodelovanja z okupatorji krivih ljudstev, v Sovjetski zvezi, ki so zajele okrog 6 milijonov oseb. Pomembna novost je za ta čas nastanek tako imenovane "železne zaves", ki se je uveljavila kot nekakšna imponirana "supermeja" med "zahodnimi" in "vzhodnimi" evropskimi državami in močno omejila komunikacijo med obema deloma kontinenta. V okviru tega sistema je imela poseben status socialistična Jugoslavija, ki je večji del svojih gospodarskih izmenjav opravljala z zahodnoevropskimi državami, bila pa je deležna tudi izdatne ameriške pomoči preko Marshallovega plana; temu nasproten je bil položaj Finske, ki je sicer sodila v "zahodno" sfero, a je večji del svojih gospodarskih izmenjav opravljala s Sovjetsko zvezo.

Zadnje večje spremembe na politični karti Evrope je okrog leta 1990 prinesel nenadni razpad vzhodnega (komunističnega) bloka, ki je omogočil spontano ponovno združitev Nemčije in povzročil razkroj treh večnacionalnih socialističnih držav (Sovjetske zveze, Češkoslovaške in Jugoslavije). Vendar v tem primeru ni prišlo toliko do spreminjanja poteka političnih meja, kolikor do spreminjanja funkcije že obstoječih notranjih republiških meja, ki so sedaj prešle na raven državnih meja. Tudi ta prehod pa so spremljali in še vedno

spremljajo različni konflikti. V najbolj enostavnem primeru so se namreč med novimi državami odprla vprašanja natančnejše ali funkcionalnejše delimitacije že definiranih upravnih meja (kakor v primeru meje med Češko in Slovaško). V skrajnem primeru pa je ta proces sprožil tudi vojne, kakor na območju bivše Jugoslavije in Sovjetske zveze, kjer se dotedanje republiške meje niso skladale z etničnimi oziroma nacionalnimi mejami. To velja še posebej za Bosno in Hercegovino kot multinacionalno državo, v kateri so prisotne tudi različne veroizpovedi. Njen status so začasno rešili z delitvijo državnega ozemlja na tri vplivna območja: Bošnjakov (ne nujno tudi Muslimanov), Srbov in Hrvatov, ki pa ostajajo pod nekakšnim pokroviteljstvom EU.

Če je bil v času po prvi, še zlasti pa po drugi svetovni vojni v geografski literaturi kot "šolski primer" konfliktne meje najpogostejše in najbolj podrobno obravnavan novi potek meje med Italijo in Jugoslavijo, je v novejšem času v ospredju zanimanja zlasti vprašanje razmejevanja osrednjega dela nekdanje Jugoslavije. O obeh problemih bo več govora v nadaljevanju. Tu bi izpostavili le dejstvo, da so bile v svetovnem merilu najpogostejše spremembe političnih meja ravno na evropskem kontinentu, kjer je proces državotvorja sledil principu nacionalne emancipacije, medtem ko je v ostalih delih sveta prevladal evropski kolonizacijski princip delitve interesnih sfer. Razmejitve, ki so jih tu opravili Evropejci, so se dokaj presenetljivo ohranile tudi po osamosvojitvi nekdanjih kolonij, največkrat zato, ker so svetovne sile pazile, da ne bi nove delitve sprožile serijo konfliktov med številnimi etničnimi skupinami, ki se nahajajo v okviru teh držav, a tudi zato, ker je v času blokovske delitve sveta vsaka mednarodna sprememba predpostavljala prevlado ene velesile nad drugo. Danes se za ohranitev dosežene politične ureditve in stabilnosti močno ogrevajo mednarodne organizacije, v katerih so zelo vplivne severnoatlantske sile ter v tem okolju delujoče velike mednarodne ekonomske grupacije.

V splošnem lahko ugotovimo, da se prav zaradi težnje po ohranjanju doseženega političnega stanja oziroma mednarodnega ravnovesja najstarejše politične meje oziroma meje s trajnejšim časovnim obstojem nahajajo izven Evrope, in sicer v Južni in Severni Ameriki, kjer so se povečini oblikovale v prvi oziroma drugi polovici 19. stoletja; temu območju sledi južna Azija z Oceanijo, kjer so bile meje definirane večinoma v prvi polovici tega stoletja, medtem ko so bile afriške meje določene v relativno kratkem dekolonizacijskem času, ki se je zaključil nekako do leta 1975.

Evropa predstavlja torej v svetovnem pogledu ponovno poseben primer, saj se tu srečujemo z mejami, ki izkazujejo zelo različno mero stabilnosti:

- najstarejše v smislu neprekinjenega trajanja so meje na *Iberskem polotoku*, ki so povečini nastale že v 13. stoletju;
- *od 14. do konca 16. stoletja* so se oblikovale meje Nizozemske in zahodne Švice;

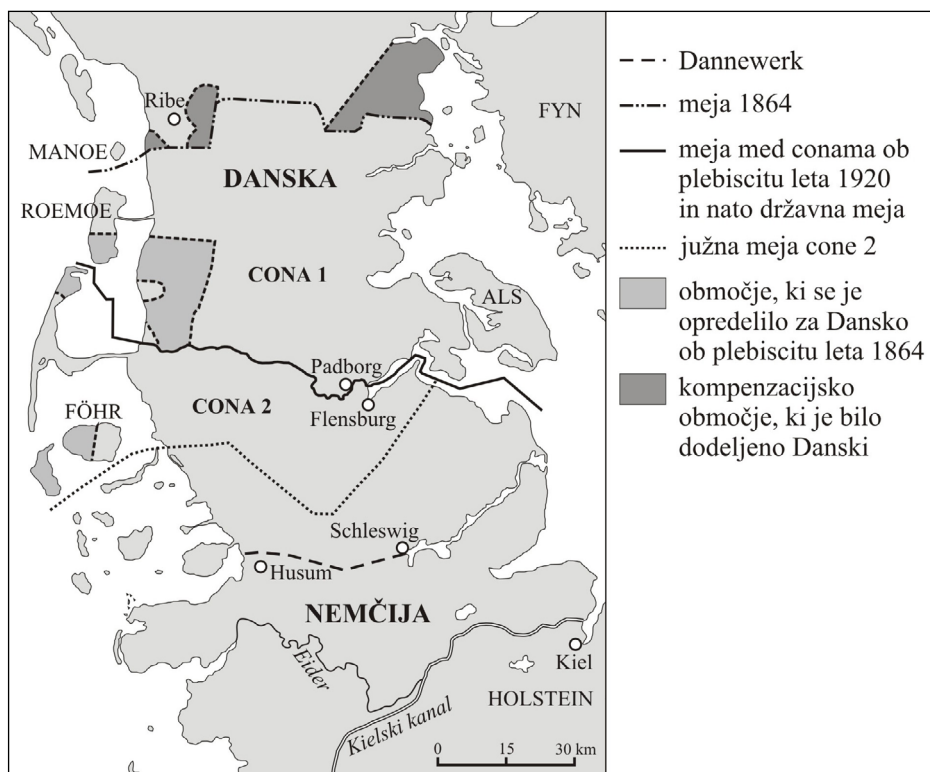
- *od 17. do konca 19. stoletja* meje v večjem delu Finske, Belgije in Luksemburga, zahodne Italije, vzhodne Švice, južne Nemčije, zahodne in severne Češke, vzhodne Srbije in severne Bolgarije;
- *do leta 1920* so nastale meje v južnem in nekaterih drugih delih Finske, v večjem delu Norveške, Avstrije, Madžarske, zahodne Romunije, Albanije in Grčije, kakor tudi meje med Francijo in Nemčijo ter med Nemčijo in Dansko;
- v času neposredno *pred in po drugi svetovni vojni* so se oblikovale še meje med Irsko in Združenim kraljestvom, vzhodna in zahodna meja Poljske, vzhodna meja Italije in severovzhodna meja Romunije;
- nazadnje je veliko število novih političnih meja, kakor je bilo zgoraj že omenjeno, nastalo v srednji in vzhodni Evropi *po razpadu oziroma razdružitvi Sovjetske zveze, Češkoslovaške ter Jugoslavije*.

Seveda gre tu le za dokaj okvirno periodizacijo nastanka političnih meja, saj so se mnoge meje, ki so se dokončno uveljavile v določenem času, lahko kot take pojavile veliko prej in nato za krajši ali daljši čas izgubile funkcijo političnih meja ali prevzele od prvotnega drugačen potek. Primer takih prostorsko in funkcijsko "premičnih" meja nudijo prav slovenske meje, kakor bomo videli v nadaljevanju.

Razmejitveni procesi na izbranih območjih sveta

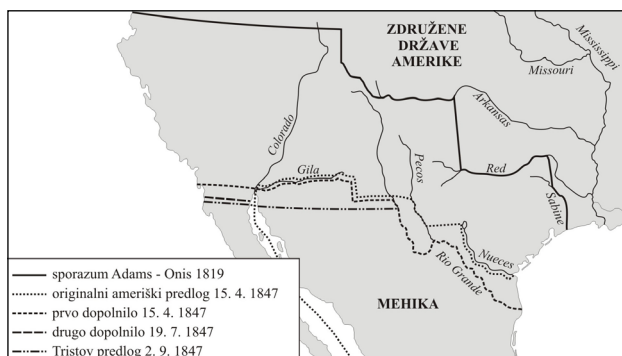
Historiat vsake mejne črte oziroma proces njenega spreminjanja je največkrat zelo zapleten in večplasten. Omenili smo že, da je bil (in ostaja) proces razmejevanja posebno problematičen na Balkanskem polotoku, ker je tu zaradi etnične pomešanosti in prekrivanja teritorialnih interesnih področij med posameznimi državami, a tudi regionalnimi in svetovnimi silami, prišlo do pogostih in nemalokrat konfliktnih mejnih spreminjanj. Bolgarske meje so se na primer od leta njene osamosvojitve (1878) do konca druge svetovne vojne spremenile kar osemkrat. V naslednjih odstavkih bomo prikazali nekatere izbrane primere razmejevanja v raznih predelih sveta in ugotovili tako, da je mogoče kljub enkratnosti posameznih dogajanj potegniti nekaj skupnih značilnosti v procesu transformacije mejnih linij in razreševanja mejnih sporov.

V Evropi se velikokrat omenja primer spreminjanja nemško-danske meje. Prva meja je tu nastala v prvi polovici 10. stoletja, ko je danska kraljica zaukazala postaviti obzidje z imenom "Dannewerk" od zajede Schlei na vzhodu do reke Treene na zahodu. V kasnejšem obdobju se je danska posest raztegnila še južneje od te črte in vse do srede 19. stoletja vključevala tudi kneževini Schleswig in Holstein.

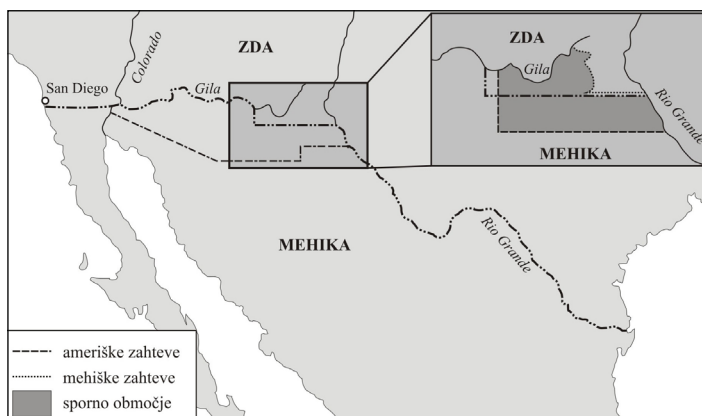

Prikaz 80: Razmejitveni proces med Nemčijo in Dansko. Oblikovanje in preoblikovanje te meje je v marsikaterem pogledu sorodno tistemu ob slovenski severni in zahodni meji: je hkrati izraz iskanja novega mednarodnega ravnotežja in zadovoljevanja etnično-nacionalnih pričakovanj.

Ko je Danska leta 1864 izgubila vojno s Prusijo in Avstrijo, je bil v obeh kneževinah izveden plebiscit, na katerem se je večina prebivalstva izrekla za nemško stran, z izjemo nekaterih območij ob zahodni obali. Ta problem so še istega leta razrešili tako, da je nemška stran ta območja zamenjala za enako obsežno ozemlje ob novi meji, ki se je sedaj pomaknila kakih sto kilometrov severneje, do višine mesta Ribe. Dve leti kasneje sta bili tako pridobljeni kneževini priključeni k Prusiji, Danska pa je v zameno zahtevala, da se v severnem Schleswigu, ki je bil pretežno poseljen z danskim prebivalstvom, ponovno izvede plebiscit. Prusija se je tej zahtevi uprla in zaradi tega je bil tedaj predvideni plebiscit izveden komaj leta 1920. Sporno ozemlje je bilo tedaj razdeljeno v dve coni: v severni coni, ki je segala do današnje meje med državama in je bila v veliki večini poseljena z danskim prebivalstvom, se je pripadnost eni ali drugi strani odločala z

Prikaz 81: Meja med ZDA in Mehiko (1). Pri njenem določanju sta obe strani predlagali več mejnih linij, naposled pa sprejeli modificiran ameriški predlog. Za pridobljeno ozemlje so ZDA Mehiki izplačale okrog 20 milijonov dolarjev.

Prikaz 82: Meja med ZDA in Mehiko (2). Različni interpretaciji poteka nove mejne linije med rekama Rio Grande in Gila so razrešili z novim odkupom leta 1853, ki je ZDA prepustil še mesto Tucson. Novi mejni sektor je namesto hidrografskemu principu sledil sedaj povsem geometričnim linijam.

večinskim glasom volilnih upravičencev, medtem ko je v manjši, južni in z nemškim prebivalstvom pretežno poseljeni coni glasovanje potekalo na občinski ravni. V coni 1 se je 74 % prebivalcev odločilo za Dansko, v coni 2 pa 80 % za Nemčijo. Komisija je zato določila mejo med obema conama kot novo mejo med državama, čeprav z manjšimi teritorialnimi korekturami: tako je bila v flensburškem fjordu meja pomaknjena nekoliko severneje od srednje morske črte, da bi olajšali dohod ladij v pristanišče in da bi bili k mestu priključeni nekateri bližnji gospodarski objekti, medtem ko je bila pri Padborgu meja pomaknjena nekoliko južneje, da bi tukajšnje železniško križišče ostalo na danski strani. V podrobnejšem poteku je meja sledila večinoma občinskim mejam in drugim funkcionalnim principom, hkrati pa se je dokaj ujemala tudi z etnično mejo med danskim in nemškim prebivalstvom.

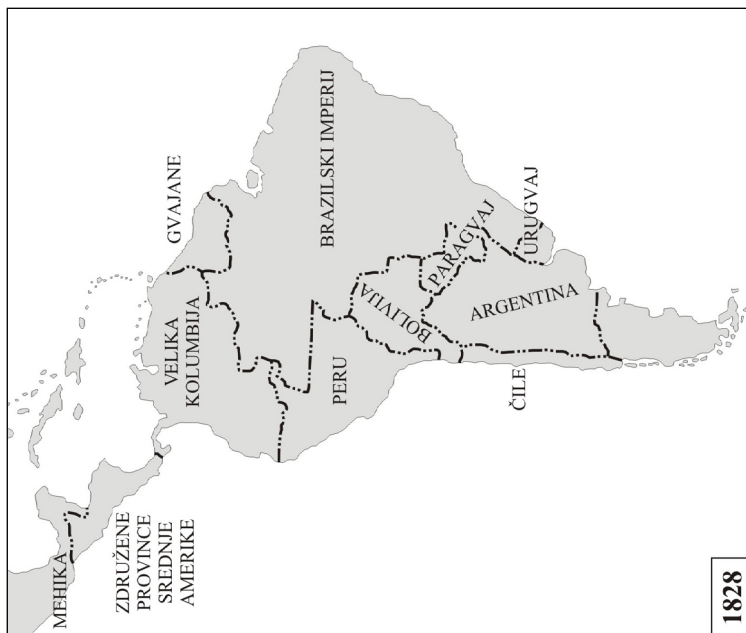
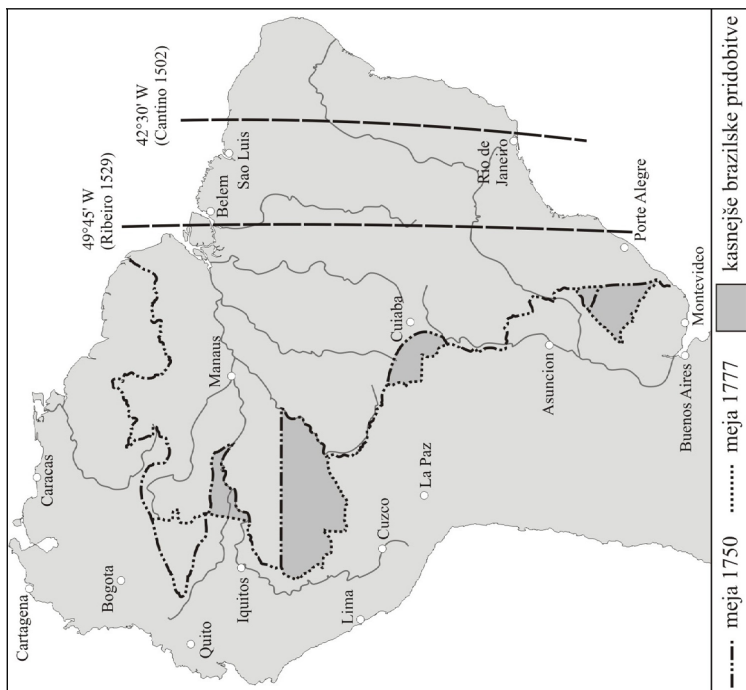
Proces nastajanja in spreminjanja meja je na neevropskih kontinentih nekoliko drugačen. Meja med ZDA in Kanado se je na primer začela oblikovati po letu 1783 med pogajanjimi nekdanjih ameriških kolonij, ki jim je angleška krona pravkar priznala neodvisnost, na eni strani in Velike Britanije na drugi. Na osnovi teh pogajanj je britanska stran ohranila Quebec, Novo Škotsko in Novo Fundlandijo, ameriška stran pa je pridobila od Anglije Illinois in celotno ozemlje južno od Velikih jezer vse do jezera Woods. Leta 1803 je Francija ZDA prodala še Louisiano in tako je z letom 1818 postal 49. vzporednik nadaljevanje dotedanje meje z britanskimi posestmi v Kanadi do višine Rocky Mountains, od leta 1846 dalje pa tudi tja do Tihega oceana. Na tako začrtani meji je ostalo le sedem spornih odsekov, ki so jih razrešili z medsebojnimi dogovori ali s pomočjo zunanje arbitraže.

Istega leta, ko je bila definirana severna meja Združenih držav, se je ponovno odprl problem meje med ZDA in Mehiko, ki je bila prvič določena leta 1819 in je sledila rekam Sabine, Red in Arkansas, nato pa 42. vzporedniku. Ker so si medtem Združene države priključile Texas, so želele mejo pomakniti veliko južneje, tako da bi pridobile še Novo Mehiko in celotno Kalifornijo. Med pogajanjimi sta obe strani predlagali vrsto možnih razmejitev, dokler nista leta 1848 pristali na razmejitveni črti, ki se je skoraj v celoti skladala s prvim ameriškim predlogom, a je Mehiki pustila južno Kalifornijo. Nova meja je sledila toku Rio Grande do južne meje Nove Mehike in nato sledila toku reke Gila do 33. vzporednika, ki je dosegel Tihi ocean južno od San Diega. Ker sta obe strani različno interpretirali možen potek mejne črte med rekama Grande in Gila, je s ponovnim denarnim odkupom ameriška stran leta 1853 dosegla še eno mejno korekcijo, po kateri se je meja povsem naslonila na zemljepisne koordinate in geometrične linije.

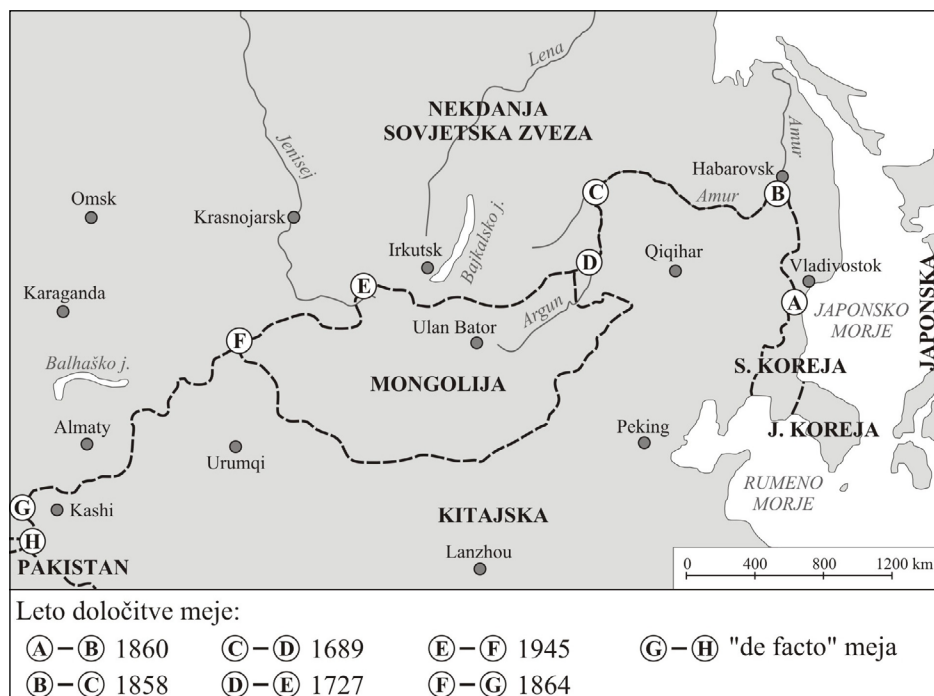
V Južni Ameriki sta Španija in Portugalska določili mejo med ekspanzijskimi območji obeh držav že leta 1494, še preden je bil ta del kontinenta natančneje raziskan. Na osnovi tega dogovora naj bi njuni posesti ločeval poldnevnik, ki poteka 370 tedanjih navtičnih dolžin (ta je znašala tedaj med 5 in 5,6 kilometrov) zahodno od Kapverdskih otokov. Zaradi nenatančne kartografije in različnih interpretacij tega dogovora se je ta meja gibala med 42. in 49. zahodnim poldnevnikom, vsekakor pa vzhodneje od izliva Amazonke. Kljub temu se je portugalsko vplivno območje raztegnilo vzdolž celotnega amazonskega porečja, tako da je bila leta 1750 določena nova meja, ki je večinoma sledila tedaj znanim rečnim strugam, v primeru še neraziskanih ozemelj, kakršno je bilo tisto med rekama Madeira in Javari, pa zemljepisnim koordinatam. To mejo so le rahlo modificirali leta 1777 in v taki obliki jo je podedovala Brazilija ob osamosvojitvi leta 1822. Brazilska meja kot nosilna politična meja v Južni Ameriki je kasneje doživela določene spremembe le v tem, da je bila natančneje definirana na severu, večje korekture pa so bile uvedene tudi na zahodu zaradi širjenja brazilske kolonizacije v amazonskem porečju in na jugu po nastanku Urugvaja leta 1828.

Sicer so se v tem času dotedanje španske posesti razdelile na samostojne enote: Gran Colombia, Peru, Bolivija, Paragvaj, Čile, Argentina in Urugvaj. V teku 19. stoletja so se meje med temi državami zaradi vojn in mejnih konfliktov nekoliko spremenile: Ekvador se je osamosvojil leta 1830 v okviru obmejnega ozemlja med Veliko Kolumbijo in Perujem; istega leta se je oblikovala tudi Venezuela; Čile je svojo severno mejo pomaknil za okrog 500 km severneje in prevzel dotedanjo bolivijsko obalo in južni del Peruja po koncu pacifiške vojne leta 1883, ko sta se na škodo Peruja nekoliko razširila Brazilija in Bolivija, ki pa je del svojega ozemlja spet prepustila Paragvaju na osnovi ameriške arbitraže iz leta 1878; južni del argentinsko-čilske meje pa se je oblikoval od leta 1881 do leta 1938, ko je britanska arbitraža določila kompromisno mejno črto po Andih.

V Aziji so, z izjemo severovzhodnega dela, kjer je prišlo do "endogenega" procesa razvoja meja v dogovoru med Rusijo in Kitajsko, na uveljavljanje in spreminjanje meja še veliko bolj kot v Južni Ameriki vplivale evropske kolonialne sile. Slednje so si na tem območju izrezale lastna vplivna območja pod neposredno in posredno kontrolo, kakor je bilo v primeru formalno neodvisnih držav, kot so Afganistan, Butan, Nepal in Tajska. Sicer pa je na tem kontinentu in na svetu sploh najdaljša rusko-kitajska meja, ki je bila najprej definirana v sektorju med reko Argun in Tihim oceanom, ko je bilo v sporazumu iz leta 1689 določeno, da bo ta sledila severni razvodni liniji reke Amur. Kasneje pa se je ruska kolonizacija spustila tudi vzdolž Amurja in zaradi tega je ruska stran težila k temu, da bi pridobila nadzor nad njenim celotnim porečjem. Leta 1858 je tako Kitajska Rusiji odstopila ozemlje se-

Príkaz 83: Meje v Južni Ameriki. Politična organizacija v Južni Ameriki temelji na delitvi med španskim in portugalskim kolonialnim ozemljem. Njuni vplivni območji je razmejil že papež leta 1494, vendar je ta razmejitev doživela različne interpretacije (na karti sta označeni črti iz leta 1502 in 1529), dokler se ni z dejansko kolonizacijo lužne Amerike portugalsko ozemlje razširilo na večji del amazonskega porečja. Ob dekolonizaciji Latinske Amerike v prvi polovici 19. stoletja se je oblikovala tudi osnovna mreža sedanjih političnih meja.

Prikaz 84: Rusko-kitajska meja. Na oblikovanje ene najdaljših kopnih meja na svetu je vplivalo razmerje moči med obema regionalnima silama, zlasti pa težnja Rusije po dostopu do toplejših morij.

verno od reke Amur, dve leti kasneje pa celo vse maritimne province vzdolž Japonskega morja do Koreje. Centralni sektor se je oblikoval s sporazumom, ki je bil dosežen leta 1727, spremembo pa je doživel po ustanovitvi Mongolije, ko je leta 1945 Sovjetska zveza pridobila ozemlje južno od prelaza Shabina Dagaba. Zahodni sektor so okvirno določili v sporazumu iz leta 1860, podrobneje pa definirali leta 1864, razen skrajnega mejnega odseka do tromeje z Afganistanom v dolžini okrog 300 kilometrov, ki je nastal kot "de facto" meja v praktično neposeljenem goratem območju. Približno v istem času je na osnovi britansko-ruskega dogovora bila določena še ruska meja z Afganistanom, odprto pa je ostalo vprašanje natančnejše razmejitve med angleškimi posestmi in Kitajsko, kar še danes povzroča konflikte na območju Kašmirja in na himalajskem območju.

Anglija in Francija sta se dogovorili o skupni meji vzdolž zgornjega toka reke Mekong v letu 1896, medtem ko je zahodna meja s Perzijo nastala leta 1871 (južni sektor) oziroma 1896 (severni sektor) in bila nato po nastanku Pakistana leta 1959 nekoliko modificirana. Ob koncu prejšnjega stoletja je tudi Francija dosegla dogovor s Kitajsko glede meja svojega interesnega

območja, notranje meje med Laosom, Vietnamom in Kambodžo pa so se postopoma oblikovale v obdobju 1863–1929 in so ostale nespremenjene tudi po osamosvojitvi teh držav.

Podobno usodo so doživele meje na afriškem kontinentu, le da je bilo na tem območju v razmejitveno "igro" udeleženo večje število evropskih kolonialnih sil. Prodiranje v notranjost kontinenta oziroma kolonialno razparceliranje afriškega kontinentalnega dela se je pričelo relativno pozno in je sledilo deloma obstoječim etničnim mejam ali mejam že obstoječih endogenih razmejitvenih linij, v glavnem pa ekonomskim interesom posameznih držav, tako da so medsebojne meje evropske sile začrtale deloma glede na obstoječe hidrografske in druge fiziografske elemente v že raziskanih in znanih območjih, deloma pa so te nastale kot geometrične meje sledeč kabinetno določenim zemljepisnim koordinatam. Tudi v tem postopku so glavno iniciativo prevzeli Britanci: leta 1898 sta skupne meje svojih posesti na območju tedanjih ozemelj Zlate obale, Benina in severne Nigerije v tako imenovani Gornji Gvajani definirali Anglija in Francija; podoben dogovor so Britanci sklenili z Nemci leta 1890 za območje Kenije, Tanzanije, Malavija, Namibije in Bocvane ter leta 1891 s Portugalci za območje Angole, Zambije in Mozambika. Dogovori med evropskimi silami so pri terenski delimitaciji dopuščali odmike do 5 km od dogovorjene črte, zato da bi lahko meje sledile naravnim elementom, vendar po principu kompenzacije, tako da bi nobena stran ne bila prikrajšana za dele ozemlja.

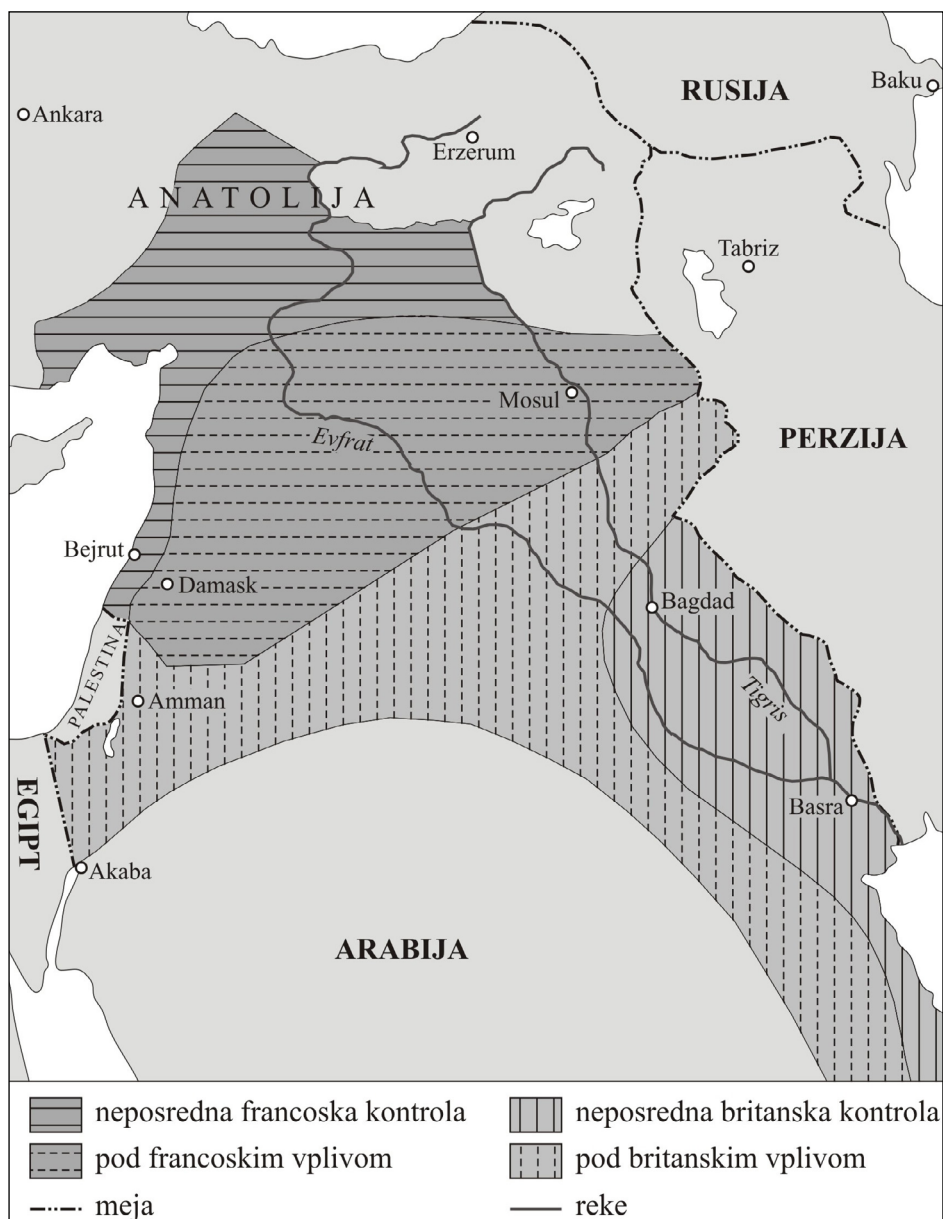
V času do prve svetovne vojne so nastale tudi notranje meje posameznih kolonialnih posesti, ki so se skoraj nespremenjene ohranile tudi po osamosvojitvi afriških držav. Evropocentričnost afriškega razmejevanja izkazuje tudi dejstvo, da je bilo vsakršno spreminjanje politične karte kontinenta le goli odsev evropskih dogajanj. Tako so si po prvi svetovni vojni zmagovite sile razdelile tukajšnja nemška posestva kot vojno odškodnino, del lastnih ali prevzetih ozemelj pa odstopile Italiji za nagrado za njen "prestop" k zavezniški koaliciji. Prav ta Italiji dodeljena ozemlja na območju Libije in Somalije so tudi kasneje povzročala določene teritorialne konflikte med afriškimi državami. Tako se je leta 1973 Libija pri aneksiji ozemlja v severnem Čadu sklicevala na londonski sporazum, po katerem naj bi to ozemlje sodilo k italijanski koloniji v Libiji, Somalija pa je od Etiopije zahtevala zase ozemlje Hauda in Ogadena, ki je bilo po prvi svetovni vojni oddano tedanji italijanski Etiopiji. Tudi osamosvojitve Eritreje leta 1993 se ozemeljsko naslanja na nekdanjo istoimensko italijansko kolonijo (1890–1936), ki je bila nato s Somalijo in Etiopijo priključena tako imenovani Italijanski Vzhodni Afriki. Po drugi svetovni vojni so ob procesu osamosvajanja večinoma obveljale dotedanje zunanje ali notranje kolonialne meje. Izjemo je predstavljala združitev Zlate obale in Togolanda v Gano leta 1957, medtem ko je bil v obeh administrativnih

delih britanskega Kameruna leta 1961 izveden plebiscit, na katerem se je severni del odločil za pridružitve k Nigeriji, južni pa k bivšemu francoskemu Kamerunu, ki se je osamosvojil že leto prej.

Še najbolj zapleten je bil verjetno razmejitveni proces na Bližnjem vzhodu. V severnem delu so meje rezultat razmerja med tremi regionalnimi silami, in sicer Turčijo, Rusijo in Perzijo; rusko-perzijska meja se je oblikovala v 19. stoletju in je ostala tudi po prvi in drugi svetovni vojni v bistvu nespremenjena; sedanja turško-iranska meja pa je nastala v glavnem že v 17. stoletju, bila podrobneje določena v začetku 20. stoletja in doživela le manjše spremembe po nastanku Iraka ob koncu prve svetovne vojne. Temu nasprotno so meje v južnem delu območja, kjer je nastalo večje število držav, v glavnem rezultat dejavnosti večjih evropskih sil, to je Velike Britanije in Francije. Do prve svetovne vojne je edina razmejitvena črta v tem delu Bližnjega vzhoda delila turške posesti od ozemlja pod angleškim nadzorom, h katerim sta sodila tudi Egipt in leta 1839 ustanovljena britanska kolonija Aden na južnem delu Arabskega polotoka. Ta meja je bila dogovorjena leta 1906 in se z izjemo območja Gaze skoraj v celoti prekriva z današnjo mejo med Izraelom in Egiptom.

Po prvi svetovni vojni sta turško ozemlje na območju prevzeli v mandat Anglija in Francija: prva je neposredno upravljala zahodno obalo Perzijskega zaliva in južno porečje Tigrisa in Evfrata, posredno pa celotni Arabski polotok, vključno s Saudsko Arabijo, ki je pridobila samostojnost v zameno za pomoč, ki jo je nudila med vojno; Francija je neposredno upravljala del Turčije in mediteransko obalno območje, posredno pa še osrednji pas od Damaska do perzijske meje. Obe sili sta se dogovorili, da se na območju Palestine ustanovi posebno mednarodno ozemlje. Južna turška meja je bila nanovo začrtana leta 1921 in bila nekoliko modificirana v turško korist po osamosvojitvi Sirije leta 1939, medtem ko je mejni odsek z Irakom določila Liga narodov leta 1924. V istem času so Angleži postavili tudi meje med Irakom, Kuvajtom in Saudsko Arabijo in pri tem ustvarili tri nevtralne cone, ki so si jih zainteresirane države dokončno razdelile leta 1965, medtem ko je bila meja med francoskimi in britanskimi ozemlji med Tigrisom in Sredozemljem definirana leta 1920: preostanek te meje predstavljata v nekem smislu današnja meja med Libanonom in Izraelom ter med Jordanijo in Sirijo. Leta 1922 je nastala tudi britanska delitev med Palestino in Transjordanijo (sedanja Jordanijo) oziroma Transjordanijo in Irakom, ki je v glavnem še danes v veljavi (po drugi svetovni vojni so bile v puščavskem delu te meje opravljene nekatere modifikacije).

Po drugi svetovni vojni se je namesto evropskih sil na območju utrdil vpliv ZDA. Večje spremembe so zadevale ustanovitev judovske države Izraela – meje katerega so se spreminjale zaradi kasnejših vojnih konfliktov z arabskimi

Prikaz 85: Mandati in sedanje meje na Bližnjem vzhodu. Nekdanje ozemlje osmanskega imperija na Bližnjem vzhodu sta po prvi svetovni vojni dobili v mandatno upravo Velika Britanija in Francija. Na osnovi delitve tega ozemlja na različna vplivnostna območja so nastale tudi sedanje politične meje v regiji.

sosedi in ostajajo še danes deloma nedefinirane, tudi zaradi neurejenega statusa avtonomnih palestinskih ozemelj –, ter razmejevanje južnega obalnega dela Arabskega polotoka, kjer so nastale razne “de facto” meje med Saudsko Arabijo, Jemnom, Omanom in Združenimi arabskimi emirati.

Najbolj vidni rezultat razmejitvenega procesa so mejne pregrade. Najbolj znana taka pregrada je seveda Kitajski zid, ki naj bi po izračunih bil dolg kar 8850 km, s svojimi različnimi variantami pa celo preko 20 tisoč km. Poleg Berlinskega zidu so v komunističnem obdobju postavili mejne pregrade vzdolž celotne “Železne zavese”. Rusija je tako ohranila mejne pregrade, ki jih je kot Sovjetska zveza postavila na svojih zunanjih mejah, nima pa pregrad na meji z Belorusijo in Ukrajino, medtem ko so mejne pregrade na svojih mejah z Rusijo postavili v Estoniji in Latviji. Med preostalimi “ideološkimi” mejnimi pregradami gre omeniti varovano mejno linijo med obema Korejama, vse več novih pa nastaja v zadnjem obdobju, tudi v kombinaciji z željo po preprečevanju ilegalnih migracij.

Med novimi “berlinskimi zidovi” je najbolj znan primer tistega med Izraelom in palestinskimi ozemlji na Zahodnem bregu, ki so ga pričeli graditi po letu 2000. Trenutno je dolg okrog 450 km, skupaj pa naj bi obsegal nad 700 km. Izrael je varovane pregrade postavil tudi na zunanjih mejah svojih zasedenih ozemelj z Libanonom, Sirijo in Jordanijo, ne pa na meji z Egiptom, kjer puščavski svet že sam preprečuje komunikacijo. Izjemo predstavlja varovana pregrada okrog območja Gaze, ki so jo na svojem odseku Egipčani še utrdili leta 2009, da bi preprečili imigracijo palestinskega prebivalstva. Dobro znana je tudi mejna pregrada, ki so jo ZDA pričele graditi na svoji meji z Mehiko leta 2006.

Mejno pregrado je leta 1975 postavila Južnoafriška republika ne meji z Mozambikom, ki naj bi jo po dogovoru iz leta 2002 odstranili. Temu nasprotno so v zadnjih desetletjih take pregrade nastale okrog španskih enklav Ceuta in Melilla (leta 1993), na meji med Botsvano in Zimbabvejem (po letu 2003), med Brunejem in Malezijo, med Kitajsko in Severno Korejo (od leta 2006) ter med Iranom in Pakistanom. Leta 1999 so v Uzbekistanu pričeli graditi pregrado na meji s Kirgizistanom, leta 2001 pa še na meji z Afganistanom. Indija je že pred leti postavila okrog 550 km dolgo z minskimi polji okrepljeno mejno pregrado s Pakistanom v spornem območju Kašmirja, nove mejne pregrade pa je pričela graditi na meji z Bangladešem in Burmo. Leta 2014 je pregrado na meji s Turčijo pričela graditi Bolgarija, podobno je že leta 2003 pričela postavljati pregrado na meji z Jemnom Saudska Arabija, ki želi po načrtu iz leta 2006 zavarovati še mejo z Irakom. Mejno pregrado postavljajo na meji z Omanom Združeni arabski emirati, načrtujejo pa jo tudi na meji med Kuvajtom in Irakom, med Pakistanom in Afganistanom (po načrtu iz leta 2005 naj bi bila dolga kar 2400 km) ter na meji med Tajsko in Malezijo.

Poseben tip peščene mejne pregrade v zaščito zasedenih ozemelj v Zahodni Sahari je postavil Maroko; dolga je okrog 2700 km in deloma sega na ozemlje sosednje Mavretanije.

POLITIČNE MEJE V SLOVENIJI IN NA OBMOČJU NEKDANJE JUGOSLAVIJE

- **Razvoj zunanjih meja na območju nekdanje Jugoslavije in v Sloveniji**
- **Razvoj notranjih meja na območju nekdanje Jugoslavije in mejni konflikti po letu 1991**

POLITIČNE MEJE V SLOVENIJI IN NA OBMOČJU NEKDANJE JUGOSLAVIJE

Razvoj zunanjih meja na območju nekdanje Jugoslavije in v Sloveniji

Zaradi spreminjanja poteka meja po prvi in drugi svetovni vojni, kakor tudi zaradi novejših, velikokrat dramatičnih razpletov mejnih konfliktov po razpadu Jugoslavije, ostaja proučevanje meja, mejnih razmer in spreminjanj na tem območju že tradicionalno močno prisotno tako med domačimi kot med tujimi raziskovalci. V tem okviru je bila še največkrat obdelana današnja slovensko-italijanska meja, ki se je v mednarodni literaturi uveljavila kot šolski primer razvoja različnih konceptov mejnega trasiranja v spreminjajočem se mednarodnopolitičnem okolju, medtem ko se je v zadnjem obdobju v prvi vrsti postavljalo vprašanje "pravičnega" razmejevanja na območju Bosne in Hercegovine. A ne glede na to, predstavljajo tudi ostale meje v okviru bivše Jugoslavije in posebej še Slovenije zelo zanimivo raziskovalno polje, tako glede odkrivanja razmerij med različnimi "mejami", ki sočasno obstajajo v prostoru, kakor tudi glede proučevanja njihovega razvoja ter njihovih učinkov, ki se gibljejo med konfliktom in harmonijo kot ekstremoma skale mednarodnopolitičnih odnosov.

Jugoslavija se je kot skupna država različnih južnoslovanskih narodov pojavila na politični karti Evrope relativno pozno, to je po koncu prve svetovne vojne, vendar segajo začetki državotvorja posameznih narodov, ki so bili kasneje opredeljeni kot "jugoslovanski", veliko dlje v preteklost. Alpski Slovani so tako sodelovali pri razvoju avtonomnega ozemlja Karantanije v okviru frankovske države, notranja delitev tega ozemlja pa se je v nekaterih predelih močno zakoreninila in nudila osnovo za razvoj kasnejših etničnih, upravnih in političnih meja. Hrvati in Makedonci oziroma Bolgari so si priborili svojo državo nekako v istem času, in sicer med 9. in 12. stoletjem, meja med Makedonijo in Ogrsko oziroma Vlaškimi kneževinami po Donavi pa je tudi kasneje obveljala kot meja med Jugoslavijo in Romunijo. V času med 10. in 12. stoletjem se je razvila država Duklja oziroma Zeta, ki jo lahko imamo kot predhodnico kasnejše Črne gore, medtem ko se je bosanska

država razvila v obdobju med 12. in 14. stoletjem vzporedno s Srbijo, ki je prevzela najprej nekdanje ozemlje Duklje (tokrat z imenom Raška), nato pa tudi sedanjo Makedonijo in severno Grčijo. Kasneje sta jugoslovanski prostor obvladali večji evropski sili, rimsko-nemško cesarstvo in osmanska oziroma turška država. Meja med obema državama je sprva deloma sledila današnji slovensko-hrvaški meji, od 16. stoletja dalje pa se je pričela ekspanzija habsburške države, ki si je pridobila večji del ogrskega ozemlja. Nova meja s turško državo je tako postavila podlago za večji del kasnejše meje Bosne, a tudi Hrvaške, medtem ko je pozneje začrtana notranja meja med avstrijskim in ogrskim delom monarhije ponovno sledila nekdanji zunanji meji obeh kraljevin oziroma današnji slovensko-hrvaški meji. Od 17. stoletja dalje se ponovno delno osamosvoji Črna gora, ki doseže formalno neodvisnost po berlinskem kongresu leta 1878. Tega leta se z umikom Turkov osamosvojijo tudi Srbija, Romunija in Bolgarija, in njihove skupne meje bodo ostale tudi kasneje nespremenjene, medtem ko je Bosna in Hercegovina priključena Avstro-Ogrski in se s tem oblikuje tudi njena vzhodna meja. Ponoven razvoj

Prikaz 86: Historične meje na območju Slovenije. Kljub temu, da se Slovenija uvršča med najmlajše evropske države, pa sodijo nekatere njene meje med najstarejše in trajnejše v Evropi, saj se pogosto naslanjajo na stare deželne in politične meje.

političnih meja na območju prinese leto 1913, ko se osamosvoji Albanija in si Srbija priključi ozemlje današnje Makedonije, Črna gora pa se razširi na obseg, ki ga bo ohranila tudi kasneje.

Večji del meja po prvi svetovni vojni nastale države Srbov, Hrvatov in Slovencev, ki se je leta 1929 po uvedbi diktature in vse bolj centralističnega upravljanja preimenovala v Kraljevino Jugoslavijo in bila po drugi svetovni vojni obnovljena kot istoimenska federativna socialistična država, je našel torej podlago v mnogokrat veliko starejših razmejitvenih osnovah in že obstoječih mejnih črtah. *Madžarsko-jugoslovanska meja* v dolžini 623 km je nastala deloma po prvi svetovni vojni, medtem ko je njen srednji sektor sledil historični meji med Hrvaško in Ogrsko oziroma notranjim administrativnim mejam v okviru Ogrskega kraljestva. Takratna *meja z Romunijo* v dolžini 557 km se deli v dva dela: severni se je oblikoval po prvi svetovni vojni z delitvijo prvotno enotnega Banata, medtem ko južni del izhaja iz razmejitve med kneževino Srbijo in Vlaško iz turškega razdobja in kasneje med kraljevinama Srbije in Romunije. *Meja z Bolgarijo* v dolžini 536 km je v glavnem odgovarjala mejni črti iz 19. in začetka 20. stoletja, z izjemo manjših korektur, ki so bile izvedene v korist kraljevine SHS po prvi svetovni vojni. *Meja z Grčijo* v dolžini 262 km se je oblikovala ob koncu balkanskih vojn in je bila dogovorjena leta 1913, medtem ko so nekatere sporne odseke proti tromeji z Albanijo natančneje razmejili v letih 1926 in 1929. *Albansko-jugoslovanska meja* v dolžini 464 km je imela nekoliko bolj zapleten historiat: dogovarjanja so se pričela leta 1913 in pred prvo svetovno vojno so pričeli z razmejevanjem na terenu, ki so ga obnovili in zaključili do leta 1926 ter ponovili leta 1947.

Nekoliko obsežneje bomo seveda prikazali historiat bivših jugoslovanskih meja na območju **Slovenije**, nenazadnje tudi zato, ker sta ravno današnji meji med Slovenijo in Italijo ter Avstrijo doživeli v tem stoletju največ sprememb, njuno zaščrtovanje pa je sprožilo tudi vrsto dvostranskih in večstranskih dogovarjanj in napetosti.

Kljub temu da je bila sedanja slovensko-italijanska meja v dolžini 232 km sprejeta na mirovnih konferencah v letu 1947, bila rahlo modificirana po odpravi Svobodnega tržaškega ozemlja leta 1954 ter z manjšimi korekturami dokončno potrjena z osimskimi sporazumi leta 1975, dobršen del njenega poteka vendarle sledi historični meji med Avstrijo in Beneško republiko, kakršno sta obe strani določili z mednarodno pogodbo v Wormsu leta 1521 in je ostala nato skorajda nespremenjena do konca prve svetovne vojne. Od današnjega poteka meje se je tedanji razlikoval zlasti po tem, da so Beneški republiki pripadali kraji Breginj, Logje, Robidišče in Livek v nadiškem delu ter Senik, Golo brdo, Vrhovlje, Hruševlje in Šlovrenc v idrijskem delu, medtem ko so Avstriji pripadali kraji Ibana, Dolenje in Neblo, ki so sestavljali zato enklavo znotraj beneškega ozemlja. Ravninski del meje je sledil toku Idrije skorajda

do izliva Corna, zavil južno od Chioprisa skoraj do Palmanove in se nato spet spustil do Tera v bližini Vileša, od koder je krenil do gradeške lagune po toku Ausse, tako da je ostal obalni del z Gradežem in Tržičem Beneški republiki, nato pa je meja potekala od izliva Timave ob vznožju Doberdobske planote preko Zagraja do Škocjana na jugu.

Podrobneje so mejno črto definirali sredi 18. stoletja, ko so ob nameščanju mejnih kamnov tudi nekoliko racionalizirali njen potek, niso pa odpravili enklav. V letih 1797–1805 je ta mejna črta prevzela funkcijo notranje avstrijske meje in bila nato ponovno aktivirana kot politična meja s tem, da je bila v spodnjem delu pomaknjena na vzhod, kakor je bila beneška stran predlagala avstrijski že leta 1583. Sedaj je potekala od izliva Soče navzgor do kraja Krstenica med Anhovim in Kanalom, od koder je dosegla Britof in se spustila do Idrijce, kjer je dosegla historično mejo. Leta 1809 je Avstrija v vojni s Francijo izgubila "jadranski" del svojega ozemlja, ki je bil deloma priključen francoski kraljevini Italiji, deloma pa združen v novo ozemlje z imenom Ilirske province. Meja med obema Franciji podrejenima področjema je tokrat povsem sledila toku Soče, in sicer od izliva do izvira, nato pa rateškemu razvodju, ki je postal tedaj prvič mejna črta. Po Napoleonovem porazu je leta 1814 Avstrija spet pridobila vse svoje italijanske posesti in meja iz leta 1805 je prevzela funkcijo notranje meje, od leta 1866 do prve svetovne vojne pa je zopet postala politična meja, tokrat med osamosvojeno kraljevino Italijo in avstro-ogrskim cesarstvom.

Proti koncu 19. stoletja je močno narasel tudi pritisk italijanske strani, da se mejna črta spremeni v smislu zahtev tako imenovanega iredentizma, po katerem naj bi v italijansko državo morali priključiti celotno domnevno "italijansko" geografsko območje po principu t. i. "naravnih meja", in sicer do črte, ki jo dela razvodnica med Jadranskim in Črnim morjem. To mišljenje je bilo seveda podrejeno geostrateškim potrebam nove italijanske imperialistične politike, ki se je naslonila na teritorialni obseg nekdanje Beneške republike in na spomin še starejšega rimskega limesa. Ob izbruhu prve svetovne vojne je Italija od Avstrije v zameno za nevtralnost leta 1915 zase zahtevala območje Trenta in novo mejno črto na vzhodu, ki naj bi potekala po razvodnici med Tilmentom in Savo na severu, nato pa po vzhodnem bregu Soče ter preko Doberdobske planote do izliva Timave, medtem ko naj bi južno od te črte ustanovili nevtralno tržaško državo, ki bi obsegala ozemlje do Dragonje; v južnem jadraniu je Italija zase zahtevala Dubrovniške otoke in priznanje italijanske suverenosti nad delom albanske obale. Pri tem je zanimivo, da se je tako predlagana nova italijanska vzhodna meja v marsikaterem pogledu uresničila po drugi svetovni vojni. Seveda so sile Antante Italiji, v zameno za njeno sodelovanje, v tajnem londonskem sporazumu zlahka obljubile še veliko več, saj je šlo vendarle za ozemlja tretje države: poleg tridentinskega

območja še celotno Južno Tirolsko do naravne meje na Brennerju, Trst, Goriško-Gradiščansko deželo, celotno Istro do Kvarnerja in pripadajoče otoke ter celotno administrativno enoto Dalmacije z večino otočja.

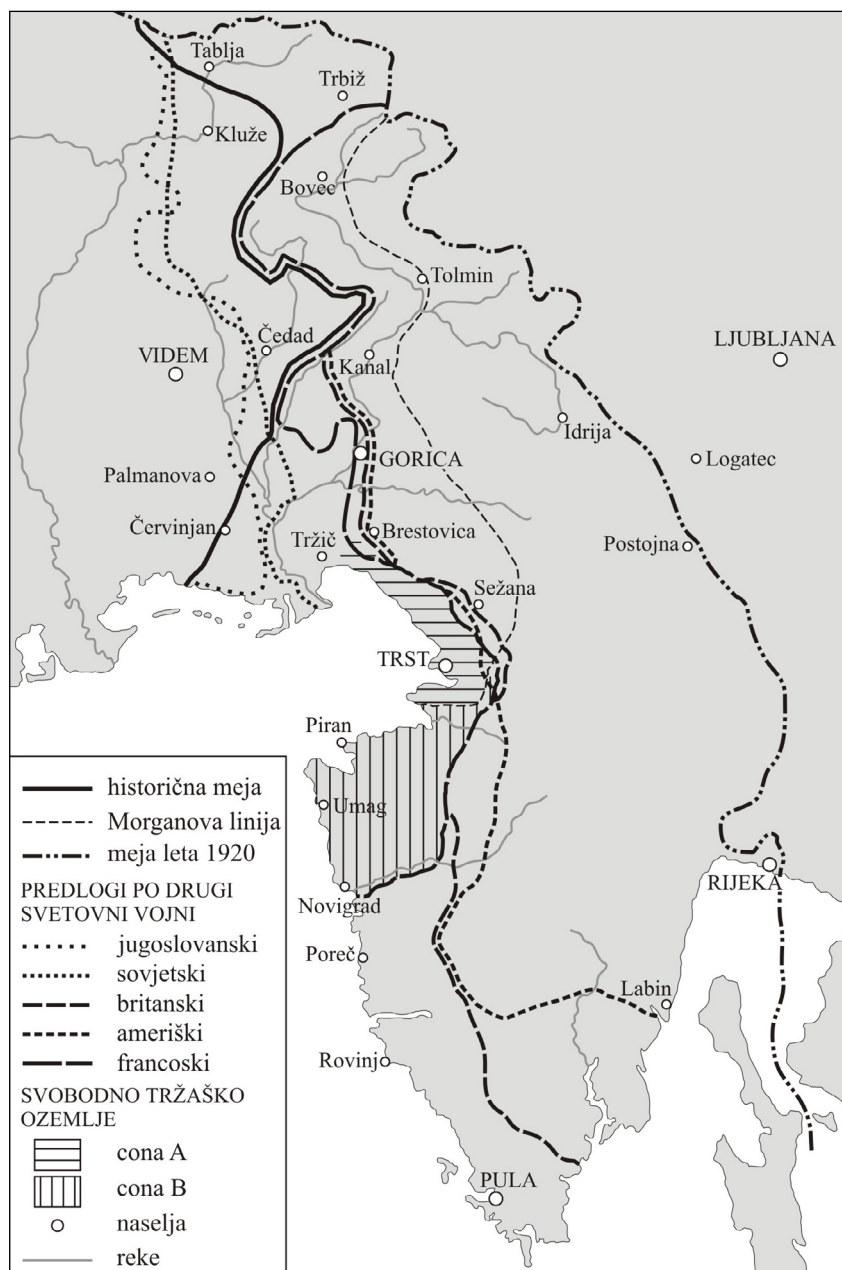
Na versajski mirovni konferenci, ki se je pričela v začetku leta 1919, je sodelovalo 27 držav zmagovalk, sporazume pa je pripravljala ožja skupina, v kateri so bili predstavniki le štirih držav: ZDA, Velike Britanije, Francije in Italije. Italija je za konferenco glede "jadranskega" vprašanja pripravila memorandum, v katerem je zase zahtevala ne le ozemlje, ki ji je bilo obljubljeno v londonskem sporazumu, ampak tudi Postojno in Cerknico ter Reko in Bakar, ki naj bi ji zagotovile dosego tako "naravno" kot historično determiniranih meja. Seveda je svoj memorandum predstavila tudi jugoslovanska stran, ki se je sklicevala na Wilsonove principe človekovih pravic in narodne samoodločbe in poudarjala, kako je celotna vzhodna jadranska obala od Tržiča proti jugu kompaktno in kontinuirano poseljena s pripadniki jugoslovanskih narodov z izjemo petih naselij severno od Pule; po drugi strani predstavlja slovansko prebivalstvo večino tudi v skoraj vseh urbanih centrih, razen v Gorici, Trstu ter v istrskih mestecih, na Lošinju, na Reki in v Zadru. Na teh osnovah je jugoslovanska delegacija predlagala mejno črto, ki naj bi potekala večinoma po stari avstrijsko-italijanski meji, v južnem delu pa bi zavila mimo Krmina preko Gradišča do Tržiča, tako da bi pustila Gorico na jugoslovanski strani, Krmin in Tržič pa na italijanski. Izhajajoč iz narodnostnega principa oziroma principa prevladujočega teritorialnega obsega etničnih skupin je Jugoslavija zase zahtevala še Beneško Slovenijo, Trst in Istro. Na koncu je ameriška stran predlagala nekakšno kompromisno mejno črto, ki je puščala Italiji skoraj celotno Goriško in Istro s Trstom, Jugoslaviji pa Notranjsko, Reko in Dalmacijo. Po krajšem in neuspešnem italijansko-ameriškem dogovarjanju je bilo določeno, naj se o bodoči meji dogovorita neposredno obe zainteresirani državi. Ker se je z Wilsonovim volilnim porazom jugoslovanski pogajalski položaj poslabšal, je bila novembra 1920 v Rapallu naposled podpisana za Italijo zelo ugodna dvostranska pogodba.

Nova meja med kraljevinama Italije in SHS je predstavljala pravo geostrateško "vojno" mejo, ki naj bi hkrati pomenila največjo možno oviro med sosednjima državama. Ta je od Peči sledila orografski razvodnici preko Ponc do Mangarta, odtod pa zavila do Triglava med Sočo in Savo Dolinko, do Možica med Sočo in Savo Bohinjko in končno do prelaza Petrovo brdo med Soro in Sočo, kjer je zapustila razvodnico in prepustila Italiji idrijske rudnike in cestna dostopa do njih, sledeč črti do Postonjskih vrat, Snežnika in Učke. V okolici Reke je bila ustanovljena nevtralna država, ki je obsegala še cesto in železnico do Rupe, medtem ko so Zadar in otoki Cres, Lošinj, Srakane, Ušnje, Lastovo in Palagruža postali italijanske enklave. Že leta 1924 pa je bilo tudi reško območje dodeljeno Italiji.

Ob koncu druge svetovne vojne so zahodni zavezniki uveljavili spoštovanje beograjskih dogovorov, po katerih naj bi sami razpolagali s koridorjem Trst-Trbiž in tako prisilili jugoslovanske sile najprej k umiku iz zasedenih ozemelj zahodno od Soče, kasneje pa še do tako imenovane Morganove črte, ki je sporno ozemlje med politično mejo iz časa pred prvo svetovno vojno in po njej razdelila na dve okupacijski coni: anglo-ameriški upravi dodeljena cona A je vključevala Trbiž, Bovec, Kobarid, Gorico, Trst in puljsko enklavo, jugoslovanska cona B pa preostalo ozemlje. Čeprav je bila to le vojaška demarkacijska črta, pa je njen potek vendarle vplival na bodoča razmejitvena pogajanja in je ostala v veljavi do septembra 1947, ko so začeli izvajati sklepe mirovnega sporazuma. Morganova črta se je od bivše italijansko-jugoslovanske meje odmaknila na Mangartu, od koder se je spustila na Predel in sledila nato po levem bregu toku Koritnice in Soče do Svete gore pri Gorici, kjer je krenila vstric z železniško progo, ki je ostala v coni A, mimo Štanjela in Štorij, odtod pa se spustila preko Glinščice in Ospa do Miljskih hribov ter dosegla morje pri Debelem rtiču.

Med mirovnimi pogajanja sta tako italijanska kot jugoslovanska stran ponovno vložili lastna memorandumata glede razmejitve. Italijanski memorandum je zagovarjal tako imenovano drugo Wilsonovo linijo, na katero je svojčas že pristala Jugoslavija, medtem ko je slednja zagovarjala dosledno upoštevanje etnične meje kot podlage novi politični meji in zaradi tega zahtevala poleg Julijske krajine, kakor so imenovali ozemlje med historično avstrijsko-italijansko mejo in po prvi svetovni vojni nastalo mejo, tudi Beneško Slovenijo z Rezijo in Kanalsko dolino. Prva konferenca v Londonu se je zaključila s tem, da je bila imenovana izvedbena komisija štirih držav zmagovalk, ki naj razišče potek etnične meje ter možnost internacionalizacije tržaške luke. Na koncu je vsaka izmed držav zmagovalk predlagala svoj razmejitveni predlog: ti so se dokaj ujemali v zgornjem sektorju, kjer so potrdili potek historične meje, dokaj narazen pa so si bili v spodnjem sektorju.

Med temi je bila na drugem srečanju zunanjih ministrov v Parizu izbrana kompromisna francoska razmejitvena linija (v resnici naj bi tudi to linijo kot "rezervni" predlog izdelali britanski eksperti), ker se je še najbolj približala kriteriju tako imenovanega etničnega ravnotežja, po katerem naj bi nova meja pustila obema stranema približno enako število pripadnikov manjšin. Ta je predvidevala tudi ustanovitev Svobodnega tržaškega ozemlja, ki naj bi ga na vzhodu in jugu omejevala francoska črta, na severu pa tok Timave. Predlog zahodnih zaveznikov je doživel nepričakovano hiter pristanek Sovjetske zveze in bil dokončno sprejet v začetku leta 1947. Svobodno tržaško ozemlje ni nikoli zares zaživelo, ker se velesile z Jugoslavijo niso mogle dogovoriti glede imena guvernerja, a tudi zaradi rastoče napetosti med vzhodnim in zahodnim blokom. Zaradi tega je ostalo to ozemlje razdeljeno v dve coni, mejo med

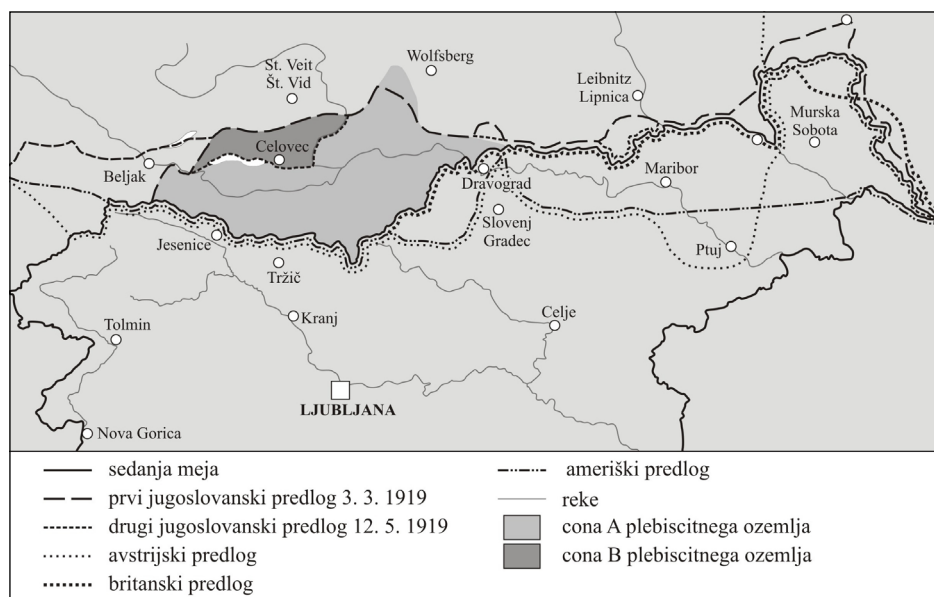
Prikaz 87: Meje v zgornjem Jadranu. Zgornji jadran se je po prvi, zlasti pa še po drugi svetovni vojni spremenil v nekakšen "krožnik špagetov" – toliko je bilo različnih razmejitvenih predlogov v okviru spornega ozemlja med historično mejo in mejo, ki je nastala po prvi svetovni vojni.

obema pa je tvorila Morganova črta: cono A s Trstom severno od te črte so upravljali Anglo-Američani, cono B pa Jugoslovani. Toda že leta 1954 so podpisali Londonski memorandum o soglasju, ki je cono A prepustil italijanski strani in cono B jugoslovanski; meja med obema conama je bila nekoliko modificirana v jugoslovansko korist, zato da bi lahko v Kopru zgradili novo пристanišče za potrebe Slovenije. Italijansko-jugoslovansko mejo na kopnem in po morju je z manjšimi korekturami dokončno potrdil oziroma definiral osimski sporazum iz leta 1975. Kopna meja v alpskem in predalpskem delu, z izjemo skrajnega severnega odseka do tromeje z Avstrijo, tako večinoma sledi historični avstrijsko-beneški meji, v goriškem delu dokaj natančno sledi etnični meji med slovenskim in romanskim prebivalstvom (s tem, da prepušča Gorico Italiji), v tržaškem delu pa etnični princip podreja funkcionalnemu, tako da Trstu vendarle prepušča neko minimalno teritorialno zaledje.

Po razpadu Avstro-Ogrske se je slovenska stran zavzemala, da bi tudi na območju sedanje slovensko-avstrijske meje prišlo do razmejitve, ki bi vse Slovence združilo v enotno nacionalno politično tvorbo in bi sledila črti Šmohor–Beljak–Celovec–Št. Vid–Velikovec–Št. Andraž–Dravograd–Radlje ob Dravi–Špilje–Radgona–Monošter. Temu nasprotno je koroška deželna skupščina zahtevala, naj se v novo avstrijsko državo vključi celotno nemško govoreče koroško ozemlje ter tisti deli dvojezičnega ozemlja, ki bi se izrekli za priključitev k tej državi. Na Štajerskem se je za avstrijsko stran izrekla mariborska občina: temu se je konec leta 1918 uprl general Maister kot poveljnik slovenske vojske, ki je izvedel mobilizacijo, razorožil nemške straže, z vojsko zasedel črto Tinje–Srednje Trušnje–Vovbre–Grebini–Labotska dolina–Špilja–Radgona in se razglasil za poveljnika mesta Maribor in slovenske Štajerske. Vzporedno s tem so drugi prostovoljci iz celjskega okraja zasedli še Pliberg in Velikovec, medtem ko so v zahodni Koroški slovenski oziroma jugoslovanski vojaki prekoračili Ljubelj in izsilili demarkacijsko črto, ki je potekala po Zilji od sotočja z Ziljico, nato pa po Dravi do Breze pred Velikovcem. Na avstrijsko-jugoslovanskih pogajanjih v Gradcu so se v začetku leta 1919 dogovorili, naj se Koroška razdeli s črto, ki jo bo predlagala ameriška ekspertna komisija. Toda ta je ob podpori predsednika Wilsona sodila, da je Celovška kotlina zemljepisna in gospodarska celota, ki je ne gre ločiti, zato naj meja poteka po Karavankah oziroma po dotedanji deželni meji med Kranjsko in Koroško. Sledili so obojestranski oboroženi napadi, dokler ni jugoslovanska vojska v ofenzivi zasedla celotno Koroško do Celovca in Gospe Svete. Po vnovičnih pogajanjih so črto premirja določili preko Vrbskega jezera, Glinice, Gline in Krke, Celovec pa bi prešel v nevtravno cono.

Medtem je jugoslovanska delegacija med versajsko mirovno konferenco predlagala mejno črto, ki je potekala od Šmohorja ter po pogorju med Dra-

vsko in Ziljsko dolino, Osojskem jezeru, Osojskih Turah in Štalenski gori do Svinje planine, medtem ko so sile antante prav tako predlagale različne mejne linije. Končno je bilo sklenjeno, da se v Celovški kotlini kot najbolj spornem ozemlju izvede plebiscit. Temu je zaman nasprotovala jugoslovanska stran, ki je želela, da bi ozemlje razdelili na osnovi dosežene črte premirja, tako da bi severna stran ostala v Avstriji, južna pa prešla k Jugoslaviji. Na osnovi sprejetih sklepov pa se je morala naposled jugoslovanska vojska umakniti iz zasedenih ozemelj do črte premirja, tako da je severno plebiscitno območje (cona B) lahko zasedla avstrijska vojska. Za štajerski sektor meje so zahodni zavezniki sprva prav tako predlagali različne mejne črte ter se naposled domenili za mejo po Muri, ki jo je predlagala Velika Britanija. Po tem predlogu, ki se z izjemo odseka pri radgonskem kotu ni razlikoval od drugega jugoslovanskega predloga, naj bi Radgono dobila republika Avstrija, Maribor pa kraljevina SHS.

Prikaz 88: Slovenska severna meja. Ta mejni sektor je prav tako rezultat dolgotrajnih mednarodnih diskusij na mirovnih konferencah, kjer je pomembno vlogo odigrala zlasti Velika Britanija. Vendar je zanimivo, da so jugoslovanski razmejitveni predlogi, ki jih je še najbolj podpirala Francija, bili osnova za določanje meje med obema plebiscitnima conama na Koroškem in sprejete meje v vzhodnem sektorju.

Pogodba med antanto in Avstrijo, ki je bila sprejeta septembra 1919, je določala, da naj avstrijska južna meja poteka tako, da se državi SHS pri-

druži Mežiška dolina in občina Jezersko, Avstriji Ziljska dolina z Beljakom, Italiji pa Kanalska dolina in občina Bela peč; s pogodbo so nadalje določili mejo na Štajerskem, ki naj bi jo v naslednjih letih podrobneje definirala posebna komisija s člani velesil, Avstrije in Jugoslavije, medtem ko naj bi na Koroškem izvedli predvideni plebiscit, in sicer najprej v južni coni A: če bi bil izid ugoden za Jugoslavijo, bi plebiscit nato izvedli še v severni coni B. Oktobra 1920 je v 51 občinah cone A za Avstrijo glasovalo 22 tisoč oseb, za Jugoslavijo pa nekaj nad 15 tisoč oseb in s tem je celotno plebiscitno ozemlje pripadlo Avstriji, kot politična meja pa se je uveljavila črta, ki so jo v začetku leta 1919 predlagali Britanci. Vprašanje meje z Avstrijo je jugoslovanska stran ponovno, vendar neuspešno, odprla po drugi svetovni vojni, tako da se sedanja slovenska severna meja v dolžini 330 km, ki v zahodnem delu sledi notranji historični deželni meji po Karavankah, v vzhodnem delu pa etnični meji med slovenskim in nemškim prebivalstvom, po tem letu ni več spremenila.

Podobno ni nobene spremembe po drugi svetovni vojni doživel niti potek sedanje meje med Slovenijo in Madžarsko v dolžini 102 km. Ta se je izoblikovala na predlog jugoslovanske strani med versajsko mirovno konferenco po prvi svetovni vojni, ko je bila dotedanja historična meja med avstrijskim in madžarskim delom monarhije, ki je potekala po Muri, pomaknjena nekako do razvodja med Muro in Rabo. Kljub nekoliko ugodnejšemu poteku te meje za jugoslovansko stran - nova politična meja je prepustila večje število pripadnikov madžarske manjšine ozemlju Jugoslavije kot pa pripadnikov slovenske manjšine ozemlju Madžarske -, je bila ta meja potrjena tudi po drugi svetovni vojni, saj se je tudi tokrat Madžarska uvrstila med države premaganke.

Razvoj notranjih meja na območju nekdanje Jugoslavije in mejni konflikti po letu 1991

Podobno zgodovinsko podlago kot so jo imele zunanje, politične meje, je imela tudi večina *notranjih meja* na ozemlju bivše Jugoslavije. Država Srbob, Hrvatov in Slovencev je bila seveda razdeljena le na tri upravne enote v skladu z narodnostno delitvijo kraljevine, a vendar tako, da je bilo k Srbiji priključeno tudi ozemlje Bosne in Hercegovine, Črne gore in Makedonije; osrednja oblast je imela tudi nadzor nad lokalnimi oblastmi v Sloveniji in na Hrvaškem. Tedaj je k ljubljanski upravni enoti oziroma oblasti sodil okraj Kastav, k mariborski pa celotno območje Medžimurja s Čakovcem; na ostalem ozemlju je bila razmejitev med hrvaškimi in sosednjimi oblastmi taka, kakršna se je ohranila tudi kasneje, z izjemo vukovarske oblasti med Savo in Donavo, ki je bila priključena Hrvaški, medtem ko je bilo območje Darda med Dravo

Prikaz 89: Meje na območju nekdanje Jugoslavije (1). Na zgornjih kartah je prikazana administrativna delitev kraljevine SHS leta 1922 in kraljevine Jugoslavije leta 1929.

Prikaz 90: Meje na območju nekdanje Jugoslavije (2). Na zgornjih kartah je prikazana administrativna delitev kraljevine Jugoslavije leta 1939 in struktura socialistične federativne države Jugoslavije po letu 1954.

in Donavo del oblasti Novi Sad. Očitno so se vzhodne hrvaške meje v tem času deloma naslonile na zgodovinske meje (v odnosu do ozemlja Bosne in Hercegovine), deloma pa na nove hidrografske principe (v odnosu s Srbijo oziroma Vojvodino).

Z ustanovitvijo *banovin* v kraljevini Jugoslaviji leta 1929 je prišlo tudi do sprememb v notranji upravni razmejitvi. Meja med Dravsko (slovensko) in Savsko (hrvaško) banovino je bila spremenjena tako, da so bili okraj Kastav, Čakovec, Prelog in Črnomelj priključeni slednji, medtem ko je Dravska banovina dobila okraj Čabar. To stanje pa je bilo spremenjeno že leta 1931, ko so okraj Črnomelj in iz dela tega okraja in občine Radatovič ustanovljeni okraj Metlika ponovno priključili Dravski, okraj Čabar pa Savski banovini. Na ta način je nova meja med banovinama sledila nekdanjima južnima mejama Štajerske in Kranjske oziroma meji med avstrijskim in ogrskim delom nekdanje monarhije, le da so tedaj bile na hrvaški strani nova občina Metlika in del občine Štrigova, na slovenski pa občine Osilnica, Draga in Trava. Hrvaško ozemlje je bilo razdeljeno ob Savski še na Primorsko (dalmatinsko) banovino, nove meje te banovine do bosansko-hercegovskega ozemlja pa so se dokaj odmaknile od historičnih meja in zajele večino Hercegovine. Vzhodna meja Savske banovine pa je bila premaknjena tako, da je Donavski banovini bilo priključeno ozemlje južno od Novega Sada, Drinski banovini pa v letih 1929-1931 območje Vukovarja. Leta 1939 je Hrvaška dosegla, da sta oba njena dela bila ponovno združena v enotno banovino, ki je pridobila še nekaj ozemlja v Bosni med Travnikom in Visokim ter obalni del Zetske banovine s Pelješcem in Dubrovnikom do Herceg-Novega.

Po drugi svetovni vojni so bile znova potrjene ali določene tudi notranje meje med republikami nove federativne Jugoslavije: *bosanskohercegovsko-srbska meja*, ki večinoma sledi toku Drine, se v glavnem ujema z nekdanjo avstrijsko-srbsko mejo, medtem ko se je *bosanskohercegovsko-črnogorska meja* naslonila na mejo, ki je tu nastala leta 1878, razen v priobalnem delu, kjer je bila načrtana na novo in bila rahlo korigirana leta 1949; *srbsko-črnogorska meja* se je prav tako naslonila na mejo, ki je izšla iz Balkanskih vojn leta 1913, razen v delu južno od Ibra, kjer sledi razvodnici med Belim Drimom in Ibrom oziroma Limom; *srbsko-makedonska meja* je bila tedaj določena prvič na osnovi severne etnične meje makedonskega naroda; novega porekla je bila tudi meja avtonomne pokrajine Kosovo, medtem ko so se pri določevanju meja Vojvodine naslonili na mejo med Avstrijo in Srbijo.

Najdaljša notranja meja je bila *meja med Hrvaško ter Bosno in Hercegovino*: ta se je na severu naslonila na naravno hidrografsko mejo, ki jo tu dela Sava, in se je kot južna avstro-ogrška meja dokončno oblikovala leta 1791; na mejo iz istega obdobja, in sicer turško-beneško mejo z imenom "linea Mocenigo", ki ji je sledila tudi upravna razmejitev iz leta 1922, se je naslonil tudi južni

sektor hrvaško-bosanskohercegovaške meje do Pelješaca oziroma neumskega koridorja, od tod dalje pa je meja sledila historični meji dubrovniške republike, po kateri se je prav tako ravnala že upravna meja iz leta 1922. Zanimiv je nastanek bosansko-hercegovega "koridorja" do obalnega Neuma, ki ga je kot nekakšen "varovalni pas" na zahtevo Dubrovniške republike, ki se je zbal rastoče ingerence Beneške republike, leta 1699 oblikovala Osmanska država. Tamponski značaj tega pasu med drugim potrjuje tudi dejstvo, da ni bila po njem še do danes zgrajena neka prava prometnica, saj je bil Neum vselej povsem integriran z drugimi dalmatinskimi naselji. *Hrvaško-srbska meja* je sledila historični avstro-ogrski upravni meji med Slavonijo in Vojvodino na Donavi le v srednjem delu, medtem ko je bil ostali del meje prvič določen leta 1945 in je v severnem sektorju sledil toku Donave, z izjemo manjših delov občine Beli Manastir na levem bregu in občine Sombor na desnem, kjer je meja sledila katastrski meji, v južnem sektorju pa je bila meja določena po etničnem principu, tako da je zavila med Ilokom in Šidom in nato dosegla Savo.

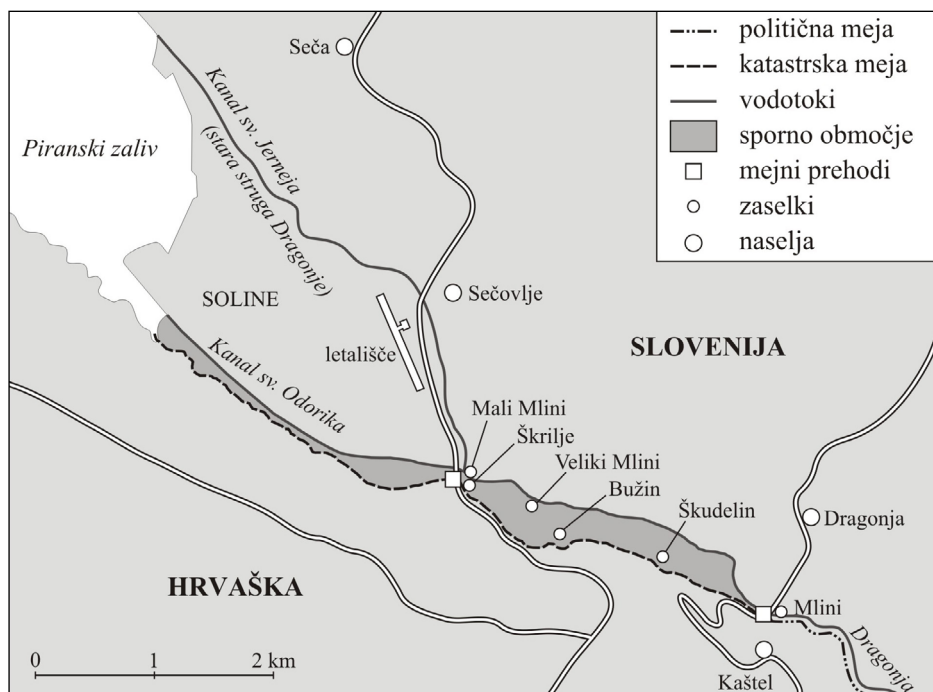
Po vojni na območju nekdanje Jugoslavije ostajajo odprta tudi številna mejna vprašanja. Če izvzamemo problem srbsko-kosovske meje, so najbolj aktualni mejni spiti predvsem tisti med BiH in Hrvaško vzdolž reke Une ter v neumskem odseku, kjer morajo sedaj potniki vzdolž dalmatinske obale na relaciji Split-Dubrovnik dvakrat prečkati bosansko mejo, da dosežejo skrajni južni predel Dalmacije. Obe strani sta sicer leta 2009 podpisali sicer neratificiran mejni sporazum, ki je BiH poleg izhoda do morja dodelil tudi dva manjša otoka med Neumom in Pelješcem ter predvidel olajšan tranzit bosanskega neumskega odseka v zameno za privilegiran dostop bosanskih operaterjev do pristanišča v Pločah. Določen problem predstavlja tudi dejstvo, da je Hrvaška večini hrvaškega prebivalstva v Hercegovini dodelila svoje državljanstvo in da je sedaj hrvaško-hercegovaška meja mnogo bolj propustna od drugih bosansko-hrvaških mejnih sektorjev, kar bo Hrvaški nedvomno povzročilo precejšnje težave, ko bo morala sama, če bo želela vstopiti v schengensko območje, pričeti z intenzivnejšimi mejnimi kontrolami svojih južnih in vzhodnih meja, ki bodo postale obenem nove "zunanje" meje EU na območju Zahodnega Balkana. Odprto ostaja tudi vprašanje natančnejše delimitacije polotoka Prevlake na sedanji hrvaško-črnogorski meji ob vstopu v Boko Kotrsko. Po dogovoru iz leta 2002, ki je nekako zamrznil stanje na terenu, sta obe strani leta 2008 oblikovali mešano komisijo, ki bo poskusila dobiti za obe strani sprejemljivo rešitev, sicer pa bo odločitev o razmejitvi prepustila Mednarodnemu sodišču.

Današnja slovensko-hrvaška meja v skupni dolžini 670 km je v svojem osrednjem in vzhodnem sektorju vzdolž Kolpe, Gorjancev oziroma Žumberačke gore ter Sotle in Drave nastala v različnih fazah med 10. in 12. stole-

tjem kot južna meja habsburške države oziroma avstrijskih dežel Kranjske in Štajerske. Potek te meje je nekoliko modificirala le ustanovitev Vojne krajine v 16. stoletju. Medžimurski odsek se je kot upravna meja prvič uveljavil leta 1929, leta 1945 pa so bile z ozirom na to mejo izvedene nekatere spremembe, tako da so naselja Gibina, Globoka, Kopriva, Razkrižje, Šprinc in Veščica prešla k Sloveniji. Preostali, zahodni sektor od snežniškega pogorja do morja se je formiral veliko kasneje, čeprav v določenem smislu poteka vzporedno z istrsko deželno mejo v avstrijskem obdobju. Mejni odsek do meje Svobodnega tržaškega ozemlja je bil, sledeč predhodnim upravnim delitvam in etnični meji med slovenskim in hrvaškim prebivalstvom, določen leta 1945, zadnji del do morja vzdolž Dragonje pa po delitvi tega ozemlja med Italijo in Jugoslavijo leta 1954. Tudi ta del je sledil pretežno etnični meji in je bil rahlo modificiran leta 1956, ko so bili k Sloveniji priključeni kraji Abitanti, Belvedur, Brezovica, Gradin, Koromači-Boškini, Močunigi, Pregara in Sirči.

Z osamosvojitvijo obeh dotedanjih jugoslovanskih republik leta 1991 je republiška meja pridobila status državne meje in odprli so se tako nekateri problemi natančnejšega ali ustrežnejšega definiranja poteka kopne mejne črte, nanovo pa tudi problem določevanja morske meje v Piranskem zalivu oziroma vzdolž istrske obale. V prvem primeru gre zlasti za probleme, ki jih je povzročila regulacija vodotokov ali spreminjanje struge, saj 44 % skupnega poteka slovensko-hrvaške meje sledi hidrografskemu razmejitvenemu principu. Opaznejši odmiki med obema linijama, se pravi nekdanje rečne struge, po kateri teče politična meja, in sedanje regulirane struge mejnega vodotoka, so zlasti na odsekih vzdolž Mure od Hotize do tromeje z Madžarsko ter vzdolž Sotle pri Rogatcu. Najbolj nenavaden potek s številnimi zajedami v ozemlje ene in druge države pa ima kopenska meja pri Brezovici severno od Metlike, saj sledi fevdalnim katastrskim mejam. Neusklajen ostaja zlasti mejni odsek vzdolž Dragonje od zaselka Mlini pri Kaštelu do morja, kjer slovenska stran zagovarja uporabo "de iure" katastrske meje med katastrskima občinama Sečovlje in Kaštel, ki poteka nekoliko južneje od Dragonje oziroma kanala sv. Odorika, hrvaška stran pa "de facto" hidrografsko mejo po Dragonji oziroma kanalu sv. Odorika, saj naj bi od leta 1954 dalje večino javnih storitev, ki so jih prejemale prebivalci vmesnih zaselkov (Škudelin, Bužin, Veliki mlin in Škrilje), posredovala občina Buje. Izbira ene ali druge variante bo določala tudi iztočnico za mejo po morju oziroma delitveno linijo v Piranskem zalivu: hrvaška stran pri tem zagovarja v mednarodnem pomorskem pravu priporočeno srednjo linijo, ki bi Piranski zaliv enakomerno razdelila med obe državi, medtem ko se slovenska stran zavzema za črto, ki bi ji omogočala nadzor večjega dela zaliva, izhajajoč iz zgodovinskih okoliščin dosedanjega upravljanja zaliva in lastnega skromnega maritimnega potenciala, se pravi mednarodnopravnih principov

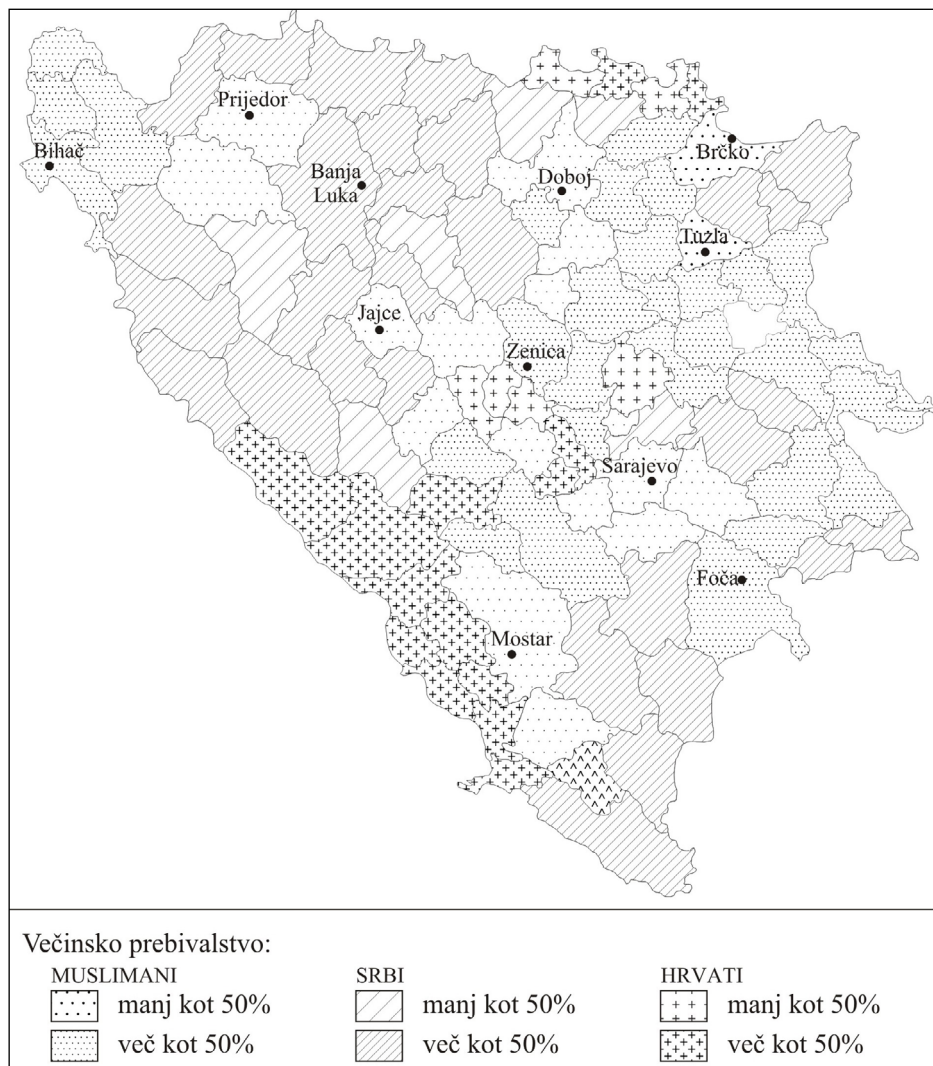
“uti posseditis” in “sui generis”, ki sta prav tako zajeta v konvencijah o morskem pravu. Leta 2009 sta se obe državi po neuspešnem bilateralnem dogovarjanju odločili, da prepustita določevanje spornih mejnih odsekov mednarodni arbitraži, dejansko pa sta obe strani to zahtevo posredovali Mednarodnemu sodišču leta 2011.

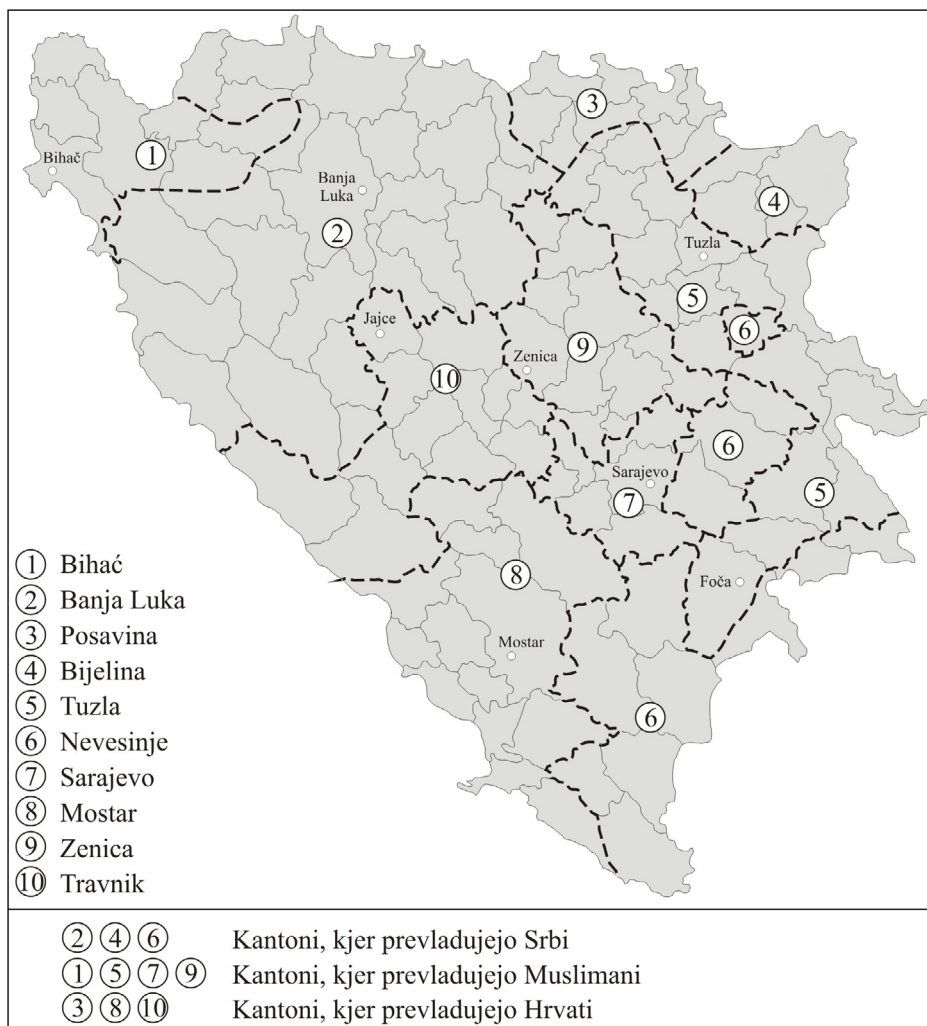
Prikaz 91: Slovensko-mrvaška meja po Dragonji. Ta mejni sektor naj bi v kontekstu celovitega razreševanja mejnih sporov med Slovenijo in Hrvaško v kratkem določilo Mednarodno sodišče. Hrvaška stran zagovarja sprejem hidrografskega principa vzdolž sedanje struge reke Dragonje, po kateri sta se *de facto* ravnali dosedanja republiki, slovenska pa želi politično mejo nasloniti na katastrsko mejo med katastrskima občinama Sečovlje in Kaštel, saj sta se obe strani ob osamosvojitvi dogovorili, da naj se nova politična meja ujema z dotedanjo republiško mejo, ki je načeloma sledila katastrskim mejam.

Veliko bolj zapleteno in konfliktno je razreševanje razmejitvenih problemov po letu 1991 v drugih predelih nekdanje Jugoslavije, ki jih označuje tudi večja etnična pomešanost, zlasti med Hrvaško in Srbijo ter v primeru Bosne in Hercegovine kot multinacionalne in multikulturene politične entitete. Težnja po prilagajanju političnih meja etničnim mejam oziroma po delitvi te republike med Hrvaško in Srbijo, po drugi strani pa interes Bošnjakov oziroma Muslimanov po ohranjanju svojega statusa nacionalnosti, ki so

ga pridobili za časa nove Jugoslavije, ter po nadaljnem upravljanju tega ozemlja, je mednarodno skupnost usmerjala k iskanju neke nove delitvene rešitve.

Prikaz 92: Etnična struktura Bosne in Hercegovine leta 1991. Etnična struktura v Bosni in Hercegovini je bila zelo zapletena: Srbi so prevladovali v zahodnem in jugo-vzhodnem delu republike, a tudi v drugih občinah na vzhodu; Muslimani (kot narodnost) so prevladovali severno in vzhodno od Sarajeva ter na skrajnem severo-zahodu okrog Bihaća; Hrvati pa so prevladovali v Hercegovini in na severnem robu republike vzdolž Save.

Prikaz 93: Začetki "kantonizacije" Bosne in Hercegovine. Načrt Vance-Owen o delitvi Bosne in Hercegovine iz leta 1993 je skušal kantonalno ureditev nekdanje jugoslovanske republike po švicarskem vzoru prilagoditi etnični strukturi iz leta 1991. Vendar ta predlog, ki je ponekod delil dotedanje občine in uporabljal različna kompromisna in kompenzacijska merila, ni zadovoljil nobene izmed sprtih strani, ki so težile po kontroli sklenjenih ozemeljskih enot.

Prikaz 94: Sporne "daytonske" meje. Tako imenovani "Daytonski" sporazum je leta 1995 preoblikoval Bosno in Hercegovino v nekakšno konfederacijo med bošnjaško-hercegovsko federacijo in Republiko srbsko. Glede na etnično strukturo iz leta 1991 je ta sporazum nekako podprl "normalizacijo" te republike s hrvatizacijo Hercegbosne in srbizacijo vzhodne Bosne, kar je omogočilo oblikovanje bolj sklenjenih teritorialnih enot, k čemur sta težili zlasti srbska in hrvaška stran, medtem ko so Muslimani-Bošnjaki v zameno pridobili večji vpliv v centralnem delu države okrog Sarajeva. Vendar labilno ravnotežje v tej državi še vedno vzdržuje mednarodna skupnost.

Sprva je kazalo, da bi bilo problem mogoče rešiti tako, da bi ozemlje Bosne in Hercegovine razdelili na tri interesna območja v skladu s prevladujočo etnično strukturo posameznih občin v letu 1991, vendar bi na osnovi te delitve prišlo do večjih razhajanj med teritorialno in demografsko dimenzijo posameznih območij, saj bi Srbi, ki so leta 1991 tvorili 31,4 % prebivalstva, pridobili 43,8 % ozemlja, Hrvati, ki so predstavljali 17,3 % prebivalstva, pa bi tako pridobili le 12 % ozemlja. Poleg tega je bila tudi na občinski ravni etnična pomešanost tolikšna, da bi taka delitev pustila velik del pripadnikov posameznih narodov izven posameznih narodno večinskih območij, in sicer 40 % Hrvatov in kar 48 % Srbov. Nazadnje bi taka delitev povzročila velike probleme v geopolitičnem smislu, saj bi ostalo veliko po večinskem etničnem kriteriju opredeljenih območij medseboj teritorialno nepovezanih, Bošnjakom pa bi bil odvzet dostop do morja in Save.

Zaradi tega se je v kasnejši fazi utrdila ideja o "kantonizaciji" Bosne in Hercegovine po švicarskem vzoru, kakršno sta predlagala Vance in Owen v začetku leta 1993. Ker pa sta vojaško in politično vplivnejši hrvaška in srbska stran vztrajali po delitvenem konceptu, je še istega leta nastal nov, Owen-Stoltenbergov predlog o oblikovanju treh vplivnih območij s Sarajevom kot predelom "super partes": Bosna in Hercegovina bi tako postala federalna država.

Ameriški vpliv je v nadaljevanju privedel bošnjaško in hrvaško stran k tesnejšemu sodelovanju, kar je, tudi spričo intenzivnejše hrvaške vojaške intervencije v Krajini, oslabilo srbsko stran in jo ob koncu leta 1995 končno prisililo k sprejemu daytonskega dogovora o asimetrični delitvi sicer formalno enotne države na večinsko muslimansko-hrvaško federacijo in manjšinsko srbsko republiko pod nadzorom mednarodnih sil. Ta razmejitev je sicer omogočila prenehanje vojaških spopadov, ni pa razrešila številnih še odprtih vprašanj bodoče notranje organizacije te svojevrstne države.

MEJE NA MORJU

- **Razvoj koncepta morskih meja in morski pasovi po mednarodni konvenciji o morskem pravu**
- **Razmejitev Jadranskega morja in sporno vprašanje morske meje med Slovenijo in Hrvaško**

MEJE NA MORJU

Razvoj koncepta morskih meja in morski pasovi po mednarodni konvenciji o morskem pravu

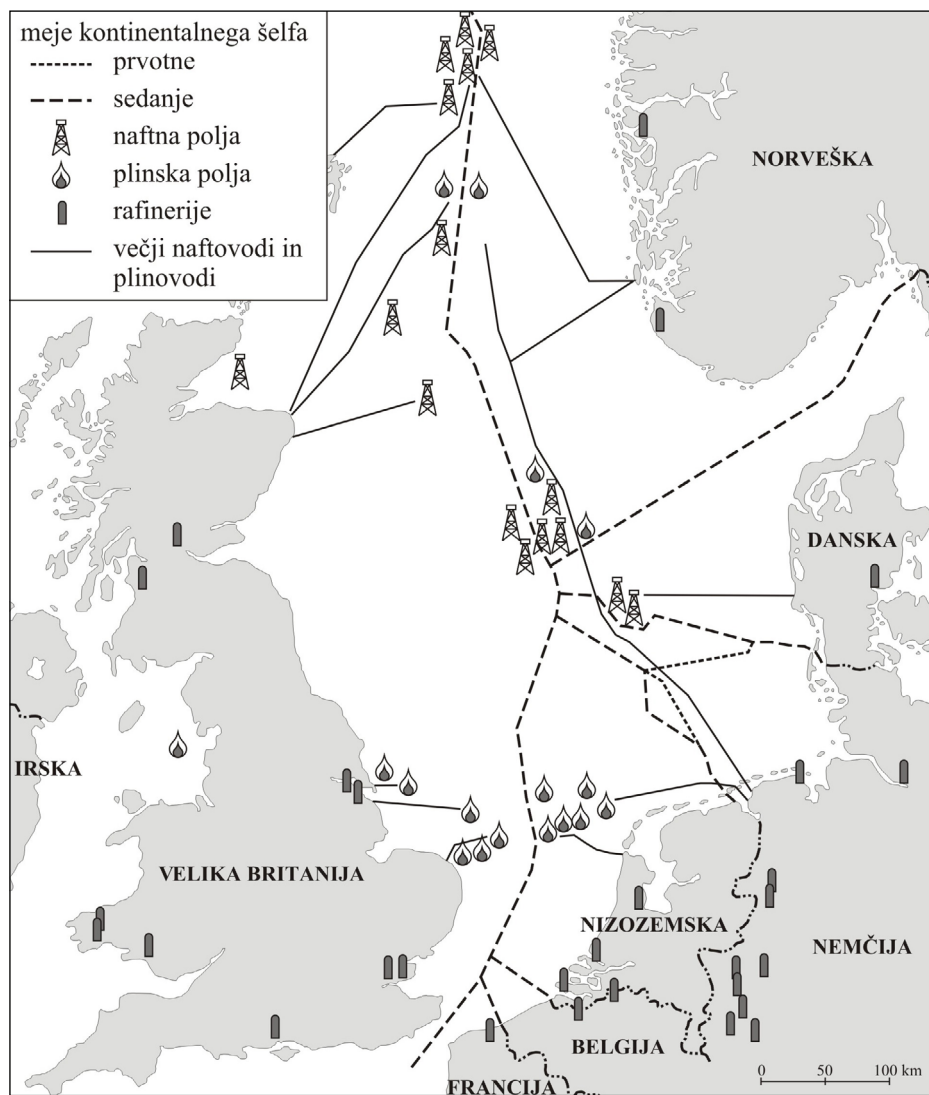
Vprašanje morskih meja oziroma razmejevanja morskih površin je relativno nov pojav, s katerim se tako mednarodno pravo kot politična geografija ukvarjata šele v zadnjih letih. To seveda ne pomeni, da se v preteklosti niso srečevali s problemom politično-teritorialne kontrole morskih površin in morskih virov. Ta aspekt zasledimo že v rimski zakonodaji, ki je določala, da ima cesar isto oblast nad morjem kot nad kopnim. Od 14. stoletja dalje se je utrdil tudi pojem tako imenovanih "teritorialnih voda": tako je toskanski pravnik *Bartolus* trdil, da ima država, ki poseduje otok v razdalji do 100 milj od obale, tudi pravico do nadzora nad vmesno morskno površino.

Kasneje se je zlasti v Sredozemlju uveljavila praksa *treh navtičnih milj* (standardna navtična milja meri danes okrog 1,85 kilometra, v preteklosti pa je v bistvu vsaka maritimna država morske razdalje merila različno) obsežnih teritorialnih voda. Ta obseg so nekateri utemeljevali s tem, da naj bi bila to razdalja skrajnega dometa obalnih topov, čeprav so tedanji topovi verjetno le težko dosegli razdaljo ene navtične milje. Drugače je bilo v odprtejših severnih morjih, kjer so Danci leta 1598 razširili obseg lastnih teritorialnih voda okrog Islandije in drugih z ribami bogatih obal na osem navtičnih milj, kasneje pa celo na šestnajst milj, medtem ko so Angleži svoje teritorialne vode začrtali kar od enega skrajnega rta do drugega. Takemu postopku so se seveda upirale države z manj obsežnimi in razčlenjenimi obalami, na primer Nizozemska, ki je zagovarjala "tradicionalno", na treh miljah temelječo razmejitveno prakso. Ta razdalja je bila v mednarodnem pravu dejansko splošno sprejeta ob koncu 19. stoletja in jo je v bistvu potrdila tudi sicer neobvezujoča mednarodna konferenca leta 1930, ki je morsko miljo standardizirala na sedanjo razdaljo.

Takoj po drugi svetovni vojni je nova velesila, ZDA, enostransko proglašila razširitev svojih teritorialnih voda do razdalje *dvestometske izobate*, kar se v glavnem ujema z obsegom tako imenovanega *kontinentalnega šelfa*. Temu zgledu, ki je izhajal, bolj kot iz tradicionalnih ribiških motivov, iz rastoče

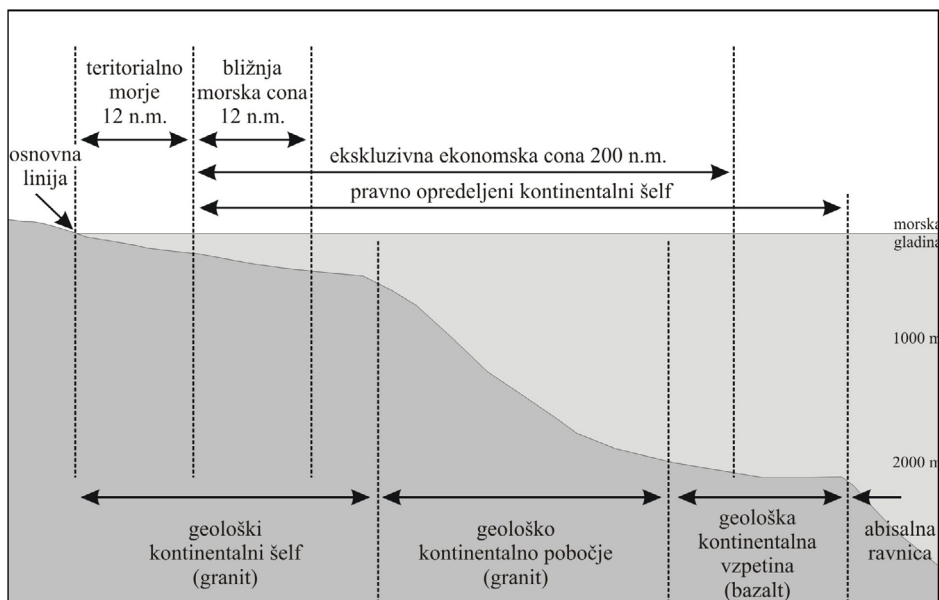
izrabe podmorskih energetskih virov, so kmalu sledile še druge države, zlasti Mehika, Argentina, Peru in Čile. Slednji dve sta obseg svojih teritorialnih voda leta 1947 raztegnili celo na 200 *navtičnih milj*. Tako se je v morskem pravu ponovno postavil problem normiranja, ki ga je poskušala razrešiti prva izključno temu vprašanju posvečena mednarodna konferenca OZN, ki je potekala leta 1958 v Ženevi. Na tej konferenci so sprejeli štiri okvirne konvencije, ki so se nanašale na *teritorialne in bližnje vode, visoka morja, ribolov in varstvo živih resursov v visokih morjih*; glavni rezultat ženevske konference pa je bila konvencija o izkoriščanju oziroma delitvi kontinentalnega šelfa, ki je bil tedaj opredeljen z 200-metrsko izobato. Večino teh določil so države podpisnice sprejele, čeprav je ostalo še vedno odprto vprašanje natančnejšega in nedvoumnega delimitiranja teritorialnih voda ter bližnjih morskih površin, v katerih so imele posamezne države pravico ne le do ekonomske eksploatacije, ampak tudi do upravnega nadzora. Sicer pa so večje morske sile oziroma države z močnejšim brodomvom zagovarjale ožjo delimitacijo teritorialnih voda, ker bi v tem primeru imele lažji dostop tudi do "tujih" voda, manjše morske sile pa so temu nasprotno z določanjem obsežnejših teritorialnih voda želele zavarovati "svojo" obalo pred "tujim" vdorom oziroma pred ingerenco večjih morskih sil in njihovo večjo sposobnostjo po izkoriščanju morskih virov. Vsekakor je na osnovi določil konference iz leta 1958 več držav poskrbelo za razmejitev kontinentalnega šelfa, med temi severnomorske države ter tudi Italija in Jugoslavija v Jadranskem morju, in si tako zagotovile pravico do izkoriščanja naravnih virov na morskem dnu oziroma pod njim.

Kot nadaljevanje prve konference so že leta 1960 sklicali drugo konferenco OZN o morjih, ki pa ni obrodila nikakršnih rezultatov. Novi dogodki, zlasti povečano število držav članic Združenih narodov, raziskave o velikem potencialu rudninskih in energetskih virov na oceanskem dnu, povečane eksploatacijske tehnološke zmožnosti, širjenje blokofske konfrontacije na morja ter povečana skrb za ekološko varovanje in raziskovanje morskih površin, so kasneje mednarodno skupnost prisilili k sklicu *tretje konference o morskem pravu*, ki se je neformalno pričela že leta 1969, uradno pa leta 1973, zaključila pa šele leta 1982. Na konferenci so sodelovale vse države članice OZN, ki so bile razdeljene na različne delovne skupine po interesnem in geografskem principu; posebno skupino so sestavljale tudi kontinentalne države ter države s tako imenovano "neugodno geografsko lego", v kateri so bile med drugimi tudi Belgija, Finska, Grčija, Nemčija, Nizozemska, Poljska in Švedska. Konferenca se je uspešno zaključila s sprejetjem nove konvencije o morskem pravu, ki jo je do leta 1992 podpisalo nad 150 držav, stopila pa je v veljavo leta 1994, ko jo je ratificiralo 60 držav, čeprav so se mnoge države že pred tem ravnale po njenih določilih.

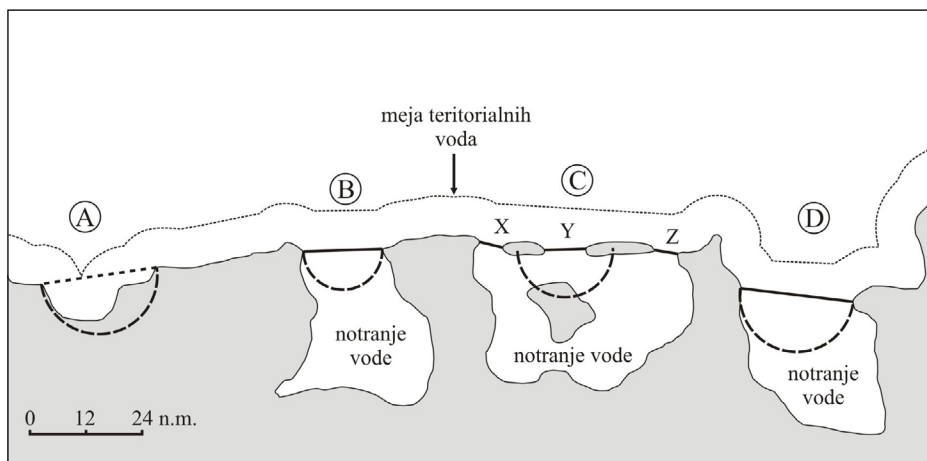
Prikaz 95: Morske meje v Severnem morju. Te so nastale na osnovi delitve kontinentalnega šelfa, ki ga je omogočila mednarodna konvencija iz leta 1958. Delitev tega območja je postala zelo aktualna, ko so v Severnem morju pričeli izkoriščati podmorske energetske vire. Prvotna razmejitev je dokaj oškodovala Nemčijo, ki je s pritožbo na Mednarodno sodišče pridobila izdatnejši "izsek" kontinentalnega šelfa z izjemo že odkritih danskih naftnih polj.

Konvencija je določila *pet* *maritimnih pasov*, nad katerimi lahko uveljavijo svoje pravice posamezne države, ter območje mednarodnih voda, nad katerimi izvaja nadzor posebej za to določeno mednarodno telo.

Prikaz 96: Morske meje in širjenje državne suverenosti. Širjenje politične in ekonomske suverenosti nad morji in morskim dnom je nazadnje potrdila konvencija o morskem pravu iz leta 1994. Slednja je opredelila nove morske meje ter nove eksploatacijske možnosti morskih in podmorskih virov, kar je bistveno povečalo razvojne možnosti maritimnih držav.

Osnovna linija je tista, ki določa obseg posameznih morskih pasov in je v morskem pravu opredeljena kot obalna vodna črta ob najnižjem vodostaju. To linijo je mogoče v primeru razčlenjenih obal pod posebnimi pogoji poenostaviti oziroma začrtati kot ravno črto. Tako lahko države zalive zaprejo z osnovno linijo, če so ožji od 24 navtičnih milj; če se na ustju zalivov nahajajo otoki, ki jih prekinjajo morski kanali, tedaj se za izračun skupne dolžine zaliva (ki prav tako ne sme presegati 24 morskih milj) štejejo le morski odseki brez otokov. V primeru, da je ustje zaliva širše od 24 navtičnih milj, se ravne osnovne linije lahko začrtajo v notranjosti zaliva, kjer ta doseže zahtevano širino. V vseh primerih pa mora biti površina zaliva, ki se ga želi zapreti, večja od površine polkroga, ki ima za premer osnovno linijo, s katero je zaliv zaprt. Izjeme so dovoljene za tako imenovane "historične zalive", čeprav sama konvencija ne določa, kateri so ti zalivi. Konvencija iz leta 1982 je tudi sprejela možnost širšega "regionalnega" poenostavljanja osnovne linije oziroma njenega spreminjanja v ravno črto, tako da slednja povezuje ekstremske obale med posameznimi rečnimi deltami, rti in drugimi naravnimi elementi.

Prikaz 97: Določanje osnovne linije. Težave pri načrtovanju osnovne linije ob različnih obalah je normirala že konvencija o teritorialnih in bližnjih vodah iz leta 1958. V primeru A zaliva ni mogoče zapreti z osnovno linijo, ker je obseg polkroga večji od obsega zaliva. V primeru B je obseg zaliva večji od obsega polkroga, ki ga lahko zarišemo na predvideni osnovni liniji, zato je zaliv mogoče zapreti s to črto. Podobno je v primeru D mogoče postaviti osnovno linijo in s tem določiti notranje vode le na tisti točki, kjer zaliv ni širši od 24 navtičnih milj in je test s polkrogom ustrezen. Primer C nam končno prikazuje lagunsko obalo, kjer se za dolžino osnovne linije šteje le seštevek dolžin morskih sektorjev x, y in z, za računanje obsega zaliva pa se upošteva celotno površino, vključno s površino notranjih otokov.

Prvi maritimni pas tvorijo notranje vode, ki se nahajajo med osnovno linijo in kopnim. Te vode imajo isti pravni status kot državno kopno površje, tako da v notranjih vodah, razen v izjemnih primerih, tuje ladje nimajo pravice do tako imenovanega "nedolžnega" ali *neškodljivega prehoda*. Z neškodljivim prehodom je mišljena tranzitna plovba civilnih ali vojnih ladij, ki nima za cilj enega izmed pristanišč države, ki ji pripadajo vode, ki ne ogroža varnosti države in ji ne povzroča nikakršne materialne škode. To pomeni, da na primer ribiške ladje pri neškodljivem prehodu ne smejo ribariti, tovarne ladje pa ne spuščati nikakršnih snovi, ki bi lahko onesnaževale vode, preko katerih plujejo; podmornice morajo med neškodljivim prehodom pluti na površju.

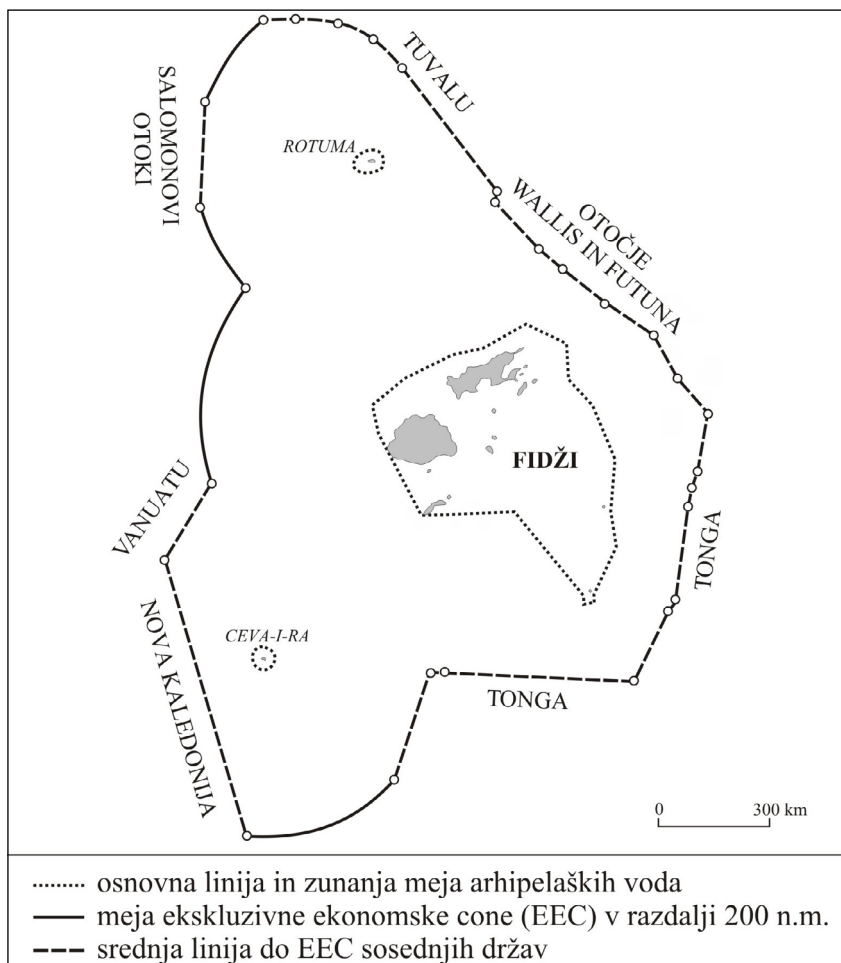
Naslednji morski pas so teritorialne vode, ki se lahko raztezajo do razdalje 12 *navtičnih milj* od osnovne linije navzven. V teh morjih izvajajo državne oblasti isto stopnjo suverenosti kot na kopnem, ki se načeloma izvaja od središča Zemlje do skrajne meje ozračja, vendar imajo tuje ladje v teritorialnih vodah pravico do *neškodljivega prehoda*. Tuja letala morajo imeti za prelet teritorialnih voda dovoljenje, tako kot za prelet kopnih površin.

Poleg teritorialnih voda imajo države pravico do določevanja tako imenovane bližnje morske cone, ki lahko obsega pas do največ 24 *navtičnih milj* razdalje od osnovne linije. V tej coni lahko države izvajajo vse tiste preventivne kontrole, ki so potrebne za njihovo varnost, se pravi, da tu izvajajo delno jurisdikcijo na fiskalnem, carinskem, imigracijskem ali sanitarnem področju. Praviloma se te kontrole izvajajo na ladjah, ki se približujejo državnim teritorialnim vodam.

Konvencija je nadalje natančneje opredelila pravico otočnih držav do določevanja osnovne linije med ekstremnimi zunanji točkami ekstremnih zunanjih otokov ali suhih grebenov. Pri tem postopku mora ostati razmerje med morskim in kopnim površjem znotraj osnovnih linij praviloma višje od 1 : 1 ter nižje od 9 : 1 in v splošnem morski sektorji osnovnih linij ne smejo biti daljši od 100 navtičnih milj. Morsko površje znotraj tako določenih osnovnih linij dobi status arhipelaških voda, ki je enak statusu teritorialnih voda. Samo 12 otočnih držav lahko na ta način celotno ozemlje obda z arhipelaško osnovno linijo: Antigua, Bahami, Kapverdski otoki, Komori, Grenada, Indonezija, Jamajka, Maldivi, Filipini, St. Vincent/Grenadini, Sao Tome/Principe in Vanuatu, medtem ko nadaljnjih 5 otočnih držav lahko znotraj arhipelaške osnovne linije vključi le del svojega ozemlja: Fidži, Kiribati, Papua-Nova Gvineja, Salomonovi otoki in Tonga.

Med novosti konvencije sodi tudi opredelitev tako imenovane ekskluzivne ekonomske cone (EEC), ki je prevzela vlogo dotedanjega kontinentalnega šelfa in do katere imajo načeloma pravico vse maritimne države. Ta cona je bila v zadnji konvenciji opredeljena veliko bolj širokogrudno, saj lahko sega do največ 200 *navtičnih milj* od osnovne linije. V EEC izvajajo države ekonomsko suverenost v smislu raziskovanja in izkoriščanja, a tudi varovanja in upravljanja naravnih virov, tako živega kot neživega sveta, na morskem dnu, v podzemlju ter pripadajočih vodah. Daljnosežnost tako določenih ekonomskih con je razvidna iz tega, da je bil na ta način obseg mednarodnih voda zmanjšan za tretjino in da se v okviru teh con nahajajo v bistvu vsi doslej znani podmorski naravni viri, okrog 90 % ribolovnih območij in vsa morska vegetacija. Približno polovico vseh teh bogastev oziroma EEC si deli le deset držav, med katerimi so ZDA, Avstralija, Nova Zelandija, Kanada, Rusija in Japonska (vrstni red se nanaša na obseg pripadajočih morskih površin).

Kontinentalni šelf do globine 200-metrске izobate ostaja tudi v zadnji konvenciji kot nekakšen "rezervni" morski pas, do katerega lahko maritimne države postavljajo svoje zahteve le v primeru, da se ta razteza preko ekskluzivne ekonomske cone. V tem primeru lahko države na kontinentalnem šelfu, tako kot je bilo določeno že v prejšnji konvenciji iz leta 1958, izkoriščajo le mineralne vire na dnu morij in pod njim. Tudi pri določanju meje konti-

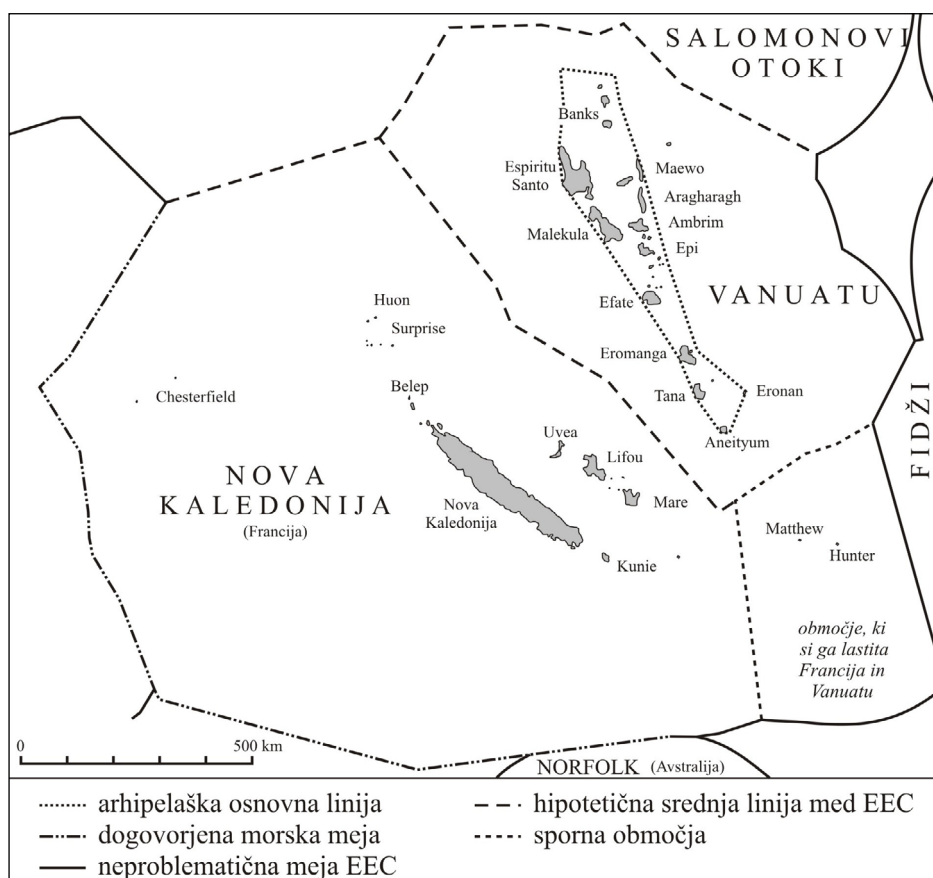
Prikaz 98: Osnovna linija otočnih držav. Na primeru otočne države Fidži vidimo, kako se je na osnovi določil konvencije o morskem pravu iz leta 1994 oblikoval obseg njenih arhipelaških voda, ki imajo status teritorialnih voda, ter obseg ekskluzivne ekonomske cone.

nentalnega šelfa med bližnjimi državami prihaja do določenih težav, kakor v primeru Mehiškega zaliva.

Sicer pa je po pričakovanju največ potencialnih konfliktov med državami sprožila predvsem največja novost konference, se pravi možnost sklica EEC. Praviloma so se za EEC opredelile države, ki imajo izhod do odprtih morij in oceanov. Mnogo bolj problematično je sklicevanje teh con v zaprtih morjih, kakršno je Sredozemsko, še posebej, če prihaja to sklicevanje v konflikt s principom skupne oziroma proste uporabe ne le t. i. "odprtih" morij (morskih

površin onkraj teritorialnih voda), ampak tudi teritorialnih voda za ribolovne namene, kakršen velja na primer med članicami EU. Slednja je z Lomejsko konvencijo, sprejeto leta 1975 z večino nekdanjih afriških kolonij, pridobila tudi pravico do ribolova v teritorialnih vodah številnih afriških držav, ki so v zameno pridobile status pridruženih članic in s tem privilegiran dostop do evropskega trga za svoje izvozno blago.

Toda tudi na oceanih povzročajo tako obsežne morske ekonomske cone določene napetosti med bolj ali manj razvitimi obmorskimi državami, obe-

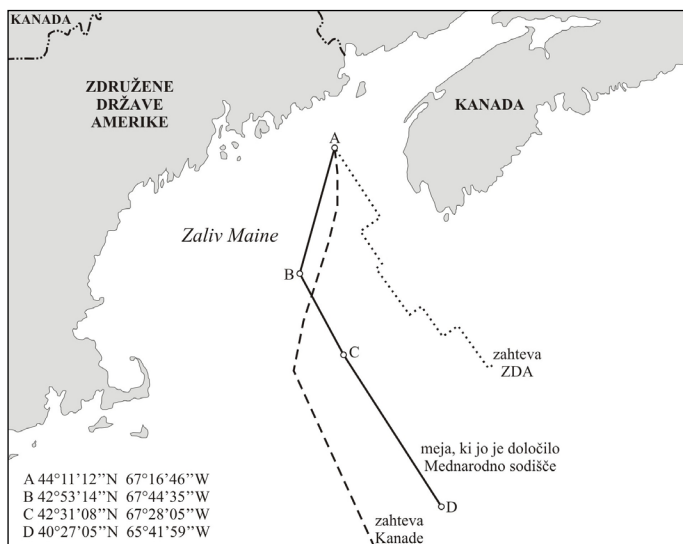

Prikaz 99: Meje ekskluzivnih ekonomskih con. Te morske meje polagoma nadomeščajo na atlasih še začrtane konvencionalne politične meje med otočnimi državami in otočnimi pripadajočimi ozemlji. Nove meje pa odpirajo tudi nove spore pri določanju srednjih linij med conami, še zlasti v primerih kontrole neposeljenih otokov in čeri. Na karti vidimo primer takega spornega območja med francosko Novo Kaledonijo in državo Vanuatu.

nem pa znova močno povečujejo geostrateški pomen maritimnih držav v odnosu s kontinentalnimi. Konflikte sproža že samo podrobnejše definiranje meja ekonomskih con, saj pri tolških razdaljah vsak najmanjši odstop pri določevanju izhodnega kota, po katerem je potegnjena morska meja, ali tudi uporaba različnih kartografskih tehnik in projekcij, ustvarja površinsko obsežna območja prekrivanja. Kljub temu so doslej brez posebnih napetosti določili že nad polovico vseh potencialnih morskih meja, ki izhajajo iz konvencije, kar pomeni, da so bili dvostranski ali večstranski dogovori v tem pogledu dokaj uspešni. Upoštevati pa velja, da so bili zaenkrat razrešeni le "najlažji" primeri; tako imajo ZDA 32 maritimnih meja, od katerih so jih z dvostranskimi dogovori do danes določili le enajst.

V primerih, ko prihaja do prekrivanja potencialnega obsega teritorialnih in drugih voda med dvema mejnima državama, konvencija priporoča izbor *srednje linije*, se pravi črte, na kateri so vse točke enako oddaljene od osnovnih linij obeh držav, dopušča pa izjeme v primerih historičnih ali drugih posebnih okoliščin oziroma če se zainteresirani državi drugače dogovorita. Ker lahko na osnovi teh določil vsaka država postavi vrsto argumentov v prid drugačni, in zanj ugodnejši, razmejitvi od srednje linije, je seveda le od dogovora med državama odvisno, kako se bo maritimno razmejevanje izteklo. V praksi se srednje razmejitvene linije velikokrat izkažejo kot nepravilne, cikcakaste črte, ki močno ovirajo normalni promet ter eksploatacijo morskih in podmorskih virov. Zaradi tega se mejne države z raznimi kompenzacijskimi postopki najraje odločajo za modificirane linije s pravilnejšim potekom.

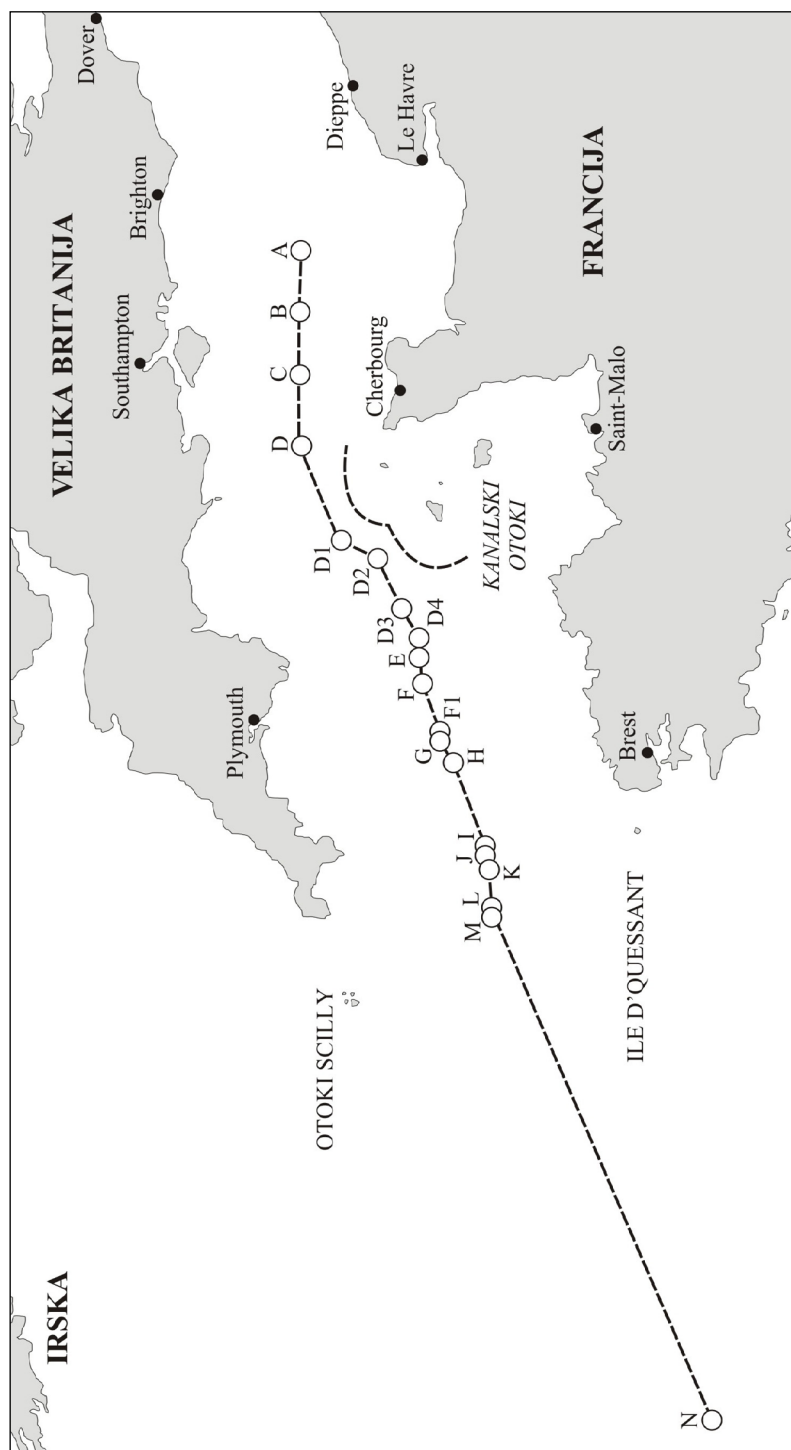
Odstopi od srednje linije so prav tako pogosti v primeru prisotnosti otokov: tako je pri razmejevanju med francosko Kaledonijo in Avstralijo Francija dovolila drugi strani, da upošteva Middleton Reef kot osnovno točko, čeprav je ta oddaljen kar 125 navtičnih milj od najbližjega avstralskega ozemlja, medtem ko so pri razmejevanju med Iranom in Saudsko Arabijo postopali tako, da so najprej določili srednjo linijo upoštevajoč otok Karg, drugič pa brez njega, in končno srednjo linijo postavili kot vmesno črto med obema prejšnjima. Podoben postopek "*polovičnega efekta*" so uporabili v Rokavskem prelivu z ozirom na britanske otoke Scilly. Znani so nato tudi primeri, ko se srednje linije med dvema državama določajo z ozirom na neko tretjo državo: na ta način je bila dogovorjena morska meja med Veliko Britanijo in Nemčijo, ko je vlogo tretje države odigrala Danska, medtem ko je pri razmejevanju med ZDA in Venezuelo ter Dominikansko republiko za osnovo služila obala nizozemskih Antilov.

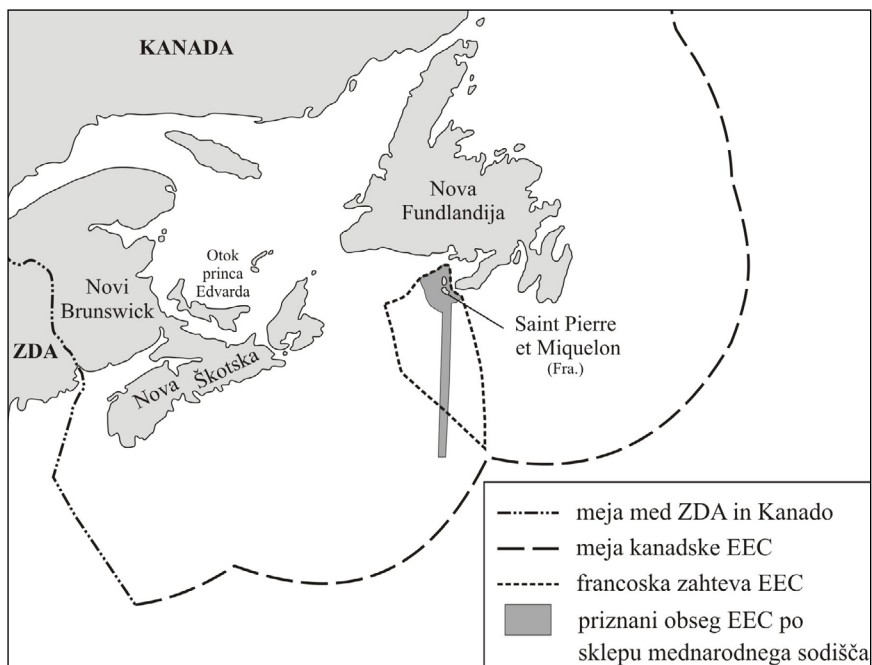
Prikaz 100: Morska meja med ZDA in Kanado. To mejno črto v zalivu Maine je leta 1984, tako kot mnogo drugih spornih morskih meja, določilo Mednarodno sodišče v Haagu.

Prikaz 101: Morska meja med Čilejem in Argentino. Posebnost spora med Čilejem in Argentino pri določanju morske meje na območju Ognjene zemlje je bila ta, da ga je formalno razrešil Vatikan. Ta je leta 1984 izdelal zgoraj prikazan razmejitveni predlog, ki sta ga državi sprejeli leta 1985.

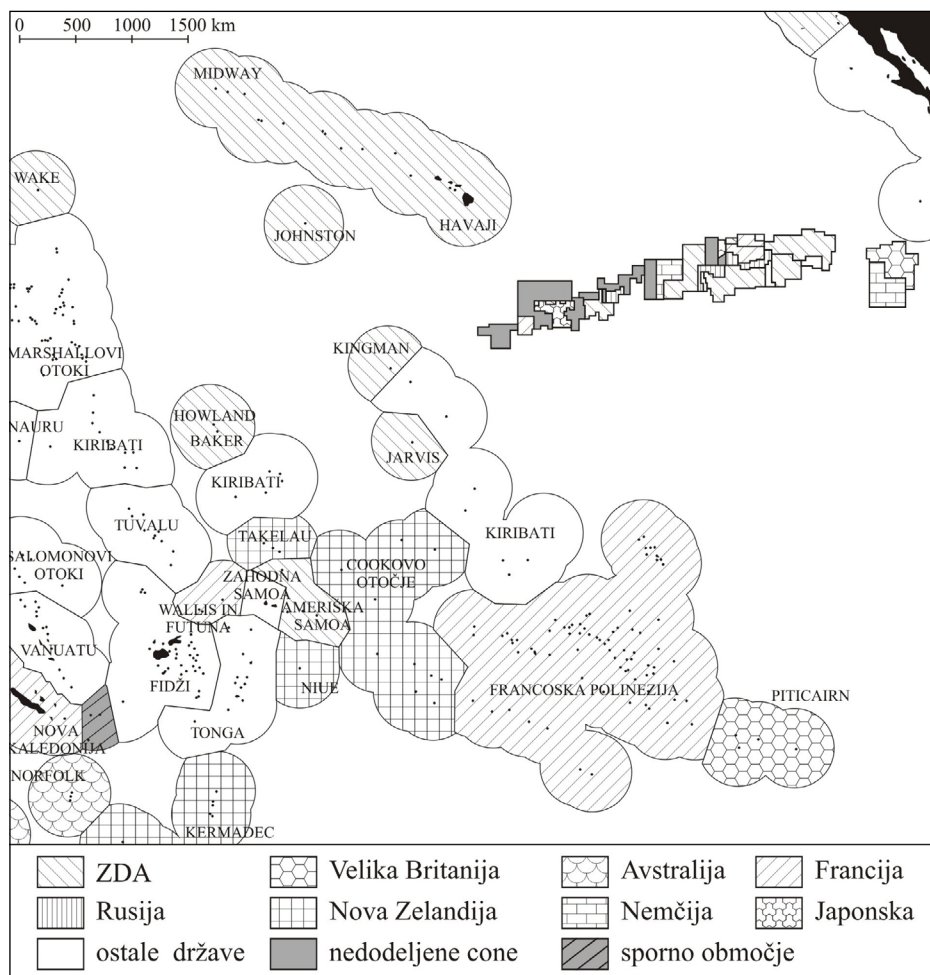

Príkaz 102: Britansko-francoska meja na Atlantiku in v Rokavskem prelivu. Tudi ta mejna črta sodi med tiste, ki jih je določilo Mednarodno sodišče s svojimi razsodbami v letih 1977 in 1978, upoštevajoč tudi tako imenovani "polovični učinek" Kanalskih otokov.

Prikaz 103: Male čeri in velike ekskluzivne ekonomske cone. Na karti vidimo, kako lahko že posest manjših otokov in čeri omogoča državi, da si prilasti obsežno ekskluzivno ekonomsko cono (EEC). Francija je od 70. let dalje od Kanade zahtevala priznanje zelo velike EEC ob otokih St. Pierre in Miquelon, Mednarodno sodišče pa je tej zahtevi z odločbo iz leta 1984 le delno ugodilo.

Spet drugačen je primer tistih območij *Oceanije*, kjer se "nove" politične, upravne in ekonomske maritimne meje prepletajo s "starimi" političnogeografskimi, družbenimi in kulturnimi mejami. Kolonizacijo tega območja so pričeli ob koncu 19. stoletja Angleži z Avstralijo in Novo Zelandijo, medtem ko sta si španske posesti po letu 1898 razdelili Nemčija in ZDA. Prva je kasneje pridobila še otoke Nauru, Karoline, Novo Gvinejo in severno Samoo, Združene države pa vzhodno Samoo. Francija je vstopila v "igro" s kolonizacijo Nove Kaledonije in ostanka Polinezije, medtem ko si je Britanija prisvojila še otoke Fidži, Papuo, Tongo, južne Salomonove otoke in današnji otočji Kiribati in Tuvalu. Po porazu Nemčije v prvi svetovni vojni so njene posesti v Mikroneziji pripadle Japonski, v Samoi, Novi Zelandiji in na Novi Gvineji pa Avstraliji. Med drugo svetovno vojno se je preko Tihega oceana močno razširila Japonska, a so jo po njej večinoma nadomestile ZDA. Kljub temu, da se je nekaj otočij v Oceaniji osamosvojilo, ostajajo slejkoprej močno odvisna od nekdanjih kolonialnih pokroviteljev. Na splošno je Oceanija tisti del sveta, če ne upoštevamo sicer prostorsko manj obsežnega območja Antilov, kjer se

Prikaz 104: Nove "meje" pri izkoriščanju oceanskih površin in oceanskega dna. Poskusna eksploatacija oceanskega dna se je pričela v Pacifiku, kjer je konvencija o morskem pravu iz leta 1994 "poskusno" dodelila nekaterim večjim državam pravico do izrabe naravnih virov na oceanskem dnu. Na karti vidimo, katerim državam je OZN dodelila posamezne "parcele", a tudi kakšen je potencialni obseg EEC v Tihem oceanu, kjer je dejansko prišlo do prevzema gospodarske suverenosti nad velikim delom oceana.

je kolonialna razmejitvena logika in praksa najbolje ohranila, kar pomeni, da se je prvotni teritorialni obseg evropskih in drugih držav v tem in drugih sorodnih območjih po razširitvi politične in ekonomske suverenosti nad morskimi površinami dokaj povečal in ne bo ostal brez posledic pri bodočem političnogeografskem proučevanju.

Mednarodna konvencija o morskem pravu pa je povzročila tudi nekatere nepričakovane procese, saj določa, da imajo otoki pravico do pripadajočih ekskluzivnih ekonomskih con (EEC) le v primeru, če so *poseljeni*. Zaradi tega se je pričela pri različnih državah nekakašna novodobna kolonizacija tudi najmanjših in najsamotnejših otokov in "čeri", kar odpira nove konflikte v trasiranju morskih meja, še posebno tam, kjer se ta kolonizacija navezuje na izkoriščanje podmorskih naftnih ležišč, kakor v primeru južnega Kitajskega morja. Ekstremni primer predstavlja japonska zahteva po priznanju njene suverenosti nad koralnima čerema z imenom Okinotorishima v Pacifiku na jugu Japonske. Največji med tema meri le dobre 4 m v premeru, vendar bi si z njima Japonska zagotovila možnost izkoriščanja približno 285 tisoč km² obsežnega morskega površja.

Drugo vprašanje zadeva nato tako imenovane "*visoke vode*" oziroma tiste dele svetovnih morij in oceanov, ki niso vključeni v EEC. Te vode, kakor tudi vsi viri na njihovem dnu in v podzemlju, bi morali po določenih konvencije ostati skupna dobrina človeštva, vendar zlasti razvitejše države in svetovne sile težijo k temu, da bi tudi na te vode raztegnili pravice, kakršne so predvidene za EEC. Delna oziroma poskusna "parcelizacija" odprtih voda za potrebe izkoriščanja podvodnih mineralnih virov je bila opravljena na Pacifiku, kjer je OZN večjim silam (v prvi vrsti ZDA) dodelila nekatera območja v "pionirsko" eksploatacijo. Vsekakor ostajajo zaenkrat eksploatacijski stroški še previsoki za masovnejšo izrabo rudnin na oceanskem dnu.

Razmejitve Jadranskega morja in sporno vprašanje morske meje med Slovenijo in Hrvaško

Glede vprašanja razmejitev v Jadranskem morju gre najprej omeniti, da je to morje nekoliko "asimetrično" v smislu, da se severno od črte Zadar–Pescara močno poplitvi in ne presega 100 m globine. Plitvost morja povzroča tudi dokajšnjo omejenost ribolovnih potencialov, ki so v okviru danih možnosti sicer zopet neenakomerno porazdeljeni, saj nudi vzhodna jadranska obala zaradi ascendentnih morskih tokov in večje morske globine glede možnosti ribiške eksploatacije dosti boljše pogoje kakor pa zahodna obala. Zaradi tega je Italija s sosednjo Jugoslavijo sklenila med letoma 1949 in 1973 kar šest sporazumov, ki so omogočali italijanskim ribičem, da lovijo v določenih delih jugoslovanskih voda v zameno za denarno odškodnino. Zadnji izmed teh sporazumov se je zaključil leta 1980 in kasneje ni bil več obnovljen. Bolj lokalnega in izjemnega značaja je skupna ribiška cona v Tržaškem zalivu, ki je bila dogovorjena med obema stranema ob podpisu Osimskega sporazuma leta 1975 in je stopila v veljavo leta 1987. Ob razkroju jugoslovanske federacije

sta kot naslednici te države tozadevni sporazum z Italijo prevzeli Slovenija in Hrvaška. Obe novi državi sta leta 1995 sklenili dvostranski sporazum, po katerem lahko slovenski ribiči ulove letno do 1500 ton rib v hrvaških vodah, kar predstavlja le okrog 0,5 % celotnega ulova v Jadranskem morju (približno 230 tisoč ton, od katerih jih odpade na Italijo skoraj 80 %).

Različno razčlenjenost obalnih predelov ob Jadranskem morju prikazuje tudi dejstvo, da obsega Hrvaška kar nad 5800 km skupne morske obale, od katerih odpade okrog 70 % na otočne obale, medtem ko je v drugih državah dolžina morske obale ob Jadranskem morju znatno manjša (okrog 1250 km v Italiji, 400 km v Albaniji, 260 km v Črni gori, 45 km v Sloveniji in 20 km v Bosni in Hercegovini). Bistveno različne so mere *obalne linije* (coastal front), ki predstavlja najkrajšo razdaljo med ekstremnimi točkami obale posamezne države in kot osnovna linija nato določa obseg raznih maritimnih pasov: ta je najdaljša v Italiji, kjer znaša 926 km, na Hrvaškem 526 km, v Albaniji 265 km, v Črni gori okrog 90 km, v Sloveniji 17 km ter v Bosni in Hercegovini 10 km.

Poseben problem Jadranskega morja je tudi v tem, da je to v bistvu vodni prometni koridor, ki se globoko zajeda v Srednjo Evropo in ima zato v severnem Jadranu kar štiri večje terminale, Benetke, Trst, Koper in Reka, ki pripadajo trem različnim državam, a so izraz štirih različnih politično-geografskih situacij. Benetke so se primarno razvile v času Beneške republike, Trst v času avstrijskega imperija, Reka v času socialistične Jugoslavije, Koper pa po letu 1990. Vsa ta pristanišča so se začela v zadnjem obdobju povezovati, da bi v območje pritegnila bogate tovarne linije iz Azije, sicer pa so v notranjem pogledu tudi različno usmerjena: Benetke beležijo največji promet na področju tovarnih trajektnih linij in so s Trstom tudi pomemben terminal za uvoz nafte, ki predstavlja veliko večino tržaškega pristanišnega prometa (naftovod za Ingolstadt in Dunaj), s katerim se je ta uveljavil kot največje italijansko pristanišče in prehitel celo Genovo, medtem ko je luka v Kopru danes dosegla med vsemi zgornjejadranskimi pristanišči največji promet na področju kontejnerjev in predstavlja tudi glavno uvozno-izvozno točko za pretovor avtomobilov proti Aziji; največje probleme je zaradi krize na območju nekdanje Jugoslavije doživela Reka, kjer se je tako tovarni kot potniški promet močno zreduciral in sedaj daleč zaostaja za drugimi obravnavanimi pristanišči. Zanimivo je tudi, da bolj kot države, v katerih so ta pristanišča locirana, predstavljajo njihovo glavno zaledje kontinentalne srednjeevropske države (zlasti Avstrija, Slovaška in Madžarska, deloma še Češka in Bavarska).

Relativno manj pomembno je trenutno izkoriščanje podmorskih naravnih virov, čeprav znaša po mnenju italijanskih energetikov plinska rezerva pod dnom tega morja več milijonov kubičnih metrov. Dodatno ekološko nevarnost, ki se postavlja v konflikt s pretežno turističnim koriščenjem jadranskih

obal, predstavlja onesnaževanje, ki ga prinašajo v to morje industrijske odplake po reki Pad. Zaradi tega sta obe strani, se pravi Italija in Jugoslavija, podpisali že nekaj sporazumov v smislu kooperacije v varovanju voda Jadranskega morja. V zadnjih letih se je stopnja industrijske onesnaženosti znatno zreducirala in konvencija, ki je bila leta 1976 podpisana v Barceloni med mediteranskimi državami, je ugotavljala, da je Jadransko morje pretežno "neonesnaženo". Leta 1991 so Albanija, Grčija, Italija, Jugoslavija in Evropska skupnost podpisale še deklaracijo o Jadranskem morju in njegovem varovanju.

Konvencijo o morskem pravu, ki je sledila zadnji konferenci v organizaciji Združenih narodov, ki se je zaključila leta 1982 in stopila v veljavo leta 1994, je Italija podpisala leta 1984 in ratificirala leta 1995, Jugoslavija pa podpisala leta 1982 in ratificirala leta 1986. V skladu z mednarodnim pravom države naslednice ne prevzemajo obveznosti podpisanih listin, če je prvotna država prenehala obstajati pred njihovo dejansko uveljavitvijo. Zaradi tega sta na primer Slovenija in Hrvaška konvencijo o morskem pravu s svoje strani podpisali oziroma ratificirali leta 1995. Jugoslavija je bila tudi ena izmed prvih držav, ki so določile svojo osnovno morsko linijo, in sicer že leta 1948; ta linija je bila nato rahlo modificirana leta 1965, ko je bila zaradi obstoja številnih otokov v Dalmaciji osnovna linija skoraj v celoti potegnjena v stran od kopnega v dolžini skoraj 250 navtičnih milj. Kljub temu ta linija ni doživela v mednarodnem okolju nikakršne kritike, temveč je bila v mednarodni strokovni literaturi po *Johnu Prescottu* celo opredeljena kot "model določanja osnovne linije pri otočnih obalah". Posebnost tega dela obale je tudi, da ima Bosna in Hercegovina zelo nenavaden dostop do mednarodnih voda preko hrvaških notranjih in teritorialnih voda; to pomeni, da je njena maritimnost dejansko le simbolnega pomena, kar potrjuje tudi dejstvo, da se ta država za svoje potrebe poslužuje hrvaškega pristanišča v Pločah. Italija je svojo osnovno morsko linijo določila leta 1977, se pravi potem, ko je bil med to državo in Jugoslavijo že sklenjen sporazum o delitvi kontinentalnega šelfa (leta 1968). Temu dogovoru je sledilo še natančnejše določevanje teritorialnih voda v Tržaškem zalivu ob podpisu Osimskega sporazuma leta 1975. Zaradi tega določanje italijanske osnovne linije v ničemer ne vpliva na predhodno določene morske meje v Jadranskem morju. Poleg tega so vse države Jadranskega morja določile obseg svojih teritorialnih voda do razdalje 12 navtičnih milj (z izjemo skrajnega severnega sektorja v Tržaškem zalivu) že pred nekaj desetletji.

Italijansko-jugoslovanski sporazum o delitvi kontinentalnega šelfa je bil podpisan leta 1968 in je stopil v veljavo dve leti kasneje kot prvi izmed sorodnih sporazumov v Mediteranu. Dogovorjena meja je dolga nad 350 navtičnih milj in je sestavljena iz 42 segmentov, ki povezujejo 43 točk (40

Prikaz 105: Morska meja v Jadranskem morju. Morska meja med tedanjo Jugoslavijo in Italijo je bila določena že leta 1968 na osnovi mednarodne konvencije o delitvi kontinentalnih šelfov. Sprejeta meja se ponekod odmika od srednje linije v korist italijanske strani, ki je svojo osnovno linijo na dokaj ekstenziven način določila šele leta 1977.

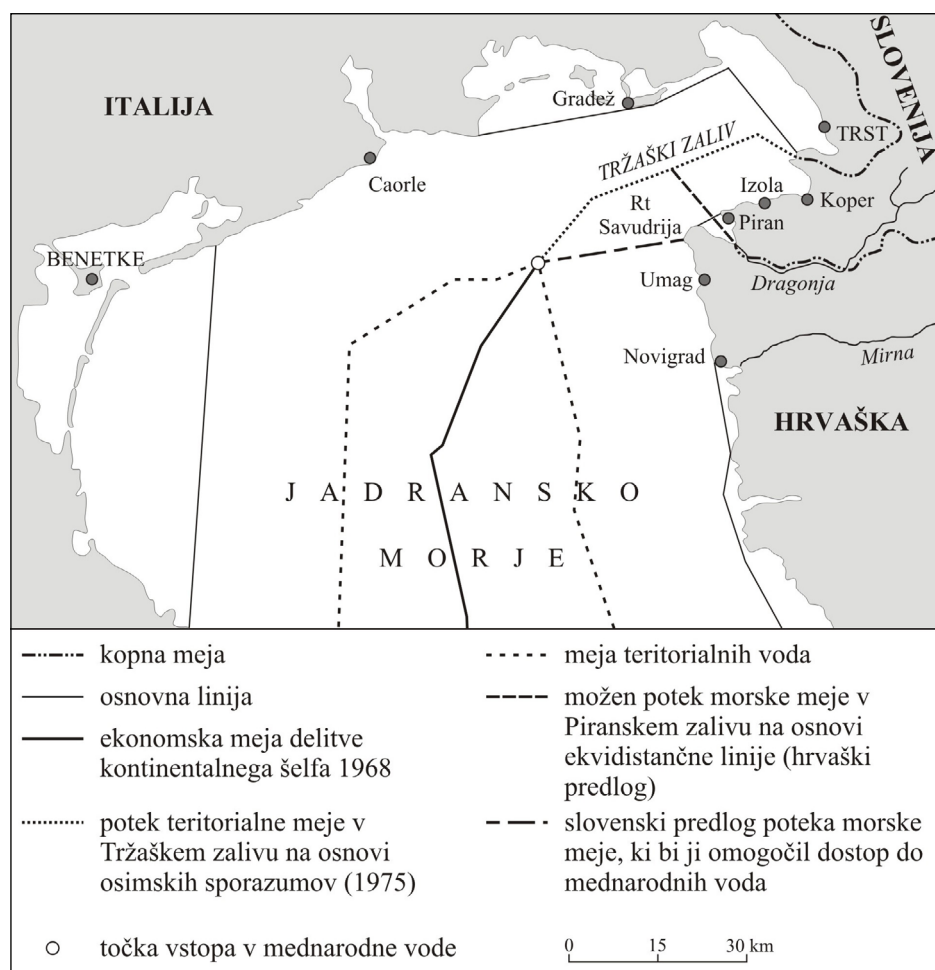
segmentov je ravnih, 2 sta ukrivljena). Povečini sledi ekvidistančni liniji, razen v tistih delih, ko bi prisotnost Jugoslaviji ali Italiji pripadajočih otokov to linijo bistveno odmaknila od srednjega poteka v škodo ene ali druge strani. Tako dogovorjeno linijo so leta 1975 podaljšali do Tržaškega zaliva, kjer pa je meja delitve kontinentalnega šelfa prevzela neposredno vlogo meje teritorialnih voda. Tudi tu je bil v osnovi uporabljen kriterij ekvidistance, ki se je na jugoslovanski strani lahko naslonil na že določeno osnovno linijo pred

Piranskim zalivom, medtem ko je Italija na svoji strani ponudila v neformalni obliki svojo kasnejšo uradno osnovno linijo, ki se zaradi nizkega vodostaja v Gradeški laguni dokaj odmika od obale. Ekvidistančna črta, ki bi izhajala iz razmerja med to črto in jugoslovansko osnovno linijo, bi dokaj favorizirala italijansko stran, medtem ko bi ekvidistančna črta med "normalno" italijansko obalno linijo in jugoslovansko osnovno linijo dokaj favorizirala jugoslovansko stran. Kljub temu si je italijanska stran izborila sebi ugodnejši potek, da bi na ta način tudi ladje z večjim ugrezom lahko dosegle tržaško lukso. Končno je bila leta 1992 med Italijo in Jugoslavijo dogovorjena mejna šelfna linija raztegnjena še na jug, ko je Italija podoben dogovor dosegla tudi z Albanijo.

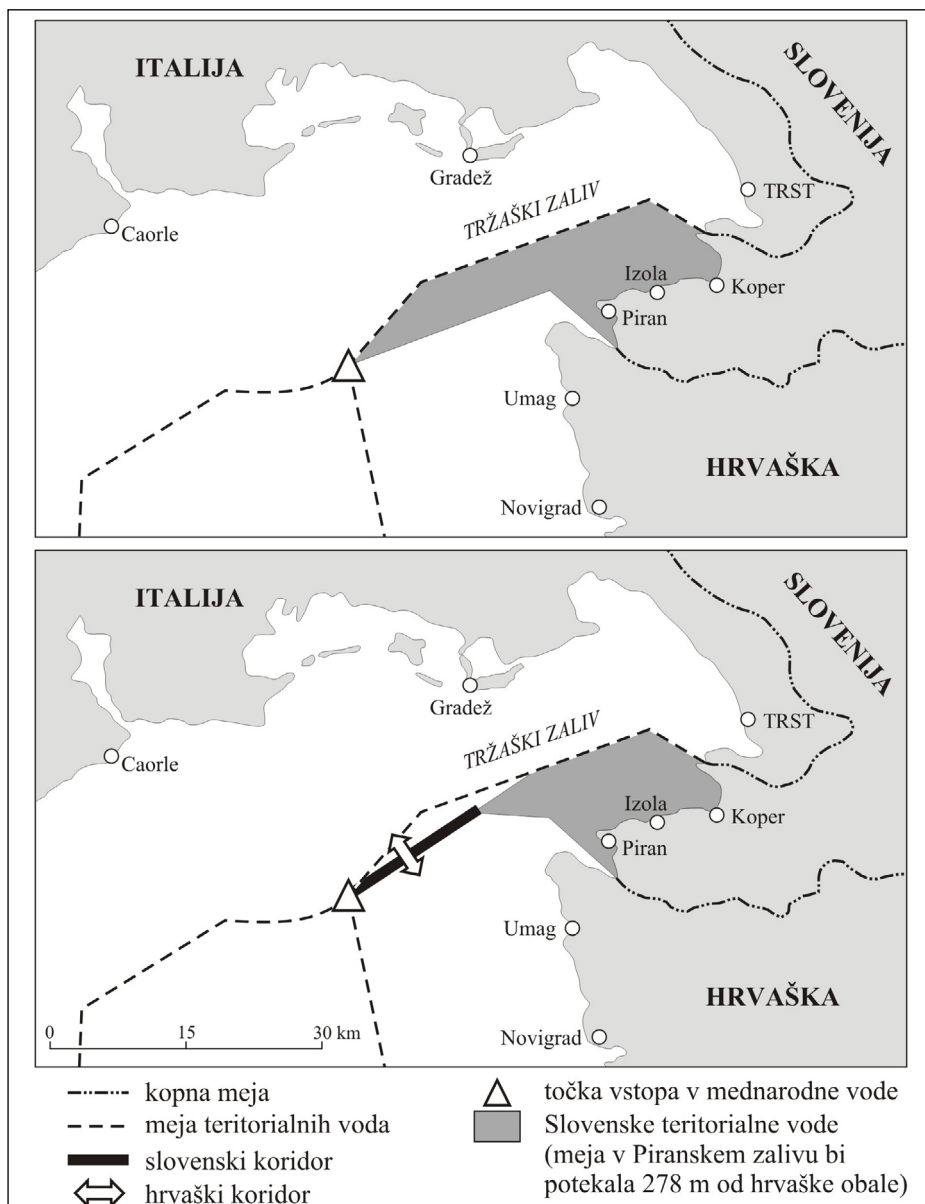
Po osamosvojitvi Slovenije in Hrvaške leta 1991 je med nerazrešenimi mejnimi sektorji ostalo odprto zlasti vprašanje razmejitve vzdolž Dragonje in posledično določanje morske meje med državama. V kopnem delu tega spornega območja se, kakor je bilo pri orisu slovenskih kopnih meja že omenjeno, razhajanja nanašajo le na nekaj sto metrov širok pas, ki poteka med mejnim prehodom pri Kaštelu in Piranskim zalivom. Glede poteka meje v Piranskem zalivu (ta sodi sicer v kategorijo notranjih voda, ker je zaprt z osnovno linijo) se hrvaška stran zavzema za sprejem ekvidistančne oziroma srednje linije, medtem ko je želja Slovenije, da bi si zagotovila dejansko kontrolo celotnega ali večjega dela Piranskega zaliva, nad katerim je v preteklosti piranska skupnost (ki jo je sicer tradicionalno v veliki večini sestavljalo italijansko prebivalstvo) že izvajala administrativni nadzor oziroma v njem uredila obsežne soline. Ne glede na tako ali drugačno rešitev pa bi Slovenija do mednarodnih voda še vedno morala priti preko italijanskih ali hrvaških teritorialnih voda, ker se "odprto" morje pričinja šele v višini Umaga. Da bi dosegla ta cilj, bi morala Slovenija s Hrvaško doseči sporazum *sui generis*, ki bi ji zagotovil ali navigacijski koridor do točke vstopa v mednarodne vode ali zanj ugoden potek morske meje, ki bi ob izhodu iz Piranskega zaliva zavila proti jugozahodu do točke vstopa v mednarodne vode. Temu nasprotno je hrvaška stran izrazila interes, da ohrani neposredni stik z italijanskimi teritorialnimi vodami v Tržaškem zalivu.

Kot nekakšen kompromis je bil med stranema leta 2001 sprejet sporazum, ki je predvideval, da bo Sloveniji pripadlo približno 80 % Piranskega zaliva, obema stranema pa bo priznan po en koridor vzdolž meje teritorialnih voda z Italijo, tako da bi Slovenija lahko dosegla mednarodne vode, Hrvaška pa italijanske vode. Podpisani sporazum na ravni predsednikov vlad (Drnovšek in Račan) hrvaški parlament ni želel ratificirati, zato sta se strani leta 2009 dogovorili, da to vprašanje prepustita v razrešitev Mednarodnemu sodišču (kar sta obe strani izvedli leta 2011). Omeniti velja sicer, da ima že danes Slovenija na podlagi neformalno sprejete "linije premirja" nadzor nad skoraj celotnim Piranskim zalivom, se pravi do razdalje samo 278 m od savudrij-

skega polotoka, in da bi tudi brez priznanega koridorja tako slovenski dostop do mednarodnih voda kot hrvaški do italijanskih teritorialnih voda ne bila prav nič ogrožena, saj mednarodno morsko pravo ne predvideva nobenih omejitev pri "neškodljivi" plovbi preko teritorialnih voda drugih držav. Poleg tega sta tako Slovenija (od leta 2004) kot Hrvaška (od leta 2013) članici EU, kjer seveda ne obstajajo nikakršne omejitve pri preplutju vseh vrst morskih pasov v okviru držav članic, niti ne omejitve pri ribolovnih dejavnostih znotraj teritorialnih voda drugih članic, čeprav te dejavnosti zaradi prelova v praksi

Prikaz 106: Morska meja v zgornjem Jadranu. Potek morskih meja v zgornjem Jadranu zapleta še nerazrešeno vprašanje določanja morske meje med Slovenijo in Hrvaško.

Prikaz 107: Slovenski razmejitevni predlogi za slovensko-hrvaško morsko mejo. Ti predlogi izhajajo iz težnje po dostopu do mednarodnih voda. Na sliki sta prikazani dve možni varianti, ki bi to lahko omogočili.

omejujejo posebni komunitarni in državni ribolovni režimi. To pomeni, da je maritimni spor med Slovenijo in Hrvaško povsem brezpredmeten, saj je izgubil (če ga je sploh kdaj imel) vsakršen funkcionalni smisel in predstavlja zgolj za davkoplačevalce drago in povsem nepotrebno "prestrižno" notranje-politično operacijo, ki je mednarodnemu okolju in sami EU uspela dokazati le, da politiki v obeh državah niso bili in še vedno niso sposobni sami razrešiti še tako skromnega bilateralnega mejnega spora, pa čeprav so jim možno rešitev že leta 1975 ponudili prav Osimski sporazumi z načrtom skupnega upravljanja mejnih voda v Tržaškem zalivu.

POLITIČNA GEOGRAFIJA PRIHODNOSTI

- **Politična geografija mednarodnih gospodarskih izmenjav**
- **Politična geografija mednarodnih družbenih dogajanj**
- **Politična geografija “praznih” območij**
- **Problemska politična geografija**

POLITIČNA GEOGRAFIJA PRIHODNOSTI

V tem zaključnem poglavju bomo prikazali nekatere teme sodobne politične geografije, ki presegajo ustaljeno ali "klasično" raziskovalno področje te discipline in zato skupaj oblikujejo to, kar bi lahko imenovali "*politična geografija prihodnosti*". Ta se nanaša na skupek širših razvojnih elementov, ki zadevajo na primer spreminjanje strukture prebivalstva, napredek v znanosti in tehnologiji, razmerje med bogatimi in revnimi, globalna ekološka vprašanja, širše socialne in zdravstvene razmere ter končno mednarodne ekonomske prelive, saj je sodobna mednarodna politika odsev stanja in odnosov na vseh zgoraj naštetih področjih. Po drugi strani pa se pri sodobni politični geografiji srečujemo z vrsto "drobnih" problemov tako imenovane "*politične geografije vsakdanjosti*", ki se nanašajo na odnose med lokalno, regionalno in državno stvarnostjo ter sploh na vprašanja sobivanja med različnimi družbenimi skupinami po socialnem statusu, verski, etnični ali jezikovni pripadnosti, in proučujejo vzroke in različne aspekte spreminjanja oblik koeksistence ter sploh možnosti hkratnega obstoja različnih družbenih okolij v pogojih rastoče soodvisnosti in globalizacije.

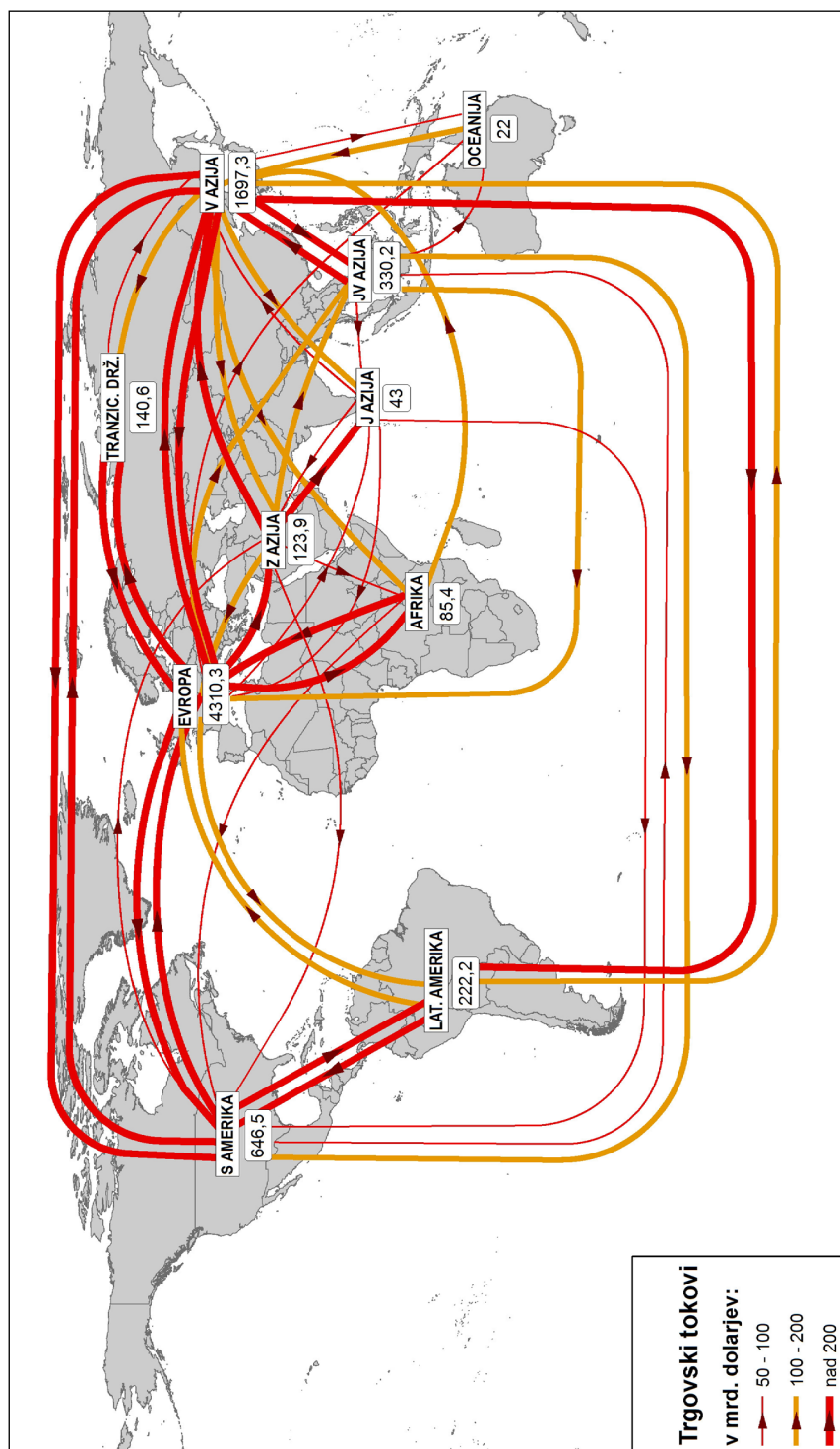
Politična geografija mednarodnih gospodarskih izmenjav

Eden izmed najpomembnejših ali vplivnejših problemskih sklopov vsekakor zadeva politično ekonomijo in mednarodne gospodarske izmenjave. Temelji za sodobno mednarodno trgovino, ki je hkrati izraz in dejavnik mednarodnih političnih odnosov, segajo vsekakor v čas povojne obnove, za katero je značilno, da je močno utrdila politične in gospodarske vezi med obema stranema severnega Atlantika. Te vezi je omogočil najprej ameriški "European Recovery Program", znan tudi pod imenom "Marshallov plan", ki je zahodno-evropskim državam (in neuradno tudi Jugoslaviji) namenil izdatno finančno pomoč in s tem hkrati zaustavil sovjetski prodor v osrčje Evrope. S pomočjo tako imenovanega *Splošnega dogovora o carinah in trgovini* (General Agreement on Tariffs and Trade – GATT) so mednarodne gospodarske izmenjave zadobile širši značaj, čeprav so ta in naslednji dogovori še najbolj koristili razvitim industrijskim državam, v okviru katerih poteka večina mednarodnih izmenjav, in še povečali ekonomsko odvisnost manj razvitih držav "svetovnega juga", z

izjemo držav – naftnih izvoznih. Sicer pa je bil v 90. letih v svetovni trgovini zaznaven porast notranjih izmenjav v okviru EU, ki predstavlja tako največje tržišče na svetu. To območje je bilo z vidika trgovinske menjave tradicionalno najbolj navezano na Severno Ameriko, v zadnjem obdobju pa so se znatno povečale tudi izmenjave z Azijo in območjem nekdanje Sovjetske zveze. Tendenčno se močno povečuje trgovinska menjava med Severno Ameriko ter Kitajsko in jugo-vzhodno Azijo na škodo Japonske. Slednja je po uvozu in izvozu prav tako primarno orientirana na to njej bližnje območje “nove industrializacije”. Kot nekakšni “sekundarni” gospodarski poli se nato uveljavljajo Latinska Amerika (predvsem za Severno Ameriko), Bližnji vzhod (predvsem za vzhodno Azijo) in Vzhodna Evropa (predvsem za EU), ki pa dosegajo le manjši delež svetovnih trgovskih izmenjav, medtem ko je afriški kontinent pri teh izmenjavah zastopan skorajda simbolično, minimalna pa je tu tudi stopnja notranjih izmenjav.

Novi problemi izhajajo iz nagle transformacije in razvoja sodobnega ekonomskega sistema, nad katerim posamezne države izvajajo vse manjšo kontrolo. Med poglavitnimi trendi bi lahko navedli vse večjo koncentracijo z različnimi prevzemi, rastočo kapitalsko mobilnost, ne le v okviru gospodarsko razvitega okolja, ampak tudi v iskanju davčno ugodnejših “oaz”; tako imenovano “znotraj-industrijsko” trgovino mednarodnih korporacij, se pravi trgovanje s proizvodi istega industrijskega sektorja, ki jih svetovne firme proizvajajo ali naročajo v različnih delih sveta in nato vgrajujejo v svoj končni proizvod; težnjo po ustvarjanju oligopolov, da bi zmanjšali stroške za mednarodno konkurenco in povečali investicije v tehnološko inovacijo in posledično težnjo po specializaciji in oblikovanju posebne delitve dela med vodilnimi svetovnimi ekonomskimi koncerni, ki se preoblikujejo v transnacionalna podjetja in s tem razvijajo “interno” mednarodno trgovinsko izmenjavo.

Še posebno problematika transnacionalnih korporacij, kot danes poimenujemo multinacionalke, je zaposlila sodobne proučevalce mednarodnih odnosov. O njihovem vplivu na razvoj mednarodnih odnosov smo že spregovorili v zvezi s tako imenovanim *neoimperializmom*. Danes je politični vpliv teh korporacij nedvomno manjši kot v preteklosti, tudi zato, ker se je spremenila njihova struktura: od podjetij z razpoznavno državno lokacijo (pretežno ameriško), toda usmerjene v mednarodno trgovino, ki so zato delovale v sozvočju z interesi držav(e), v katerih so imele svoj sedež, so se multinacionalke spremenile v transnacionalne korporacije, ki, ne glede na to, ali ohranjajo svoj glavni sedež v neki državi, delujejo pretežno neodvisno in so mnogo bolj vpete v mednarodno ekonomsko stvarnost kot pa v državno ekonomijo. Zaradi tega je v skladu s sedanjo ekonomsko stvarnostjo interes transnacionalnih korporacij pretežno usmerjen v razvite trge, mnogo manj pa v nerazvita gospodarska okolja “svetovnega juga”. V takih razmerah tesne

Prikaz 108: Svetovni gospodarski tokovi. Ti so v preteklosti potekali v glavnem le v okviru "triade" razvitih, ki obsega območje EU, Severne Amerike in Japonske z južno-vzhodno Azijo. V zadnjem obdobju je prišlo najprej do znatne okrepitve notranje menjave v Severni Ameriki, na prehodu v novo tisočletje pa do močno povečane "teže" Kitajske na svetovnem trgu.

prepletenosti razvitih ekonomij je mnogo težje razpoznati "dobre" in "slabe" akterje: avtomobil, ki se proizvaja v ZDA ali Nemčiji vsebuje dele, ki jih proizvajajo v najmanj desetih drugih državah; japonske firme, ki delujejo v ZDA ne prodajajo svojih proizvodov le ameriškim potrošnikom, ampak tudi ameriškim podjetjem ali jih celo izvažajo na Japonsko. Zelo konkretno so razne japonske firme ustanovile svoje tovarne južno od ameriške meje z Mehiko, da bi se okoristile s pojavom "*maquiladora*". Te firme uvažajo dele z Japonske in drugih držav, jih sestavijo in dodelajo v končne proizvode v Mehiki, nato pa jih prodajajo v ZDA in drugam. V zadnjih letih se poleg tradicionalnih transnacionalnih korporacij iz razvite "triade", se pravi ZDA, Japonske in EU, pojavljajo še "nove", predvsem v območjih nove industrializacije s Kitajsko na čelu. Primer selektivnosti v sodobnih razvojnih trendih je tudi Indija, kjer so na osnovi nižjih plač, toda dobro izšolanih in angleško govorečih kadrov, veliki proizvajalci računalniških in drugih elektronskih aparatov razvili zlasti "software" produkcijo.

Na vsak način se zdi, da bo svetovna ekonomija do leta 2025 pokazala bistveno drugačno podobo od današnje: Kitajska naj bi prehitela ZDA po ustvarjenem BDP, tretje mesto pa bi zasedla Indija pred Japonsko, Nemčijo, Veliko Britanijo, Rusijo, Brazilijo, Francijo, Indonezijo, Južno Korejo in Italijo. Po drugi strani bi ZDA trdno ohranile vodilno mesto po ustvarjenem finančnem prometu, kar pomeni, da bodo vzvodi političnoekonomske oblasti še vedno skoncentrirani pri sedanjih vodilnih globalnih sili. V novih geopolitičnih razmerah bo vloga EU skromnejša od sedanje, zato bo slednja skušala okrepiti svojo težo z nadaljnjim širjenjem proti Turčiji in zahodnemu delu nekdanje Sovjetske zveze ter s sklepanjem posebnih trgovinskih dogovorov z Rusijo, državami afriškega kontinenta in Bližnjega vzhoda. Po drugi strani bodo tudi arabske države težile k oblikovanju samostojnega gospodarskopolitičnega bloka, ki bo skušal zaobjeti še muslimanske države nekdanje Sovjetske zveze ter jugovzhodne Azije.

Ob liberalizaciji in globalizaciji mednarodne trgovine pa vendar ostajajo določene politične omejitve, ki imajo lahko različne motivacije. Ena izmed oblik omejevanja mednarodnih gospodarskih izmenjav so politično motivirane ekonomske sankcije. Te sankcije lahko vključujejo *embargo* na izvoz v določeno državo ali *bojkot* uvoza iz sankcionirane države. Tako embargo kot bojkot sta lahko popolna ali delna, lahko ju napove le ena država, navadno kakšna večja sila, ali pa skupina držav, in lahko prav tako prizadeneta eno ali več držav, v posredni ali neposredni obliki. ZDA so uveljavile doslej kar nekaj embargov, začevši s tistim, ki je leta 1807 prizadel Veliko Britanijo: leta 1940 so napovedale embargo zoper Japonsko, od začetka 50. let proti Kitajski, Kubi in drugim komunističnim državam, v 80. letih pa proti Panami in Nikaragvi. Ekonomske sankcije je sprejela tudi OZN proti Rodeziji, Južni

Tabela 4: Predvidena razvrstitev vodilnih držav po ustvarjenem BDP in po obsegu finančnih izmenjav v letu 2025

Vodilne države po ustvarjenem BDP-ju (v % svetovnega BDP-ja)				Vodilne države po obsegu finančnih tržnih izmenjav (v % svetovnih izmenjav)			
2005		2025		2005		2025	
ZDA	21,1	Kitajska	21,8	ZDA	28,6	ZDA	27,3
Kitajska	15,2	ZDA	18,0	Japonska	10,7	Kitajska	13,7
Japonska	6,7	Indija	9,9	Nemčija	6,5	Japonska	6,0
Indija	6,4	Japonska	4,0	Velika Brit.	5,1	Indija	4,5
Nemčija	4,1	Nemčija	2,9	Francija	4,9	Nemčija	4,2
Velika Brit.	3,3	Velika Brit.	2,6	Kitajska	4,9	Velika Brit.	4,0
Francija	3,2	Rusija	2,5	Italija	3,9	Francija	3,2
Brazilija	2,8	Brazilija	2,4	Španija	2,6	Rusija	2,9
Rusija	2,7	Francija	2,3	Kanada	2,5	J. Koreja	2,6
Italija	2,7	Indonezija	2,1	J. Koreja	2,0	Kanada	2,3
J. Koreja	1,8	J. Koreja	2,0	Rusija	1,9	Italija	2,1
Indonezija	1,6	Italija	1,6	Indija	1,9	Španija	1,9

Afriki in Iraku, prav tako pa je prišlo do podobnih ukrepov znotraj nekaterih regionalnih mednarodnih zvez do svojih članic. Eden najdaljših ameriških embargov, ki je bil konec leta 2014 delno odpravljen, zadeva od leta 1962 Kubo in je posredno namenjen tudi vsem tretjim državam, ki trgujejo s to državo. Dolgotrajen, čeprav manj učinkovit, je tudi embargo, ki so ga sklicale arabske države proti Izraelu. Različen uspeh so imeli doslej tudi ciljni embargi na nakup orožja, ki jih je določila OZN na primer proti Srbiji in Črni gori leta 1992, Angoli in Libiji leta 1993, Ruandi leta 1994, Liberiji leta 1995, Sierr Leone leta 1997, Angoli leta 1998 in Afganistanu leta 1999.

Druga oblika državnega vplivanja na mednarodne gospodarske izmenjave so razni *protekcioniistični ukrepi*, predvsem na carinskem področju, pri čemer posamezne države skušajo zaščititi lastne gospodarske potenciale, tako da jih neposredno financirajo ali *subvencionirajo*, a tudi s sprejetjem posebnih carinskih režimov, ki v praksi onemogočajo potencialnim konkurentom "vdor" na državno tržišče. Taki ukrepi so najbolj pogosti v tranzicijskih državah v fazi priprav na vstop v mednarodne integracije, ko je potrebno začasno okrepiti domače gospodarstvo, zadeva pa tudi razvite trge, na primer različni ukrepi za zaščito kmetijstva držav članic EU, na katere se občasno obregnejo zlasti ZDA. Zaradi tega se od časa do časa vnamejo razne "komercialne vojne" med partnerji, ki lahko prizadenejo različne gospodarske segmente: tako so ZDA zaradi domnevnega protekcioniističnega odnosa EU do "svojih" živilskih transnacionalk (pretežno francoskih) na področju pridelovanja banan in zaradi omejitev pri uvozu hormonsko tretiranih mesnih izdelkov iz ZDA omejele uvoz

določenih kmetijskih izdelkov (pretežno mediteranskih) iz EU. Od komercialnih vojn imajo lahko določene koristi tretje države: Slovenija je na primer na prehodu v novo tisočletje precej povečala izvoz vina v ZDA v času, ko so te z omejitvami sankcionirale države EU, od proti-sankcij na kmetijskem področju, ki jih je v odgovor na sankcije EU zaradi konflikta v Ukrajini uvedla Rusija, pa pričakujejo korist latinskoameriške in azijske države. Nadaljnji protekcionistični ukrepi na državni ravni so določanje uvozno-izvoznih kvot, zahteva po posebnih licencah za uvoz ali izvoz določenih vrst blaga ali storitev (predvsem gre tu za vojaške materiale) itd.

Poleg tega gre upoštevati še različne oblike ilegalnega mednarodnega trgovanja. Mednarodno tihotapstvo iztrži neverjetno velike vsote denarja in v tem dejansko konkurira marsikateremu transnacionalnemu podjetju. Še posebno manj razvite države lahko, ob pomanjkanju drugih "legalnih" možnosti na področju gospodarstva, tolerirajo ali celo podpirajo mednarodno tihotapstvo ali pridelovanje mamil in drugih "ilegalnih" proizvodov. Po nekatereh ocenah na primer kar tretjina mednarodne trgovine Paragvaja odpade na tihotapske izmenjave s sosednjima državama Brazilijo in Argentino.

Končno se kot nov dejavnik v politični ekonomiji vse bolj uveljavljajo ne toliko "realne" blagovne gospodarske izmenjave, ampak mnogo manj otipljive, a zato nič manj pomembne finančne transakcije, ki se udeležujejo z borznimi investicijami in prelivi ter finančnimi operacijami, ki potekajo preko državnih in transnacionalnih finančnih grupacij. Globalizacija finančnih trgov omogoča hiter prenos velikih denarnih mas, neenakomerna stopnja gospodarskega razvoja in različen tempo gospodarske rasti pa kapitaliziranje investicij oziroma njihovo večjo donosnost. Znano je na primer, da so ameriški redni in izredni pokojninski skladi v rokah velikih finančnih koncernov eden izmed najbolj aktivnih kapitalskih instrumentov, ki se hitro premikajo po svetovnem finančnem trgu. Tem se v vse večji meri pridružujejo tudi evropski, arabski in sedaj kitajski "suvereni" skladi in s tem povečujejo obseg "gibljivega" kapitala. Borze in finančni trgi so zato danes osrednji "motorji" svetovne ekonomije, denarne transakcije pa največkrat "nagradijo" uspešne ekonomije in stabilna gospodarska območja, ki zagotavljajo ustrezne profite. Zaradi tega je EU največje svetovno tržišče v pogledu blagovne menjave, vendar se največ denarja in investicij vendarle steka v ZDA oziroma na dollarsko gospodarsko območje. New York je daleč največja svetovna borza, saj se tu dnevno pretaka kapital v višini nad 25 tisoč mrd USD, medtem ko znašajo izmenjave v ostalih največjih svetovnih borzah (Tokyo, Euronext, London, Hong Kong, Shanghai, Toronto, Frankfurt in Zuerich) "le" med 4,5 in 1,5 tisoč mrd USD. Samo svetovna menjava valut znaša dnevno okrog 4 tisoč mrd USD.

Politična geografija mednarodnih družbenih dogajanj

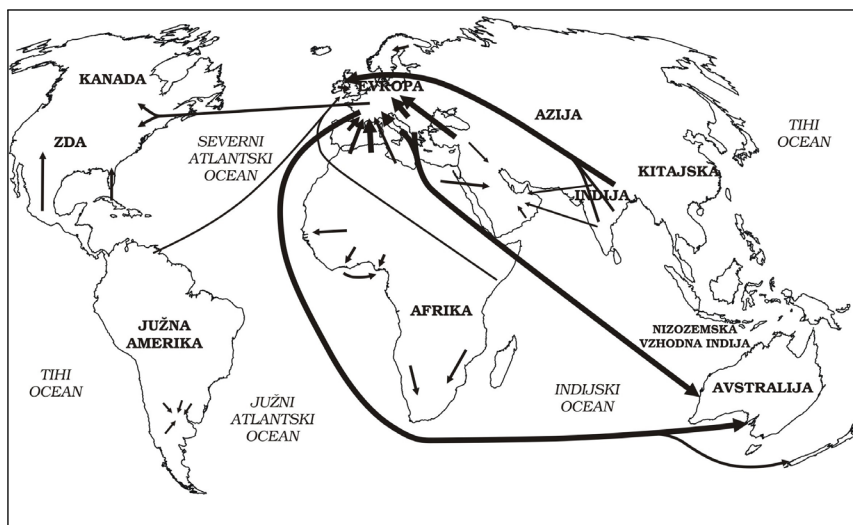
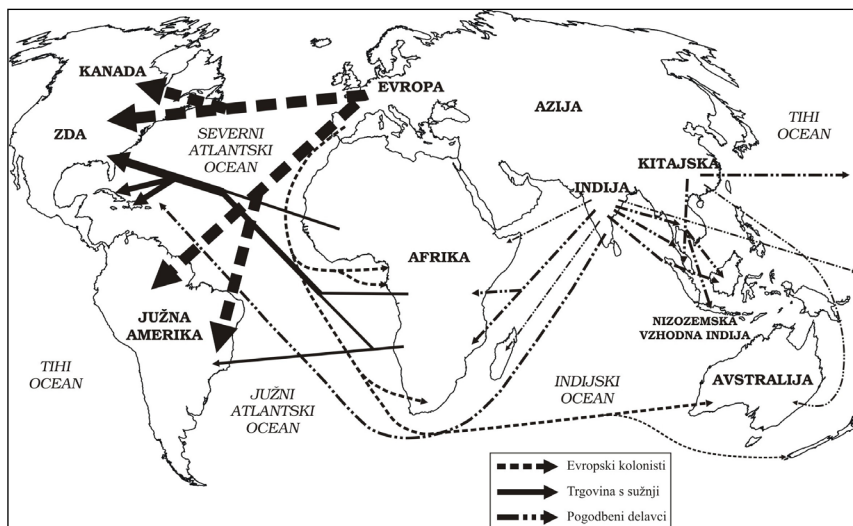
Naslednji tematski sklop zadeva *mednarodna družbena dogajanja*, od katerih je prav tako odvisna državna in mednarodna politika. Pri tem je pomembna struktura svetovnega prebivalstva, zlasti stopnja izobraženosti, zaposlenosti, razlike v zdravstvenih razmerah, a tudi spolno-starostna struktura ter rase, verska in etnično-jezikovna struktura prebivalstva v posameznih državah, ki vpliva na večjo ali manjšo stopnjo medsebojne integracije. Raziskovalci se pri določanju mednarodnih demografskih in socialnih razmer srečujejo predvsem s problemom pridobivanja ustreznih podatkov ter njihove verodostojnosti in primerljivosti. Politična geografija obravnava pri tem na eni strani različne politične odločitve, ki jih posamezne države ali mednarodna skupnost sprejemajo za pospeševanje ali spreminjanje določenih demografskih in socialnih razmer, na drugi strani pa različne učinke demografskih in socialnih razmer na oblikovanje in spreminjanje mednarodnih odnosov in vezi.

Eden izmed prvih elementov proučevanja so različne demografske politike, ki jih posamezne države sprejemajo za pospeševanje ali zaviranje rasti prebivalstva. Največkrat gre za restriktivne politike, ki skušajo omejevati rodnost in prehitro rast števila prebivalcev, predvsem v manj razvitih in gosto poseljenih državah. Svetovno prebivalstvo rase letno v povprečju za skoraj 2 %, pri čemer znaša stopnja rasti v EU približno 0 %, v Afriki pa 3 %. Leta 1950 je bilo ocenjeno skupno število svetovnega prebivalstva 2,5 milijarde, po letu 2010 že 7 milijard, do leta 2050 pa naj bi svetovno prebivalstvo poraslo "samo" do 9 milijard, ker naj bi se v tem času povprečne mere rasti v državah v razvoju zmanjšale na 1–1,5 %. Populacijsko največje države, kot je Kitajska, so že pred časom sprejele nepopularne, a vendar potrebne ukrepe za zavezitev rasti prebivalstva, podobne korake bo morala verjetno sprejeti tudi Indija, kjer se je število prebivalcev prav tako že povzpelo preko milijarde. Razmerje med naravnimi viri in številom prebivalcev, ki je zaposlilo številne mislece od *Malthusa* dalje, je seveda spremenljivo v času in različno v prostoru. V manj razvitih okoljih je poraba namreč bistveno manjša kot v razvitih, kjer se na primer v ZDA s samo 5 % svetovnega prebivalstva porabi kar 25 % svetovnih dobrin. Jasno je tudi, da tako neverjetno nesorazmerje ne bo moglo trajati v nedogled in da je vprašanje prenaseljenosti tesno povezano z vprašanjem pravičnejše porazdelitve v svetovnem sistemu. Kakovost življenja je v manj razvitih delih sveta seveda sorazmerna z njihovim gospodarskim potencialom in se tudi zaradi uvoza manj kakovostnih zdravil le počasi izboljšuje. Večji del ponarejenih zdravil v skupni vrednosti nad 50 milijard USD se izdeluje na Kitajskem, izvažajo pa v Afriko, kjer je na primer v Nigeriji dobršen del vseh "zdravil", ki jih uporabljajo za zdravljenje malarije, popolnoma nekoristnih ali celo škodljivih. V zadnjem obdobju se močno

povečuje internetna prodaja ponarejenih zdravil v razvitih državah. Tudi ne gre prezreti dejstva, da so bile velike transnacionalne farmacevtske združbe obtožene, da "preizkušajo" svoja nova zdravila med revnimi pacienti v Afriki pod videzom brezplačnega donatorstva ter s tem tudi sama "prispevala" k njihovi smrtnosti (po nekaterih ocenah okrog 500 tisoč oseb letno) zaradi uporabe škodljivih farmakoloških preparatov.

Na drugem ekstremu lestvice, predvsem v Evropi, srečujemo države, ki se pa spopadajo s problemom nizke rodnosti ter upada števila prebivalcev, kar bi utegnilo ogroziti njihov družbeni in ekonomski potencial. Ponekod (na primer v Sloveniji) je ta problem v očeh političnih dejavnikov povezan tudi z vprašanjem ohranjanja zadostnega populacijskega potenciala za vzdrževanje lastne istovetnosti v odnosu do numerično močnejših sosedov. V preteklosti je bil položaj v Evropi povsem drugačen in mnoge države so sprejele načrtne emigracijske politike, da bi se "znebile" odvečnega prebivalstva. Amerika je bila tedaj za milijone evropskih izseljencev dežela, ki je tako politiko omogočala, saj so predvsem ZDA, deloma pa tudi Argentina, svojo rast gradile ravno na prilivu "sveže krvi" iz evropskega kontinenta. Ta "daj-dam" politika pa ni zadevala le medkontinentalnih migracijskih tokov. Znano je na primer, kako je takoj po drugi svetovni vojni Italija pošiljala migrante v belgijske rudnike in v zameno za vsakega izseljenca prejela po eno tono premoga.

Danes imajo najbolj aktivno imigracijsko politiko Brazilija, Kanada, Izrael in Avstralija, ki pričakujejo, da bodo priseljenci okrepili število njihovih državljanov. Vendar je ta politika, z izjemo Izraela, kjer je pa orientirana izključno na judovsko prebivalstvo, veliko bolj selektivna kot v preteklosti, saj naj bi bil željeni priseljenec čim bolj izobražen, zdrav, dinamičen in sposoben hitre asimilacije v novo okolje. V zahodni Evropi slabše plačana delovna mesta ne zasedajo več le priseljenci iz južne Evrope, Turčije ter nekdanjih kolonialnih ozemelj (v Veliki Britaniji, Franciji in na Nizozemskem), temveč se vse bolj povečuje "povpraševanje" in "ponudba" iz manj razvitih območij severne in centralne Afrike ter Azije, v zadnjem obdobju tudi zaradi povečane konfliktnosti v severni Afriki in zahodni Aziji. Pričakovati bi bilo, da bi bila EU sposobna, da bi razvila enotno imigracijsko politiko in tudi določila imigracijske kvote ter področja, za katera je potreben "uvoz" delovne sile (prvi korak v tej smeri je naredila leta 2000 Velika Britanija). Skupno ocenjujejo, da živi trenutno izven rojstne države več kot 200 milijonov oseb, kar odgovarja približno 3 % odstotkom svetovnega prebivalstva. Daleč največ priseljencev beležijo ZDA (približno en milijon na leto v "legalni" kvoti ter skoraj 4 milijone v ilegalni "kvoti"); tu živi skupaj 45 milijonov v tujini rojenih oseb. Poleg ZDA se kot države z največ v tujini rojenih prebivalcev izkazujejo Rusija, Nemčija in Saudska Arabija (po 9–11 mio) ter Združeni arabski emirati, Velika Britanija, Francija in Kanada (po 7–8 mio).

Prikaz 109: Svetovne migracije. V tako imenovanem "prvem" globalizacijskem obdobju za časa velikih odkritij in oblikovanju prekomorskih imperijev so bile značilne zlasti selitve iz svetovnih centrov v svetovne periferije (zgornja slika), kar je privedlo tudi do "izvoza" evropske civilizacije v pripadajoča ozemlja. V sedanjem globalizacijskem obdobju pa so se svetovne selitve dokaj spremenile (spodnja slika). Evropa se je iz območja izseljevanja spremenila v območje priseljevanja, široka medkontinentalna gibanja pa so nadomestila intenzivna regionalna selitvena gibanja, ki jih pogosto povzročajo tudi politični motivi. Vsekakor odpirajo sodobni selitveni tokovi precejšnje probleme pri porastu multikulturalnosti v svetovnih centrih.

Ob "normiranem" priseljevanju pa se tako v EU kot ZDA srečujejo z obsežnim *ilegalnim priseljevanjem* (v EU je po ocenah leta 2014 ilegalno vstopilo okrog 225 tisoč oseb, od tega 155 tisoč preko Sredozemlja v Južno Italijo), ki je velikokrat povezano z dejavnostjo mednarodnih kriminalnih organizacij. Po oceni različnih proučevalcev je bilo okrog leta 2010 na svetu približno 2,5 milijonov oseb letno prisiljenih v novodobno "suženjstvo", vrednost tega "prometa" pa naj bi znašala skupaj preko 30 milijard USD. Če je znašala pred 3000 leti povprečna cena sužnja približno 20 tisoč USD (po današnji vrednosti), je danes povprečna cena novodobnih "sužnjev" okrog 8–10 tisoč USD. Samo ilegalno preseljevanje, ki je vezano na prostitucijo in poteka iz manj razvitih v bolj razvita okolja, znaša okrog 2 milijona zajetih ali "prodanih" žensk letno. Skupno obsega letna globalna dejavnost prostitucije okrog 50 milijard ameriških dolarjev. Posebej gre opozoriti tudi na več kot 150 milijonov otrok, ki so v manj razvitih delih sveta, zlasti v Afriki in južni Aziji, prisiljeni delati takorekoč zastonj ter v nemogočih higienskih razmerah za različna lokalna in posredno tudi velika transnacionalna podjetja.

Pojav novodobnih legalnih in ilegalnih migracij v evropsko okolje pa prinaša tudi vrsto novih notranjih napetosti med "domačimi" socialno ogroženimi sloji in priseljenci, kar vzpodbuja različne fenomene šovinizma, rasizma, a tudi regionalno obarvanega "haiderizma". Če je formalni imperializem v preteklosti prispeval k oblikovanju "multikulturnih" periferij, je sedaj čas, ko se tudi razviti del evropskega kontinenta in še zlasti mestne aglomeracije spreminjajo v vse bolj multikulturna in večrasna družbena okolja.

Poleg ekonomskih migrantov, ki predstavljajo za emigracijske države pomemben ekonomski vir, saj znašajo njihove denarne pošiljke na letni ravni okrog 450 mrd USD, gre omeniti še problem *političnih migrantov* in beguncev, ki so prisiljeni v emigracijo zaradi domačih političnih dogajanj ali naravnih nesreč. Politični in ekonomski dejavniki v mednarodnih migracijah so največkrat tudi tesno povezani, na primer pri migracijah Kurdov, ki izhajajo seveda iz ekonomsko šibkejših okolij Turčije, vendar jih same turške oblasti spodbujajo, da bi tako razredčile vrste tega manjšinskega naroda; na podoben način so italijanske oblasti v povojnem obdobju spodbujale emigracijo iz periferne Beneške Slovenije. Po definiciji OZN je begunec (refugee) "oseba, ki se zaradi osnovanega strahu, da bo predmet preganjanja zaradi rasnih, verskih, narodnostnih motivov ali zaradi svoje pripadnosti posebnim družbenim ali političnim skupinam, nahaja izven lastne države in ne more ali ne želi uživati varstva svoje države". Ta definicija seveda implicitno odpira vprašanje "dovolj osnovanih" motivov preganjanja, ki je lahko predmet različnih interpretacij, a tudi vprašanje možnosti priznavanja statusa begunca tistim osebam, ki so preganjane, a vendar zaradi različnih motivov niso zapustile države, v kateri imajo stalno bivališče. Sodobna orientacija Visokega

komisariata OZN za begunce (UNHCR) je namreč prav ta, da preganjanim in ogroženim omogočijo preživetje v domačem okolju in da v sodelovanju z drugimi mednarodnimi telesi, kolikor je to seveda mogoče, odpravijo razloge, zaradi katerih se sproščajo politične migracije. Sicer pa se je število beguncev v zadnjih letih močno povečalo: po ocenah OZN je v kategorijo političnih migrantov sodilo okrog 1 milijona oseb leta 1960, 8 milijonov leta 1980 in več kot 40 milijonov leta 2013 (največ od konca druge svetovne vojne), če v to skupino prištejemo tako begunce kot znotraj države razseljene osebe. V zadnjem desetletju prejšnjega tisočletja je bilo na svetu nad 100 oboroženih konfliktov na kar 69 lokacijah v svetu, v katerih je umrlo preko štiri milijone oseb, od tega milijon civilnih žrtev zaradi eksplozij min; samo v obdobju po letu 2000 pa je število konfliktov znašalo preko 30.

Leta 2014 je število beguncev po oceni UNHCR doseglo skupaj že skoraj 57 milijonov. V to število niso všteti begunci oziroma razseljene osebe iz Palestine (okrog 5 milijonov) ter kurdska diaspora (približno 1 milijon oseb v Evropi in okrog 500 tisoč v Aziji izven tradicionalnega kurdskega naselitvenega območja oziroma Turčije). Trenutno je največ beguncev iz Sirije (več kot 3 milijone), ki so "prehiteli" afganske begunce; sledijo begunci iz Somalije (nad 1 milijon), Sudana (nad 650 tisoč), Južnega Sudana (nad 500 tisoč) ter DR Konga, Mjanmara in Iraka. Države, kjer se begunci najbolj skoncentrirajo so Pakistan in Libanon, ki gostita vsak med 1 in 1,5 milijona beguncev. V Evropi se največ prosilcev za azil zateka v Nemčijo.

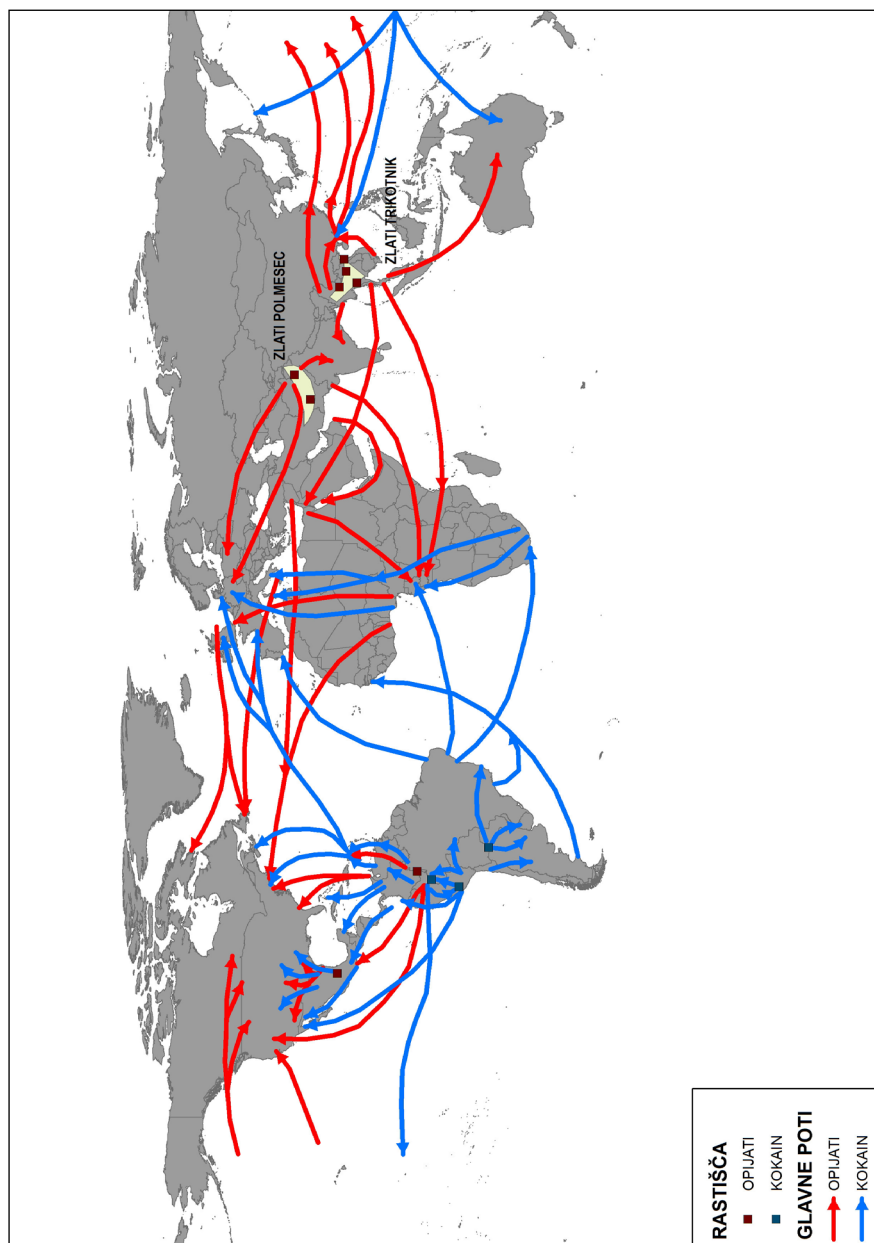
K stiku kultur in civilizacij prispevajo tudi vse bolj globalizirane in masovne oblike *turizma*, ki temeljijo na cenениh letalskih prevozi in standardiziranih hotelskih storitvah, za katere skrbi manjše število specializiranih transnacionalnih podjetij. Masovni turizem tako prispeva k "homogenizaciji" ponudbe, vključno s kulturno, in ima na lokalno gospodarstvo povečini le stranski učinek. Za povprečnega turista skorajda ni razlike, če potuje v katerokoli "tropsko" turistično destinacijo, ne glede na to, ali se slednja nahaja v Srednji Ameriki, Indijskem oceanu, jugovzhodni Aziji ali Oceaniji. Podobno je z igralniškim turizmom, ki se sedaj seli iz Las Vegasa tudi v druge predele sveta: v Macau (nekdanjo portugalsko kolonijo na Kitajskem) se gradi ogromno zabavišče, ki bo s svoje strani prispevalo k temu, da bo Kitajska po projekcijah do leta 2020 postala prva svetovna turistična sila.

Sodobna kulturna globalizacija pa je vse manj povezana na fizično gibanje prebivalstva in se naslanja predvsem na nove komunikacijske tehnologije, preko katerih se širijo predvsem ameriški kulturni vzorci. Svetovno kinematografsko produkcijo na primer obvladuje le 7 velikih podjetij, svetovno glasbeno produkcijo pa 5 velikih podjetij; skupno kontrolirajo ameriška podjetja 40 % svetovnega avdiovizuelnega trga, izvoz teh dobrin pa po vrednosti presega ameriški izvoz na področju informatike ter letalske in avtomobilske

industrije. Nove, "globalne" življenjske navade pa širijo tudi razne multinacionalke na področju prehrane, med katerimi je McDonald's postal že sam globalizacijski simbol. V povezavi s *homogenizacijo* prebivalstva se pojavlja tudi *koncentracija* prebivalstva v velike urbane aglomeracije, kot so Tokyo (nad 35 milijonov preb.), Bombay, Ciudad de Mexico, Sao Paulo (nad 20 milijonov preb.), New York, Delhi, Šangaj, Kalkuta, Džakarta, Lagos, Karači (nad 15 milijonov preb.) ter Buenos Aires, Kairo, Los Angeles, Manila, Peking, Rio de Janeiro, Osaka-Kobe in Moskva (nad 10 milijonov preb.).

Med političnogeografsko relevantnimi družbenimi pojavi gre omeniti še mednarodno trgovanje z mamili in orožjem. Glavna območja pridelovanja mamil so Mehika, Kolumbija in druge države Latinske Amerike, nekateri karibski otoki, Turčija, iransko-afganistansko-pakistanski "zlati polmesec" in myanmarsko-tajsko-laoški "zlati trikotnik", medtem ko so poglavitna območja porabe Severna Amerika in EU. Tudi ta družbeni pojav je tesno povezan z razlikami med svetovnim severom in svetovnim jugom, saj je pridelovanje rastlinskih mamil, kot so koka, marihuana in opij, za številne kmetovalce iz revnih območij edini "zanesljivi" način preživetja. Po drugi strani narašča tudi obseg "interne" proizvodnje, zlasti v ZDA, kjer ocenjujejo, da pridelujejo večino marihuane, ki se prodaja v državi. Tako kot zavzema mednarodno razsežnost pridelava in trgovanje z mamili, se tudi države in mednarodne organizacije povezujejo v boju proti temu pojavu: še posebno ZDA se trudijo, da bi na eni strani z represijo kriminala, na drugi pa s financiranjem "alternativnih" kmetijskih kultur v državah proizvajalkah zajezile ta rastoči negativni družbeni pojav.

Po podatkih vlade ZDA naj bi se obseg produkcije maka za opij, ki se skorajda podvaja vsakih pet let, najbolj povečal v Afganistanu, ki ostaja tudi daleč najpomembnejši svetovni "pridelovalec", produkcija maka pa upada v "zlatem trikotniku". Pomen te vrste maka, ki je sicer mediteranskega izvora, je narasel zlasti v začetku 90. let, ker se iz te rastline nato rafinira heroin. Rafinerije za heroin so najbolj številne na območju Kolumbije, Tajske in Pakistana, a tudi v manjših in redkeje poseljenih državah, kakršen je Belize, kjer je kontrola državnega ozemlja manj učinkovita. Zaslužki so izedno visoki: iz 10 kilogramov opija je mogoče pridobiti 1 kilogram čistega heroina; slednji velja na primer na črnem tržišču v Bangkoku približno 10 tisoč dolarjev, v New Yorku pa se prodaja na drobno za preko 200 tisoč dolarjev. Veliki mednarodni trgovci z mamili se pri produkciji mamil zato največkrat naslanjajo na revne kmetijske družbe, kot na primer v "zlatem trikotniku", kjer gojijo opij v kombinaciji z drugimi kulturami polnomadska ljudstva, ki dosegajo letno produkcijo okrog 10 kilogramov na družino. Drugo tako središče je v Kolumbiji in Peruju, kjer proizvodnjo in razpečevanje kokaina (skupaj obe državi "proizvajata" okrog 85 % svetovnih zalog kokaina) nadzirajo različne mafijske skupine, imenovane

Príkaz 110: Mednarodna trgovina z mamili. Pridelava mamil je osredotočena v treh območjih: ob tako imenovanih Zlatem trikotu v jugo-vzhodni in Zlatem polmesecu v jugo-zahodni Aziji ohranjata pomembno vlogo tudi Kolumbija in Mehika.

“karteli”, ki “zaposlujejo” več deset tisoč oseb. Sredi 90. let je Calijev kartel po uboju vodje kartela v Medellinu, Pabla Escobarja, nadziral približno 60 % svetovne trgovine s kokainom, svoje zasluške (več milijard dolarjev) pa spravljaj na varne bančne račune v Švico ali Panamo ter reinvestiral v “normalne” finančne operacije. Danes ocenjujejo, da obsega svetovna “proizvodnja” mamil vrednost nad 300 milijard USD (približno 1 % svetovnega BDP), ta denar pa kriminalne organizacije “operejo” preko različnih anonimnih gospodarskih družb, ki imajo svoje račune v številnih “off-shore” finančnih območjih.

Mednarodna trgovina z orožjem je še posebej zacvetela v času blokofske delitve sveta, saj je v 80. letih izvoz iz ZDA in SZ skupaj obsegal nad 70 % vsega prometa z orožjem na svetu (tedaj s skupno vrednostjo nad 200 milijard dolarjev letno), od česar sta skoraj dve tretjini šli v države v razvoju. Razkroj vzhodnega bloka in dogajanja na območju nekdanje Jugoslavije so v zadnjih letih še spodbudili mednarodno trgovino z orožjem, ki pa sedaj v dobršni meri poteka v “ilegali” oziroma mimo kontrole svetovnih sil. Tako kot v preteklosti, pa tudi sedaj določene države posredno ali neposredno podpirajo to trgovino oziroma tolerirajo tovrstni mednarodni kriminal, nekatere države pa pošiljajo celo svoje vojaške ali paravojaške enote kot plačance v razne dele sveta, kjer potekajo konflikti (Pakistan je imel v začetku 80. let okrog 30 tisoč vojakov “na posodo” v drugih arabskih državah). Posebno zaskrbljujoče je bilo po razpadu SZ v Rusiji, Ukrajini in drugih državah stanje vojaške opreme in njenega nadzora, zlasti jedrskega orožja in njegovih sestavnih delov, ker zaradi pomanjkanja denarja ni bilo poskrbljeno za njeno varnost in vzdrževanje, lahko pa bi postalo tudi predmet mafijskega oziroma kriminalnega razpečevanja. Po “normalizaciji” razmer v nekdanjih komunističnih državah se je letni obseg prodaje orožja ustalil na okrog 30 mrd USD, pri čemer odpade glavnina izvoza le na dve državi (ZDA in Rusija), od koder izvira nad 50 % vsega prodanega orožja; po okrog 5 % prispevajo še Nemčija, Kitajska in Francija. Po drugi strani so se leta 2013 kot glavni kupci orožja uveljavili Indija, Kitajska, Pakistan, Združeni arabski emirati in Saudska Arabija.

Po upadu v obsegu svetovne vojaške porabe v obdobju 1989–1998 od okrog 1600 mrd USD na okrog 1100 mrd USD, se je v zadnjih letih ta dejavnost spet okrepila in dosegla leta 2013 po ocenah Mednarodnega mirovnega inštituta v Stockholmu “promet” v obsegu okrog 1700 milijard USD (po konstantni vrednosti), kar odgovarja približno 2,5 % celotnega BDP v svetu. Razvoj po 11. septembru 2001 je bistveno pospešil porast vojaške porabe, še posebno v ZDA, kar je skupaj privedlo do dviga svetovne vojaške porabe v vseh delih sveta, razen na območju zahodne Evrope, najbolj občuten pa je bil v srednje-vzhodni Evropi (predvsem v Rusiji), Afriki, južni Aziji in Bližnjem vzhodu, kjer lahko zabeležimo tudi največje relativne porabe v odnosu do državnega BDP. Značilno je tudi, da prihaja pri vojaški porabi do ponovne polarizacije,

saj si je leta 2013 15 največjih porabnic delilo več kot 80 % vse svetovne porabe (okrog 75 % leta 2001), od tega samo prvih pet nad 60 %. Do večje in pozitivnejše spremembe je prišlo tudi v gibanju deleža BDP za vojaško porabo, saj je leta 2000 ta obsegala kar okrog 20 % BDP v Eritreji in Angoli, 10–12 % v Saudski Arabiji in Omanu, 8–9 % v Etiopiji, Jordaniji, Kuvajtu in Izraelu, 5–6 % v Burundiju, Ruandi, Siriji, Singapurju, Turčiji, Grčiji, Pakistanu in BiH ter 3–4 % v Srbiji, na Hrvaškem, v Maroku, Sri Lanki, Armeniji, Rusiji in Turkmenistanu. Do leta 2013 so se ti deleži relativno zmanjšali, tako da obsegajo sedaj maksimalno 9–11 % v Saudski Arabiji in Omanu, okrog 6 % v Afganistanu in Izraelu, 4,5–5 % v Alžiriji, Angoli, Mjanmarju, Libanonu in Azerbajdžanu, 3,5–4 % v Maroku, ZDA, Rusiji, Iraku in Jordaniji ter 3–3,5 % v Singapurju, Kolumbiji, Kirgizistanu, Ukrajini, Kuvajtu, Jemnu, Gruziji, Južni Koreji in Sri Lanki.

Mednarodna trgovina z orožjem je povezana z različnimi dejavnostmi, ki gredo od *piratstva*, ki se še ohranja v Afriki, Indoneziji in Južnem kitajskem morju, do *terorizma*. Piratskih dogajanj je bilo v obdobju po letu 2000 okrog 250–300 letno in zadevajo večinoma napade na ladje v dokaj obsežnem območju med Rdečim morjem in Indijskim oceanom, kjer delujejo somalski pirati, pogosti pa so tudi v Malaški ožini, na območju Nigerije ter v Karibskem morju. Po oceni povzročajo ti napadi škodo za več kot 15 Mrd USD letno, zato so večje pomorske države z ZDA na čelu povečale vojaški nadzor nad morskimi trgovskimi potmi preko "nevarnih" voda. Terorizem je usmerjen v različna separatistična ali iredentistična dejanja, ima pa lahko tudi versko ali ideološko podlago. Čeprav so teroristična dejanja največkrat uperjena proti posameznim državam in njihovim institucijam, so lahko tudi predmet državne podpore. Državno podprt terorizem je izraz tako imenovanega "konflikta z nizko intenzivnostjo", ki omogoča posredno destabilizacijo neprijateljskih držav. ZDA so na primer obtožile Libijo, Sirijo, Iran, Kubo in Jemen, da podpirajo mednarodni terorizem, same pa so tudi izvajale ali podpirale podobne operacije, zlasti v Latinski Ameriki. Ne gre pozabiti, da so ZDA podpirale Talebane v Afganistanu preko Bin Ladna, ko so se ti upirali Rusom, same pa so jih nato obtožile mednarodnega terorizma, ko je ta razvil organizacijo *Al-Quaede* in sprožil teroristični napad na ZDA septembra 2001. Sicer pa se mnogo mednarodnih konfliktov sproža na podlagi verskih in etničnih razlik: primere takih konfliktov srečamo v Ulstru, Nigeriji, Filipinih, Indiji, Libanonu, na Cipru in območju nekdanje Jugoslavije, trajnejši pa je predvsem med Palestinci v odporu do izraelske okupacije. Po letu 2001 se je svetovna pozornost skoraj povsem usmerila k mednarodnemu terorizmu ekstremnih islamskih grupacij, ki so sprožile številne samomorilske teroristične akcije proti ZDA ter njihovim zahodnim zaveznikom, v letu 2014 pa so izkoristile umik zahodnih sil iz Iraka in notranji konflikt v Siriji, da so pod imenom Islamske države

Tabela 5: Vojaška poraba: glavni svetovni porabniki v absolutnem pogledu leta 2001 in 2013

2001		
	<i>mrd USD</i>	<i>% svet. porabe</i>
ZDA	281,4	36
Rusija	43,9	6
Francija	40,0	5
Japonska	38,5	5
Velika Britanija	37,0	5
Nemčija	32,4	4
Kitajska	27,0	3
Saudska Arabija	26,6	3
Italija	24,7	3
Brazilija	14,1	2
Indija	12,9	2
Južna Koreja	10,2	1
Izrael	9,1	1
Turčija	8,9	1
Španija	8,0	1
2013		
	<i>mrd USD</i>	<i>% svet. porabe</i>
ZDA	640,2	37
Kitajska	188,5	11
Rusija	87,8	5
Saudska Arabija	67,0	4
Francija	61,2	3
Velika Britanija	57,9	3
Nemčija	48,8	3
Japonska	48,6	3
Indija	47,4	3
Južna Koreja	33,9	2
Italija	32,7	2
Brazilija	31,5	2
Avstralija	24,0	1
Turčija	19,1	1
Zdr. arabski emirati	19,0	1

Tabela 6: Regionalna distribucija vojaške porabe v obdobju 1992–2013 (v mrd USD in %)

	1992	2001	2013
Afrika	9 (1)	11 (1)	45 (3)
Amerika	383 (45)	358 (44)	736 (42)
Azija in Oceanija	105 (13)	151 (18)	408 (23)
Bližnji vzhod	52 (6)	55 (7)	150 (8)
Evropa	296 (35)	244 (30)	410 (24)
Svet	847	819	1740

oziroma kalifata prevzele neposredno kontrolo nad delom ozemlja v obeh državah. Skupno naj bi finančna “teža” mednarodnega terorizma obsegala več sto milijard ameriških dolarjev, večina denarja v podporo ekstremnim islamskim grupacijam pa dajejo zalivske arabske države, ki so sicer “uradno” ameriške zaveznice.

Novo vprašanje na področju mednarodnih družbenih dogajanj odpira nato ekološka in energetska politika. Ekološka gibanja so se v razvitih državah pričela sredi 60. let in se v naslednjih desetletjih v razvitih okoljih tudi institucionalizirala, kar pomeni, da so razvite države njihove zahteve večinoma sprejele v svoje politične odločitve in ravnanja. V ZDA so na primer že leta 1970 sprejeli tako imenovani “Environmental Policy Act”, kateremu so sledili še drugi, bolj podrobni zakonski normativi na področju zračne in vodne polucije. Ekološka politika pa se je vselej srečevala z različnimi pritiski velikih industrijskih koncernov in političnih lobijev. Uradne “ekološke” investicije so se zaradi tega v ZDA dejansko uporabljale za projekte, ki so bolj služili izboljšanju gospodarske kot pa ekološke stvarnosti ali pa za nagrajevanje lokalnih ali regionalnih političnih podpornikov posameznih senatorjev in kongresnikov (tako imenovana “pork-barrel” zakonodaja). Ekološka vprašanja v zadnjih letih pridobivajo tudi različne neposredne notranje- in zunanjepolitične izraze. V Nemčiji je na primer stranka “zelenih” kot pogoj za vstop v vladno koalicijo s socialdemokrati zahtevala zaprtje nemških atomskih električnih central, čeprav je bilo to dejanje iz praktičnih razlogov dejansko pomaknjeno v dokaj oddaljeno prihodnost. Primer uporabe ekoloških argumentov v politične namene je bilo tudi avstrijsko pogojevanje vstopa Slovenije in Češke v EU zaradi njunih nukleark.

Sicer pa ostaja ekološka politika slejkoprej “luksuz bogatih”, ki se le s težavo razvija v revnejših družbenih okoljih. Sama Slovenija zavlačuje z učinkovitim uresničevanjem lastne zakonodaje ali sprejetjem ustrežnejše zakonodaje na področju varstva naravnega okolja, ker bi to pomenilo za vrsto

industrijskih obratov nevzdržne stroške in odprlo resne socialne probleme. Na težki industriji temelječa modernizacija v nekdanjih komunističnih državah je povzročila izredno ekološko škodo, ki je imela celo širše mednarodne razsežnosti, kot se je zgodilo na primer leta 1986 zaradi črnobilske jedrske nesreče ali kot se še vedno dogaja z dezertifikacijo Aralskega jezera. Malo znani ostajajo še vedno zdravstveni in ekološki učinki številnih jedrskih poskusov, ki so jih svetovne sile opravljale v času hladne vojne. Na pobudo OZN in njenega programa za varstvo okolja, ki formalno domuje v Nairobiju, je bilo opravljenih že nekaj pomembnih premikov, predvsem pri izboljšanju vodnega onesnaževanja v Sredozemskem in Baltskem morju. Zaradi pritiska mednarodne javnosti je celo Svetovna banka, ki je tradicionalno delovala po povsem ekonomicističnih oziroma liberističnih temeljih, v 90. letih pričela namenjati večje investicijske fonde v ekološke namene.

Ekološki problemi so namreč izrazito "globalni": različne kemikalije in druge škodljive snovi, ki jih razvite industrijske države spuščajo v vode in v ozračje na "svetovnem severu" zaradi zračnih in morskih tokov vplivajo tudi na ekološke razmere "svetovnega juga", ki ima zaradi skromnih materialnih pogojev že tako manj možnosti poseganja na tem področju. Po nekaterih ocenah naj bi iz razvitih držav vsako leto odšlo okrog 20 tisoč ladij z različnimi nevarnimi odpadki, ki se nato kopičijo v različnih svetovnih "smetiščih" v manj razvitih državah. Tudi rečno onesnaževanje predstavlja izrazit mednarodno-politični problem: od držav se pričakuje, da bodo rečne vode, ki zapuščajo državno ozemlje na vsaj isti kvalitetni ravni kot tiste, ki pritekajo v državo. Kljub temu se obdobje dogajajo prave ekološke katastrofe, kakor tista, ki je leta 1986 prizadela Ren zaradi spusta nevarnih kemičnih snovi v Švici, ali tista, ki je leta 2000 prizadela Podonavje zaradi spusta strupenih snovi v Tiso, do katerega je prišlo v rudarskem predelu Romunije. Poseben problem predstavlja nato uresničevanje ekološke politike v prostorih, ki jih posamezne države ne nadzirajo, kot so Antarktika, zunanje ozračje ali oceanske globine. Povsem novo je končno vprašanje "polucije" izvenzračnega prostora zaradi vse večjega kopičenja delujočih in odsluženih umetnih satelitov.

Poleg geografske razširjenosti okoljske problematike je za ekološko politiko pomembna tudi njena prepletenost in součinkovanje različnih dejavnikov: razvojna politika, ki stremi k večji energetske neodvisnosti, lahko na primer v nekaterih državah teži k obnavljanju ekološko obremenjujočega premogovništva; gradnja hidroelektrarn, ki sicer proizvajajo ekološko "čisto" energijo, ima spet lahko škodljiv učinek na prostor zaradi gradnje jezov, preusmerjanja ali prekinjanja vodnih tokov in življenjskih ciklusov različnih živalskih vrst; razvojna politika, ki stremi k povečevanju agrarne produkcije in hrane za rastoče število prebivalcev, bo porabila veliko energije za pridobivanje novih kmetijskih površin; večjo energetsko porabo in večjo ekološko obremenitev

predstavlja po drugi strani tudi intenzifikacija kmetijstva s povečano uporabo kemikalij kot alternativna razvojna politika širjenju kmetijskih površin; podobno bo nezaželjene efekte imela razvojna politika, ki bo želela razbremeniti ekološke razmere v mestih in zaradi tega preselila "neprijazne" industrijske dejavnosti na podeželje; navsezadnje zahteva že sam razvoj ustrezne in "zrele" ekološke politike stabilno demokratično družbeno ureditev, tako ureditev pa so posamezne države dosegle le po daljšem obdobju ter z določenimi ekološkimi stroški. Svojevrstno je zato, da se za zaščito pragozda v porečju Amazonke zavzemajo predvsem prebivalci tistih držav, ki so svoje gozdne površine že skorajda povsem odpravile zaradi industrializacije ter širjenja kmetijskih in urbanih površin. Na podoben način se razvite države zavzemajo za uveljavljanje lastnih ekoloških "standardov" tudi v manj razvitih okoljih, pozabljajo pa, da te države zaostajajo zlasti pri približevanju njihovim družbenim in ekonomskim "standardom". Kontroveržno ostaja tudi stališče do tako imenovanih "genetsko modificiranih organizmov", do bolezni odpornih kmetijskih proizvodov, ki bi lahko za marsikatero državo v razvoju pomenili pomemben dejavnik razvoja, a do katerih hranijo razvite države EU, ki v subvencioniranje lastne kmetijske proizvodnje vlagajo zelo velika sredstva, oziroma njihovo javno mnenje, precejšen načelni odpor. Po drugi strani ne gre spregledati dejstva, da so odpornejša gensko spremenjena semena razvila velika transnacionalna podjetja predvsem zato, da bi od njihove monopolne produkcije imela profit, zato ostajajo bistveno dražja od "navadnih" semen in je njihova potencialna uporabnost v praksi omejena na producente v razvitem svetu, ki na ta način še povečujejo ceno žitaricam, ki gredo v izvoz v manj razvite države.

Precejšnje političnogeografske posledice prinašajo nato različne sporne prostorske in razvojne politike. Tako je krčenje brazilskih pragozdov (za 14 % od leta 1970) odprlo konflikte z lokalnim prebivalstvom in mednarodno ekološko čutečo javnostjo. Še večje konflikte je sprožila odločitev turških oblasti, da vzdolž toka Tigrisa in Evfrata zgradijo serijo 22 jezov za proizvodnjo električne energije in namakanje sušnih anatolskih območij, kar bi pa zmanjšalo za kar 80 % vodni dotok v sosednji Irak. Podobne ambicije ima tudi Sirija, Kurdi pa sodijo, da bo projekt še bolj prizadel njihova območja in jih prisilil v emigracijo. Konflikti zaradi izkoriščanja vodnih virov pa so pogosti tudi v nekdanji sovjetski Aziji, ob Nilu, v saharskem območju ter ob drugih mejnih rekah. Po izračunih OZN se bo razpoložljivost vode do leta 2025 zmanjšala od sedanjih 6600 m³ na glavo na samih 4800 m³, zaradi česar bo potrebno poskrbeti tudi za bolj racionalno in manj ekstenzivno vodno porabo: ta znaša na prebivalca v ZDA skoraj 700 litrov na dan, v Evropi okrog 300 litrov na dan in v Afriki le 20 litrov na dan.

Podobno se za bolj racionalno ekološko obremenitev okolja v zadnjih letih vse bolj zavzemajo različne mednarodne organizacije, ki svarijo pred klimatskimi spremembami, za katere je odgovoren človek z emisijami toplogrednih plinov. V tem pogledu izstopajo predvsem ZDA, ki v ozračje letno spuščajo nekaj manj kot 6 milijonov ton ogljikovega dioksida, njim pa sledijo države EU, ki skupaj oddajajo okrog 4 milijone ton, Kitajska (nekaj več kot 3 milijone ton), Rusija (okrog 1,5 milijona ton) in Japonska (z izpustom nekaj več kot milijon ton ogljikovega dioksida). Problem so poskusili razrešiti s podpisom Kyotskega protokola leta 1997, ki pa je stopil v veljavo šele leta 2005, ko ga je tudi Rusija ratificirala in so države podpisnice dosegle zahtevani prag zastopanosti 55 % svetovnih emitentov. Protokol je imel med drugim povsem "minimalen" cilj, saj je predvideval, da naj bi se do leta 2012 emisije zmanjšale le za 5,2 % glede na stanje v letu 1990. Če se je EU zavezala, da bo svoje emisije zmanjšala za 8 % in Japonska za 6 %, pa so ZDA, največji svetovni emitent (odgovorne so za izpust četrtine vseh toplogrednih plinov na svetu) odklonile podpis protokola, ker so sodile, da bi bilo zahtevano zmanjšanje emisij za približno 7 % preveč obremenjujoče za svoje gospodarstvo. Kljub temu se tudi v ZDA v zadnjem času povečuje ekološka občutljivost in vse več držav te federacije (s Kalifornijo na čelu) se je odločilo, da bo sledilo navodilom kyotskega protokola. Slednjega so poskusili revidirati leta 2012, ko naj bi z zmanjšanjem svojih emisij pričele tudi sedanje države v razvoju, kot so Indija, Brazilija in še zlasti Kitajska, ki je že sedaj odgovorna za 15 % vseh svetovnih emisij. Kritiki tega sporazuma pa sodijo, da je daleč nezadosten, saj so se s širjenjem industrializacije, predvsem na Kitajskem, emisije po letu 1990 povečale za 20 % in bi bilo v resnici za učinkovitejše preprečevanje globalnih klimatskih sprememb potrebno izpust toplogrednih plinov zmanjšati za kar 50 do 60 %. Kritični so tudi do določil kyotskega sporazuma, ki so omogočala "podpovprečnim" polutantom, kakršna je na primer Avstralija, da od večjih onesnaževalcev odkupijo del emisijskih kvot in s tem dejansko povečajo svoje emisije.

Vzporedno s skrbjo za globalne klimatske spremembe se povečuje skrb za pridobivanje ustreznih energetskega virov. V letu 2010 je letna svetovna energetska poraba znašala ekvivalentni obseg 130 milijard ton nafte, kar zahteva črpanje preko 100 milijonov sodčkov nafte na dan. Poraba energije je močno skoncentrirana v razvita industrijska okolja, saj so samo v ZDA porabili okrog 27 %, na Kitajskem okrog 25 % in v EU okrog 20 % vseh energetskega virov, v Latinski Ameriki, Afriki in na Bližnjem vzhodu pa po okrog 7 %. Ko bi globalizacija privedla do poenotenja energetske porabe na raven razvitih gospodarstev, bi porast energetske porabe v manj razvitih okoljih povzročil pravi energetski in ekološki kolaps, saj sedanja svetovna naftna in energetska proizvodnja še zdaleč ni sposobna kriti tolikšne porabe. Poleg tega se v ra-

stočih ekonomijah Kitajske in Indije zaradi ekstenzivnega načina proizvodnje za vsako milijardo USD ustvarjenega BDP-ja porablja dvakrat toliko energije kot v ZDA ter kar štirikrat toliko energije kot na Japonskem in v EU. Vse večja poraba fosilnih goriv, ki trenutno pokrivajo nad 75 % vseh energetske potreb, bo nujno privedla do izčrpanja zaloga, slednje pa bodo pridobivale vse večji strateški in politični pomen, kar se vse bolj kaže tudi pri dobavi in prenosu plina iz Rusije v države EU. Potrebno bo zato pričeti intenzivnejše izrabljati obnovljive vire energije, ki sedaj pokrivajo nekaj nad 15 % energetske potreb. Med temi se je v zadnjih letih ob klasični hidroenergiji najbolj povečala izraba biomas in vetrne energije, bolj problematična in tehnično zahtevna pa ostaja intenzivnejša izraba sončne energije. Strategija EU je, da bi "zelena" energija do leta 2020 obsegala 20 % energetske virov. Drugo sredstvo zmanjševanja porabe fosilnih goriv naj bi bila povečana proizvodnja biogoriv (Brazilija je na primer že nadomestila 30 % predhodne porabe bencina z rastlinskim etanolom), ki pa so prav tako ekološko obremenjujoča, saj potrebujejo za njihovo produkcijo obsežna kmetijska površja, ter razvoj novih motorjev na vodik. Prav slednji naj bi s sončno energijo predstavljal energijo prihodnosti.

Velike neenakosti v stopnji razvoja so sprožile tudi interes za geografijo marginalnosti. Izraz "tretji svet", s katerim navadno označujemo svetovno periferijo in njene tri makroregije (Azija, Afrika in Latinska Amerika), je prvi uporabil francoski demograf Sauvy leta 1952, pri čemer se je skliceval na tako imenovani "tretji stan" v času francoske revolucije. V tem času se razmere v svetovni periferiji niso veliko izboljšale, še zlasti ne v Afriki, kakor nam pove nekaj podatkov: v novem tisočletju še vedno živi z manj kot enim dolarjem na dan okrog 40 % prebivalcev v subsaharski Afriki, okrog 30 % prebivalcev v Južni Aziji ter okrog 10 % prebivalcev v Latinski Ameriki, Vzhodni Aziji in Oceaniji; podhranjenih je bilo v subsaharski Afriki okrog 30 % prebivalcev, v Indiji okrog 20 %, v ostali Aziji s Pacifikom in v Latinski Ameriki pa okrog 10 % prebivalcev; stopnja otroške mortalitete je leta 2010 še vedno znašala nad 10 % v subsaharski Afriki in nad 5 % v Južni Aziji; leta 2010 je znašal delež nepismenih v subsaharski Afriki še vedno okrog 50 %, v severni in južni Afriki, Južni Aziji in Oceaniji pa okrog 20–25 %; če znaša v razvitem svetu povprečna zdravstvena "gostota" 3–4 zdravnike na tisoč prebivalcev, je ta v subsaharski Afriki in Južni Aziji šestkrat do osemkrat nižja; če je bila pričakovana življenjska doba pri ženskah v zahodni Evropi in severni Ameriki v povprečju višja od 80 let, je bila ta v subsaharski Afriki od te nižja za kar okrog 30 let; če je leta 2010 v zahodni Evropi in vzhodni Aziji na tisoč prebivalcev odpadlo nad 400 avtomobilov in med 500 in 600 računalnikov, je v subsaharski Afriki in južni Aziji na tisoč prebivalcev odpadlo manj kot 10 avtomobilov in okrog 20 računalnikov. Medtem ko je leta 2010 v najmanj razvitih delih sveta (subsaharska Afrika in Južna Azija) živelo nad 35 % celotnega

prebivalstva, je bilo v istem območju proizvedenih manj kot 5 % svetovnih dobrin. Kritiki kapitalističnih razvojnih modelov so mnenja, da je predvsem finančna globalizacija negativno vplivala na povečevanje tako svetovne neenakosti kot neenakosti znotraj posameznih družbenih sistemov, zato so se v zadnjih letih okrepila *protiglobalizacijska gibanja*, ki se pa raje označujejo kot "new global". Slednja so v resnici dokaj raznorodna in vključujejo ekološke "konservativce", protiameriške aktiviste, sindikate, različna kmetijska združenja ter druge nevladne organizacije. To gibanje je nastalo leta 1999 za časa zasedanja WTO v Seattlu in se nekako ustrezneje organiziralo leta 2002 ob sklicu Socialnega foruma v Porto Alegreju (Brazilija), ko je bila postavljena tudi zahteva po uvedbi tako imenovane "Tobinove takse", se pravi, da bi pri vsaki mednarodni finančni transakciji del njene vrednosti namenili razvojnim politikam v svetovni periferiji, kakor je to predlagal že prejemnik Nobelove nagrade za ekonomijo, Američan James Tobin leta 1972. Po letu 2011 se je v razvitem svetu, predvsem v ZDA, okrepilo tudi t. i. gibanje 99 %, ki opozarja, da 1 % najbogatejših prebivalcev ZDA razpolaga z več kot 40 % celotnega državnega bogastva, 80 % najbolj revnih pa komaj z 20 % tega bogastva. Koncentracija kapitala omogoča najbogatejšim prebivalcem na svetu, da razpolagajo z imetjem, ki je celo višje od 80 milijard USD in presega BDP marsikatero države, deset najbogatejših Zemljanov pa razpolaga skupaj z imetjem, ki presega 500 milijard USD. Zadnja finančna kriza je namreč močno oslabil t. i. srednji razred v večini razvitih držav, posebej v ZDA, in socialno strukturo nekako vrnila na stanje v začetku 20. stoletja, le da se sedaj ob redkih magnatih namesto nekdanjega organiziranega proletariata srečujemo z množico obubožanega meščanstva. Za tako situacijo naj bi bila kriva predvsem neoliberalna gospodarska politika, ki je prekinila vertikalno socialno mobilnost in močno prizadela pretekle dosežke "socialne države".

Politična geografija "praznih" območij

V tej knjigi smo spoznali, kako je klasična politična geografija predvsem politična geografija držav, saj so države tiste politično-teritorialne enote, ki upravljajo ali nadzirajo večji del kopnih površin, njihova jurisdikcija pa se v vse večji meri izvaja tudi na pripadajočih "praznih" območjih na morju in v zraku. Veljavna konvencija o morskem pravu je na primer omogočila maritimnim državam, da izvajajo ekonomsko suverenost na morjih do maksimalne razdalje 200 navtičnih milj od obalne osnovne linije. To pomeni, da je nekdanji pojem "prostih morij" v bistvu odmril, saj lahko države v okviru lastnih ekskluzivnih ekonomskih con pravzaprav delajo, kar hočejo, vključno s prelovom ali onesnaževanjem. Prav tako nedefiniran ostaja status t. i. "vi-

sokih voda” oziroma “odprtih voda”, se pravi vseh tistih morskih površin, ki še niso zajete v državno gospodarsko kontrolo in ostajajo v teoriji skupna dediščina človeštva, do katere imajo vse države enake pravice in dolžnosti. Glede izkoriščanja naravnih virov na oceanskem dnu in v njegovem podzemlju je bilo ustanovljeno posebno mednarodno telo, ki je trenutno oddalo v “eksperimentalno eksploatacijo” večjim industrijskim državam nekaj oceanskih “porcij”, čeprav ostajajo stroški za njihovo izkoriščanje še vedno previsoki, da bi posamezne države videle smisel v nadaljnjem prisvajanju preostalih “praznih” območij na morju.

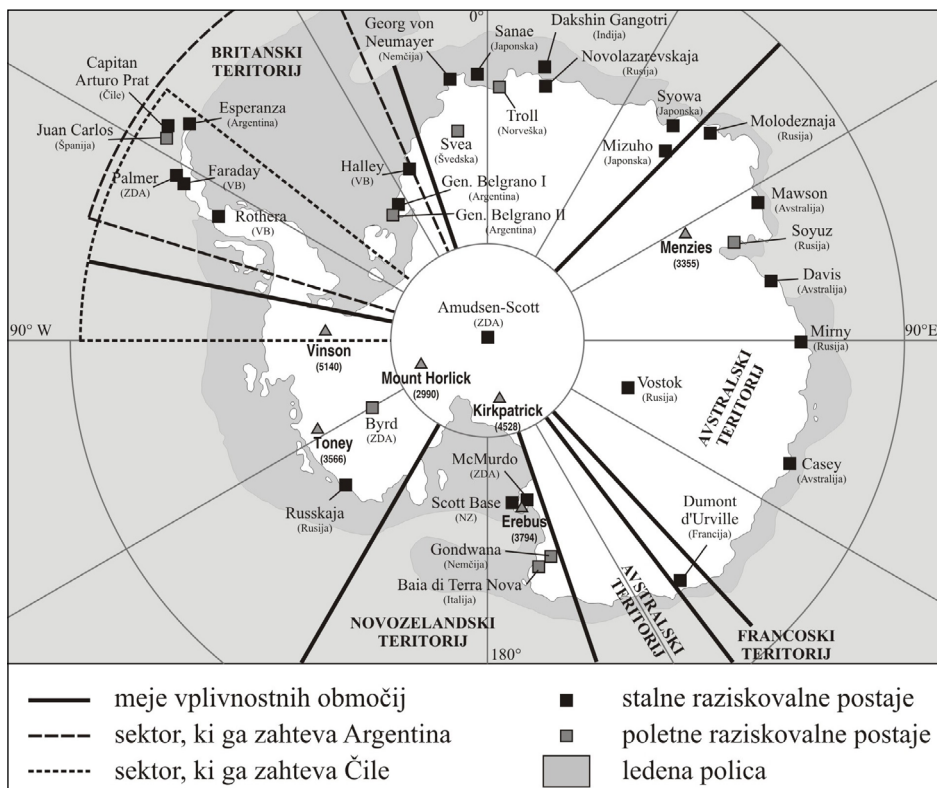
Posebno poglavje se v tem okviru odpira za Arktično morje, ki ostaja večinoma zamrznjeno vse leto, na robu katerega pa žive številna avtohtona arktična ljudstva (na primer Inuiti, Jakuci in Čukci), ki se preživljajo z lovom in ribolovom, medtem ko so se Laponci specializirali pri gojenju severnih jelenov. To ekstremno periferno in za življenje neugodno okolje je postalo velikega strateškega pomena v 20. stoletju z razvojem letalskega prometa, saj predstavlja najkrajšo zračno prometno linijo med Severno Ameriko ter Evrazijo in Japonsko. Prvič je bila ta smer uporabljena med drugo svetovno vojno, v času hladne vojne pa sta obe svetovni sili tu namestili vrsto jedrskih raket in vojaških postojank, medtem ko so bile v vodah Arktičnega morja stalno prisotne velike atomske podmornice. Območje pridobiva z globalnim segrevanjem ponovno na pomenu, saj bi se lahko vzdolž sibirske obale odprla nova, od sedanje precej krajša plovna linija med Vzhodno Azijo in Zahodno Evropo. Tudi gospodarski pomen tega dela sveta je precejšen: sibirske obale hranijo kar dve tretjini ruskih plinskih zalog; nafta, ki so jo leta 1968 pričeli črpati na Aljaski, predstavlja približno petino naftne eksploatacije v ZDA, medtem ko ostajajo še mnogo bolj obsežne zaloge nafte in zemeljskega plina neizkoriščene v Kanadi.

Na drugi strani zemeljske oble se nahaja Antarktika, z večnim ledom prekrita celina, ki obsega nad 13 milijonov km² in se s polotokom, ki ga Britanci imenujejo Grahamova zemlja, Američani Palmerov polotok, Čilenci Tierra O'Higgins in Argentinci Tierra San Martin, skorajda dotika Južne Amerike. To kopno ozemlje obdaja tako imenovani “iceshelf”, ki obsega nadaljnji milijon km², in od katerega se lomijo velikanske ledene gore, ki ovirajo plovbo v bližnjih oceanih oziroma v bližnjih vodah, za katere se uporablja tudi skupno ime Južni ocean. Prvi ljudje so se seznanili z Antarktiko v začetku 19. stoletja in od tedaj so se različne države pričele potegovati za njeno ozemlje. Prvi so bili pri tem seveda Britanci, ki so Antarktiko želeli priključiti svojemu imperiju leta 1908, podobne zahteve pa so kasneje postavile še Nova Zelandija (leta 1923), Francija (1924), Avstralija (1933), Norveška (1939), Čile (1940) in Argentina (1943). Zaradi posebnih značilnosti tega območja se je uveljavila ideja o sektorski delitvi Antarktike, tako kot so že razrešili vprašanje delitve Arktičnega

morja. Ta izhaja iz kanadske pozicije iz leta 1907, da njena kontrola sega od severne obale do severnega tečaja, in podoben pristop je uvedla tudi Rusija leta 1916. Vprašanje, ki je zapletlo oziroma oviralo dejansko razparcelizacijo Antarktike pa je bilo dejstvo, da zaradi oddaljenosti drugih kopnih površin tu ni bilo mogoče ugotoviti ustreznih izhodišč. Zaradi tega so zainteresirane države naposled sprejele tako imenovani Antarktični sporazum, ki ga je leta 1959 v Washingtonu najprej podpisalo 12 držav, ki so med Mednarodnim geofizičnim letom sodelovale pri raziskovanju te celine (Argentina, Avstralija, Belgija, Čile, Francija, Japonska, Južnoafriška republika, Norveška, Nova Zelandija, Sovjetska zveza, Velika Britanija in ZDA). Ta sporazum je kasneje podpisalo še 28 držav, med katerimi je 14 držav s tako imenovanim "konsultativnim" statusom, kar pomeni, da se njihov status enači s prvimi podpisnicami (države te skupine so Poljska, Nizozemska, Brazilija, Nemčija, Urugvaj, Peru, Italija, Španija, Kitajska, Indija, Švedska, Finska, Južna Koreja in Ekvador – po času pristopa), čeprav nimajo teritorialnih zahtev nad Antarktiko.

Kljub temu da sporazum tega ne predvideva, se mnogokrat Antarktiko oziroma območje južno od 60. južnega vzporednika deli na različna vplivnostna območja, ki bi jih posamezne države želele nadzirati: britanski sektor naj bi tako obsegal ozemlje med 20. in 80. zahodnim poldnevnikom, norveški sektor ozemlje med 20. zahodnim poldnevnikom in 45. vzhodnim poldnevnikom, avstralski sektor ozemlje med 45. in 136. vzhodnim poldnevnikom ter ozemlje med 142. in 160. vzhodnim poldnevnikom, medtem ko naj bi obsegal francoski sektor vmesno ozemlje med 136. in 142. vzhodnim poldnevnikom, novozelandski pa sektor med 160. vzhodnim in 150. zahodnim poldnevnikom. "Nepokrito" ostaja ozemlje med 160. in 80. zahodnim poldnevnikom, medtem ko sta Čile in Argentina zase zahtevali dele britanskega vplivnostnega območja. Ne glede na teritorialne zahteve, so se vse države podpisnice dogovorile, da lahko katera koli država na Antarktiki postavi svoje raziskovalne baze na katerem koli delu celine, da se na tem območju prepove vsakršno vojaško dejavnost, čeprav se lahko vojaško osebje udeležuje raziskovalnih programov posameznih držav, in da imajo opazovalci držav podpisnic prost pristop do vseh postojank na Antarktiki. Raziskovalnih postojank na celini je trenutno okrog 40, v njih pa dela približno tri tisoč raziskovalcev in spremljevalcev, od katerih je polovica Američanov. Glavna raziskovalna področja zadevajo geološke in geofizične lastnosti Antarktike ter ozračja nad njo.

Po tridesetletni veljavnosti je bil leta 1991 dogovorjen nov sporazum o varstvu Antarktike, ki ga je podpisalo 40 držav, in ob drugih normah v korist ohranjanja ekoloških značilnosti celine in normiranja turističnih dejavnosti izrecno prepoveduje vsakršno obliko ekonomske izrabe njenih naravnih virov za dobo 50 let. Leta 1994 je mednarodna komisija, ki nadzira izvajanje prepovedi kitolova, oblikovala okrog Antarktike nekakšen morski park, v katerem

Prikaz 111: Politična geografija praznih območij – Antarktika. Antarktika ostaja poslednja formalno še ne poseljena celina. Različne države so si v teku 20. stoletja želele razdeliti to ozemlje in morske površine, ki ga obdajajo, da bi pričele izkoriščati njegove obsežne naravne vire. Kljub temu, da ostaja Antarktika pod mednarodnim varstvom, pa se v praksi upošteva delitev kontinenta na različne vplivne cone, v katerih ima več držav svoja znanstveno-raziskovalna oporišča v pričakovanju konca moratorija ekonomske eksploatacije Antarktike, ki je zaenkrat predviden v letu 2041.

uživajo veliki vodni sesalci popolno zaščito. Sicer pa se v Južnem oceanu obsežno lovi morski kril, pri čemer prevladujejo japonske in ruske ribiške flote. V podzemlju Antarktike pa so raziskave odkrile številna rudna ležišča, zlasti premoga in železa. Naftne zaloge v obsegu tri tisoč milijard ton so odkrili v Rossovem morju. Vse to daje misliti, da bo čas okrog leta 2041 pomemben za nadaljnjo usodo tega doslej neobljudenega in zavarovanega dela sveta.

Zadnje področje politične geografije "praznih" prostorov zadeva najbolj "prazno" vrsto teh območij, in sicer zračni prostor. Države so si začele privajati oziroma zahtevati suverenost nad zračnimi prostori šele v zadnjem stoletju. Pariška konvencija, ki je bila podpisana leta 1919, obvezuje države

podpisnice, da priznavajo državam popolno in izključno suverenost nad zračnim prostorom, ki se nahaja nad njihovim ozemljem, vključno s teritorialnimi vodami. Na enak način je suverenost nad zračnim prostorom navedena v kasnejših mednarodnih sporazumih, ki urejujejo civilne polete. Vsako letalo, ki preleti državni zračni prostor, mora imeti predhodno dovoljenje države, ki ji zračni prostor pripada. Vprašanje, ki iz tega izhaja, pa je, do kod lahko dejansko sega državna suverenost zračnega prostora, saj sporazum o zunanjem, se pravi izvenzračnem prostoru, ki je bil sprejet leta 1967, predvideva, da to območje ne more biti predmet državnih prisvajanj. Običajno se za zunanjo mejo zračnega prostora navaja razdaljo okrog 80 kilometrov, se pravi višino, do koder v teoriji še lahko segajo letala, po drugi strani pa se kot limit postavlja razdalja 100 kilometrov, ki predstavlja spodnjo mejo orbite za umetne satelite. Vendar doslej še noben mednarodni sporazum ni postavil jasnih kriterijev glede delimitiranja zračnega prostora, kakor tudi ne državne suverenosti nad podzemljem, ki v teoriji sega vse do središča našega planeta.

V izvenzračni prostor so doslej izstrelili nad 6500 umetnih satelitov, od katerih jih je preko 3500 še vedno v orbiti, le okrog tisoč pa še vedno služi svojemu namenu. Doslej so se z vesoljskimi poleti ukvarjale izključno državne ustanove in agencije veselil, v zadnjem obdobju pa so se skoraj vse države sveta, razen afriških, na posreden ali neposreden način vključile v kakšen vesoljski program. Poleg tega se za te programe vse bolj intenzivno pričenjajo zanimati tudi zasebna podjetja in organizacije. Leta 2004 je britansko podjetje Virgin napovedalo, da namerava v prihodnje organizirati komercialne polete v zemeljsko orbito, ki naj bi stali okrog 250 tisoč dolarjev na osebo, in že zbralo preko 600 prijav; leta 2011 pa je nizozemska organizacija Mars One pričela zbirati prostovoljce za polet na Mars, kjer bi ustanovili kolonijo in bili obenem protagonisti posebnega televizijskega "reality-show"; leta 2006 je neko ameriško zasebno podjetje naznanilo, da namerava zgraditi novo orbitalno postajo za komercialne obiske, drugo pa je leta 2012 napovedalo, da bo v prihodnje organiziralo komercialna potovanja na Luno. Zaradi vse večje gostote vesoljskih predmetov, ki krožijo okrog Zemlje, in zaradi vse večjega števila vesoljskih družb in programov, postaja sprejem nekaterih skupnih norm pri izrabi zunanjega prostora vse bolj potreben. Te norme zadevajo urejevanje neposrednega prenašanja televizijskih signalov preko satelitov, urejevanje satelitskih komunikacijskih možnosti pri telefoniji, urejevanje civilnega prometa v zunanjem prostoru, ekološka vprašanja zunanjega prostora, vključno z uporabo jedrske energije v tem prostoru, ter vprašanje zbiranja informacij s pomočjo satelitov ter njihove uporabe in komercializacije.

OZN je doslej priredila dve mednarodni konferenci na temo zunanjega prostora (v letih 1968 in 1982), na osnovi katerih so bile sprejete tudi različne

konvencije, in sicer: sporazum o principih za uravnavanje državnih aktivnosti pri raziskovanju in uporabi zunanjega prostora, vključno z Luno in drugimi nebesnimi telesi, znan kot "Principles Treaty" ali "Outer Space Treaty", ki je bil sprejet leta 1967; sporazum o reševanju astronomov in vračanju predmetov, ki so bili izstreljeni v vesolje (podpisan leta 1968); konvencija o mednarodni odgovornosti za škodo, ki jo povzročajo vesoljski predmeti (1972); konvencija o registraciji predmetov, ki so bili poslani v zunanji prostor (1976); nazadnje pa še sporazum, znan tudi kot "Moon Treaty", ki je bil sprejet leta 1979 in ki nekako novelira, čeprav ne nadomešča prvega iz leta 1967. Ta, še vedno edini sprejeti sporazum, pa je očitno v marsičem že presežen. Največ razprav povzroča člen, v katerem je rečeno, da je zunanji prostor z vsemi naravnimi vesoljskimi telesi vred skupna dediščina človeštva, nad katero posamezne države ne morejo postavljati nikakršnih zahtev; s to dikcijo se zunanji prostor v mednarodno pravnem pogledu nekako povezuje s t. i. "visokimi vodami" oziroma odprtim morjem in Antarktiko.

Problemska politična geografija

V zaključku bomo povzeli nekaj vsebinskih aspektov o nalogah in vsebinah te discipline, ki je leta 2007 praznovala stodeseto obletnico objave Ratzlovega dela *Politische Geographie*. Njena vitalnost in zanimivost nedvomno izhaja iz dejstva, da je sama narava političnega upravljanja s prostorom tesno povezana s človekovo *teritorialnostjo* in da je spremenljivost politično-teritorialnih enot posledica njihovih prostorskih in lokacijskih značilnosti ter različnih oblik človekove navezanosti na te enote in na prostor, ki ga predstavljajo. Večina konfliktov in kooperacijskih oblik v družbi ima neko politično in prostorsko dimenzijo, večina političnogeografskih odnosov, procesov in problemov pa se odvija na treh ravneh:

- odnosi med državami in družbenimi sistemi ter med globalnimi institucijami in strukturami;
- odnosi v okviru držav, vključno z odnosi med deli držav, posameznimi družbenimi skupinami in regijami;
- upravljalški in vedenjski problemi lokalnih enot.

Hkrati pa se politična geografija srečuje s problemi in procesi, ki izhajajo iz različnih razmerij med zgornjimi ravni, prvenstveno pa med *družbo* in *prostorom*, pri čemer prostor pogojuje družbo, njene lastnosti in razvojne možnosti, družba pa povratno redefinira prostor, si ga prisvaja ter ga na poseben način preoblikuje in vrednoti. Vendar je pri vrednotenju prostora pomembna tudi tehnologija, ki vpliva na povečano intenzivnost komunikacije, na njeno kvaliteto in usmerjenost. S širjenjem komunikacije in povečanim obsegom

informacij se širi tudi naše dojemanje prostora in naš občutek prostorskega obvladovanja.

Družbene institucije na kulturnem in političnogospodarskem področju se razvijajo v skladu z družbenim razvojem. Ta proces se dogaja v prostorskih enotah, ki ga različne družbene skupine "udomačujejo", ga poseljujejo, upravljajo, branijo in vanj investirajo. Na ta način se posamezne družbene skupine navezujejo na *svoj* prostor, kar tudi prispeva k njihovi diferenciaciji in oblikuje različne družbene meje in kulturne pokrajine, ki so v preteklosti bile in ostajajo še danes podlaga za nastanek in razmejevanje političnih prostorov: prvenstveno držav, a tudi poddržavnih regionalnih in lokalnih stvarnosti. Osnova političnogeografskih dogajanj je zato razmerje med sočasno potekajočimi težnjami po *družbenem in ekonomskem povezovanju* (konvergentni procesi) v okviru nekih spremenljivih funkcionalnih političnih in prostorskih enot ter težnjami po *družbenem in kulturnem razlikovanju* (divergentni procesi) na osnovi historičnih elementov in navezanosti na različne lokalno-regionalne strukture. Pri tem se odpira vprašanje različnih velikosti teritorialnih enot in družb v izvajanju različnih družbenih funkcij ali v oblikovanju različnih stopenj teritorialnosti ter vprašanje razmerja med centralizacijskimi in decentralizacijskimi procesi v državah. Ta element se nato navezuje na vprašanje neenakomernega razvoja, ki ga lahko obravnavamo na globalni ravni preko državnih sistemov, znotraj državnih sistemov ali celo lokalno. Končno ima poseben geografski pomen tudi sam proces navezovanja družbenih skupin na specifičen prostor, se pravi proces družbene teritorializacije na različnih ravneh ter fenomen teritorialne persistence pri modernizaciji družbenih in političnih sistemov. Ta vidik odpira nato vprašanja različne navezanosti na izvorno družbeno okolje in izvorni prostor ter sploh družbene in prostorske mobilnosti v okviru transformacije lokalnih in regionalnih struktur.

Globalni politični konflikti se trenutno preusmerjajo od ideoloških nasprotij, v smislu "kapitalizem proti socializmu" ali "Vzhod proti Zahodu", na razmerja, ki izhajajo iz neenakomernega razvoja in kulturnega nacionalizma, tako na ravni "Sever – Jug" kot na ravni državna standardizacijska jedra - periferna območja s posebnimi kulturnimi značilnostmi. Ta nova razmerja odpirajo perspektive povečane multikulturalnosti v svetovnih središčih in predvsem velikih urbanih aglomeracijah zaradi priseljevanja iz manj razvitih delov sveta ter enakopravnejšega sožitja med državnimi centri in regionalnimi enotami v okviru razreševanja regionalističnih kulturnih in razvojnih zahtev na horizontalni ravni ter zmanjševanja socialne neenakosti in povečevanja družbene integracijske sposobnosti na vertikalni ravni. V nasprotju s pričakovanji države pri tem ne zgubljajo na pomenu, temveč dobivajo novo vlogo predvsem v posredovanju in povezovanju med lokalnim in globalnim, kar se kaže tudi v nenehnem povečevanju njihovega števila. Zaradi tega bo politična

geografija v prihodnje nedvomno posvečala posebno pozornost problemom prostorske *centralizacije* in *decentralizacije*, različnim aspektom teritorialnosti in prostorske identitete v razmerju s funkcionalnimi prostorskimi enotami, saj povzročajo slednji posebne odnose med družbami in prostori, ki gredo od *konfliktnih* do *koeksistenčnih praks*, nenazadnje pa tudi problemom politično-geografskih razmerij med *lokalno*, *državno* ter *globalno* družbeno in prostorsko ravno. Skratka, problemov, s katerimi naj se politična geografija ukvarja, je veliko in zadevajo samo bistvo medčloveških odnosov in razvojnih možnosti posameznih političnoteritorialnih enot ter celotnega sveta. Predmet političnogeografskih obravnav ni nikoli statičen, temveč se nenehno spreminja, pogosto celo v samem času, ko se opravljajo raziskave. To daje nenazadnje disciplini posebno privlačnost in zahteva od raziskovalcev in proučevalcev, da stalno izpopolnjujejo in kritično izostrujejo svoja dognanja in opažanja v odnosu do svetovnih in siceršnjih družbenih in prostorskih dogajanj in procesov, ki nas opozarjajo na življenjskost in trajni pomen politične geografije.

OSNOVNA BIBLIOGRAFIJA

- Agnew, J. A., *Place and Politics: The Geographical Mediation of State and Society*, Allen & Unwin, Boston, 1987.
- Agnew, J. A., *Making Political Geography*, Arnold, London, 2002.
- Agnew, J. A., *Geopolitics: Re-visioning World Politics*, Routledge, New York, 2003.
- Agnew, J. A. in Knox, P., *The Geography of the World-Economy*, Edward Arnold, New York, 1989.
- Blacksell, M., *Political Geography*, Routledge, Abingdon, 2006.
- de Blij, H. J., *Systematic Political Geography*, John Wiley & Sons, New York, 1967.
- Boggs, S. W., *International Boundaries: A Study of Boundary Functions and Problems*, Columbia University Press, New York, 1940.
- Braudel, F., *Le monde actuel*, Librairie classique Eugene Belin, Paris, 1963.
- Bufon, M., *Osnove politične geografije 1-2*, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 2001.
- Bufon, M., *Med teritorialnostjo in globalnostjo*, Knjižnica Annales Majora, Založba Annales, Koper, 2004.
- Bufon, M., *Osnove politične geografije*, Založba Annales, Koper, 2007.
- Bufon, M., *“Združeni v različnosti” – oris evropskega družbenega prostora*, Univerzitetna založba Annales, Koper, 2012.
- Bufon, M., *Družbena geografija sveta – globalni sistemi in regionalne dinamike*, Univerzitetna založba Annales, Koper, 2014.
- Cohen, S. B. in Rosenthal, L. D., *A geographical model for political systems analysis*, *Geographical Review*, vol. 61, 1971, str. 5–31.
- Cohen, S. B., *Geography and Politics in a World Divided*, University Press, Oxford, 1973.
- Cohen, S. B., *A new map of global political equilibrium: a developmental approach*, *Political Geography Quarterly* 1, 1982, str. 223–242.
- Cox, K. R. in Reynolds, D. R. (eds.), *Locational Approaches to Power and Conflict*, John Wiley & Sons, New York, 1974.
- De Seversky, A., *Victory Through Air Power*, Simon & Schuster, New York, 1942.
- Deutsch, K. W., *Transaction flows as indicators of political cohesion; Communications theory and political integration*, v: Jacob, P. E. in Toscano, J. V. (eds.), *The Integration of Political Communities*, Lippincott Co., Philadelphia, 1964.
- Dicken, P., *Global Shift – Reshaping the Global Economic Map in the 21st Century*, The Guilford Press, New York, 2003.
- Dikshit, R. D., *On the geography of colonialism: a third world perspective*, *Transactions* 1, 1979, str. 1–16.
- Dikshit, R. D., *Political Geography – A Contemporary Perspective*, Tata McGraw-Hill, New Delhi, 1982.
- Dikshit, R. D. (ed.), *Developments in Political Geography – A Century of Progress*, Sage, New Delhi, 1997.

- Flint, C., *Introduction to Geopolitics*, Routledge, Abingdon, 2011.
- Flint, C. in Taylor, P., *Political Geography*, Routledge, Abingdon, 2011.
- Galtung, J., *The True Worlds*, Free Press, New York, 1979.
- Glassner, M. in Fahrer, C., *Political Geography*, John Wiley & Sons, New York, 2004.
- Gottmann, J., *The political partitioning of our world: an attempt at analysis*, *World Politics* 4, 1952, str. 512–519.
- Grofman, B. (ed.), *Political Gerrymandering and the Courts*, Agathon, New York, 1990.
- Haggett, P. in Chorley, R. J., *Network Analysis in Geography*, Edward Arnold, London, 1969.
- Hartshorne, R., *The functional approach in political geography*, *Annals of the Association of American Geographers*, vol. 40, 1950, str. 95–131.
- Holdich, T. H., *Political Frontiers and Boundary Making*, Macmillan, London, 1916.
- Jackson, W. A. D. (ed.), *Politics and Geographic Relationships*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1964.
- Johnston, R. J., *Geography and the State*, Macmillan, London, 1982.
- Johnston, R. J., *Local government and the state*, v: Pacione, M. (ed.), *Progress in Political Geography*, Routledge, London, 1985, str. 152–176.
- Johnston, R. J., Taylor, P. J. in Watts, M. J., *Geographies of Global Change: Remapping the World in the Late Twentieth Century*, Blackwell, Oxford, 1995.
- Jones, M. et al., *An Introduction to Political Geography*, Routledge, Abingdon, 2015.
- Jones, S. B., *Boundary-Making: A Handbook for Statesmen*, Carnegie Edowment for International Peace, Washington, 1945.
- Jones, S. B., *A unified field theory of political geography*, *Annals of the association of American Geographers* 49, 1954, str. 111–123.
- Kasperson, R. E. in Minghi, J. V. (eds.), *The Structure of Political Geography*, Aldine Publishing, Chicago, 1969.
- Kidron, M. in Smith, D., *The War Atlas*, Routledge, London, 1983.
- Kjellen, R., *Der Staat als Lebenform*, Hirzel, Leipzig, 1917.
- Levi-Strauss, C., *Race et Histoire*, Unesco, Paris, 1952.
- Mackinder, H. J., *The geographical pivot of history*, *Geographical Journal*, vol. 33, 1904, str. 421–444.
- Mahan, A. T., *The Influence of Sea Power upon History – 1660–1783*, Little & Brown, Boston, 1890.
- Meinig, D. W., *Heartland and rimland in Eurasian history*, *Western Political Quarterly* 9, 1956, str. 553–569.
- Modelski, G., *The long cycle of global politics and the nation state*, *Comparative Studies of Society and History* 20, 1978, str. 214–235.
- Muir, R., *Political Geography – A New Introduction*, Macmillan, London, 1997.
- O’Loughlin, J. in Kolossov, V., *New borders for new world orders: territorialities at the fin-de-siecle*, *GeoJournal* 44, 1998, str. 259–273.
- O’Loughlin, J. in van der Wusten, H., *Geography, war and peace: notes for a contribution to a revived political geography*, *Progress in Human Geography* 10, 1986, str. 484–510;
- Paddison, R., *The Fragmented State: The Political Geography of Power*, Blackwell, Oxford, 1983.
- Pounds, N. J. G., *Political Geography*, McGraw-Hill, New York, 1972.
- Prescott, J. R. V., *The Geography of Frontiers and Boundaries*, Hutchinson, London, 1965.
- Prescott, J. R. V., *Political Geography*, Methuen & Co., London, 1972.
- Ratzel, F., *Politische Geographie*, Oldenbourg, Muenchen, 1897.

- Rokkan, S., Dimensions of state formation and nation building: a possible paradigm for research on variations within Europe, v: Tilley, C. (ed.), *The Formation of Nation States in Western Europe*, Princeton University Press, Princeton, 1975.
- Sauer, C. O., Geography and the gerrymander, *American Political Science Review* 12, 1918, str. 403–426.
- Short, J. R., *An Introduction to Political Geography*, Routledge, London, 1993.
- Siegfried, A., *Geographie elettorale de l'Ardeche sous la IIIe Republique*, A. Colin, Paris, 1949.
- Soja, E. W., *The Political Organization of Space*, Association of American Geographers, Washington, 1971.
- Spykman, N. J., *Geography of Peace*, Harcourt, Brace & Co., New York, 1944.
- Taylor, P. J. in Johnston, R. J., *Geography of Elections*, Penguin, London, 1979.
- Taylor, P. J., *Political Geography – World Economy, Nation-State and Locality*, Longman, London, 1989.
- Tilly, C. (ed.), *The Formation of Nation-States in Western Europe*, Princeton University Press, Princeton, 1975.
- Wallerstein, I., *The Modern World System*, Academic Press, New York, 1974.
- Wallerstein, I., *World-Systems Analysis: An Introduction*. Duke University Press, Durham, 2004.
- Weigert, H. W. (ed.), *Principles of Political Geography*, Appleton-Century-Crofts, New York, 1957.
- Whittlesey, D., Political geography: a complex aspect of geography, *Education* 50, 1935, str. 293–298.

KAZALO TABEL

Tabela 1: Taylorjeva prostorsko-časovna matrika oblikovanja globalne geopolitične podobe sveta	58
Tabela 2: Gibanje pomoči manj razvitim v % BDP v obdobju 1998–2013	70
Tabela 3: Struktura javne porabe po glavnih kategorijah porabe v % BDP v različnih delih sveta (leta 2010)	167
Tabela 4: Predvidena razvrstitev vodilnih držav po ustvarjenem BDP in po obsegu finančnih izmenjav v letu 2025	311
Tabela 5: Vojaška poraba: glavni svetovni porabniki v absolutnem pogledu leta 2001 in 2013	322
Tabela 6: Regionalna distribucija vojaške porabe v obdobju 1992–2013 (v mrd USD in %)	323

KAZALO PRIKAZOV

Prikaz 1: Glavni elementi politično-teritorialnih enot po Whittleseyu	25
Prikaz 2: Politični procesi in geografske enote po Cohenu in Rosenthalu (1971)	27
Prikaz 3: Politični sistem v lokacijskem kontekstu po Coxu in Reynoldsu (1974)	30
Prikaz 4: Originalna Mackinderjeva karta (1904)	38
Prikaz 5: Spremembe v Mackinderjevi geopolitični karti	39
Prikaz 6: Regionalne geopolitične enote po zamisli nemške geopolitike	41
Prikaz 7: Prenova Mackinderjevih tez	41
Prikaz 8: Zračni prostor vstopi v geopolitiko	43
Prikaz 9: Regionalna geopolitika ter območja geopolitičnega in geostrateškega stika	44
Prikaz 10: "Super-države" in njihovo povezovanje	45
Prikaz 11: Geopolitična struktura v času "hladne vojne"	47
Prikaz 12: Relativizirana karta sveta na osnovi populacijske "teže" posameznih držav (stanje za leto 2014)	50
Prikaz 13: Relativizirana karta sveta na osnovi ustvarjenega BDP v posameznih državah (stanje za leto 2014)	50
Prikaz 14: Sistemi uveljavljanja oblasti v prostoru	52
Prikaz 15: Ciklično spreminjanje geopolitične karte	57
Prikaz 16: Geografski obseg evropske politične kontrole svetovnega sistema	62
Prikaz 17: Prvo globalizacijsko obdobje pod britansko krono	64
Prikaz 18: Kolonizacija Afrike	66
Prikaz 19: Formalna dekolonizacija Afrike	67
Prikaz 20: Frankofonska zveza	74
Prikaz 21: Družbeno-razvojna delitev sveta	75
Prikaz 22: Dostop do morja	84
Prikaz 23: Pomorske prometne poti	85
Prikaz 24: Letalski promet	86
Prikaz 25: Velikost držav	89
Prikaz 26: Oblika držav	91
Prikaz 27: Prednosti kompaktnih držav	92
Prikaz 28: Enklave	98
Prikaz 29: Funkcionalne enklave v Sloveniji	100
Prikaz 30: Spreminjanje politične karte Maroka	101
Prikaz 31: Ciper – deljena država	102
Prikaz 32: Izrael – država zasedenih ozemelj	103
Prikaz 33: Mandati lige narodov po prvi svetovni vojni	107
Prikaz 34: Antične države v Afriki in Ameriki	113
Prikaz 35: Časovni trak obstoja sedanjih evropskih držav	116
Prikaz 36: Oblikovanje japonskega imperija v začetku 20. stoletja	120

Prikaz 37: Ekspanzionizem ZDA na ameriškem kontinentu in na Pacifiku	121
Prikaz 38: Oblikovanje Rusije in Sovjetske zveze	122
Prikaz 39: Središčna območja v državah	125
Prikaz 40: Svetovna središčna območja	126
Prikaz 41: Unitarne države	134
Prikaz 42: Španija – od centralizma do regionalizma	140
Prikaz 43: "Posebne ekonomske cone" na Kitajskem	142
Prikaz 44: Švica – zveza samostojnih kantonov	143
Prikaz 45: Združeni arabski emirati in Liechtenstein – kjer se fevdalizem srečuje z modernostjo	145
Prikaz 46: Republike Ruske federacije po novi ustavi iz leta 1993	146
Prikaz 47: Indija – kompleksna federacija	147
Prikaz 48: Nigerija – razdrobljena država	149
Prikaz 49: Los Angeles – urbani in upravni kaos	150
Prikaz 50: Indijanski rezervati v ZDA	152
Prikaz 51: Upravna razdelitve Slovenije v prvem povojnem obdobju	155
Prikaz 52: Upravna razdelitve Slovenije v času po osamosvojitvi	156
Prikaz 53: Regionalizacija Slovenije	157
Prikaz 54: Kombinirana delitev Slovenije na regije in pokrajine	158
Prikaz 55: Alternativni modeli političnega odločanja	165
Prikaz 56: Volilni okraj ali zmaj?	174
Prikaz 57: "Gerrymandering" postopek	175
Prikaz 58: Sodobne oblike "gerrymandering"	176
Prikaz 59: Organizacija Združenih narodov in njena telesa	189
Prikaz 60: Proces širjenja EGS in EU	195
Prikaz 61: Mednarodne organizacije v pacifiškem območju	198
Prikaz 62: Mednarodne organizacije v Afriki	200
Prikaz 63: Mednarodne organizacije v Ameriki	202
Prikaz 64: Ali obstajajo naravne meje?	209
Prikaz 65: Naravne, kulturne in družbene meje v Alpah	210
Prikaz 66: Kulturne meje – delitev med "nami" in "vami"	213
Prikaz 67: Zemljevidi kot projekcija etnocentričnosti	216
Prikaz 68: Spreminjanje kulturnih meja	218
Prikaz 69: Akulturacija in oblikovanje novih družbeno-kulturnih kontaktnih prostorov	219
Prikaz 70: Različni krogi človekove "domačnosti"	221
Prikaz 71: Genetska klasifikacija meja	231
Prikaz 72: Andi – primer orografske meje	233
Prikaz 73: "Premične" hidrografske meje	235
Prikaz 74: Slovensko-hrvaška meja na Muri	235
Prikaz 75: Puščave kot conalne fiziografske meje	236
Prikaz 76: Geometrične meje	237
Prikaz 77: Meje Osmanskega imperija	242
Prikaz 78: Formiranje modernih balkanskih držav	243

Prikaz 79: Politične transformacije v srednje-vzhodni Evropi	243
Prikaz 80: Razmejitveni proces med Nemčijo in Dansko	248
Prikaz 81: Meja med ZDA in Mehiko (1)	249
Prikaz 82: Meja med ZDA in Mehiko (2)	249
Prikaz 83: Meje v Južni Ameriki	252
Prikaz 84: Rusko-kitajska meja	253
Prikaz 85: Mandati in sedanje meje na Bližnjem vzhodu	256
Prikaz 86: Historične meje na območju Slovenije	262
Prikaz 87: Meje v zgornjem Jadranu	267
Prikaz 88: Slovenska severna meja	269
Prikaz 89: Meje na območju nekdanje Jugoslavije (1)	271
Prikaz 90: Meje na območju nekdanje Jugoslavije (2)	272
Prikaz 91: Slovensko-mrvaška meja po Dragonji	276
Prikaz 92: Etnična struktura Bosne in Hercegovine leta 1991	277
Prikaz 93: Začetki "kantonizacije" Bosne in Hercegovine	278
Prikaz 94: Sporne "daytonske" meje	279
Prikaz 95: Morske meje v Severnem morju	285
Prikaz 96: Morske meje in širjenje državne suverenosti	286
Prikaz 97: Določanje osnovne linije	287
Prikaz 98: Osnovna linija otočnih držav	289
Prikaz 99: Meje ekskluzivnih ekonomskih con	290
Prikaz 100: Morska meja med ZDA in Kanado	292
Prikaz 101: Morska meja med Čilejem in Argentino	292
Prikaz 102: Britansko-francoska meja na Atlantiku in v Rokavskem prelivu	293
Prikaz 103: Male čeri in velike ekskluzivne ekonomske cone	294
Prikaz 104: Nove "meje" pri izkoriščanju oceanskih površin in oceanskega dna	295
Prikaz 105: Morska meja v Jadranskem morju	299
Prikaz 106: Morska meja v zgornjem Jadranu	301
Prikaz 107: Slovenski razmejitveni predlogi za slovensko-hrvaško morsko mejo	302
Prikaz 108: Svetovni gospodarski tokovi	309
Prikaz 109: Svetovne migracije	315
Prikaz 110: Mednarodna trgovina z mamili	319
Prikaz 111: Politična geografija praznih območij – Antarktika	331

Stvarno in imensko kazalo

A

Afganistan 37, 81, 186, 187, 197, 199, 251, 257, 311, 318, 321
Afrika 38, 43, 46, 48, 58, 61, 62, 63, 66, 67, 71, 73, 76, 87, 88, 89, 100, 105, 106, 113, 118, 119, 135, 151, 166, 167, 168, 186, 187, 188, 199, 200, 212, 215, 217, 228, 230, 236, 237, 242, 254, 311, 313, 314, 316, 320, 321, 323, 325, 326, 327
Albanija 115, 193, 196, 197, 242, 247, 263, 297, 298, 300
Alžirija 71, 100, 197, 201, 321
Amerika 20, 36, 38, 43, 56, 61, 63, 76, 87, 89, 111, 113, 124, 167, 188, 202, 214, 220, 230, 236, 251, 252, 308, 309, 314, 323, 327
Ameriška Samoa 119
Ameriški Deviški otoki 119
Andora 88, 95, 108, 114, 183, 193, 196
Anglija 61, 139, 153, 193, 250, 253, 254, 255
Angola 72, 99, 186, 201, 235, 254, 311, 321
Argentina 26, 42, 58, 69, 123, 127, 135, 137, 167, 191, 204, 233, 251, 284, 292, 312, 314, 329, 330
Aristotel 17, 18
Armenija 193, 196, 321
Avstralija 38, 42, 58, 70, 71, 72, 76, 87, 97, 106, 117, 119, 135, 137, 167, 184, 191, 192, 197, 199, 236, 288, 291, 294, 314, 322, 326, 329
Avstrija 70, 123, 141, 153, 154, 191, 193, 194, 196, 217, 242, 247, 248, 263, 264, 268, 269, 273, 297
Azerbajdžan 193, 196, 321
Azija 18, 36, 37, 38, 40, 42, 43, 48, 58, 61, 63, 76, 85, 88, 89, 96, 102, 117, 123, 135, 151, 166, 167, 168, 186, 188, 197, 198, 199, 214, 246, 251, 297, 308, 309, 310, 314, 316, 317, 319, 320, 323, 325, 327, 329
Azori 104

B

Bahami 118, 288
Bahrain 88, 185
Bangladeš 98, 199, 238, 257
Barbados 88
Belgija 70, 114, 117, 139, 185, 191, 192, 194, 215, 242, 247, 284, 330
Belize 69, 318

Belorusija 115, 123, 192, 193, 257
 Benin 185, 254
 Bermudski otoki 104, 118
 Bližnji vzhod 42, 43, 61, 63, 76, 85, 186, 197, 236, 242, 255, 256, 308, 310, 320, 323, 326
 Bocvana 201, 254
 Bodin, Jean 18
 Bolgarija 114, 193, 194, 196, 229, 241, 242, 245, 247, 257, 262, 263
 Bolivija 72, 251
 Bosna in Hercegovina 105, 115, 183, 187, 192, 193, 246, 261, 262, 270, 273, 276, 277, 280, 279, 280, 297, 298
 Braudel, Fernand 55
 Brazilija 42, 49, 58, 61, 72, 87, 117, 127, 135, 167, 184, 185, 191, 204, 251, 310, 311, 312, 314, 322, 326, 327, 328, 330
 Brunei 197, 199
 Buffon, Comte de 18
 Burkina Faso 201
 Burma 199
 Burundi 69, 71, 105, 201, 321
 Butan 199, 251

C

Centralnoafriška republika 71, 187, 201
 Ciper 88, 100, 102, 187, 191, 194, 197, 321
 Cohen 28, 40, 42
 Cohen, Saul B. 27, 28, 40, 42, 44, 82
 Colombo 61, 127, 197
 Cookovi otoki 118
 Cox, Kevin 28, 30

Č

Čad 124, 185, 201, 254
 Češka 70, 114, 115, 167, 183, 191, 193, 194, 196, 246, 247, 297, 323
 Češkoslovaška 40, 196, 242, 245, 247
 Čile 68, 72, 167, 185, 191, 197, 203, 251, 284, 329, 330
 Črna gora 115, 183, 193, 196, 261, 270, 297

D

Danska 70, 114, 135, 191, 192, 194, 196, 242, 247, 248, 291
 Dominika 88
 Dominikanska republika 68, 72, 203, 291
 Družbeni otoki 104

E

Egipt 101, 106, 111, 191, 197, 201, 255, 257
Ekvador 73, 203, 251, 330
Ekvatorialna Gvineja 201
El Salvador 73
Eritreja 183, 187, 254, 321
Estonija 69, 70, 115, 167, 191, 193, 194, 196, 257
Etiopija 71, 119, 135, 187, 254, 321
EU 43, 73, 191, 193, 194, 196, 308, 310, 311, 312, 313, 314, 318, 325, 327
Evropa 10, 17, 18, 22, 38, 39, 40, 42, 58, 61, 71, 76, 83, 87, 87, 88, 89, 97, 111, 112, 114, 115, 122, 124, 135, 136, 141, 151, 166, 167, 186, 188, 193, 194, 195, 196, 212, 214, 217, 229, 230, 231, 238, 239, 241, 242, 244, 245, 246, 247, 261, 262, 307, 314, 315, 317, 320, 323, 325, 327
Evropska unija 73, 137, 194

F

Ferski otoki 104
Fidži 199, 288, 289, 294
Filipini 168, 197, 199, 288, 321
Finska 70, 115, 123, 191, 193, 194, 197, 244, 245, 247, 284, 330
Francija 26, 58, 61, 63, 70, 92, 97, 98, 105, 106, 114, 118, 123, 125, 134, 135, 137, 139, 170, 184, 185, 191, 192, 193, 194, 199, 215, 242, 245, 247, 250, 253, 254, 255, 256, 264, 265, 269, 291, 294, 310, 311, 314, 320, 322, 329
Francoska Gvajana 104, 118
Francoska Polinezija 118

G

Gabon 201
Galtung 40, 43
Gambija 69, 192, 201
Gana 65, 72, 111, 254
Gibraltar 104, 106, 108, 118
Goa 61, 104
Grčija 70, 100, 114, 135, 191, 192, 194, 196, 217, 229, 242, 247, 262, 263, 284, 298, 321
Grenada 88, 288
Grenlandija 104, 185
Gruzija 123, 167, 187, 192, 193, 196, 321
Guam 106, 119
Gvajana 48, 69, 104, 117, 118, 139, 203, 254
Gvatemala 68, 73, 203
Gvineja 72, 106, 119, 199, 288

H

Haiti 72, 186, 187
Hartshorn, Richard 25, 26, 133, 230
Haushofer, Karl 22, 40
Holdich, Thomas 232, 233
Honduras 68, 73, 185, 203
Hong Kong 95, 97, 104, 119, 141, 197, 312
Hrvaška 69, 99, 115, 167, 183, 193, 194, 196, 244, 262, 263, 270, 273, 274, 276, 281, 296, 297, 298, 300, 301

I

Ilirske province 153, 264
Indija 40, 42, 43, 58, 61, 72, 73, 102, 104, 135, 147, 148, 168, 184, 187, 191, 192, 199, 238, 257, 310, 311, 313, 320, 321, 322, 326, 327, 330
Indonezija 42, 61, 71, 72, 104, 117, 168, 191, 197, 199, 288, 310, 311, 321
Irak 71, 81, 105, 108, 186, 187, 197, 236, 255, 257, 311, 317, 321, 325
Iran 37, 71, 168, 199, 257, 291, 321
Irska 70, 115, 138, 167, 191, 192, 193, 194, 247
Islandija 70, 114, 115, 185, 191, 192, 197, 283
Italija 58, 70, 95, 114, 119, 124, 128, 136, 140, 153, 169, 170, 171, 183, 184, 185, 191, 192, 194, 212, 214, 215, 217, 242, 245, 246, 247, 254, 263, 264, 265, 268, 270, 275, 284, 296, 297, 298, 299, 300, 310, 311, 314, 316, 322, 330
Izrael 70, 100, 101, 103, 167, 184, 191, 197, 255, 257, 311, 314, 321, 322

J

Jackson, Douglas 23
Jamajka 65, 69, 72, 288
Japonska 36, 38, 39, 40, 42, 43, 58, 62, 70, 76, 83, 96, 106, 117, 119, 166, 167, 183, 184, 185, 191, 197, 198, 199, 288, 294, 296, 308, 309, 310, 311, 322, 326, 329, 330
Jemen 96, 197, 257, 321
Johnston, Ronald 170
Jones, Stephen 28, 243
Jordanija 101, 103, 105, 197, 255, 257, 321
Jugoslavija 11, 51, 115, 154, 159, 183, 187, 191, 196, 229, 242, 245, 246, 247, 259, 261, 263, 265, 266, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 284, 296, 297, 298, 299, 307, 320, 321
Južna Amerika 48, 61, 88, 135, 166, 167, 203, 215, 217, 251, 252, 329
Južna Koreja 95, 167, 191, 197, 199, 310, 321, 322, 330
Južni Jemen 96
Južnoafriška republika 42, 48, 106, 129, 167, 191, 192, 201, 257, 330

K

Kajmanski otoki 104, 118
Kaliningrad 99
Kambodža 197, 199, 254
Kamerun 72, 105, 185, 201, 255
Kanada 42, 58, 70, 72, 87, 97, 99, 124, 128, 135, 185, 191, 192, 196, 197, 199, 204, 231, 236, 250, 288, 292, 294, 311, 314, 329
Kanarski otoki 104, 215
Kapverdski otoki 251, 288
Karolini 106, 294
Kasperson, Roger 23
Katar 71, 89, 185, 197
Kazahstan 193, 199
Kenija 201, 254
Khaldun, Ibn 18
Kirgizistan 69, 193, 199, 257, 321
Kiribati 88, 97, 108, 183, 288, 294
Kitajska 38, 42, 43, 58, 59, 62, 72, 76, 87, 95, 96, 97, 104, 111, 119, 120, 123, 135, 141, 168, 184, 185, 190, 191, 197, 198, 199, 214, 215, 228, 251, 253, 257, 308, 309, 310, 311, 313, 317, 320, 322, 326, 327, 330
Kjellen, Rudolf 22, 35
Kolumbija 73, 167, 185, 191, 203, 251, 318, 319, 321
Komori 197, 288
Kongo 69, 71, 72, 99, 117, 118, 186, 187, 201, 317
Koreja 70, 96, 119, 123, 191, 199, 231, 236, 253, 311, 330
Kosovo 88, 115, 123, 184, 186, 187, 190, 273
Kostarika 73, 191, 203
Kuba 69, 135, 190, 203, 310, 321
Kuvajt 71, 108, 187, 197, 255, 257, 321

L

Laos 69, 197, 199, 254
Latinska 43, 74
Latinska Amerika 43, 58, 63, 68, 76, 117, 127, 168, 188, 203, 252, 308, 318, 321, 326, 327
Latvija 69, 70, 115, 191, 193, 194, 197, 257
Libanon 69, 101, 103, 105, 187, 255, 257, 317, 321
Liberija 62, 69, 71, 186, 187, 311
Libija 71, 81, 119, 135, 185, 186, 187, 197, 201, 254, 311, 321
Litva 115, 123, 167, 191, 193, 194, 197
Luksemburg 70, 71, 89, 114, 191, 192, 194, 247

M

Macao 61, 95, 97, 104, 141, 317
Mackinder, Halford 35, 37, 38, 39, 124
Madagaskar 71, 201
Mađžarska 70, 114, 191, 193, 194, 196, 242, 247, 263, 270, 275, 297
Mahan, Alfred T. 35, 36, 37, 40
Makedonija 115, 193
Malavi 71, 167, 254
Maldivi 88, 199, 288
Malezija 72, 135, 168, 197, 199, 212, 257
Mali 69, 100, 111, 187, 201
Malta 88, 114, 191, 194
Maroko 97, 99, 101, 106, 167, 191, 197, 199, 201, 258, 321
Maršalovi otoki 106
Mavretanija 69, 73, 111, 124, 197, 201, 258
Mehika 26, 42, 58, 61, 69, 72, 119, 120, 135, 167, 191, 197, 203, 204, 234, 249, 250, 257, 284, 310, 318, 319
Meinig, Donald 42
Minghi, Julian 10, 23
Mjanmar 197, 199, 317
Modelski, George 56
Moldova 115, 196, 241, 245
Monako 87, 114, 183
Mongolija 39, 69, 123, 199, 253
Montesquieu, Charles de 18
Mozambik 254, 257

N

Namibija 100, 106, 254
Nauru 88, 106, 183, 294
Nemčija 22, 35, 38, 39, 58, 61, 70, 87, 96, 99, 114, 115, 117, 119, 123, 141, 170, 171, 183, 184, 185, 191, 192, 197, 228, 229, 231, 242, 245, 247, 248, 250, 284, 285, 291, 294, 310, 311, 314, 317, 320, 322, 323, 330
Nepal 199, 251
Niger 71, 201
Nigerija 42, 71, 72, 127, 135, 148, 149, 184, 185, 201, 254, 255, 313, 321
Nikaragva 69, 73, 185, 203, 310
Nizozemska 56, 61, 70, 114, 117, 135, 185, 191, 192, 194, 199, 215, 246, 283, 284, 330
Norveška 70, 71, 72, 92, 115, 141, 185, 191, 192, 196, 197, 247, 329
Nova Kaledonija 104, 118, 139, 199, 290, 294
Nova Zelandija 76, 87, 97, 106, 119, 184, 191, 192, 197, 199, 288, 294, 329

O

Oceanija 40, 43, 63, 88, 89, 197, 198, 246, 294, 317, 323, 327
Oman 108, 197, 257, 321
OZN 68, 76, 95, 99, 104, 105, 106, 115, 181, 183

P

Pakistan 98, 102, 168, 187, 192, 199, 238, 253, 257, 317, 318, 320, 321
Palau 88, 97, 183
Palestina 88, 105, 197, 255, 317
Panama 68, 73, 310, 320
Papua-Nova Gvineja 119, 197, 199, 288
Paragvaj 204, 251, 312
Peru 61, 72, 185, 197, 203, 251, 284, 318, 330
Perzija 62, 253, 255
Poljska 40, 70, 87, 106, 114, 115, 123, 167, 191, 193, 194, 196, 197, 242, 245, 247, 284, 330
Portoriko 104, 106, 119
Portugalska 56, 63, 70, 104, 114, 117, 135, 191, 192, 194, 196, 215, 251
Pounds, Norman 12, 23
Prescott, John 298
Prusija 58, 242, 248

R

Ratzel, Friedrich 15, 17, 19, 20, 21, 22, 81, 221, 227
Reunion 104, 118, 139
Reynolds, David 28, 30
Ritter, Karl 19
Romunija 114, 167, 185, 193, 194, 196, 241, 242, 245, 247, 262, 263, 324
Rosenthal, Lewis D. 27, 28, 82
Ruanda 105, 187, 201, 311, 321
Rusija 36, 37, 38, 42, 58, 70, 72, 83, 87, 114, 119, 120, 122, 123, 136, 144, 166, 167, 184, 191, 192, 193, 196, 197, 199, 241, 244, 251, 253, 255, 257, 288, 310, 311, 312, 314, 320, 322, 326, 327, 330

S

Salomonovi otoki 288, 294
Salvador 73, 186, 203
San Marino 87, 112, 114, 137, 183
Sao Tome/Principe 88, 288
Saudska Arabija 71, 108, 135, 191, 197, 255, 257, 291, 314, 320, 321, 322
Sejšeli 88
Senegal 185
Severna Amerika 40, 58, 76, 87, 117, 120, 184, 204, 246, 308, 309, 318, 329

Severna Evropa 167
 Severna Irska 138
 Severna Koreja 190, 257
 Severni Marjani 119
 Seversky, Alexander de 42, 43
 Sierra Leone 73
 Singapur 61, 89, 97, 168, 197, 199, 321
 Sirija 101, 105, 197, 255, 257, 317, 321, 325
 Slonokoščena obala 72, 127, 187, 201
 Slovaška 70, 115, 167, 183, 191, 193, 194, 196, 246, 297
 Slovenija 9, 10, 11, 70, 92, 99, 100, 115, 137, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 167,
 176, 177, 178, 183, 184, 191, 193, 194, 196, 217, 218, 234, 242, 259, 261, 262,
 263, 265, 266, 268, 270, 275, 276, 281, 296, 297, 298, 300, 301, 312, 314, 316,
 323
 Soja, Edward 28, 29, 221
 Somalija 69, 71, 81, 186, 197, 201, 254, 317
 Sovjetska zveza 22, 37, 39, 40, 42, 43, 48, 62, 83, 87, 96, 115, 122, 136, 144, 184,
 190, 191, 192, 197, 229, 244, 245, 247, 253, 257, 266, 308, 310, 330
 Spencer, Herbert 19
 Spykman, Nicholas 40, 41
 Srbija 114, 115, 123, 183, 186, 193, 196, 217, 241, 247, 262, 263, 270, 273, 276, 311,
 321
 Srbija in Črna gora 115, 196, 241, 311
 Srednja Amerika 186, 203, 317
 Srednja Evropa 297
 St. Kitts/Nevis 88
 Strabo 18
 Sudan 106, 183, 187, 197, 201, 317
 Surinam 72, 117
 Svalbard 104
 Sv. Helena 104, 118
 Sv. Lucija 88

Š

Škotska 114, 136, 138, 250
 Španija 63, 70, 95, 97, 99, 114, 120, 135, 139, 140, 167, 185, 191, 192, 194, 215,
 251, 311, 322, 330
 Šrilanka 127, 199
 Švedska 58, 70, 73, 114, 123, 135, 191, 193, 194, 196, 197, 284, 330
 Švica 49, 70, 71, 87, 97, 114, 125, 129, 141, 144, 167, 183, 191, 193, 196, 215, 246,
 247, 320, 324

T

Tadžikistan 186, 193, 199
Tajska 62, 72, 168, 197, 199, 251, 257, 318
Tajvan 88, 95, 119, 141, 184, 190, 197
Tanzanija 127, 201, 254
Taylor, Peter 55, 56, 57, 170
Tobin, James 328
Togo 72, 73, 105
Tonga 88, 183, 288, 294
Tunizija 73, 168, 197, 201
Turčija 39, 62, 70, 100, 123, 167, 184, 191, 192, 193, 194, 196, 229, 241, 255, 257, 310, 314, 316, 317, 318, 321, 322
Turkmenistan 167, 192, 193, 321
Tuvalu 88, 183, 294

U

Uganda 201, 203
Ukrajina 115, 123, 185, 192, 193, 196, 257, 312, 320, 321
Urugvaj 204, 251, 330
Uzbekistan 193, 199, 257

V

Vanuatu 106, 288, 290
Vatikan 87, 95, 114, 184, 193, 196, 292
Velika Britanija 36, 72, 83, 96, 105, 106, 118, 119, 120, 138, 184, 191, 192, 194, 269, 314, 330
Venezuela 71, 73, 135, 167, 203, 251, 291
Vietnam 49, 72, 96, 168, 183, 197, 231, 254
Vzhodna Evropa 40, 166, 188, 191, 194, 308
Vzhodni Timor 104, 187

W

Wales 136, 138, 169
Wallerstein, Immanuel 48, 51, 55, 56, 59
Whittlesey, Derwent 25, 81

Z

Zahodna Evropa 164, 167, 188, 190, 329
Zahodna Sahara 88, 99, 101, 187, 199, 258
Zahodna Samoa 106
Zahodni breg 101, 257
Zair 72

Zambija 65, 72, 168, 254

ZDA 22, 36, 40, 42, 43, 46, 48, 56, 61, 62, 63, 68, 71, 72, 87, 96, 97, 104, 106, 117,
119, 120, 124, 127, 128, 148, 151, 166, 168, 170, 173, 175, 184, 185, 186, 191,
192, 196, 197, 199, 203, 204, 212, 217, 234, 250, 265, 283, 288, 294, 296, 310,
311, 312, 313, 314, 316, 318, 320, 321, 323, 327, 329, 330

Združene države Mikronezije 97

Združeni arabski emirati 71, 108, 145, 197, 257, 314, 320

Zimbabve 69, 192, 201, 257

Univerzitetna založba **Annales**

Univerzitetna založba **Annales**

ISBN 978-961-6964-48-7

9 789616 964487